ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL
DE ISTORIE ŞI TEORIE LITERARĂ
„G. CĂLINESCU"

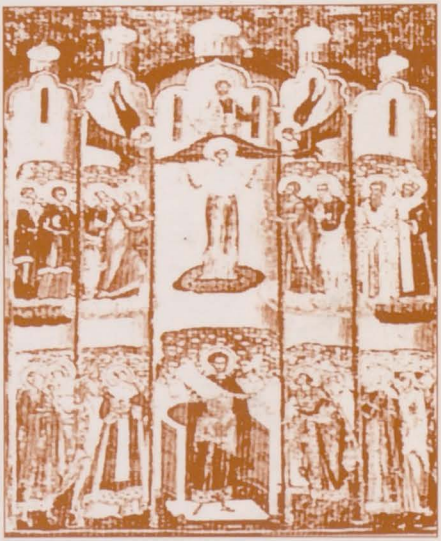

2024

TEXTE UITATE
TEXTE REGĂSITE

***

FUNDAŢIA NAŢIONALĂ
PENTRU ŞTIINŢĂ ŞI ARTĂ

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

TEXTE UITATE – TEXTE REGĂSITE

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ISTORIE ŞI TEORIE LITERARĂ
„G. CĂLINESCU“

TEXTE UITATE – TEXTE REGĂSITE

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

859.0.09/T32

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ISTORIE ŞI TEORIE LITERARĂ
„G. CĂLINESCU"

TEXTE UITATE – TEXTE REGĂSITE

(Izvoare ale culturii româneşti)

* * *

<Miron şi Nicolae Costin>, „Letopisăţ..." • Europa „podoaba lumii" • Dimitrie Cantemir şi Theofan Prokopovič – două păreri divergente despre literatura didactică • Nebunul înţelept • „Narchis sau îndrăgitul însuşi de sine" – traducere de Ioan Cantacuzino

20/21

Ediţii şi studii introductive de
PAVEL BALMUŞ, ILEANA STĂNCULESCU,
MANUELA ANTON, CĂTĂLINA VELCULESCU
şi ANDREI NESTORESCU

BIBLIOTECA G. CĂLINESCU

FUNDAŢIA NAŢIONALĂ PENTRU ŞTIINŢĂ ŞI ARTĂ
Bucureşti • 2004

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Copertă: **Ileana STĂNCULESCU**

Ilustrația copertei: Acoperământul Maicii Domnului
(Mânăstirea Sucevița)

Redactor: **Daciana VLĂDOIU**

Tehnoredactare computerizată: **Constantin NIȚĂ**

Carte apărută cu sprijinul
MINISTERULUI EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII

ISBN 973-7934-32-6

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

<MIRON ŞI NICOLAE COSTIN> „LETOPISĂŢ. CARTEA DINTÂI DE NIAMUL MOLDOVENILOR..."

Ediţie şi prefaţă
de
PAVEL BALMUŞ

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

PREFAŢĂ

Textul-variantă propus de noi spre editare a fost descris, utilizat şi citat, pentru prima oară, într-o publicaţie de acum 90 de ani.[1]

Din cadrul *Introducerii* la pomenita ediţie (p. IX-LV) desprindem (din compart. „I. Manuscriptele") următoarea caracterizare (la p. XI-XII) *„Manuscriptul de la Petersburg (Ms. A).* A făcut parte dintre manuscriptele bibliotecii Załuski, aflătoare astăzi în Biblioteca Imperială din Petersburg, unde a fost descoperit de d. Ioan Bogdan, preşedintele Comisiunei Istorice. Prin stăruinţele d-sale, s-a făcut pentru Comisiune o foarte bună copie fotografică, de care m-am servit, ajutat şi de notele d-lui Bogdan, pentru această ediţiune. Manuscriptul are cota F.IV.N° 2; este *in folio,* având 24 foi, nepaginate; începutul şi o foaie din mijloc lipsesc. Scrierea este frumoasă; / titlurile şi iniţialele sunt cu roşu. N-are nici o însemnare cu privire la autor ori scriitor; după scriere se vede însă că e unul din manuscriptele copiate de Axintie Uricarul, care l-a scris, cred, pe la 1712-13. Citatele latineşti, corecte şi frumos scrise, sunt de altă mână, probabil a unuia din secretarii lui Nicolae Mavrocordat, din ordinul căruia bănuiesc că s-a şi făcut copia. Manuscriptul cuprinde cartea *De neamul moldovenilor,* împărţită în 7 capitole, subdivizate fiecare în paragrafe (*zaceale*). Textul prezintă mai multe note marginale, cu lămuriri şi adaose, făcute însă de altcineva decât de scriitorul [copistul?] manuscriptului. Foile cari lipsesc cuprindeau *Predoslovia* şi lista *Istoricilor* cari au scris despre descălecatul dintâi, precum şi o parte din primul capitol."

După cât se pare, această „descoperire" a lui Ioan Bogdan avusese loc încă în toamna lui 1908; aşa, cel puţin, reiese dintr-o scrisoare a acestuia adresată (din St. Petersburg, la 9 octombrie 1908) lui Ioan Bianu, pe atunci director al Bibliotecii Academiei Române: „Dragă Biene,...Nou n-am găsit altceva <nimic> decât opera lui Miron Costin despre «neamul moldovenilor», într-o prea frumoasă copie a fratelui <fiului> său Nicolae, care a adăugat, se pare, o singură frază de la sine. Mi-am luat note despre ea, căci n-am vreme s-o copiez; sunt vreo 40 <de> pagini *in folio.* Nu ştiu dacă a cunoscut-o cineva din ai noştri; mi se pare însă că nu..."[2]

---

[1] Comisia Istorică a României /Miron Costin/ *De neamul moldovenilor / Din ce ţară au eşit strămoşii lor /* Ediţie de / C. Giurescu, Bucureşti, 1914.

[2] *Scriisori către Ioan Bianu*, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1974, p. 276 (nr. 137).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Aşa cum Ioan Bogdan mai fusese la Sankt Petersburg şi în alte dăţi, lucrând şi la amintita Bibliotecă Publică Imperială şi referindu-se, de exemplu, şi la unele variante manuscrise ale lucrărilor în limba polonă ale lui M. Costin (bunăoară, *Cronica polonă* de la 1677 ori *Poema polonă* din 1684), ca aflându-se în Biblioteca Załuski de aici (precum proceda, să zicem, încă în culegerea *Cronice inedite atingătoare de istoria românilor* din 1895), nu-i exclus ca „precizarea" – de fapt confuzia – (că „manuscriptul de la Petersburg (Ms A) a făcut parte dintre manuscriptele bibliotecii Załuski...") Constantin Giurescu s-o fi preluat, comunicată în chip oral, tot de la reputatul slavist.

Tot de la aceştia, indiscutabil, va prelua această „presupunere" *greşită* şi P.P. Panaitescu (începând din 1929, în cadrul notelor la ediţia *Istoria în versuri polone a lui Miron Costin* şi până în 1958, în cadrul compartimentul de *Comentarii. Note. Interpolaţii* etc., când e vorba de *Poema polonă*, dar şi în ceea ce priveşte scrierea *De neamul moldovenilor*). Drept ilustrare a acestei informaţii eronate despre manuscrisul „petersburghez" poate fi citat următorul fragment din pomenitele comentarii ale editorului P.P.P. (de la 1958 şi 1965, cea din urmă în două volume): „...C. Giurescu a descris acest manuscris după o fotografie făcută după originalul care se afla atunci la Petersburg. Provenind dintr-o bibliotecă polonă, manuscrisul a fost restituit de U.R.S.S. [dimpreună cu colecţia-bibliotecă Załuski] Poloniei în 1923, dar a pierit în 1945, în timpul celui de al doilea război mondial. la Varşovia, o dată cu alte manuscrise ale operelor lui Miron Costin..."[3]

A trebuit să treacă doar 10 ani, până în 1968, când, în timpul unei călătorii de studii în fosta U.R.S.S., cunoscutul bibliolog şi savant Gabriel Ştrempel va găsi, tot aici (pe atunci: Leningrad), manuscrisul cu varianta lucrării lui M. Costin *De neamul moldovenilor*, într-o stare perfectă şi la aceeaşi bibliotecă, fosta Bibliotecă Imperială (numită, pe atunci „M.E. Saltâkov-Şcedrin"). În continuare, pentru a oferi şi o descriere calificată a acestui manuscris „leningrădean" (de cândva), ne permitem a cita fraze întregi din articolul-„raport" al dlui G. Ştrempel, *Manuscrise româneşti aflate la Leningrad şi Kiev* (evident, la 1968): „...Despre al doilea *manuscris* ce poartă cota [«RUM»] F. IV, [N°]2 sunt prea puţine lucruri de spus, deşi valoarea lui pentru cultura noastră este cu totul deosebită. Este vorba de un splendid manuscris de 24 file, de la începutul secolului al XVIII-lea, ce cuprinde opera lui Miron Costin: *De neamul moldovenilor*. Scris într-o grafie remarcabilă, bogat ilustrat cu majuscule lucrate în roşu, cu un foarte frumos frontispiciu, la f.1', de inspiraţie geometrică, manuscrisul este cea mai preţioasă variantă, din câte cunoaştem, a acestei nu mai puţin preţioase opere a istoriografiei noastre vechi. Manuscrisul, de dimensiuni apreciabile, 33x22,5 cm, este protejat de o frumoasă legătură originală în piele, bogat ornată pe ambele feţe..."[4]

Între timp, după această „redescoperire" (şi descriere bibliografică, sumară, e drept), textul-variantă al lucrării costiniene *De neamul moldovenilor* din colecţia petersburgheză („leningrădeană") a mai fost prezentat, „atras în discuţie" şi de către alţi istorici şi

[3] Miron Costin. *Opere*. Ediţie critică... de P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 395.
[4] „Studii şi cercetări de bibliologie", vol. XII (1972), p. 27-28.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

cercetători literari, filologi bucureşteni, în special în perioada: 1973-1995. Astfel, istoricul Ludovic (Lajos) Demény, care a avut, şi d-lui, posibilitatea să consulte *de visu* manuscrisul „leningrădean", obţinând nişte microfilme (implicit o fotocopie) de la Biblioteca „M. E. Saltâkov-Şcedrin", se referă pe larg la amintita variantă a lucrării lui Miron şi Nicolae Costin, în publicaţiile sale, întocmite cu prilejul consemnării celor 300 de ani de la naşterea lui D. Cantemir: *Continuitate şi erudiţie în „Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor"* (în rev. „Magazin istoric", 1973, nr. 9, septembrie, p. 38-41); *Tradiţie şi continuitate în „Hronicul..." lui Dimitrie Cantemir – Contribuţii* (în „STUDII. Revistă de istorie", tomul 26, 1973, nr. 5, p. 947-956). Avem de-a face, în fond, cu două variante ale unuia şi aceluiaşi studiu, *Tradiţie şi continuitate...*, fiind retipărit-reluat şi în vol. *Carte, tipar şi societate la români în secolul al XVI-lea. Studii, articole, comunicări* de Demény Lajos şi Lidia A. Demény (Editura Kriterion, Bucureşti, 1986, p. 261-270). Întrucât volumul respectiv beneficiază de o *Introducere* a prof. dr. docent Dan Simonescu, reţinem, de aici, câteva fragmente din aprecierile reputatului bibliolog asupra studiului respectiv, „...studiu în care autorul dovedeşte că cea mai veche copie a operei lui Miron Costin, *De neamul moldovenilor*, a aparţinut lui Dimitrie Cantemir şi conţine însemnări marginale făcute de acest mare cărturar... În literatura română de specialitate postbelică s-a acreditat ideea că acest valoros manuscris al lui Miron Costin a fost nimicit... Or, colegul Demény a dovedit că el există, l-a microfilmat, ...iar microfilmele respective le-a dăruit Bibliotecii Academiei... [Române] şi Direcţiei Generale a Arhivelor Statului din Bucureşti."

Şi desigur, tot de aici merită a fi reproduse, doar în treacăt, câteva aprecieri şi concluzii, sugestii ale autorului pomenitului studiu-„comunicare" (de la 1973) : „Se dovedeşte ...că acea lucrare despre poporul român originar din coloniştii aduşi de Traian în Dacia şi scrisă în limba română, pe care Dimitrie Cantemir era gata, în 1714, ca eventual, într-o versiune (traducere) latină, să o trimită la Academia din Berlin, spre publicare, era tocmai manuscrisul *De neamul moldovenilor*, păstrat azi la Biblioteca Publică „M.E. Saltâkov-Şcedrin" din Leningrad." (p. 264); „Cadrul acestei comunicări nu ne permite să înfăţişăm şi să argumentăm, în acest context, părerile noastre atât privitoare la data când această copie a fost realizată, cât şi privitoare la copist..." (deşi...) „Dispunem de date interesante despre circulaţia manuscrisului începând de la Cantemir şi până când a ajuns la Biblioteca Publică din Leningrad..." (p . 268).

Am ţinut să relevăm aceste momente (inclusiv „regretul" vorbitorului-autor, de la 1973, de a nu fi putut aborda şi alte aspecte, chestiuni referitoare la „destinul peste ani" al manuscrisului „leningrădean") din ultima parte a studiului lui L. Demény, pentru a concretiza („consolându"-l, într-un fel anume) faptul că, în mod concomitent, în răstimpul dintre 1975 şi 1995, de-a lungul a două decenii, aproximativ de aceste probleme (deci, şi de manuscrisul în cauză, beneficiind şi de copia-microfilm a acestuia, obţinută tocmai de dl. L.D.), s-a ocupat şi istoricul literar Dumitru Velciu (1923-1994), în studiile şi cărţile sale, publicate în amintita perioadă: *„De neamul moldovenilor" în copia lui Sava Ieromonahul* (în rev. „Manuscriptum", 1975, nr. 4, p. 163-167); *O veche controversă: paternitatea redacţiei în 7 capitole a scrierii „De neamul moldovenilor"* (în „Revista de istorie", 1976, nr.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

9, p. 1345-1367 şi din 1977, nr. 7, p. 1275-1299); *Cronica anonimă a Moldovei. 1661-1709. Pseudo-Nicolae Costin* (Studiu critic), Bucureşti, 1989, precum şi *Miron Costin. Raporturile literare cu contemporanii şi posteritatea sa istoriografică*, Bucureşti, 1995.

Cu trei decenii în urmă, cred că în 1973-1974, pe când mai eram custode general („şef de fonduri") la Muzeul Republican de Literatură (numit, într-o vreme, „Dimitrie Cantemir") de pe lângă Uniunea Scriitorilor din Moldova, în timpul unei delegaţii de serviciu la Leningradul de atunci, am avut ocazia să examinăm, şi noi, „mai pe îndelete", varianta de manuscris a lucrării *De neamul moldovenilor* („redacţia în 7 capitole" a lui Nicolae Costin, primele 5 dintre acestea aparţinând, iniţial, tatălui acestuia, lui Miron). Când, la amintita bibliotecă din Rusia, mi s-a adus „unitatea comandată", am remarcat, în primul rând, în „fişa de utilizare" („list ispolĭzovania"), semnăturile d-lor: G. Ştrempel şi L. Demény (se pare, chiar cu litere ruseşti). Apoi am deschis acea „carte"-manuscris, înregistrată la cota: RUM (*ynskaja rukopisi*) F. IV N 2, de 24 file (adică: 48 pag.) şi, pe *verso*-ul primei coperţi (tari), am citit câteva note, semnături şi precizări... bibliografice: „*Revisium* 1795 MS"; „*Revisium* 1754 JPSK"; „1765 *Petzolldt Legi*"; „*Miron Mironowicz... czytał*". Iar pe o foiţă aparte, lipită, în partea de jos a copertei I: „Miron Costin / De neamul Moldovenilor. / Socinenie Mirona Kostyna o moldavskom narode, v perepiske (*sic.*) ego syna Nikolaja, s pribavlenijami (neznacitelĭnymi)", adică: „Lucrare a lui Miron Costin despre poporul moldovenilor, copiată de către fiul acestuia Nicolai, cu adăugiri (neînsemnate)". Şi, ceva mai jos: „cf. M. Cogălniceanu, Cronicele României, Bucureşti, 1872, vol. I / p. 33 sq... p. 9 / Sp".

Majoritatea notelor, fixate pe această parte a copertei I urmând încă a fi „descifrate" – comentate, noi, la rându-ne, am „risca" să atribuim indicaţiile bibliografice (de la urmă) reputatului profesor şi filolog petersburghez de la acea vreme, Sârku Polichronie (1855-1905), basarabean de origine (de naţionalitate bulgară?), în colecţia căruia s-a aflat, probabil, manuscrisul acesta de preţ... care va ajunge în fondul Bibliotecii Publice Imperiale, evident, după dispariţia posesorului, adică între 1905 şi 1908, unde îl va „descoperi", abia acum, şi slavistul Ioan Bogdan.

În sensul acesta, revenind la corespondenţa Ioan Bogdan – Ioan Bianu, corespondenţă din care am citat chiar la începutul „prefeţei" noastre, cu privire la „descoperirea", de către primul, a manuscrisului costinian petersburghez, am putea continua citarea din mesajul epistolar al acestuia (din 9 octombrie 1908): „...Mâine voi vedea ce vrea să-mi arate Şahmatov la Academie, unde sunt manuscrisele lui Iaţimirski şi ale lui Sârku..."

Nelipsite de interes şi semnificaţie, în acelaşi sens, sunt şi rândurile-„noutăţi" („bârfe"?) din scrisoarea precedentă a aceluiaşi Ioan Bogdan (având acelaşi adresant, Ioan Bianu), din „*St. Petersburg, 5 oct. 1908* ...Iaţimirski mi s-a plâns că n-a primit nici un răspuns de la Academie [Română?] asupra primirii cărţilor trimese de el... Mi se pare însă că se căieşte de ce a făcut, şi ca să se spele faţă de ruşi – se-nţelege, asta nu e greu lucru – a dăruit toate manuscrisele furate şi cumpărate de la noi Academiei [Imperiale Ruse?]. Mi-a spus însuşi Şahmatov, preşedintele Secţiunii limbii ruseşti, că n-a luat un ban pe ele. Sârku a fost mai

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ticălos; la moartea lui [în 1905], s-au găsit o sumă de manuscrise luate din diferite biblioteci din străinătate şi foarte multe foi de hârtie şi de pergament tăiate din manuscrise: pe fiecare foaie a notat de unde e ruptă..."[5]

Fireşte, dacă această „atribuire" e posibil de demonstrat (şi convingător, credibil), am înţelege mai uşor de ce Ioan Bogdan n-a observat, pur şi simplu, „nota bibliografică", inclusiv acel „Sp" de la urmă şi cum de s-a grăbit să conchidă că manuscrisul acesta (ca provenind tocmai de la D. Cantemir) făcea parte din renumita „bibliotecă-colecţie Załuski", în care se păstrau, încă la 1908, şi alte manuscrise ale lucrărilor lui M. Costin...

În sfârşit, ca să încheiem cu expunerea observaţiilor şi impresiilor „personale" (de la 1973-1974), răsfoind, în continuare, filele amintitei „cărţi"-manuscris de la fosta bibliotecă „M.E. Saltâkov-Şcedrin", în partea de jos a acestor file (unele dintre acestea lipsind, la început, precum şi una, ce trebuia să fie plasată între fila 2ᵛ şi fila 3ʳ) am remarcat câteva litere (chirilice) semnificând cifre (în paleografia slavonă a vremii). Astfel, la f. 1ʳ, în josul paginii, era scrisă litera „B" (adică: 2); pe f. 4ʳ, sub ultimul rând, e scris slavonescul Г (adică: cifra 3) la f. 7ʳ – litera Д (adică: cifra 4), acelaşi e Д transcris şi la f. 8ʳ şi 11ᵛ (adică: 4).

Acest „în fim" detaliu ar însemna că manuscrisul urma să ajungă la tipar, având notate până şi colile ... editoriale (?). Iar în partea de sus a filelor, deasupra textului, e transcris cuvântul *Letopisăţ*, probabil ca reprezentând titlul general (al unei eventuale serii, cuvintele CARTEA *DINTĂI DE NIAMUL MOLDOVENILOR* trebuind să semnifice: „vol. I" al unui eventual *LETOPISEŢ*, în câteva volume, al lui Miron şi Nicolae Costin).

[5] *Scrisori către Ioan Bianu*, vol. I, Bucureşti, 1974, p. 275 (nr. 136).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ПРЕДАНИЕ ДЕЯНИЙ АПОСТОЛЬСКИХ

Дѣянїѧ апⷭ҇льскїѧ стрⷣмо҃шїй глⷭ҇ъ. Кла. А.

Сѡатъ лⷭ҇ъкрⷭ҇ъныи Дамаскѣ҇ апⷭ҇тлъ хⷭ҇ъ-
ста ѩ҇ вѣрова҃ вⷭ҇ь маи лѣта сѣдъ-
мⷦ. Шⷭ҇ниа҃ⷮ҇ Ѳⷭ҇одо҃ра фїи ѩ҇ко
цр҃ра мⷭ҇ра свѧта҃ⷮ҇ ѩ҇талїѧ. Дⷭ҇ ѩта-
лїа, шⷭ҇ ѩ҇ерꙋсалима Рⷭ҇ма҃ны, а Кѵрїа ѩ҇ерꙋсалⷭ҇
Славнꙋ ѡ҃раша҃ⷮ҇ Рⷭ҇ма҃ны, ѩ҇ерⷭ҇ї ѩ҇талїⷭ҇ а҃стⷭ҇:

ПОЛОЖЕНИЕ ТЖЕ НЕТРАЧЕ РЖДВ.

Ѵ҃ра. а.

Ара ѩ҇талїⷭ҇, вⷭ҇ѧ҃ча вⷭ҇лано҃ⷦ ѵ҃ⷣ-
крⷭ҇ а҃пⷭ҇ⷭ҇ Соарⷭ҇кѣ҇ а҃стⷭ҇, кѵ҃а҃ша вⷭ҇ⷭ҇-
тата ѵ҃ⷣра ноастра. Къ вⷭ҇ла вⷭ҇лⷭ҇
трⷣ҃ⷮ҇ карⷭ҇ле ѳⷭ҇ѵ҃ⷭ҇ маи тоꙋї, кѣ҇ а҃стⷭ҇ пе-
бⷭ҇ⷭ҇ⷦ, ѻ҃ⷦⷣ маⷣ҃ Ѧпа Савїи ѳⷭ҇ⷦⷭ҇ⷣ.
Нⷭ҇тⷭ҇ⷦ ѵ҃ⷦторашⷭ҇ тїрⷭ҇ⷦⷭ҇ⷦ Карⷭ҇ ѕ҃ⷦⷭ҇ⷣ. ѣ҇стⷭ҇
пⷦⷭ҇ⷦ Ларⷭ҇кꙋї҃ⷭ҇. Шⷭ҇ рⷭ҇кꙋї҃ⷭ҇ а҃стⷭ҇ а҃стⷭ҇ пⷭ҇ⷭ҇-
Пⷭ҇тⷭ҇ⷦⷭ҇ⷦ ѩ҇талїⷭ҇. ѳⷭ҇тⷭ҇ⷦ сѣ҇ а҃стⷭ҇ ѳⷭ҇ⷭ҇ⷣ-
Тⷭ҇ⷦ. Кашⷭ҇ Трⷭ҇ꙋї҃ⷭ҇, ѳⷭ҇ⷣⷭ҇ⷦ. Ѵ҃ⷣⷭ҇ⷣⷭ҇ Трⷭ҇чⷭ҇ⷦ.
Кѵ҃ⷭ҇ⷦⷭ҇ⷦ ѵ҃ⷭ҇ⷭ҇ⷦⷭ҇ⷣ ⷣⷭ҇ⷭ҇ⷦⷭ҇ⷦ сѵ҃ⷭ҇ⷦⷭ҇ⷦ ѡ҃ⷭ҇ⷣⷭ҇ⷦ ѵ҃ⷭ҇ⷦ-
ⷣ, Хара ѣ҇ⷭ҇ⷦ ѵ҃ⷦⷭ҇ⷦ ѵ҃ⷣра҃ⷣ҃ⷦ. Вⷭ҇ⷭ҇ⷦⷭ҇ⷦ ѕ҃ⷦⷭ҇ⷦ
ⷣⷭ҇ⷦ Литⷭ҇ⷦ Колⷭ҇ⷦ ⷣⷭ҇ⷭ҇ⷦⷭ҇ⷦ, ⷣⷭ҇ⷭ҇ⷦ, Литⷭ҇ⷦ Са
трⷣ҃ⷦⷭ҇ⷦ ⷣⷭ҇ⷭ҇ⷦⷭ҇ⷦ. Сѣ҇ⷭ҇ⷦ ѳⷭ҇ⷣⷭ҇ⷦ ѣ҇ⷭ҇ⷦ ⷭ҇ⷦ
Мара. ѩ҇рⷭ҇ⷦⷭ҇ⷦ. Мара ѵ҃ⷣⷭ҇ⷦ. Харⷭ҇ⷦ
ѵ҃ⷦ Кара ѣ҇ⷭ҇ⷦ Литⷭ҇ⷦ ⷣⷭ҇ⷦ, ѩ҇ⷣ Латⷭ҇ⷦ-

Тꙋ

Fila I[v].

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

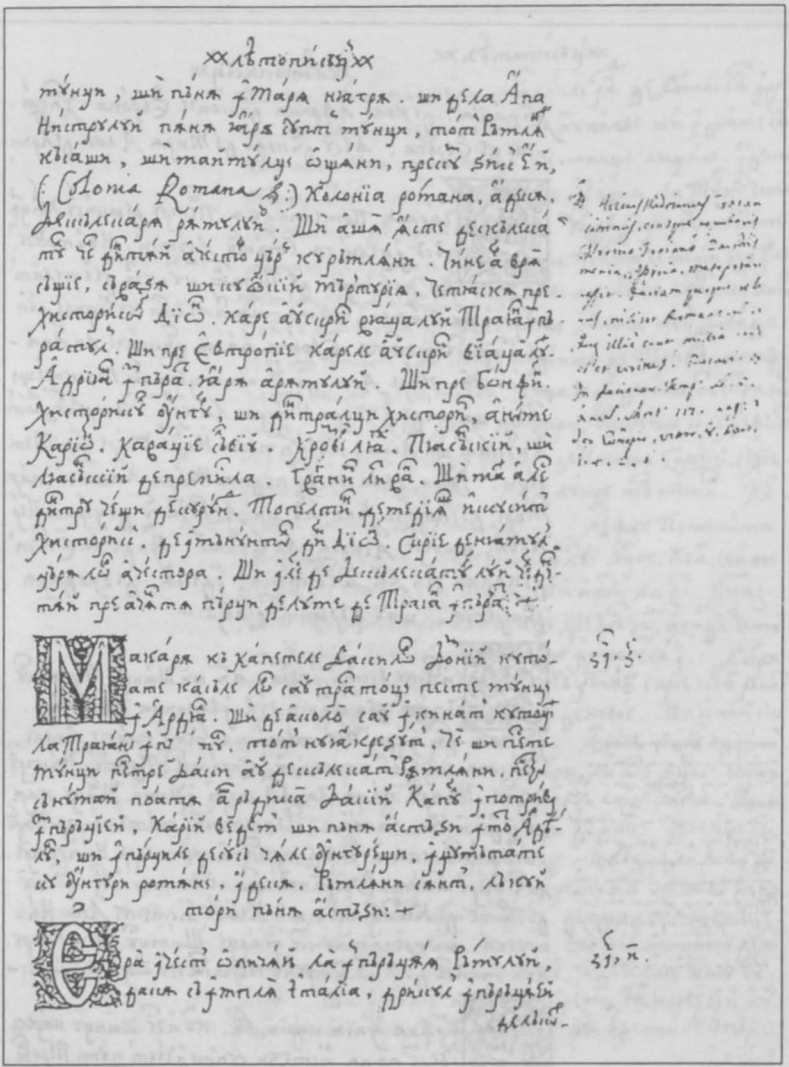

Fila 11r. În rândul 5 de sus, în stânga cuvintelor (transcriere chirilică) „colonia romană" între paranteze și între câte o pereche de [:] se caligrafiază aceleași 2 cuvinte, în latinește, urmate de desenul indicator al mâinii stângi, „index", după care, pe marginea dreaptă a textului, urmează nota-glosă a lui D. Cantemir.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Хрпанїа. рг колѡ Африка грнсоаѣ Єврора: Хрпа-
нїа рг Єврора. фѣѣ грнколѡ рг Мара Алак рг Афри-

Ласта потенцыа Петр грнсѣ мѫ-
ѣе ѫгулїата Стат лоутїи. Нѣ ѫтоаѣ
ла Хрнстоѳїа коастра рг Траѳа цѣ нѣа грстилат
цѣ ѫтата Пат грлвуте, цѣ акліса кѣѫнлѣ лѣи
рг атрѣѣ тоата Єврора пѣна грнсоаѣ ла Апа-
доулѣи, кар Апа рѫ Нкта ѫзрлѡ Тосцѣщ
Аѣ, шн кар ѫ Мара Нѣатра лаѣра. Ѣ трѣѣ дом
акліат шн Аїа, лови пѣла Ндаѣ Мар ѫзр Тѫт
рїи. Мара ѳла Ндаѣ пѣдпа Мара Хашпїѣ, кар
Мар грспарте Кадаѣ шн Алѣхан грѫгралѣ Пѫ
лѣи, шнтрѣ Аѣкїа ла Єтат. Ѫнр ла Єтат
грлоала дѣи Аѣстїа, ѫрѣиа, грѣнодара
ратрлѣи, шаѣ ѳрштѫ ѳїаца:—

Аѣста вѣсти ѫпра, ап шн Шанцѣ Троанѣ
хлпа грѡшанїи лѣи, ѳвалниса Потенцыа.
ѳлпак ѫи ара Мнтенѣнашса пѣмѣ тоате Апелѣ,
алѣста цар са потенѣнѫ, Спрате. Прѫтѫ. Нѣстрѣ
бѫѣ. Нѣпрѣ пѣна ла дѡ тот ѳлѣта Шанцѣ кар
лѣ ѳрѣ акѫм лаюѣ. Рлогїатѣ тате коастра Тѫ
лотодѫмѣ спѣна ѳдѳїѣ трѣѣ апроапе рг Нѣпрѣ пр
лаѣ тѫрѣ акѣте Вѳраюѣ. Ѳо пѣ кѣтра аѣ ѳра кѣ
грПате рг Кіѡ ѣстѣ, шн Кіѡвѣ ѣстѣ пѣ Апа Нѣ-
прулѣи, шн пѣ сѣтне цѣ тарце Шанцѣ. Апа Нѣпр.
лѣи таіѣ рг Кіѡ атрѣѣ Траѳа цѣ ѫзнлѣ сѣале:—

Ѫ ѳла ѫнїи царїи ѕѣ, кѣ аѣ Шанцѣ карле
ѳѣ пѣна ацѣѕѣ сѣпѣ ѳлѣт нѣте Траѳа.
ѳдѳїѣ

Fila 15[v]. Pe partea stângă, în dreptul „zacealei“ 15 [cap. IV] e transcrisă... chirilic nota desfăşurată a lui D. Cantemir despre „Troian“-„şanţul“.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

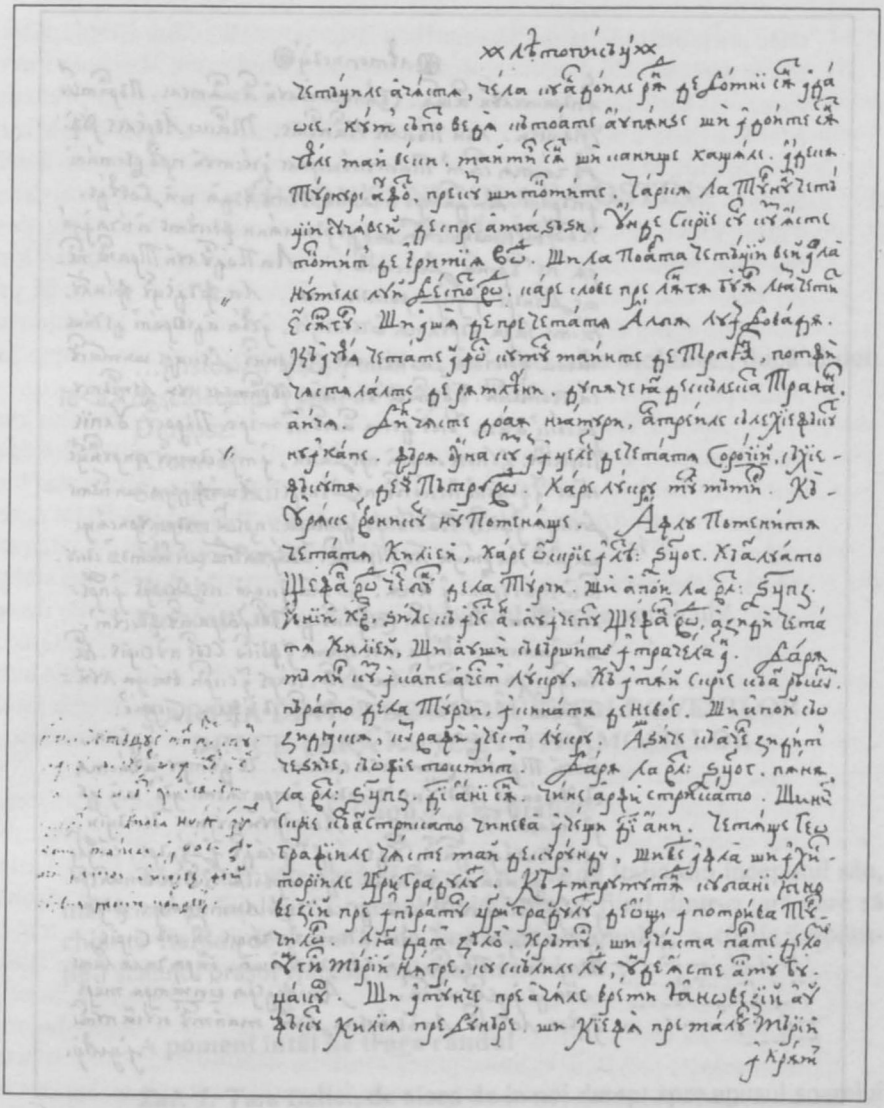

Fila 17v. Pe partea stângă, în dreptul rândului 8 de sus (unde-s subliniate cuvintele: *Despot Vodă*) și 13 (cuvintele: cetatea *Sorocii*) sunt făcute 2 câte 2 (//) semne, iar mai jos, începând cu rândul 22 și până la 28, tot pe stânga se glosează, de către D. Cantemir, despre „Chilia Nouă".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

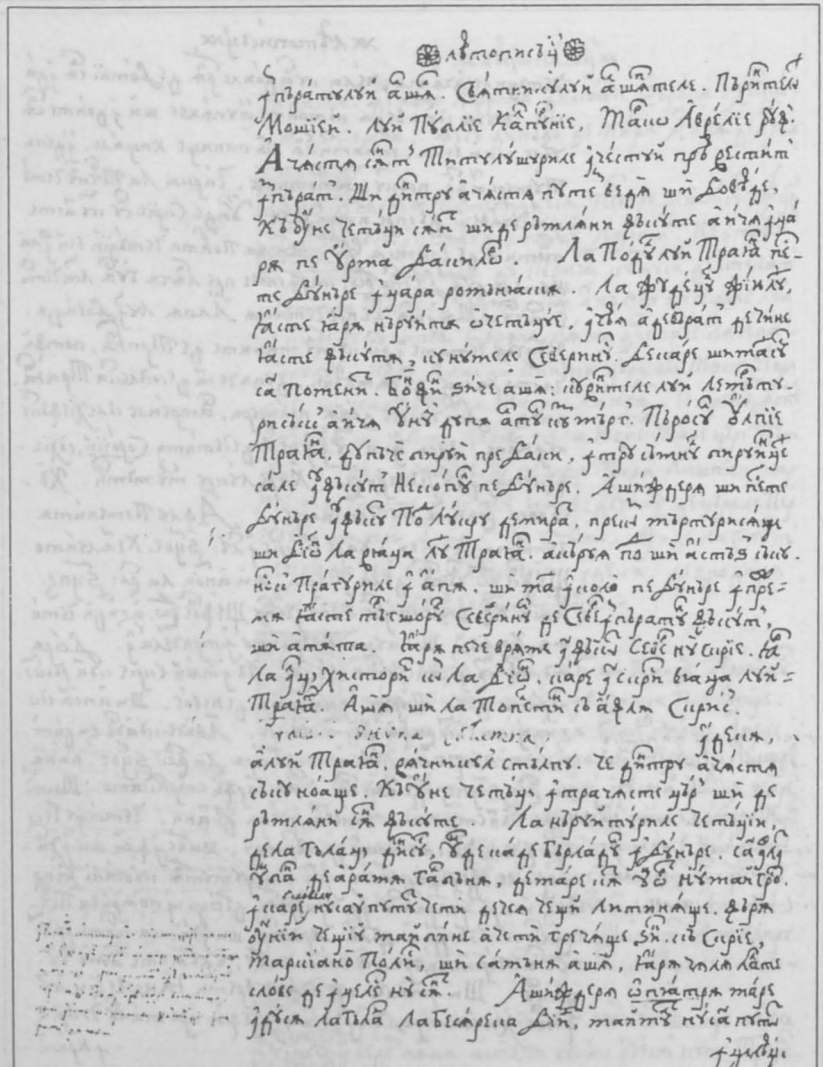

Fila 18v. Pe stânga, în dreptul rândurilor 15, 19 şi 21 de sus, sunt făcute 3 semne (a câte 2//), iar în josul paginii, în dreptul rândurilor 4, 5 de jos, se află, transcrisă, de către acelaşi D. Cantemir, o notă despre „Tudor părcălabul" de la Galaţi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

<MIRON ŞI NICOLAE COSTIN>
„LETOPÍSĂŢ..."

1r ...Historicii leşeşti carii au scris lucrurile Moldovei, după al doi-
le<a> descălecatul Ţărâi, de Dragoş Vodă:
Dlugosz.
Kromver.
Stryjkowskii.
Pjasenskii, vlădicul de Przemysla.
Marcyn Paszkowskii.
Bielskii.
1v Pre aceşti doi au urmat răpăusatul Ureche vornicul./

CARTEA DINTÂI DE NIAMUL MOLDOVENILOR DIN CE ŢARĂ AU IEŞIT STRĂMOŞII LOR

Capŭ 1. <De Italia>

Toate lucrurile dacă să încep a spune de Italia din începutul său, mai lesne să înţeleg. Şi niamul moldovenilor fiind dintr-o ţară care să chiamă Italiia, de Italia şi de Împărăţiia Râmului, a căriia împărăţie-i scaunul oraşul Râmul, în dricul Italiei iaste.

A pomeni întâi ne trage rândul

Zač. 1. Ţara Italiei, de aicea de la noi derept spre apusul soarelui iaste, nu aşea depărtată de ţara noastră, că de la Beligradul, carele îl ştim mai toţi că iaste pe Dunăre, unde cade apa Savei în Dunere, neguţitoreşte mărgând, cale <de 30 de> dzile iaste până la Veneţie. Şi Veneţiia acmu

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

iaste pre pământul Italiei. În statul său iaste între mări. Ca şi Greţiia, adecă ţărâle greceşti. Că dincoace, despre noi, să închide cu o limbă de mare, carea iasă din Marea Albă. Veneţiianii dzic aceii limbi Colfu de Veneţie, adecă: Limba sau grumadzii de Veneţie. Să dzice cu alt nume şi Marea Adriaticum, Marea de Adriia. Iară mării din carea iasă limba aceaia îi dzic
2r latinii / Marea Medeteranium, adecă Marea din mijlocul pământului. Turcii, grecii şi noi dzicem: Marea Albă. Iară despre ceialaltă parte, despre apus, izbucneaşte, iară din ceiaşi Mare Albă, un unghiu de mare, însă nu <cu> atâta lungime cum iaste limba ceastalaltă despre noi. Şi pre celalalt unghiu dincolea iaste Ianua; noi dzicem: enovezii. Însă dintr-aceaste îmbe limbi iase Italia, în dricul pământului, spre miadzănoapte. De acolo până la hotarăle franţozilor.

Zač. 2. Hotarăle ei despre răsărit, despre noi, cum s-au dzis mai sus, Limba de mare, şi apoi Stiria, Carentia, Avestria, ţărâle împărăţiei nemţeşti. Despre miadzănoapte, franţozii. Despre apus, Hişpania. Iară despre amiadzădzi să închide cu marea ce-i dzicem noi Albă. Şi tot aceea iaste carea să întinde până la Ţarigrad, de care s-au pomenit că-i dzicem Marea Albă. Grecii dzic Italiei cu alt nume: Hesperia. Din Hesper steaoa ceea, căriia îi dzicem noi Luceafărul cel de noapte. Că acel luceafăr derept peste Italia apune, <a>sămănătoare foarte cu ţărâle greceşti. Când Greţiia să înceape din Marea Albă, carea să întinde până în Ţarigrad, de altă parte Limba de mare, de care s-au scris mai sus, desparte Italia despre ţărâle greceşti. Aşea şi Italia dincoace cu Limba de mare, dintr-acolea despre apus, unghiul cel despre enovezi.

Zač. 3. Aşea are Italia domnii împărţite în sine, cum avea şi Greţiia într-o vreme, cărora domnii şi ţări sânt numerile acestea: Liguria, Tăscana,
2v Umbria, Sabina. Laţium, / de unde iaste limba litiniască şi de la Latinŭ crai, Neapolis, crăiia, supt craii Hişpani<e>i, Calabriia, Apuliia, Romania, Istria, Hetruria, Campania. Şi mai sânt mai mănunte ţări, care le trec cu condeiul, pentru zăbava. Iară Greţiia avea ţări, anume: Arkania, Itolia, Thesalia, Phokyda, Morea, Arcadia, Ellada, Olimpia, Laconia, Achaia, Attica, unde iaste vestit oraşul Athina, Veothia. Şi iarăşi sânt ţări mai mănunte. Iaste ţara Italiei plină, cum <să> dzice, ca o rodie, de cetăţi şi oraşe iscusite. Mulţime şi desime de oameni. Târguri vestite, pline de toate bişugurile. Pentru mari iscusenie şi frumusăţări, pământului aceluia i-au dzisu-i Raiul pământului, Italia. A căruia pământ oraşele, grădinile, tocmealile la casăle lor, cu mare desfătăciune traiului omenesc, n-are toată

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

lumea. Văzduh supt ceriu blândŭ, viios şi sănătos, nice călduri prea mari, nice erni greale; de grâu, vinuri dulci şi iuşoare, untdelemn, mare bişug şi de poame de tot feliul. Chitre, năramze, alămâi şi zahar. Oameni iscusiţi peste toate niamurile, stătători la cuvânt, neamăgei, blândzi cu oamenii streini, nemăreţi, dintr-alte ţări, îndată tovarăşi, cum ar hi de ai săi, cu mare omenie, supţiri. Pentru ce le dzic gentoloni, cum dzic grecii: celibii. Şi la războaie neînfrânţi, într-o vreame, cum vei afla la istoriile Râmului, de vei ceti de dânşii. Aceea ţară iaste acmu scaunul şi cuibul a toate dascalii <=dăscălii> şi învăţătorii <=învăţături>, cum era într-o vreme Athina, la greci, acmu Padova, în Italia. Şi de alte iscusite [*aici se întrerupe textul, în manuscrisul St. Petersburg Rum.F.IV, N°. 2, lipsind o filă întreagă, adică 2 pag., lucru observat, iniţial, de către C.Giurescu, în ed. Miron Costin.* De neamul moldovenilor..., *Bucureşti, 1914, pag.13, în josul paginii, la „Note" etc. Reproducem textul lipsă de pe fila de manuscris pierdută, după ed. P.P.P., 1965, vol. 2, pag. 16-18, reluându-se şirul expunerii abia la fila 3r:* şi trufaşă meşterşuguri.

Ieste Italiia mai vechie decât Roma, adecă Râmul, şi Împărăţiia Râmului, care s-au urdzitŭ în ţara Italiei după ce au nimeritŭ de la Troada Antenor şi Enea, din carii Antenor – Vineţiia şi olatele ei, iară Enea – Râmului şi împărăţiei lui începători şi rădăcină sântŭ.

Numele Italiei ieste vechiu, la toate istoriile cele vechi latineşti, de pe Ital, craiul lor. Nemţii italiianului dzic *valios*, şi noaă, moldovenilor şi muntenilor, iar aşa: *valios*; franţozii italiianului: *valaşhos*; noao şi muntenilor: *valaşhos*; leşii italianului: *wloch*, iară noao: *woloszyn*; iară muntenilor acum s-au luat leşii după apa Oltului şi au mai adaos tiparnicii lor o slovă: *M*, de le dzicŭ: *molteni*, adecă *olteanŭ*; ungurii italianului: *olasz*, iară moldoveanului şi munteanului: *olach*. Şi ţării Italiei leşii dzic: *Wloszska Zemlia*.

Caută-te dară acum, cetitoriule, ca într-o oglindă şi te priveşte de unde eşti, lepădându de la tine toate celelalte basne, câte unii au însemnatŭ de tine, din neştiinţă rătăciţi, alţii din zavistie, care din lume între neamuri n-au lipsitŭ niciodată, alţii de buiguite scripturi şi deşarte.

Iară nu numai numele acesta, precum ai înţeles că este tot unul, la toate ţărâle, şi al tău şi <al> Italiei, precum vei înţelege şi mai pre largŭ, la Capul deosebi de numele acestor ţări, că şi turcii, şi grecii ne zic *vlah*, ce şi dintr-altele te vei cunoaşte; obiceiuri, hire, graiul şi până astădzi, că eşti dreptŭ vloh, adecă *italiian* şi *râmlean*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Multe obiceiuri într-acest neam trăiesc a italiianilor, până astădzi; aşa, de oaspeţi la casile lor, nemăreţi, voioşi şi libovnici (nu ştiu din ce muntenii, o samă, s-au abătut puţintel den aceasta hire), aşa la petrecănii, la întrebare unul pre alltul de viiaţă, hire, clătire. Cine au fost la Italiia, să vadză pre italiiani, să ia aminte, nu-i va trebui mai mare dovadă, să creadză că un neam sântŭ cu moldovenii.

În casa noastră au fostŭ această voroavă, în Iaşi, cu un episcop italian, care, între alte, foarte pre voia gândului mieu mi-au dzis cuvinte de aceste neamuri, dzicând aşa, şi era om de înţeles: „Mie nu-mi trebueşte să mai citescŭ la istorii de moldoveni, cine sântŭ; pre o samă de obiceiuri, foarte bine îi cunoscŭ de unde sântŭ, aşa libovnici la oaspeţi, aşa femeile lorŭ să ferescŭ de vederea streinilor şi să dau în laturi, aşa să nu treacă femeia pe dinaintea bărbatului pe drum sau pe cărare, aşa toată viiaţa, în mâncare cu dulceaţa curechiului, numai aceştia sărat, atâta osăbire, aceia şi iarna, şi vara tot verde, nemurat. Toate acestea atocma cu italiienii sânt şi a vedere să mărturiseşte o fire." Cu multă mirare am stătut de mărturia acelui vlădică, de mare agiutoriu istori<e>i mele.

Înţelege-vei şi din Capul care să va scrie din graiul cestor ţări, că şi
3r limba ieste dovada că în graiul nostru] / până astădzi sânt cuvintele: unele lătineşti, iară altele italieneşti. Să miră un istoric, anume *Cavaţii*, dzicând „De mirat iaste că limba moldovenilor şi a munteanilor mai multe cuvinte are în sine râmleneşti, decât italieneşti", măcară că italianul tot pe un loc cu râmlenii, ce aceea nu-i divă, că italiianii târdziu ş-au scornit limba. Din lătiniască aşea de iscusită şi de dezmierdată, cât că iaste limbă îngeriască îi dzic, şi într-unele peste samă îşi răduce <=aduce?> cu a noastră, ales cu acestea silave: *delia, di, de lia voi, vo săniorio*, cum la noi: *la dumneata, de la tine, de la dumneata, la voi*. Care aceastea în limba lătiniască, adecă râmlenească, acmu nu încape, ce cură fără aceastea în măsurile sale. Un istoric, anume *Enia Sălvie*, de care ţ-am pomenit la Predoslovie, şi câţiva alţii, pe urma şi pre cărarea lui, au scris în Istoria sa, cum moldovenii carii lăcuescŭ pre pământul Dachiei ceii de Sus, şi munteanii, pre Dachia de Giosŭ, acest nume Vlah, anume de Fliah, hatmanul Râmului <îl au?>. Şi aceasta păreare a celui Enia nu iaste de aiurea, numai au cetit neşte stihuri a unui dascal, anume Ovidius. Pre acel dascal Ovidius l-au făcut, cum dzic turcii, *surgun*, de l-au gonit din Râm, tocma la Cetatea Albă, pre Marea Niagră, Avgust Chesar, împăratul Râmului, pentru neşte cărţi ce scrisease în stihuri, de dragoste, de să împlusă Râmul

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

de curvii, din ceale giocuri a lui, cum fac şi moscalii, de trimit la *zatocenie*, adecă urgie, şi până acmu. Dară dascalul Ovidŭ au scris câteva cărţi şedzând la Cetatea Albă în urgie, iară în stihuri, că ş-au sfârşit acolea şi viaţa. Şi apoi <cu> numele lui iaste balta Vidovul, la
3v Cetatea / Albă. Într-acelea cărţi una ce are nume de *Pontus* <=*Pontices*?>, scrie la un priiatin al său, la Râm, anume Greţinu <Graecinus>, aceaste stihuri. Iacă ţi le însămnedz lătineaşte scrise şi pe limba noastră tălmăcite:

Praefuit his, Graecine, locis modo Flaccus, et illo
Ripa ferax Istri sub duce tuta fuit.
Hic tenuit Moesas gentes in pace fideli;
Hic arcu fisos terruit ense Gettas.

Gheţii ţinea într-o vreme, acmu Flaccus ţinea
Râpa scumpă a Dunării, el sângur cu sine;
El au ţinut Missia, în pace, cu credinţă;
Pe gheţi i-au scos de aicea el, cu biruinţă.*

Aşea însămneadză aceaste stihuri <ale> acelui dascăl, pomenindŭ pre acel Fliah, căruia numele la istoriia Râmului iaste Fulvius *Flacus* Consul, precum chema ei, pre acealea vremi, hătmăniile lor. Şi de aceastea stihuri s-au legat întâi Enia Silvie, şi după dânsul şi alţii. Şi într-aceea aflu şi pre Ureache săracul următoriu: să fie numele acesta ţărâlor acestoraVlah, după acela Fliah, hatmanul Râmului. Căruia lucru *Carion istoricul* stă împrotivă, şi cu dânsul Topeltin din Mediiaş, anume dzicând deşchis: „Ceia ce-au scris că numele *vlah* acestui niam, adecă a moldovenilor şi a munteanilor, iaste de pe hatmanul Râmului Fliah, basne sântŭ". Eu încă cei partea mea cu dânşii, cu ceşti doi ţiiu, pentru aceaste doveade, care deschis ţ-am scris, cum toată lumea dzice italianului aşea, cu un nume, şi noaă, până astădzi. Şi acest Fliah de au bătut războae cu tătarâi pre Dunăre, iară la descălecatul ţărâlor acestora nice o triabă n-are, care sântŭ târdziu după Fliah descălecate de Traian, împăratul

* În traducerea modernă, a lui Th.Naum, din ed. Publius Ovidius Naso. *Tristele, Ponticele*, Bucureşti, 1972, Cartea a IV-a (a *Ponticelor*), *Epistola* IX. *Către Graecinus*:

...Mai ieri, în aste locuri, era mai mare Flaccus:
Sub dânsul n-aveai teama, la Istrul cel barbar,
Căci el sub ascultare ţinu aicea lumea
Şi-nspăimânta pe geţii ce se încred în arc...

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

4r Râmului, din ţărâle Vlohului, adecă a Italiei, / fără cine doară va dzice, că italianii acest nume Vlah ş-au dobândit de la Fliah. Care lucru n-am cetit nice la o istorie a Râmului şi de Italia. Alte chipuri şi capete au avut Italia, mai vestite şi mai vechi decât acel Fliah; cum ar fi luat Italia nume de la acela? Ce de Italia atâta agiunge, cât s-au arătat mărturiile, şi a istoriilor şi numelui, care avem de la alte niamuri, tot unul până astădzi. Să păşim de acmu la altele, pre rândŭ.

Capul al doile, de împărăţiia Râmului

Zač. 1. Împărăţiia Râmului, căriia în puteare şi lăţime asemenea n-au fost nice o înpărăţie, de când iaste lumea. De măriia ei ceteaşte toate istoriile lumii; mai mare nu vei afla alta, nice pe aceastea vacuri de acmu, nice în cele trecute. De aceasta împărăţâe vei afla şi prorocii, ales la Daniil prorocul, dezlegarea visului lui Navohodonosor, împăratul Asiriei. De aceasta împărăţâe cântă şi sfânta beserecă, Slava <întâi>, glas 2, la vecerniia domnului şi Dumnedzăul nostru Hs: Августу єдіно началствующу на земли, adecă când Avgustŭ Unul stăpâniia tot pământul. Acest Avgust împărat Râmului au fost. Şi în dzilele lui s-au născut şi Mântuitoriul lumii Fiiul şi Cuvântul lui Dumndzeu, din Preacurata Ficioara Mariia.

Zač. 2. Numele său <să> trage de pe oraşul Roma, la noi: Râmul,
4v care oraş iaste în Italia, pe apa Tibrului, / curătoare în Marea Albă, cu cale de câteva dzile mai gios de Râm, din izvoarăle munţilor Italiei începută.

Zač. 3. Iară împărăţiia ceştiia, cum s-au şi mai pomenit la Capul dintâi, „de Italia" (care iaste mai veache decât Râmul şi decât începutul împărăţiei; pentru aceea pricină s-au pus şi întâi Italia la rândŭ), iaste din Troada, carea au răsipit elinii sau, cu alt nume: grecii, trăgând multe vremi războae cu troadeanii, pentru mare strâmbătatea lor ce le făcusă grecilor Troada, cu furtuşagul Elenii, femeii lui Menelau, prin Alexandru, ficiorul lui Priiam, împăratul Troadei, care femee să-şi întoarcă grecilor pururea sfătuia doi domni din Troada, Antenor şi Enea. Ce măzdind pre alţi senatori, domni, ficiorul lui Priiam să ţie cu dânsul, să nu să dea Elena, s-au trăgănat sfada până la stingerea de tot a Troadei, când n-au hălăduit nime altul, nice în cetate nice la olatul ei, fără ceşti doi ce s-au pomenit: Antenor şi Enea, cu gloatele lor; ori că ştiindu-i grecii că aceia

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

sfătuia spre bine, şi nu i-au gonit, ori că ei, neşte oameni cunoscând la ce să trage lucrul, s-au păzit devreme şi au eşit cu casălă şi cu oamenii săi încăr(căr)caţi în vase. De carii Antenor au descălecat Veneţiia, pre pământul Italiei, iară Enea, coborândŭ mai gios, <s->au abătut iară la malul Italiei, unde stăpâniia Latinus craiul o parte de Italia şi, îndemnat şi de prorocii (ai) lor, pe atuncea păgâneşti, au început sfadă cu acel craiu, anume Latinus,
5r de pe a<l> căruia nume(le) şi limba lătiniască. Nu era cu oameni deşi / încă acele locuri aşedzate, pre acelea vremi. Şi sângur craiul, mator de dzile, numai cu o fată din trupul său, carea era logoditä după un domnŭ de Italia, anume Turnus, carele avea câţva domni de Italia nepriiatini. Pre aceia au tras Enea în tovărăşie împrotiva lui Turnus şi lui Latinus craiul şi, cu câteva războae, cu mare vărsare de sânge, înfrângând pre Turnus, până şi la perirea lui în războiu, au cătat lui Latinŭ craiu a priimi pre troadeani în ţara lui, în Italia, şi pre Enia ginere în locul lui Turnus. Că lui Enia doamna îi murise, de groaza când au vădzut ardzând de toate părţile Troada. Aşea s-au făcut troadeanii moşeani Italiei, aşedzaţi şi legaţi întru sine cu italiianii: să trăiască troadeanii pre limba şi pre pravile de giudeaţe a italianilor, şi italianii să prim<e>ască bodzii şi rugile, şi obiceaiurile de beserecă a troadeanilor. Şi dintr-accastea Enia şi fata lui Latinus craiul iaste din sămînţie în sămînţie născuţi doi fraţi, anume Romul şi Remŭ, carii au urdzit Roma oraşul, zidind pre giumătate Romul şi pre giumătate de oraş – Remŭ. Şi încă neînnălţate zidiurile, au venit într-una de dzile Remŭ să vadză sporiul lucrului a frăţine-său, în partea unde zidiia frate-său Romul, şi, vrând să facă şagă, au sărit peste zidiul frăţine-său râdzând; în loc frate-său Romul, luând seamne de piedzi răi oraşului, apucă un fuşte şi lovi pre frate-său Remŭ pren mijlocul trupului. Cade gios Rem mort de rană, iară Romul, stând asupra trupului, dzisă: „Aşea să petreacă tot carele va vrea să sae zidiurile acestea". Şi aşea au stătut singur Romul
5v şi urdzitoriu oraşului, şi Crăi<e>i, de pre a căruia / nume iaste şi numele oraşului, Roma, până astădzi. Şi de pre oraş şi numele înpărăţiei.

Zač. 4. Fost-au aceasta înpărăţie dinceputul său de Romul, craiul, dintâi supt crai, până la Tarcvinie cel Mândru, <căruia> îi dzic râmleanii: *Tarquinius Superbus*, adecă: *mândrul*. A celuia un ficior ce avea au făcut silă, noaptea, la casa unui domn, lipsind domnul de la casa sa, anume Lucreţiei. Care, după aceea sălă, din pat nu s-au mai sculat, ce-au scris la bărbatul său, unde era, şi la unchiu-său, vestit senator pe atunce la Râm, anume Brut, să vie cum mai de sârg la dânsa, că iaste spre moarte.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Şi dacă au sosât şi au întrat în casă şi unchiul aceii femei, Lucreţiei, şi bărbatul, au dzis: „Îngăduiţi, nu vă apropiaţi de patul mieu, spurcat de ficiorul lui Tarcvinie. Iară trupul de iaste şi silit, nevinii mele moartea mea va fi mărturie." Şi au scos un cuţit de supt perini, gătit de acela gând mai înainte, şi s-au lovit cu cuţitul în inimă; au năvălit bărbatu-său şi unchiu-său la pat, ce în deşertŭ, că căzdusă cuţitul cu rană adâncŭ, din care, în câteva ceasuri, au şi murit Lucreţia. S-au făcut o zarvă mare şi turburare în tot oraşul, de o faptă ca aceasta. Şi s-au strânsŭ tot oraşul la Brut, cărora au arătat tuturora fapta ce-au făcut ficiorul craiului, şi <de> sângele nevinovatei fămei şi sâla; au stătut tot Râmul, şi în loc şi olatele, de au giurat cu Brut, cum să nu mai sufere <pe> crai de asupra sa. Iară Tarcvinie craiul, urât şi părăsât de toţi, şi <de> slujitorii lui, pentru scârnava fapta şi sâla
6r aceaia, au fugit la franţoji / cu carii trăgând agiutoriu, s-au ispitit cu sila să cuprindză iarăşi scaunul Râmului, ce tot gonit şi răsâpit s-au întorsŭ, şi n-au mai dobândit ce au pierdut, în toată viaţa lui, nice el, nice altul; şi de atuncea s-au cârmuit acea înpărăţâe tot supt sfatul senatorilor, cum vedem acmu că să otcârmuieşte Veneţia, până la Avgust chesariul 500 şi mai bine de ani.

Zač. 5. De mirat lucru că aceasta înpărăţâe, la câtă putere şi lăţime au venit tot într-acele sute de ani, de supt cârma sveatnicilor au crescut. Şi alegea ei cu sfatul, den an în anŭ, câte doi mai mari cărora cu numele boeriei le dzicea: *consules,* adecă capete sfatului, că *consilium* lătineşte iaste *sfatul.* Şi mai mare era acest nume de boiari: *consuli*, decât împăratul. Că acestŭ nume, împăratŭ, era <al> hatmanilor, carii să ducea în vro parte cu oştile, şi trăiia acest nume numai până era în oaste, cine era. Iară dacă să întorcea acasă sau la Râm, nime, nimănui nu să dzicea împăratŭ, ce iară pre numele ce-l avea dintâi; *împărator* va să dzică: *poruncitoriu,* care nume apoi, pentru mari izbânde ce făcea, *imperátores,* adecă: *hatmani poruncitori*, au căzdut de să număscŭ înpăraţii cu dânsul. Şi au eşit mai mare şi mai de cinste decât numele crailor.

Zač. 6. Hotarăle aceştii împărăţii a Râmului mai necuprinsă sânt, că nu cu nescareva munţi sau ape curătoare, cum vedem acmu că despartu
6v împărăţii de crăii şi împărăţii de împărăţii, ce din toate / părţile li-au fost hotarul Marea Ocheanul, care încungiură pământul începând din părţile despre miadzănoapte, ocheanul ce încungiură Englitera. Şi tot acela ocheanŭ şi despre apus, pe după Hişpania şi Portogalia, şi de la părţile apusului să trage, tot acela ochean încungiurând tot pământul, despre

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

amiadzădzi şi după Africa, noi dzicem *Barbarizii*, până vine la Marea Roşie, care iaste între Egipt şi Araviia; câte împărăţii, crăii, domnii, ţări sânt, de le încungiură ocheanul, precum s-au pomenit mai sus, tot supt ascultarea împărăţiei Râmului au fost.

Zač. 7. Încă mai spre răsărit, de la Marea Roşie, de la Ocheanul de amiadzădzi, tăind, pe uscat, Aravia, Assiria, Siria, până la muntele Caucaz, între Hindii şi Parthii, şi de acolo până în marea carea să chiamă Caşpius, cu Armeniile amândoaă, şi câte ţări sântŭ între Marea Caşpiei şi Marea Niagră: ghiuirgii, mengreli, cerchezii şi alte ţări. Şi de acolo apa Donul şi Volga, toate supt ascultarea Râmului au fost. Şi de la Iuzbek, hanii cei mari de la Râm lua stiag de hănie.

Zač. 8. Cu Hindia numai n-au încheiat lumea toată, despre răsărit. Şi venia şi de acolo multe ţări să să închine, şi de la o vreame nu şi-i mai priimiia, ca locuri depărtate. Şi unghiul cestalalt, la ochean, pe unde sântŭ acmu şvezii şi Dania, şi unghiul spre apa Renului, pre aceaste ţări nemţeşti, şi şvezii şi danii, tot neamţi sântŭ şi un niamŭ, nu i-au putut
7r suppune / nice într-un chip râmleanii, până la îndereptatul aceii împărăţii, în multe părţi. Şi câtă oaste au pierdut, cu neamţii bătând războae, cu cealaltă parte de lume nu ar fi pierdut. Însă numai o parte de neamţi suppuşi n-au fost. Iară cât ţine Renul – apa şi acealea şi peste apa Renului, multŭ loc suppuşi au fostŭ, cum şi Englitera, franţozii şi toată Hişpania.

Zač. 9. Caută acmu cu cugetul într-atâta lungime şi lăţime de lume, câte mari împărăţâi sântŭ acmu, cum iaste Englitera, Franţozul, Hişpania, Nemţii pân' la apa Renului, la Africa, Fesul, Liviile, Mareh, Afri<ca?>, până tot Eghiptul, Habeşii şi împăraţâia Assiriei, Persul, Armeniile, Cappadochia, toată Greţia şi Machedonia, Iliria, Dachia, unde sântem noi acmu, şi alte ţări, şi câte ostroave, şi pre ochean, şi pre Marea Albă, şi pre Marea Niagră, şi pre Caspia, la toate aceastea eşiia paşii de la Râm. La unele pre un an, la altele pre trei ani şi mai mulţi. Câteva coale de hârtie s-ar mai lungi, de aş sta a pomeni anume ţărâle toate. Paşii eşiia şi la ţărâle jidoveşti, de la această împărăţâe – la Ierusalim. De care lucru te va învăţa şi *Svânta Evanghelie* a patru evanghelişti. O samă de ţări mai depărtate dintr-aceastea supt crai birnici îi lăsa: la Africa, ales Eghiptul, Armenia. Iară cealealalte, cum iaste Hişpania, Englitera, franţozii, nemţii,
7v până la Apa Renului / Italia, ţărâle greceşti, toate ţărâle Ierusalimului, Anadolul, ostroavele, tot cu senatorii Râmului să otcârmuia. Pentru ce au dzis un filosof a lui Pyr, craiului epiroţilor, adecă <al> arbănaşilor, când

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

l-au trimis în solie la Râm, de au vădzut sfatul lor, de împăraţi adunat. Ce cât năzuiaşte la rândul histori<e>i noastre, ne agiunge atâta de împărăţiia Râmului.

Capul al treile, de Dachia

Dacă s-au dzis de Italia, de unde iaste venit niamul acestor ţări, şi de împărăţâia Râmului, de care împărăţie sânt descălecate aceaste ţări cu râmlenii, vine rândul aicea şi locul acestuia, la care loc au venit acest niam din locurile sale ceale dintâi.

Zač. 1. Locul acesta dară, unde iaste acmu Moldova şi Ţara Muntenească, iaste direaptă Dachia, cum şi tot Ardialul cu Maramorăşul şi cu Ţara Oltului. Alt nume mai vechiu decât acesta, Dachia, nu să află în toţi câţi sânt historici. Că de li-au dzis cineva, că iaste Schithia de pre schiţi. adecă tătari [*omis*: căci au năbuşit pre aceste locuri, pre urmă, tătarii şi] mainte de Atilla, descălecătoriul Crăi<e>i Ungureşti sau a ungurilor, pe aceste locuri, Dachia numele său tot au ţinut la toţi, cum am dzis, historicii. Schithia iaste deriaptă Iuzbekul, adecă Tartaria cea Mare, o parte de împărăţâia Mosculuí. /

8r *Zač. 2.* Dachii aceştia cu multe vacuri mai înnainte de Hs. au aşedzat locurile acestea. Pomeneaşte de dânşii Cvint Cu<r>ţius, historicul, de faptele lui Alexandru Machedon (însă nu aceea *Alexandrie* mincinoasă, carea iaste şi pre limba noastră, plină de basne). El scrie: „Sahii, *dahii*, masaghetii tot un niam sânt, venite din părţile Hindiei pe aceaste locuri, când încă lumea mai rară au fost în oameni". Şi dintr-aceştia *dahi*, noi dzicem, şi grecii: *dachi*. Iară latinii şi leaşii: *daţii*. Să ţin sasii din Ardial (şi până nu demultu şi la noi în ţară, iară la satele hăneşti, la Bugeac, şi acmu sântu, de le dzic *teştebani*) că să trag, şi au mari historici marturi.

Zač. 3. Limba lor iară iaste veche; au price între sine cu nemţii, pentru mai multe vacuri: carii sânt mai vechi de dânşii, şi ceştia, că nemţii au luat de la dânşii limba, iară nemţii că saşii de la dânşii au eşit, din Saxonia. Ce aceastea lăsăm la dânşii. Noi numai pomenim cât slujeaşte rândului nostru la poveaste.

Zač. 4. Hotarăle Dachi<e>i: despre răsărit iaste apa Nistrul (la historicii cei vechi: Tyràs) iară despre amiadzădzi: Marea Niagră, şi Dunărea; despre apus: Panonia, acmu: ţărâle Budii; despre miadzănoapte: Morava şi Podoliia, în Crăiia Leşască, unde iaste şi Cameniţa. Sânt o samă de histo-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

8v rici, care dau şi Podolia, şi câmpul / peste Nistru, până la apa Buhului, şi, peste Dunăre: Missiile amândoaă, cărora dzicem noi acmu Dobrogea, şi o parte de Iliria, să fie fost de Dachia.

Zač. 5. Putearnică într-o vreme, cât supt vreamea împărăţâei Râmului, supt Domichiian împăratul. Era <=Iară?> la dachi crăind Decheval craiul. Lua dachii o samă de bani din visteriia Râmului, cum lua tătarâi de Crâm de la Moscŭ şi de la leaşi, să nu le robască ţărâle. Că prăda dachii Italia cu călărimea, până la Traian împăratul, care au stătut împărat pe urma lui Domichian.

Capul al patrule, de Traian împăratul

Zač. 1. Traian împăratul Râmului, al şeaptele după Avgust chesariul, de niamul său şpaniol, cuprindzând scaunul împărăţâei după Domichian şi vădzând la slăbiciune împărăţâia sosâtă, din rrea şi desfrânată cârma împăraţilor răi şi zburdaţi (că şi Dioclitiian, şi cela a lumii ocara şi tiran Neron, tot înaintea lui Traian au fost), întâi au aşedzat împărăţiia în ce era stricată, şi veniturile ei. Apoi. îndată s-au apucat de oaste împotriva tuturor, carii eşisă de supt ascultarea împărăţâei ţărâi. Şi întâi asupra dachior, ţiitorilor acestor părţi.

Zač. 2. Aşea să întărisă niamul dachilor asupra împărăţiei Râmu-
9r lui, / cât, cum scriu historicii, în dzilele lui Domichiian împărat, şi bir lua din visteriia Râmului, pentru să nu strice ţărâle împărăţiei cu prădzi. Că fiind niamul dachilor, pre acelea vremi, călăreţi, prăda ţărâle ascultătore de împărăţâia Râmului, cu călărimea; până şi Italia de prădzile lor nu hălăduia. Cum am vădzut, în vacul nostru, pre tătarâi Crâmului, fiind mai puţini decât oştile Mosculuı şi a Crăi<e>i Leşeşti. Şi de la amândoaă aceastea lua daruri, pentru să nu facă, cu ceambururile lor, stricăciune ţărâlor lor.

Zač. 3. Întâi, dară, Traian, marele şi vestit împărat, au făcut oaste împotriva dachilor, cum scrie Dion, carele au scris *Viaţa* acestui împărat, şi alţi historici după dânsul. 600.000 de oaste slujitori au fostŭ de războiu, fără de altă mulţime ce să trage după oşti, ales acele mari, în mulţime. Şi au purces den Italia, spre aceaste părţi a<le> Dunării.

Zač. 4. Cum scrie *Historia de patru monarhi<i> a<le> lumii*, de clătirea aceştii împărăţâi, de la Râm spre aceste părţi, ca<m> *pe la* 120 de

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ani după Hs. au fostŭ, împotriva căriia nice Decheval, craiul dachilor, aşea fără războiu nu s-au lăsat. Ce, trecând cu oştile sale Dunăre<a>, au stătut împotriva lui Traian împărat cu războiu, în părţile Missiei, căriia dzicem noi Dobrogea. Stătut-au un războiu mare şi nu cu puţină vărsare de sânge, însă, pre acelea vremi, în toată lumea nu era altă oaste nice mai temeainică, nice mai stătătoare, nice mai trainică la toate lipsele oşteşti, ca slu-
9v jitorii / Râmului, neînfrânţi, şi din firea lor, şi cu tocmala oştilor sale, carele vedem acmu la nemţi tocmala oştilor: toate bulucuri şi pentre bulucuri şi locŭ deşertŭ, să aibă locŭ deşchisŭ alte bulucuri, slobode, meidiani, când ar trebui a da agiutoriu bulucurilor celor ostenite în războiu, sau în frunte – oaste proaspătă, pre acele slobode de oşti meidianuri. Niceodată toate bulucurile nu începŭ războiulŭ, ce ceale tocmite în frunte. Şi alte bulucuri, cu mare tocmală şi meşterşug, stau în paza celora ce fac războiul. Şi aşea luptând multă vreme cu o parte de oşti, alte părţi stau gata, netrudite. Proaspătă oaste pre lesne urnescŭ pre ceaialaltă oaste, care odată-şi varsă şi sloboade toată vârtutea, căci oastea ce sare toată odată, toată odată să şi răssipeşte. Şi cu aceasta tocmală a oştilor sale râmleanii au suppus toată lumea. Mare tărie şi neînfrântă avea şi oastea machidoneanilor, pre vremea lor, ales tocmala pedestrimei lor, căriia dzicea ei *falanx* [*omis*: însă era prea strînsă aceea falancsă]. Şi la greu, să lega pedestraş la pedestraş, cu mare greu să rumpea acea oaste, că cu tocmala ei au călcat Alexandru Machidon tot Răsăritul. Însă, pe urma lui, dacă au început machidoneanii a bate războae cu râmleanii, pierdea războaele machidoneanii, cum va vedea cine va ceti războiul lui Persău, împăratul machidoneanilor, cu Filip hatmanul Râmului. Audzit-am pre mulţi dând vina aceasta, cum şi leaşii, şi moscalii, şi alte niamuri creştineşti nu sar odată cu toţii la războae; nu ştiu ce dzic. Oştile temeinice, cu multe ceasuri, cu multe dzile
10r batŭ un războiu. / Şi aceasta ştiu că, întâi leaşii şi moscalii, de s-ar slobodzi toată oastea odată, nice un războiu n-ari lua, ce toate le-ar piiarde. Aşea dară, Decheval, craiul dachilor, luptând câteva dzile să opriască oştile lui Traian, n-au putut birui, ce au purces oştile lui din războiu în răsâpă.

Zač. 5. Traian împăratul, după izbândă, au cădzut la apa Dunării, unde şedzând cu oştile, s-au adunat, din toate acealea părţi şi olate, lucrători şi au zidit mare minune vacurilor, pre urmă, pod de piatră peste Dunăre, cu turnuri de piatră, care să pomeneşte până astădzi: Turnul Severinul, în Ţara Munteniască, iaste acela loc, malul dincoace, acelui olatŭ dzic mun-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

tenii: *judeţul* Jiiului, cum la noi: *ţinutul* Jiiului. De acest Turn, cum de i s-au premenit numele său, de-i dzic Severinul, că acest lucru că l-au zidit Traian împăratul, şi nu altul, deplin şi aiavea, fără număr odoacă, spun historicii, mult au cercat răpousatul tată-mieu Miron. Că acest turn când au făcut şi podul, a căruia şi astădzi stau pragurile, s-au făcut, şi să prevăd prin apă limpede a Dunării, cum spunea, pre vreamea când au mărsŭ Dabijea Vodă, cu oştile, la Uivar, să fie privit cu ochii săi. Cum acel turn ş-au schimbat numele ziditoriului său, cum ţine Şanţul Troianul până astădzi, a şti nu poci; atâta numai: ori pre urmă c-au trăit acolo vreun domn, cu acesta nume Severin, cum spun şi munteanii, ori pre numele vreunui pristav,
10[v] la lucrul lui sau la rădicatul lui, / după ce să pustiisă întâi. Fost-au şi un împărat pre urma lui Traian, Severus, care nume şi pe o piatră, ce s-au aflat la cetăţuia năruită la Gălaţi, am cetit: <*Severus, imperator romanorum*> adecă: Sever, împăratul râmleanilor, însă atâta s-au putut ceti; cealealalte slove, deşi şi răduc <=aduc?> lătineşte, iară a să înţăleage nu s-au putut. Cum şi pre un ban de aramă galbănă, iarăşi la acea cetate năruită, spunea tată-nostru, să să fie aflat, cât un ort de mare, nime mai mult n-au putut dezlega, fără: Markianopolis. Iară Turnul acela şi Podul peste Dunăre, nime altul, ce Traian împăratul, ca şi Şanţul Troianul, l-au făcut, nu vei afla din sute de historici într-alt chip.

Zač. 6. După ce au gătitŭ Podul peste Dunăre, Traian au trecutŭ toată oastea în ceasta parte, în pământul unde iaste acmu Ţara Munteniască. Şi au eşit cu oştile sale iarăşi Decheval craiul dachilor, la care războiu stând tare dachii, şi craiul lor cu sine sângur au perit craiul, la acela războiu. Şi aşea au purces, după acela războiu pierdutŭ şi perirea craiului lor, tot niamul a dachilor în răsipă, de pre aceaste ţări, unde iaste acmu Ţara Munteniască şi ţara noastră Moldova. Câtă ţară au şi rămasŭ pre locŭ, prostime ţărani, toată o au scos Traian de pre aceastea locuri peste munţi, carii desparte Ţara Unguriască despre noi. Iară aicea îmbe ţărâle aceastea: şi Ţara Munteniască, şi Ţara Moldovei, până la Dunăre, până supt munţi /
11[r] şi până în Marea Niagră. Şi de la apa Nistrului, până iară supt munţi, tot râmleani căsaşi, şi mai mulţi oşteani, precum dzicŭ ei: *Colonia romană,*
1. adecă: *descălecarea Râmului* [*scris cu litere latine, apoi cu chirilice*]. Şi aşea iaste descălecatul cel dintâi acestor ţări cu râmleani. Cine ar vrea să ştie, să vadză şi cu ochii mărturiia, cetiască pre historicul Dion, care au scris *Viaţa lui Traian împăratul.* Şi pre Evtropie, carele au scris *Viaţa lui Adrian,*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

împărat iară a Râmului. Şi pre Bonfin, historicul ungur, şi dintr-alţi historici, anume: Carion, Cavaţie Sălviu, Kromwer liah, Piasănskii (şi Liasănskii?) de Przemysla, Gvagnin litvan. Şi mai ales dintru ceşti de curund Topeltin de Mediiaş, iscusit historic, de-amănuntul din Dion, scrie de niamul ţărâlor acestora. Şi <mai> ales de descălecatul cel dintâi pre aceastea părţi de lume, de Traian împăratŭ.

Zač. 7. Macară că capetele dachilor, domnii, cu toate casăle lor, s-au tras toţi peste munţi, în Ardial, şi de acolo s-au închinat cu toţii la Traian împăratul, tot nu i-au credzut. Ce şi peste munţi, pentru dachi au descălecatŭ râmleani, pentru să nu mai poată a-şi rădica dachii capul împotriva împărăţiei, carii vedem şi până astădzi, în tot Ardealul şi în părţile de sus ceale ungureşti, în giumătate cu unguri români, adecă râmleani, sântŭ lăcuitori până astădzi.

Zač. 8. Era acestŭ obiceaiu la înpărăţâia Râmului: dacă să împlea
11' Italia, dricul împărăţâei, / de lăcuitori, de nu le agiungea, şi nice îi biruia pământul cu hrana, scotea cu sorţi căsaşi de prin oraşe şi de prin sate, şi-i muta la alte ţări. Unde vedea părţi mai rare de lăcuitori sau vedea că să rădică de supt ascultarea împărăţâei vreo ţară, acolo cu sutele de mii de case muta şi le împărţâia locurile. Şi dzicea aceii descălecaturi noaă: *Colonia romana,* adecă: *descălecarea Râmului.* De care colonii a lor iaste plină lumea: şi la Asia, adecă Anadolul, şi la Africa, căriia dzicem noi: *Barbarizii*, şi la Hişpania, şi pre apa Renului, la neamţi, şi la franţoji, şi la
II. Rumele, în ţărâle greceşti, un niam ce le dzicem: Coţovlah, colonia Râmului iaste. Litva, în Crăiia Leşască, drepţi râmleani sântŭ, însă acest niam a Litfii nu de râmleani aduşi sânt pre aceale locuri, unde lăcuesc acmu, ce de zarvele şi oştirile între Pompeiu cel Mare şi între Iulie Chesarŭ, amândoi sfeatnici <=consuli?> Râmului. Pe aceea vreame sfădindu-să amândoi, pentru isprăvniciia, pentru care amândoi au tras, voiu dzice, puterile a toată lumea, şi la sine şi împotriva sa. Şi aşea venind Iulie Chesariul la Râm, cu oşti mari, au fugit Pompeiu la ţara grecească, cu care cătăva boerime a Râmului, carii ţinea parte lui, alţii, pe la câteva ostroave. pe mare şi pe uscat, la Anglia, la Africa i proci, cine unde au putut au fugitŭ. Că pe aceea vreame în 5 ani, tot pământul şi marea să cutremura de vărsări de sânge, pentru aceşti 2 oameni, sfetnici aleşi pe aceaea vreme a Râmului, adecă: Pompeiu, cu porecla „cel Mare" şi Iulie Chesarŭ, de care mai pre largŭ vei afla la Ţitero, jalobele lui ades în cărţile saale, ales cătră Attecŭ, cartea 7, epist. 8, şi cartea 7, epist. 20. Iată dară cine au putut să

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

12[r] dosască dintru ceia ce ţinea parte lui Pompeiu, / că Iulie Chesarŭ, gonind pe Pompeiu şi răsâpindu-i oastea, toate olatele şi cetăţile le aşedza cu oamenii săi. Şi aşea precum scrie Florus, după care şi alţi historici pre scurtŭ, iară Levius şi mai pre largŭ scrie. Litineaşte îţi scriu cuvintele lui, pentru mai mare credinţă: *Tum pulsus Etruria Libo, Umbria Termus Domitius Corfinio* – „Atunce, dzice, Libo gonit fu din Etruria", cnedzia Italiei, unde să află astădzi Florenţia, Pistorium, Pise, Luca i proci, „iară Termu fu izgonit din Umbria, şi Domichie din Corfin". Că aceştia tustrei era agiutoriu părţii lui Pompeiu. După perirea lui Pompeiu, cine unde au putut, de frica lui Iulie Chesar, au fugit, pe care nu i-au apucat la mâni. Aşea şi acest Libo, pe care îl pomenesc historicii Palemon sau Publie, Libo, având vase de mare deosăbite ale sale şi neputându-să amistui, să fie fără grije, în ţărâle Italiei, s-au slobodzit mai înlontru, pe mare, din gura apei Tivrului, care cură de la Râm şi cade în marea Sichiliei, luând cu sine priiatenii şi 500 de neamişi a Italiei, s-au slobodzit să-şi cearce lăcaşuri şi descălecături streine. Şi pe mare au nemerit Libo, cu soţiile sale, unde să află acmu Litva. Aceasta mărturisăsc historicii leşeşti: Dlugosz, Mechowii, cartea 2, glav 8, file 33 şi cartea 4, cap. 39, fil. 270. Că Mechowii scrie, a căruia cuvinte ţi le scriu litineaşte: *Pro ampliori autem cognitione animadvertendum est, quod vetustioribus referentibus quidam Itali deserentes Italiam terras Lituaniae ingressi sunt* i proci. / Care pe limba noastră aşea să înţăleage: Iară pentru mai mare ştiinţă, trebue a socoti, precum spun cei vechi, o samă de itali, părăsind Italia, au intrat în ţărâle Litvei. Aceastaşi şi Kromer, cartea 3, fil. 61. Şi atâta ne agiunge la rândul nostru, lăsând altele la litvini să scrie. Iară aceasta am vrut să scriu mai pre largŭ, căci răpousatul tată-mieu Miron logofătul, în izvoadele saale, scrie cum acestŭ Libo să fie venit în părţile Litvei pe vremea lui Nero cumplitului, împăratului Râmului, nesuferind tiraniile lui. Iară din ce historici ar fi scris aceasta, nu pomeneaşte Polemon Publie, precum s-au dovedit din mari şi vechi historici. Că pe vremea lui Iulie Chesar şi a lui Pompeiu cel Mare, cu vase, pe Mare, ce-i dzic Mijloc de Pământ, având un astronom cu sine, carele ştiia cursul stealelor, slobodzându-să spre miadzănoapte, trecând ţara franţozască şi Anglia, au venit în Crăiia Dani<e>i, şi de acolo, în strâmtările mării care să număscu Zundŭ. Apoi, pe Marea Ocheanului, slobodzând ventrile spre răsăritul soarelui şi spre amiadzădzi, au trecutŭ la gura unde cade apa Nemin în mare, şi, pe apa Neminu, la apa Dubissa. Şi atâta ne agiunge la poveastea noastră: a ştie de acest Libo, că nu pe

12[v]

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

vreamea lui Nero, împăratului, care au fostŭ după naşterea Domnului şi Mântuitoriului Hs. let..., ce nainte de naşterea lui Hs., pe vremea lui Iulie Chesar şi a lui Pompeiu cel Mare, au venit la Liflantŭ, şi de acolo la Litva. /

13r *Zač. 9.* De ar întreba neştine: atâtea descălecături în lume, de unde aşea mulţime de oameni numai la Italia, să iasă atâtea ţări, descălecate dintr-însa? trebuiaşte să <să> ştie că aceea ţară au fostŭ, pre cealea vacuri, scaunul împărăţâei oraşulŭ Râmului, care oraş nu cum sântŭ acmu împărăţiile, ce au ţinut toată lumea, de la Apus până aproape şi totŭ Răsăritul, fără puţine împărăţii, la răsărit, pre care acmu nice priimiia. Iară soli cu daruri toate acealea ţări trimitea. Spre amiadzădzi, până unde să închide lumea cu Ocheanul, suptŭ împărăţâia Râmului au fostŭ. Şi spre miadzănoapte numai neşte unghiuri pre lângă mări nemţeşti. Unde iaste Crăiia acmu a Ḑani<e>i şi a Şvedului, aceale ţări dereptŭ nemţeşti sânt, şi un niam; acelea numai au hălăduit de n-au fost suppuse supt Râm niceodată. Cur<g>ea dară din toată lumea la Italia, să fie şi în volniciia Italiei *şpani*, adecă *szljachtici*. Şi a doua pricină: nu iaste în toată lumea, altă parte de lume, pământ ca Italia, de tot bişugul şi dezmierdat, cât bine i-au dzis Raiul pământului. A treia pricină, şi mai mare decât aceale doaă ce s-au pomenit: că râmleanii din toată lumea lua a dzeacea din oamenii tineri. cum lua turcii din Rumele. Dzicea râmleanii acelor oameni: *obsides*, adecă zălog de credinţa ţărâlor. Şi pre aceia îi punea, de-i învăţa ca la şcoale, la oşteani. Şi carii era pre la şcoale încă supt stiaguri, le dzicea *tirones*. Sfântul Stratilat Tironŭ dintr-acei slujitori au fost. Iară dacă

13v învăţa / bine – cum va purta suliţa, cum va muta pavăţa, cum va întoarce sabiia, îi scotea la războaie şi, cu vreme, din tinereaţe, eşiia de le dzicea: *veterani*, adecă slujitori vechi – bătrâni. Acestor veterani, apoi, înbătrâniţi în slujbe vestite, îi scotea de supt stiaguri, şi le da, pre la oraşe, pre la sate. locuri de casă, de vii, de grădini, de pământuri. Şi aşea să umplea Italia de mulţime de oameni, cât nu-i cuprindea Pământul.

Zač. 10. Multe obiceaiuri de ale Râmului sânt acmu la turci, ca <a>ceastea ce iau şi de dzeace oameni, şi iară aşea îi împart pe la grădini întâi, apoi în ceata inicerilor, şi-i facŭ şi ei, apoi, de sântŭ slujitori bătrâni: *oturaci*, *kurugii* şi *temaruri*; toate aceastea şi altele multe obiceaiuri de la împărăţâia Râmului, ca şi inicearii, cum sânt acmu la turci, la Râmŭ pretorianii, adecă: pedestrime de Divan le dzicea, cum la turci: *kul-oglu*. aşea şi bulucurile, pre nume: *biringi*, *ekingi*, *jucingi*; la râmleani: *primani*. *secundani*, *terţiani*, *quartani*. Tot pre număr bulucurile, adecă; cei dintâi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

cei ai doile, cei al treile, cei al patrule i proci. Pre niamuri să ştia bulucurile. Şi nu-i divă, că la turci vedem obiceaiurile aceastea, care au fost şi la împărăţâia Râmului. Căci şi Ţarigradul, şi câte ţări ţin turcii în ceastă parte de locŭ, care să chiamă Evropa, partea de împărăţâia Râmului iaste.

14r *Zač. 11.* Alexandru Machidon, pre vreamea împărăţiei sale, încă / au făcut pre numele lui colonii, şi întâi la Eghiptŭ, acel vestit oraş Aexandria, unde să scură apa Nilului în mare. Iară şi pe apa Donului, şi pre apa Hindului, şi la perşi, au descălecat oraşe şi olate pre numele său. De ar fi acmu Istratie Logofătul şi fiiu-său, un Simion Dascal şi nepotu-său, un Misail Călugărul, cum s-ar apuca ei de aceasta poveaste, cu basnele lor cealea ce-au scris, că rădăcina acestui niam care iaste acmu pre aceaste locuri, din temniţile Râmului <iaste>! Că Traian împăratul adevărat că de la Râm au adus şi căsaşi, adecă de la Italia. Şi aşea iaste: căsaşi au adus, iară nu din temniţile Râmului, ce orăşeani căsaşi sântem, tot din slujitori aşedzaţi. Şi casă de domni au aşedzat aicea, pe la cetăţi. Cum şi Dragoş Vodă, mare năpaste iaste, pre mărturiia maramorăşeanilor, să fie fost păstoriu, ce iaste ficior unui Bogdan Vodă născut în Maramorăş, care spunea tată-nostru <Miron> să fie audzit cu urechile sale, trecând pre la Maramorăş, în solie, în sus, la craiul leşesc, la Sobeniskii <Sobieski!>. După ce i-au scos de pre aicea mulţimea de tătari şi cu bulgărime de la Volga năbuşiţi, şi apoi, pre urmă, şi Attila cu ungurii. Din temniţe cu sutele de mii de oameni, unde s-au aflat? Şi apoi femei, iară atâtea tâlhăriţe? Deci, unde iaste, şi cât vac iaste, <de> când au venit Traian pe aicea, şi când s-au bătut Laslău, craiul unguresc, cu tătarii; între Traian şi între Laslău craiu 800 de ani sântu. Şi au scris ei, aceşti historici; Istratie Logofătul, Simion Dascalul, Misăilă Călugărul, că acesta Laslău au cerşut de la Râmŭ /

14v oameni, şi niamul românilor acmu trăiia cu domnii săi în Maramorăş, ceşti dincoace, iară ceilalţi dincolo, despre munteani, pre apa Oltului. Nu să prinde dară, cum dzic, aicea, doi<lado?>, *mano*, ţigăneaşte.

Zač. 12. Aşedzând Traian, pe la cetăţi, cum dzic la leaşi: *caştilleni*, cineşi domnul cu olatul său; *dominus*, de pre lătinie, iaste la noi: *domnŭ*. Iară pre toate marginile şi locuri alease – oşteani. Cu nume, pre atunce, ţărâlor acestora, unde iaste acmu Moldova şi Ţara Munteniască, *Daţia Înferior*, adecă: Dachia de Gios. Iară Ardialului şi părţilor celoralalte de sus, precum s-au pomenitŭ de hotarul Dachiii, în Capul „De Dachia", *Daţia Superior*, adecă: Dachia de Sus. Şi suptŭ acestu nume au trăitŭ aceaste ţări, până la al doile<a> descălecatŭ, cu Dragoş Vodă. Şi acmu mulţi ne

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

dzicŭ, ţărâi noastre şi Ţărâi Munteneşti, streinii: Daţia. Însă nărodul, niamul lăcuitorilor nu ş-au schimbat numele său, ce tot *romanus*, apoi, cu vreme<a> şi în <în>delungate vacuri, *romani*. Apoi români, până astădzi. Şi ţărâle, megiiaşii şi ştiind de unde au eşit niamul acesta, că de la Italia, căriia ţări streinii dzic: *vloh*, *vlah*; unii: *valleos*; ungurii: *olach*, de pre *vloh*, adecă: italian, au dzis: *vlah*. Şi latinii: *Valahia* mai târdziu.

Zač. 13. După aşedzarea cu râmleanii pe aceste ţări, Traian împăratul au purces pre Dunăre în gios, cu oştile sale, de care s-au pomenit, din
15r vechi historici, cu 600.000 de oşteani, numai de războiu, au avutŭ. / Şi trecând apa Sireatiului, apoi Prutul, Nistrul, Buhul, Niprul, Donul. Care, aceastea toate, până atuncea, cu altŭ nume au fostŭ, nu cu aceaste de acmu: Sireatiului – alt nume: Halutŭ, şi acmu istoriile ceale vechi; Prutului – Hierasus; Nistrului – Tyras; Niprului – Boresthenes; Donului – Tanais. Şi aceaste ape, Donul împarte <=desparte> Asia de la Evropa, cum desparte, la Ţarigrad, Bogasul de Mare, între Ţarigrad şi între Schiuder. Ţarigradul sângur şi cu Galata de Evropa iaste. Iară Schiuderul dincolo de Boazŭ. Anadolul, căruia <îi> dzic historicii Asia. Că în patru părţi împart historiile lumea: răsăritului <îi> dzic cu toate împărăţiile aceii părţi, Asia; părţilor despre amiadzădzi, câte ţări sântŭ, Africa; părţilor despre apus şi spre miadzănoapte, Evropa. A patra parte iaste America, care parte aşea iaste: când la noi <iaste> noapte, la dânşii – dzioa; când la noi dzioă, la dânşii noapte, că, fiind pământul rătund, cum ar fi împotriva noastră, supt noi, aceea parte iaste. Aceste dară 2 părţi de lume: Evropa şi Asia, despre părţile de miadzănoapte, desparte Donul. Iară într-acoace înparte <=desparte> Marea Niagră şi boazul cela pre care să scură Marea Niagră în Marea Albă, tocma supt oraşul Ţarigradului, şi în gios pre Marea Albă, până unde cade apa Nilului în Marea Albă. Africa şi Nilul desparte Asia de Africa; de la Nil să înceape. Şi Eghiptul acmu nu de Asia, ce de Africa iaste, cum toate ţărâle câte sântŭ de la malul Nilului, până să închide cu Marea Ocheanului, care încundzură pământul, alăturea Marea Albă, până
15v să scură şi Marea Albă în ochean, la Hişpania, / dencolo Africa, dincoace Evropa: Hişpania de Evropa; Fesul, dincolo de Marea Albă, de Africa.

Zač. 14. Aceastea pomenindu-să pentru deşchisul minţii, să să înţăleagă statul lumii, ne întoarcem la historia noastră de Traian, cum nu s-au <în>destulat cu atâta parte de lume, cât au călcat cu oştile lui, de au trecut toată Evropa până dincoace, la apa Donului, care apă din inima

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ţărâlor moschiceşti iase şi cade în Marea Niagră, la Crâmŭ. Ce trecând Donul, au călcat şi Asia, lovind, pe la Iuzbek, mari ţări tătărăşti. Iară de la Iuzbek, pe după Marea Caşpiei, care mare desparte Cazanul şi Azderhanul de ţărâle Persului, şi, pren Assiria, la Eghipt. Unde, la Eghipt, de boala ce-i dzic *dessenteria*, adecă deznodarea vintrelui, ş-au fârşitu-şi viaţa.

Zač. 15. De acestŭ vestit împărat ai şi Şanţul Troianul, săpat de oşteanii lui, în veacinica pomenire, începând din Ţara Munteniască, peste toate apele, aceastea care s-au pomenit: Sireatiul, Prutul, Nistrul, Buhul, Niprul, până la Don – tot acesta Şanţu, carele-<l> vedem aicea la noi. Răpousatul tată-nostru Miron logofătul spunea să fie trecut aproape de Nipru, pre la un târgŭ, anume Vcioraşnoe, tot pe câmpi acel oraş, nu departe de Kiov iaste, şi Kiovul iaste pe apa Niprului, şi, pre seamne cum mearge
III. Şanţul apa Niprului, mai sus de Kiov, au trecutŭ Traian cu oştile saale.

Zač. 16. Să află unii carii dzic, cum acestŭ Şanţu, carele îl vedem
16r până astădzi, supt acestŭ nume: Troian, / să fie săpat pentru sprejiniala despre tătari, închidzând locul despre câmpi, de năvala prădzilor tătărăşti, în<tre> carii era şi răpousatul Panai<o>tachii, terdzimanul cel mare şi vestitŭ, pre vreamea lui, la împărăţâe. Cum arată răpousatul Miron logofătŭ, întru izvoadele saale. „Nu ştiu, dzice, la ce historic va hi cetit acestŭ lucru". Şi scrie, cum la voroava sa cu Panaiotachii, pentru Şanţul acesta, au dat samă cum un historic, anume Bonfin ungur, pomeneşte de Şanţul acesta; cât mi să pare, cine atâta loc de lume, începând din Ţara Munteniască, până peste apa Donului ar fi putut apăra peste tot locul, şi aicea la noi, să dzicem că, de la capul Şanţului, de unde să înceape întâi, pe deasupra Gălaţilor, alăturea cu Dunărea, mearge pe aproape, şi peste Prut, iară nu departe de Dunăre, pe la satul turcesc, acmu, Troianul; dară de-cie, unde să depărteadză la câmpi, şi de la Dunăre şi de la Marea Niagră peste apa Niprului, ca, mai departe, mearge peste câmpi, pe la târgul Vcioraşnoe, pe unde l-au trecut tată-nostru, mai pe de-n sus de Kiov, loveaşte <=coteaşte?> la Nipru. Şi de la Nipru, cu mai mare despărţime de mare, la Don. Cum dzicŭ, cine ar fi putut apăra atâta loc şi ţine? Că de au fostŭ aicea ţara descălecată, deasă, de Traian, cât iaste între aceaste ape Prutul şi Nistrul, dară de la Nistru până la Nipru, şi de la Nipru până la apa Donului? Şi Traian, împăratul, pen pustiiu au mărsu? Aşea lui Panaiotachi să-i fie răspunsŭ <Miron logofătul?>, la ce n-au ştiut: cum îi va mai răspunde? Aşea dzicu celoralalţi, câţi au mai scris, aşea şi lui Bonfin, de au scris aşea, cum să fie săpatŭ Şanţul acesta, de vre o sprejinială de tătari. /

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

16[v] *Zač. 17.* Mai de credzutŭ sântŭ aceia, carii ţin, că Traian împăratul l-au săpatŭ acest Şanţŭ, în veacinica pomenire şi veaste, să fie şliahul oştii, de ceia carii să tragŭ după oşti mari: şi neguţitori, şi oşteani, cum vedem acmu pre împăraţii turceşti şi <pe> vezirii lor; pre unde mergŭ cu oşti, facŭ movile pe şliahul oştilor, şi pentru veastea, şi pentru îndereptătura celora ce vin: ori oşteani, ori olăcari, ori neguţitori, pre urmă, după oşti. Nice te mira, că cine ar fi săpatŭ un şanţŭ mare ca acesta, <căci> cu multŭ mai mare au fostŭ, numai, cu vremi îndelungate, s-au şi năruit şi mâlit. O oaste de 600.000 oameni, numai slujitori, fără altă mulţime, într-o dzi, 100.000 de oameni, să se înşire în rând unul lângă altul, să arunce lutul cineş împotriva sa <=drept sine?>, caută cât loc pot cuprinde 100.000 de oameni chipuri, pre iuşor iaste socotiala, loc de 2 mile de ceale mari, de nu vei mile or cuprinde 100.000 <de> un conac întreg de oaste mare, şi, la 600.000 de oameni, a şeasea dzi, într-o săptămână, o dată unui om <îi> vine la săpat rândul. Şi acest număr <al> oştii acelui împărat, fără altă mulţime ce să trage după oşti. Scrie Dion, historicul, carele au scris *Viaţa şi faptele* acestui împărat, şi Evtropii, historicul, carele au scris *Viaţa lui Adriian împărat*, ginerele lui Traian, carele, după moartea lui Traian, el au stătut împărat Râmului. Şi cestŭ Adriian au făcutŭ şi Udriiul oraşul, pre numele său, pe trei ape: Tungea, Mariţa şi Narda <de fapt: Arta>, pe pământul Thrachiei.

Zač. 18. Cu aceste oşti, Traian, căruia numele în historiile Râmului
17[r] <iaste:> Ulpius Traianus, au călcat / această parte de lume, călcată şi de alţii, cu oştile Râmului, mainte de dânsul: de Pompeiu cel Mare şi de Iulie Chesariul, şi de Avgust Chesar, însă nu pe aicea, ce pe la Perşi. Iară acesta Traian împărat pe aicea au venit ş-au încungiurat această parte de lume, cum s-au pomenit. Şi el au descălecat niamul, sămenţia, limba care trăiaşte până acmu în Moldova, în Ţara Munteniască, şi cât nărod iaste în Ardial, cu acest nume: *român*.

Capul al cincile

Aicea ne trage rândul a pomeni de cetăţile ţărâlor acestora, câte sânt acmu, şi în Bugeac, şi aicea la noi, în ţară, şi de faţă ce stau, şi altele năruite, cât de-abia să cunoscŭ că au fostŭ cetăţi. Şi câte sânt şi în ţara Munteniască, mare nevoie iaste a scrie de dânsele, de cine ar fi făcute, că,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

cât m-am nevoit, cât am cercat să ştiu ceva, de ce niam sânt făcute, un cuvânt, o pomenire n-am putut afla, cu mare jeale. Şi oricum şi cum, într-alt chip a fi nu <se> poate, numai ce sânt făcute de dachii cei vechi. Că întâi Cetatea Albă mainte de Traian împăratul au fostŭ, că Avgustŭ Chesar, care, împărat a Râmului, acmu trimitea boiarii cei greşiţi la închisoare, cum dzic turcii: *surgun*, la Cetatea Albă. Unde şi pre un dascal, anume Publius Ovidius, l-au trimis pentru nişte stihuri de dragoste ce scrisese acel dascal, de îndemnase Râmul la curvie, care au şi murit în Cetatea Albă. Şi o baltă ce iaste acolo, Vidovul, pre numele acelui Ovidius iaste. Şi aşea şi aceastealalte cetăţi, cum iaste Suceava, Neamţul, Hotinul,
17v Tighinea, însă pândzele la toate / cetăţile aceastea, cela cu al doile rând, de domni sânt adaose, cum să pot vedea că toate au pândze şi îndoite sântŭ. Cele mai vechi, mai mici sânt şi ca nişte caşteale, adecă turnuri au fostŭ, precum şi tocmite. Cearcă la turnul cetăţii Suceavei despre amiadzădzi, unde scrie sus, cum iaste tocmitŭ de Irimiia Vodă <Movilă?>. Şi la poarta cetăţii vei afla numele lui Despot Vodă, care slove, pre lângă buăr, l i-am cetit eu sângur <Miron Costin?>. Şi aşea, de pre Cetatea Albă luând dovadă că aceea cetate au fost cu mult mainte de Traian, pot fi ceastealalte de râmleni, după ce i-au descălecat Traian aicea. Din ceaste doaă niamuri, al treile să le fie făcut nu încape, fără una cum am înţeles de cetatea Sorocii, să hie făcută de un Pătru Vodă, <de> care lucru mult mă mir că Ureache vornicul nu pomeneaşte. Aflu pomenită cetatea Chiliei, care o scrie în leat: 6973 <1465>, că au luat-o Ştefan Vodă cel Bun de la turci. Şi apoi, la vlet: 6987 <1479>, iunii, 22 dzile, că în cestu an au început Ştefan
IV. Vodă a zidi Cetatea Chiliei, şi au şi săvârşit-o într-acelaşi an. Dară mă mir cum încape acest lucru, că întâi scrie că au răscumpărat-o de la turci, închinată de nevoe. Şi apoi să o zidească, cum va fi acest lucru? Aş dzice că acel *ziditŭ* ce dzice, să o fie *tocmitŭ*. Dară <de> la vlet: 6973 <1465> până la vlet: 6987 <1479>, 14 ani sântŭ. Cine ar fi stricat-o? Şi nici scrie că au stricat-o cineva, în ceşti 14 ani. Ceteaşte gheografiile ceaste mai de curundŭ, şi vei afla şi în historiile Ţarigradului că, împrumutând cu bani ianovezii pre împăratul Ţarigradului, de oşti împotriva turcilor, li-au dat zălog Crâmul şi aceasta parte de loc, unghiul Mării Neagre, cu scălile lui, unde iaste acmu Bugeacul. Şi atunce, pre aceale vremi, ianovezii au
18r făcutŭ Chiliia, pre Dunăre, şi Kiefea, pre malul Mării. / Kiefea are altŭ
V. nume: Theodoziia, la historii. Să află şi de greci făcute cetăţi, cum iaste Turnul Neoptolem, o cetate pustie, îmi pare să fie pe Kogâlnicŭ, în Bugeacŭ.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Tătarâi şi ai noştri îi dzicŭ: Tatar-Bunar, că Neoptolim iaste nume grecescŭ. Şi acest Neoptolim, precum aflu din Bonfin, de care scrie aşea: La gura Nistrului să află Neoptolem şi satul ce să chema, pre atuncea, a lui Herma, Hermonactŭ. Şi dzic alţii, cum acest Neoptolem să hie fost ficior lui Ahilevsŭ. Pre care dzisă nu stă Bonfin. Ce dzice cum acest Neoptolem, ficior lui Mitridat, carele, vara, cu vase pre apă, iarna, pe uscat, au biruit pe tătari. Şi pentru <ca> să împiiadece calea tătarâlor, şi dintr-acoló au făcut acea cetate, pre numele său: Neoptolem.

Altele multe, cărora stau năruiturile, de-abiia seamnele să cunoscŭ. Cum iaste, mai sus de Gălaţi, ce-i dzic Gherghina, şi pre Milcov, mai sus de Focşeani, de care pomeneaşte Ureache vornicul, că o chiema Crăciuna. Şi tot pe o poveaste stau şi celea, câte să află în Ţara Munteniască: sau de dachi, sau, altele, de râmleani, făcute sânt.

Adusu-s-au şi aicea, în oraşul Iaşilor, la domniia lui Costantin Ducăi Vodă o piatră de la Gălaţi, de marmure, pe care slovele litineaşte sângur li-am cetit, care aşea sună: *Imp. Caesari, div. Filio Nervae, Traiano Augusto, Ger. Dacico Pont. Max. Felici, P. Dot. <T. Pot.?* – P.P.P., ed. 1965, v.II, p.168> *XVI, Imp.VI, Cos.VII, P.P. Calpurnio Marco, C. Avrelio Rufo.* Aşea să înţălegŭ pe limba românească: Împăratului, Chesariului, Bunului, ficiorului Nervii lui Traian fericitului, a Nemţi<e>i şi a Dachiei,
18v preutului celui mai mare, polcovnicului al şeasăsprădzeace, / împăratului al şeasă<lea>, sveatnicului al şeaptele<a>, părintelui moşiei, lui Publie Calpurnie, Marco Avrelie Ruf. Aceastea sânt tituluşurile acestui preavestitŭ împăratŭ. Şi dintru aceastea putem vedea şi dovede, că une cetăţi sânt şi de râmleani făcute, aicea, în ţară, pe urma dachilor.

La podul lui Traian peste Dunăre, în Ţara Românească, la judeţul Jiiului, iaste iară năruită o cetăţue, aceea adevărat de cine iaste făcută, cu numele: Severinul, de care şi mai sus s-au pomenit. Bonfin dzice aşea; cuvintele lui le mărturisăscŭ aicea, unul după altul, cum mărgŭ: Părosul Ulpie Traian, după ce birui pre dachi, întru sămnul biruinţei sale, au făcutŭ Necopul, pe Dunăre. Aşijderea şi peste Dunăre au făcut pod, lucru de mirat, precum mărturiseaşte şi Dion, la *Viaţa lui Traian*, a căruia pod şi astădzi să cunoscŭ pragurile în apă. Şi mai încolo, pe Dunăre, în preajmă, iaste târgşorul Severinul, de Sever împăratul făcutŭ, şi atâta. Iară pe ce vreame au făcutŭ Sever, nu scrie. Iar la alţi historici, cum la Dion, care au scris *Viaţa lui Traian*, aşea şi la Topeltin, să află scrisŭ: *Traiani aeterna*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Columna, adecă: a lui Traian, veacinicul stâlpŭ. Ce dintru aceastea să cunoaşte, că une cetăţi, într-aceaste ţări, şi de râmleani sântŭ făcute.

La năruiturile cetăţii, de la Gălaţi din sus, unde cade Bârladul în Dunăre, s-au aflat un ban de aramă galbănă, de mare cât un ort, nu mai gros, în care slovele nu s-au putut ceti, de ceia ce ştiu litineaşte, fără unii ce ştiu mai bine a ceti greceaşte dzic, că scrie: Markianopolis, şi samănă
VI. aşea, iară cealealalte slove de înţeles nu sântŭ.

Aşijderea o piatră mare, adusă la Gălaţi, la beseareca Diii, mai multŭ
19r nu s-a putut / înţelege fără atâta: *Severus, imperator romanorum* – Sever, a Râmului împărat. Aceii cetăţui <îi> dzicŭ gălăţeanii Gherghina.

Iară banul ce s-au aflat mai gios de Roman, iară la năruitura unii cetăţi, de mare cât şiştacii cei de patru bani leşeşti, ce mai gros, de aramă roşie, şi chipul supt pălărie, nemţască, şi impregiurŭ <cu> slove sârbeşti: Отец молдавскій – *Tatăl Moldovei*. Iară dintr-altă parte scrie: *hereghia*
VII. *de Moldova*, aceea hereghia litineşte: Хередетас, adecă: *strămoşie*.

Pentr-aceea dzicŭ de cetăţi, că unele de domni, acmu după a doua descălecatură a ţărâlor, sântŭ zidite. Şi aşea, cât s-au putut a ştie de cetăţi, aceastea sânt a cestor ţări. Că sânt unele făcute de dachi, cum iaste deschis de Cetatea Albă. Celealalte: şi de râmleni, şi unele mai pre urmă şi de domnii
VIII. ţărâi. Şi atâta putem şti de cetăţile care să află într-aceaste ţări.

Capul al şeasele

De niamurile numelui [*de fapt:* De numirile niamului!] acestor ţări. Şi de port, şi de limba graiului, de unde au luatŭ. Aşijderea şi de tunsura, care să află şi acmu la prostime, pre supt munte lăcuitorii.

Zač. 1. <?> Mare dovadă niamurilor, din ce rădăcină şi izvor sânt numele care avea şi în de sine, şi la alte ţări streine. Şi macară că nice un niam nu iaste în toată lumea să aibă numai un nume, ce unele din capetele cele dintâi vreunui nărod stăpânitoriu, alte nume(re) sânt de pre locuri<le>,
19v de unde sânt începute. Multe de pre cetăţi / mari. Multe – de pre ape vestite, cum vedem niamul nemţăsc, supt acest nume întâi şi mai ales şi mai de cinste: *Alaman*, şi aşea le dzicŭ historiile ceale vechi şi turcii. Al doile<a> nume: *Gherman*, adecă, 2 fraţi, lătineaşte: *ghermanus*; o samă de historii le dzicŭ *tevtones*, de pre capul lor Tevton. Italianii le dzic *tudesco*, poate fi, iară de pre tevton. Leaşii, moscalii, noi dzicem: *neamţii*. Mai

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

apoi, alte nume, despărţite, ca crăngile dintr-un copaci: şvezii, danii, franţozii, saxonii, belghii, batavii. Şi alte ţări mai mărunte, tot din rădăcina cea veche a alamanilor crăngi şi părţi sântŭ. Aşea hişpanii, iverii, ţeltiverii, portugalii: iară tot un niam sântŭ; franţozii, gallii tot unii sânt. Turcii, de
IX. pre locul lor Terhiestan, de pre capul lor cel dintâi, osmangic: othoman, osmanlî. Moscalii, ruşii, bolgarii, sârbii, harvaţii, slovaţii, bohemii, raţii, polaţii: tot de un niam slovenesc sântŭ, fără alte nume ce au la streini. Că, întâi, acestui niam grecii le-au dzisŭ *savromati*, de pre ochii mierăi, albeneţi, adecă: *ochi de şopârlă*. Tătarii – de pe apa Tartara; schiţii – de pre *sălbătăcie*, nohai. Aşea toate niamurile, supt multe nume(re) toate sântŭ; ungurii-huni, magiari, uhri. Iară sasii, dachii, saţii, goţii: *masagheti*. Şi aceastea nu toate nume(ri)le; numai unele dintr-însele ţi le-am însămnat, pentru înţelesul nume(ri)lor, mai lesne niamului şi acestor ţări: Moldovei
20r şi Ţărâi Munteneşti. Şi românilor din Ardial. /

Zač. 2. Aşea şi niamul acesta, de care scriem, a ţărâlor acestora. Numele derept şi mai vechiu iaste român, adecă râmlean de la Roma; acest nume de la descălecatul lor, de Traian, şi cât au trăitŭ până la pustiitatea lor de pre aceaste locuri. Şi, cât au trăit în munţi, în Maramorăş şi pe Oltŭ, tot acest nume au ţinutŭ; şi ţin şi până astădzi; şi încă mai bine munteanii, decât moldoveanii. Căci ei şi acmu dzicŭ şi scriu: Ţara *Românească*; şi *românii* aceia din Ardial. Iară streinii şi ţărâle împregiur li-au pusŭ acestŭ nume: *vlah*, de pe vloh, cum s-au mai pomenit. Valleos, valasco, olah, voloszyn tot de streini sânt puse aceaste nume. De pre Italia, cărora dzic: *vloch*, apoi, mai târdziu, turcii, de pre numele domnului care a închinat ţara la turci: Bogdan; munteanilor – *karavlah*. Grecii – *vlahobogdanus*; munteanilor – *vlahos*. Că acest nume: *moldovan* ne iaste de pre apa
X. Moldovei, după al doile descălecatul aceştii ţări, de Dragoş Vodă. Şi munteanilor ori de pre „munte" – *muntean*, ori de pre Olt – *oltean*. Că leaşii aşea le dzicŭ: *molteany*. Măcară, dară, că şi la historii, şi la graiul şi streinilor, şi de în sine, cu vremi, cu vacuri, cu primeneale, au şi dobândesc alte nume. Iară acela care iaste nume vechiu stă întemeiatŭ, şi rădăcina rămâne, cum vedem că săvai ne răspundem acmu moldoveni, iară nu întrebăm: „ştii moldoveneşte?", ce „ştii româneşte?", adecă, râmleneaşte, puţin nu iaste: „Scis romanice?", сцис рамонице <романице!>, pe limba litinească. /

20v *Zač. 3.* Stă dară numele cel vechiu, ca întâi <=temeiu>, neclătitŭ, de şi adaog: ori vremile îndelungate, ori streinii adaog, şi alte niamuri

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

<=nume> tot acela de la rădăcină nu să mută. Şi aşea iaste acestor ţări, şi ţării noastre Moldovei, şi Ţărâi Munteneşti, numele cel direptŭ, de moşie, iaste român. Cum să răspundŭ şi acmu toţi aceia din ţărâle ungureşti lăcuitorii, şi munteanii ţara lor: şi scriu, şi răspund cu graiul: Ţara Românească. Iară acestu nume *Vlah* de la turci şi de la greci iaste: de la nemţi – *walleos*; de la franţoji – *valashos*; de la leaşi – *woloszyny*; şi de la moscali, de la ruşi – tot aşea: *voloshiny*; de la unguri – *olah*. Acestŭ nume tot de la vloh iaste şi vloh iaste *italianŭ*, din care ţară a vlohului, adecă: Italie, au pomitŭ Traianu împăratulŭ Râmului fără număr mulţime de nărod, şi au aşedzat aceaste ţări a Dachiei ceii vechi; să fie acestŭ nume: vlah de pre Flah, hatmanul Râmului, precum au scris unii, sântŭ basne.

Zač. 4. Şi aşea dovedind numele niamului acestuia, cum vedem din historii mari şi <din> mărturiia ţărâlor <de> împrejurŭ, ne trage rândul a pomeni de portŭ, care acmu portul stătătoriu, ca numele şi ca limba, nu iaste. Ce niam de la niam <ia?> porturile cu vremi. La care schimbarea hainelor aduce şi locul, de le caută a face îmbrăcăminte trupului, precum iaste hirea ceriului a vreunei părţi de lume. Că întâi, la aceaste părţi de lume, unde trăescŭ moscalii, ruşii, tătarii, să fie omul înbrăcatŭ cu haine
XI. franţozeşti, ari crepa de frigŭ şi macară şi la noi, pe aicea, ce erni sântu!
21[r] Ţara Italiei, erni / ca aceastea la noi, n-are niceodată, ce foarte blânde, cum sântŭ la noi tómnile, şi mare dar au acealea ţări a Italiei, cum şi vara năduşeale nu sântŭ, ca aicea la noi, la mai – la iunie. Li-au căutatŭ dară acestor oameni, mutaţi pre aceste locuri, a-şi muta portul hainelor după vreamea acestor locuri.

Zač. 5. Cătră aceastea toate, caută ce scrie de portul românilor iscusitul historicŭ Lavrentie Topeltin de Mediiaş; cuvintele lui ţi le izvodescŭ: Românii din Ardial, ai noştri, poartă o haină de la umere până peste tot trupul înbrăcaţi; ne fac mare învăţătură portului de a vacului celui vechiu, care au ţinut părţile aceastea de la Septemtrion, adecă părţi care sântŭ aproape spre miadzănoapte, tot trupul acoperit, care fealiu de haină pomeneaşte un dascal, anume Marţiales, că să chiema *endromida*, cu aceaste cuvinte: Îţi trimitem *endromida*, vechiu portŭ, nu mândru iară bunŭ, de luna lui dechemvrie. Şlice au de pâslă, pe limba noastră dăţască: *guglă*. Eu socotescŭ: cu chivere, care purta pe o vreme boiarii ţărâi noastre. Caută ce dzice de opinci acela historic Topeltin, şi nu de la sine, ce pune cuvintele mai vechi de sine, a historicilor, anume Alphonsŭ şi pre Plaftŭ, şi pre Aghel, carii au scris cărţi de portul cel vechiu a limbilor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Zač. 6. Fealiul încălţămintelor românilor iaste cu piiale crudă, fie de ce dobitoc <ar fi>, peste piciorŭ învălitŭ bine în obiiale, de lână, încalţă. Şi apoi piialea aceea <o> leagă cu curea peste picior, de înfăşură
21v piciorul tot, / de la deagete până supt toată glezna. Şi acesta iaste portul râmleanilor celor vechi, <al> strămoşilor lor, carii purta la oşti; acestŭ fealiu de încălţăminte, a slujitorilor oşteni, era la râmleani. Numai atâta osăbire vedem, precum cetim historiile ceale vechi, că oşteanii Râmului nu învăliia cu obiiale, ce gol piciorul încălţa cu piiale. Şi cu legături în cruciş, ca gratiia, opinci numai cât ţinea piciorul la călcâi lega.

Aceastea sântŭ cuvintele acelui historicŭ, din cuvinte – în cuvinte. La noi, de ce cinste iaste acestŭ fealiu de încălţăminte, acmu, la aceaste vacuri, care era de cinste la râmleni şi de vitejie portŭ vedem acmu la cerchezi, că acestŭ portŭ de încălţăminte, pentru sprinteniia <lor?>, ţinŭ.

Zač. 7. Aicea iaste locul a pomeni şi de tonsura aceea, de care au scrisŭ un Simion Dascal, şi, mai înnainte de dânsul, Istratie Logofătul. Tonsura aceasta, precum s-au arătatŭ de portul şi încălţămintele opincilor, din historicul Topeltin, şi iarăşi dintru dânsul să arată, de care aşea dzice: Mă mir cum de doaă fealiuri de tonsuri au luatŭ ardeleanii noştri de la râmleani, care o ţinŭ o samă şi până astădzi: un fealiu de tonsură mai adâncŭ, la peliţe apropiat; alt fealiu, mai departe de peliţe; prin piiaptene, tund părul. Şi aceii tonsuri, mai aproape de peliţe, noi, dachii, o numim: *schieranŭ*. Iară aceasta mai depărtată de peliţe: *coluen*. Şi totŭ el dzice: Râmleanilor le plăcea a să rade şi, în chipul cetlăului, acopere<au?> cărunteaţile sale. Şi
22r pricina dă, că, la cap, din dos, la ceafă, tunde<au?> părul, / să fie totŭ capul slobod de sudori şi în răcoreală, la ostenele.

Vede-să dară că iaste vechiu obiceaiu tonsura aceasta, care şi până astădzi să vede la o samă de lăcuitori ai ţărâi noastre, şi în Ardial, de la râmleni, şi sămn slujitorescŭ, că şi în chipul cetlăului îşi învăliia capul cu taftă supţire, ca în chip de cunună slujitoriască. Veade-să dară basnele acelor scriitori mai sus pomeniţi: Simionŭ Dascalul şi Istratii Logofătŭ, carii au scris, că sămnul aceii tonsuri, ca un cetlău, au fostŭ sămnŭ tălhărescŭ, cu care însămna râmleanii <pe> oamenii cei de rău făcători.

Zač. 8. Rămâne aicea rândul a arăta de graiul şi slovele, de unde iaste izvorât, acestor ţări de care pomenim. Precum dară s-au arătat deplin, niamul acestor ţări aşedzate pe aceaste locuri de râmleani, aşea şi graiul tot de la râmleani izvorât, cu ceialalţi historici mărturiseaşte şi Topeltin, care aşea dzice: Precum am dovedit mai sus a fi Italia pricina descălecării

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

valahilor, aşea şi aicea aceaeaşi laudă le mărturisimŭ, că limba lor iaste limba (a) vechilor romani, amestecată sau mai mult stricată, cu sârbească, rusască, dăţască, horvăţască, sloveniască i proci. Şi dzice precum şi un historicŭ ce-i dzicŭ Kovacţioţie, au socotit precum graiul de casă a ardeleanilor mai mult are în sine însămnarea graiului românesc şi litinesc, decât a graiului de acmu a italiianilor. Şi cu vreme îndelungată ce nu strămută şi nu astupă? vestite împărăţâi, crăii, domnii! Aşea şi graiul
22v românilor, pre aceste locuri, cu îndelungarea vreame<i> şi răsâpa / lăcuitorilor romani de după <de pe?> aceaste locuri, care, pustiindu-să de năvala tătarâlor, şi mutaţi, aceştia, de aicea la Maramorăş, cei din Ţara Munteniască – la locurile Oltului, trecând munţii, s-au strămutat şi graiul. Că unde dzicea *Deus*, litineaşte, de atuncea, şi acmu: *Dzău* sau: *Dumnedzău*; *al mieu*, în locul <lui> *meus*; aşijderea unde *coelum*, ei: *ceriul; homo-omul; frons – fruntea; angelus – îngerul.* Iară nice unele cuvinte nu-s să nu fie potrivnice şi litineşti: sau la început, sau la mijloc, sau la fărşit. Iară unele stau neclătite, cumu-i *barba*-barbă; *luna*-luna. Şi altele ca aceastea: *vinus* – vinul; *panis* – pâine; *manus* – mâna; cuţitŭ – *culter*. Şi, aşea cum am dzis, cu vreme<a> s-au schimbat graiul şi s-au amestecat: cu slovenescŭ, cu dăţăscŭ şi cu altele, care le-am pomenit dintru Topeltin. Pe aceasta poveste cură şi aflatul slovelor, cu care şi scrisoare de la sârbi o au luatŭ acmu, după a doa descălecătură, de Dragoş Vodă, aicea în ţară, şi la munteani Negrul Vodă.

Zač. 9. Cătră aceastea adaogem rândul, aicea, obiceaiurilor measelor şi ospeaţelor, care să văd că-s vechi, ţinute aicea, într-aceste ţări, şi luate de la vechii romani, precum a închina pahar pentru sănătăţile priiatinilor şi a împăraţilor. Că scrie Dion, vestitul historic, care, întru lauda împăratului Avgustŭ, cum vechiu obiceaiu au fostŭ ca nărodul giurând pre piedzii cei buni sau nărocirea împăratului, să bea, la ospeţe, pentru sănătatea lui. Cearcă de aceasta, mai pre largŭ, la Plinie. Acest obiceaiu, şi la nemţi, şi la unguri, la ardeleani – vechii români, şi la noi, pe
23r urmă, de pomenim, la mease, sănătăţile domnilor, cu paharâ / pline de băuturi, aşea şi a priiatinilor.

Zač. 10. La aceastea şi obiceaiul ce stă încă într-aceaste ţări, adecă aicea la noi şi la munteani, şi la darea datoriei de obşte, adecă la moarte, vechiu obiceaiu. Că dzice Topeltin: în Ardial, dachilor obiceaiu cu mare petreacere aducea mortul la gropniţă. Mărgŭ înaintea boiarilor cântăreţii şi preuţii; pe urmă vine ceaialaltă mulţâme, închipuindŭ cum şi ceialalţi vor

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

mearge unde şi cel mort, ca cumu i-ar dzice: mergi, că noi te vom urma. Vechiu obiceaiu şi la râmleni, de dzicea trâmbiţa înaintea oaselor, cum mărturiseaşte şi Ovidius: „*Cantabat moestis tibia funeribus*", adecă: cânt trâmbiţa jal<nic>elor astrucări. Şi aceasta la cei mari şi de cinste oameni să făcea. Precum şi astădzi la aceaste ţări, la astrucările domnilor şi altor oameni de cinste. Şi iară tot acel Topeltin dzice: Muerile daţilor oasele părinţilor, a ficiorilor, a bărbaţilor şi altor rudenii, cu bocete nespuse, mărgŭ după oase, şi, cu glas mare, toată viaţa omeniască o plâng. Scrie Varro, în cartea 4, *De viaţa romanilor*, cum cerca muiare<a> care avea glas mai bunŭ, de cânta la oase. Precum aceastaşi şi aicea, în ţară, să face până astădzi, şi cu alăute. Şi aceastea le-am arătat ca şi dintru aceastea să să cunoască niamul cu obiceaiurile, c-au eşit de la Râm.

Capul al şeaptele şi cel de pre urmă

Vine rândul a arăta cât au trăit aceaste locuri cu oameni, după
23' descălecarea lui Traian, cu românii de / la Italia.

Traian, împăratul Râmului, al patru<lea> an a împărăţiei saale şi a Domului nostru Is.Hs 103, s-au clătit asupra lui Decheval, craiul dachilor. Şi aceasta, după izbândă şi aşedzare cu râmleani pe aceaste locuri, cum s-au pomenit mai sus, întornându-să la Râm, cum s-au arătat, de boală ce-i dzicŭ *dissenteria*, au murit. Precum scrie Varonie, den Dion, în oraşul Salonicului, anume Cilicia, care, pe urmă, i s-au dzis şi Traianopolis, adecă: oraşul sau cetatea lui Traian. Împărăţit-au Traian 19 ani şi 6 luni, de vârstă 61, sau, cum scriu unii, <de> 64 ani, au murit. Şi după dânsul au stătut împăratŭ Adriian, carele au făcut Udriiul. Şi acesta Adriian au stricat şi podul cel de piatră a lui Traian. Scrie Dion, cum acest pod era cu 20 praguri sau stâlpi, a cărora 'nălţime: de 150 stânjini, fără temeiuri de late 60 stânjini, pentru grija tătarâlor. Năbuşit-au dară tătarâi pe aceaste locuri, şi mai mulţi cu Attila, din părţile Scithi<e>i Asiatică, care şi craiu au stătut întâi unguresc. Scrie Bonfin, aducând mărturie pre historicii, anume Suidas, Evtropie, precum Avrelian înpăratul Râmului, vădzând că nu vor sta descălecăturile lui Traian pe aceaste locuri, să fie rădicat de pren oraşe şi de prin sate lăcuitorii, şi i-au trecut Dunărea de ceaia parte, în Dobrogea, aşedzându-i în mijlocul Dobrogii. Iară Topeltin scrie, cum Gaie înpăratul, socotind cum aceaste descălecături de pe aceaste locuri a

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

24r lui Traian nu vor sta, le-au mutatŭ în Dobrogea. / Şi aşea românii din Ţara Munteniască au trecut munţii, aşedzându-să la Olt, pe la Herzeg şi pre la Făgăraş. Iară ceştialalţi, unde sântem acmu noi, mai târdziu, după ce n-au putut mai mult a sta pren cetăţi şi pre supt munţi, pentru lipsa hranei, au trecut munţii la Maramorăş, aşedzându-să pe la Giurgiov şi pe la Ciuc.

Făcând dară socotială de la vremile lui Traian, care au descălecat aceaste ţări cu râmleni, care era vălet de la Hs. 103, până la Attila – craiul unguresc, care au năbuşit cu tătarâi pe aceaste locuri, cum scriu historicii, vălet de la Hs. 401, rămân 298 ani să fie fost trăitori lăcuitorii, aduşi şi descălecaţi de Traian pe aceaste locuri. Iară după ce s-au pustiit de Attila şi cum am dzis mai sus, că unii mutaţi peste Dunăre, la Dobrogea, unii peste munţi, asupra Oltului: cei din Ţara Munteniască, ceştialalţi la Maramorăş, până la vreamea lui Laslău, craiului creştin unguresc, la a căruia vreme s-au descălecat, al doile rând, de Dragoş Vodă, ţara noastră, şi de Negrul Vodă, Ţara Muntenească, care craiu unguresc au stătut la vălet de la Hs. 1080. Scoţândŭ dară cele 298, care au fostŭ de la Traian la Attila, şi de la Attila până când s-au pustiit ţărâle acestea, până la Vladislav, cu vreme<a> la care va hi fost războiul lui Vladislav asupra tătarâlor, rămân: 700 ani. Socotind ce mai trec, tot să se fie aflând aicea, la noi în ţară, lăcuitori prin cetăţi şi pen munţi, până putea a avea hrană. Iară pe urmă,
24v cum am pomenit / mai sus, lipsindu-le hrana şi agonisita vieţii sale, au trecut peste munţi, la Maramorăş. Fost-au dară pustie mai bine de 600 de ani, locul acesta unde trăim noi, adecă Moldova. Ia, dară, aminte: atâta vac ce-au trăit lăcuitorii romani pen Maramorăş şi pe la Olt, megiaşi cu alte limbi, atâta vreame, au n-au putut să-şi schimbe şi graiul cel chiar râmlenesc? Şi aceasta iaste pricina de ş-au stricatŭ lăcuitorii acestor ţări graiul, acmu, la a doa descălecătură, cu graiul strămutat şi schimbat, cu ungurescŭ, cu sârbăsc, cu dăţăsc, cu slovenesc i proci, viniţi pe aceaste locuri.

Dzice-va neştine: dară cum de s-au lăsat cei de pre urmă înpăraţi ce au fost a Râmului, pe urmă şi după ce au mutat marele Constantin scaunul Râmului la Ţarigrad, şi pe urmă alţi împăraţi creştini: Leon Înţeleptul, Iraclie, Iustianin şi câţiva hatmani vestiţi? Răspundz, că, după ce s-au mutat scaunul Râmului la Ţarigrad, mai mult zăbava sa înpăraţii avea cu perşii, pe urmă cu saraţinii, şi aceastea locuri sta fără agiutoriu. Şi aşea pustiirea lor de tătari, cum s-au dzis mai sus.

Şi aceastea, cât s-au putut afla de descălecatul cel dintâi, pe largŭ s-au scris; mai multe ce lipsesc să nu fie mirare: den 1700 ani scoţândŭ

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

103 ani, la care au purces Traian din Râmū spre aceaste locuri, câte vacuri de oameni s-au petrecutū! Pentru aceea, ce nu s-au putut plini, creade, iubite cetitoriule, uitându-te la atâta vac ce nu s-au pomenit până la acesta an nemică de descălecatul ţărâlor acestora.

Τελος και θεου δοξα <Sfârşit şi lauda lui Dumnezeu>

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

GLOSE-NOTE MARGINALE, MAJORITATEA APARȚINÂND LUI DIMITRIE CANTEMIR

I. În dreptul cuvintelor „Colonia romana", transcrise în latinește, între paranteze și fiind însoțite de un semn indicator, același semn de pe marginea din dreapta filei (11^{r}), plasat fiind înaintea notei: „Aelius Hadrianus Traiani consobrinus eiusque popularis etc., mortuo Traiano Parthis Armenia, Assyria, Mesopotamia cessit; Daciam quoque relicturus, nisi tot Romanorum civium, que illic erat, millia perdere esset veritus. Patavius ex Dione 68, in *Rationario temporum*, lib.5, ad. annum Christi 117, pag. 218 et ex Eutropio, *Vitarum*, 8, part.2, 1, 4 c. 6. (P.P.P., în ed. M. Costin, Opere, v. II, Buc., 1965, p. 165, traduce astfel: „Elius Hadrianus, vărul lui Traian și compatriotul său, după moartea lui Traian, a cedat parthilor Armenia, Assyria și Mesopotamia și ar fi părăsit și Dacia dacă nu s-ar fi ferit să piardă atâtea mii de cetățeni romani, care erau acolo. Petavius, după Dion 68, în *Calcularea vremilor*, cartea a V-a, sub anul de la Hristos 117, p. 218, și după Eutropius, *Vieților*, 8, partea a 2-a, 1, 4, capitolul 6".)

II. Copistul, și nu D. Cantemir (precum s-a afirmat, greșit), după semnul +, făcut la termenul „Coțovlah", scoate pe marginea din stânga filei (11^{v}) fragmentul de frază „...Colonia Râmului iaste. Litva, în Crăiia Leșească, drepți râmleani sânt, însă acest niam al Litfii nu de râmleani aduși sântŭ pre acele locuri unde lăcuescŭ acmu..."

III. Pe partea stângă a filei (15^{v}), este scris de mâna lui D. Cantemir: „Troianul începe de la Dunăre dimpotriva cetății Varadinului și trece apa Tisei (cu-n șanț îngemănat, cât o pistreală unul departe de altul), mai gios de orașul ce-i dzic Sentea, și de acolo să sloboade alăturea cu Dunărea spre Demir-Kape. De să curmă undeva la mijloc, nu pot ști. Iară ce am văzut cu ochiul, pociu giudeca, că Troianul ce iaste preste câmpii ce le dzic Hacicăi și Bacicăi, tot o făptură au cu cela ce trece prin țara noastră. Atâta numai că acela iaste mai latŭ și mai adâncŭ decât al nostru."

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

IV. De două mâini ori, poate, de aceeaşi mână, dar la epoci, perioade diferite de timp, pare a fi întocmită şi această notă de pe marginea stângă a filei (17^{v}): „Altă cetăţue, mai mică, spun să fie făcut Ştefan Vodă cel Bun, deosăbi de cetatea cea mare a Chiliei, Chilia Noaă îi dzic acmu *Mapele*, în malul Dunării despre amiadzădzi, fiind cea veche despre Crivăţ".

V. Pe partea dreaptă a filei (18^{r}), după rândul 1: „...în Crâmu. Kiefea are alt nume, Theodoziia, la historii.", este scris termenul (cu chirilice) „Gotfia", adică: „Gotthia" (în „Scara" de la sfârşitul *Hroniculuí*... cantemirean citim: „Mitropolitul Crâmului să chiamă şi acmu a Gotthiii...").

VI. În partea stângă a filei (18^{v}): „Într-aceeaşi săpătură au găsit Tudore Pârcălabul ban de argint curat, mai mare decât costanda şi mai gros, carele de o parte avea chipul unui cerb, iară de altă parte avea slove latineşti, carile însemna numele lui Costandie, împăratul Râmului".

VII. Pe marginea dreaptă a filei (19^{r}) este transcris, latineşte, termenul „hereditas", echivalentul chirilicului „хередетас"...

VIII. Mai jos puţin, pe aceeaşi parte a filei, în dreptul ultimei fraze a „capului al cincilea": „...Şi atâta putem şti de cetăţile care să află într-aceaste ţări" – „Mai iaste, în ţinutul Lăpuşnei, rămăşiţele unii cetăţi, pe apa Prutului, cetate prea veche, de care Irodot şi alţi istorici elineşti scriu precum să fie chemat Tayphali, de pre numele niamului carele lăcuia pre acela loc, neam nebiruit împotriva tătarilor."

IX. În partea stângă a filei (19^{v}), chiar alături de termenul „Terhiestan", se specifică: „zi: Turkistan".

X. Pe marginea din dreapta a filei (20^{r}), după cuvintele: „... grecii: *vlahobogdanus*, muntenilor: *vlahos*. Că acest nume: *moldovan* ne iaste de pre apa Moldovii, după al doile descălecatul aceştii ţări, de Dragoş Vodă..." – „grecii: Moldo-Vlahia".

XI. În stânga filei (20^{v}), cam în dreptul afirmaţiei: „... Că întâi, la aceaste părţi de lume, unde trăescŭ moscalii, rusii, tătarii, să fie omul înbrăcat cu haine franţozeşti, ari crepa de frigŭ...", se „dezminte" cantemireşte: „Acmu moscalii să îmbracă franţozeşte şi nu crapă de frig. Deprinderea iaste a doua fire..."

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

EUROPA „PODOABA LUMII“

Ediție și studiu introductiv
de
ILEANA STĂNCULESCU

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

STUDIU INTRODUCTIV

„Iaste cu cuviinţă ca aciastă Evropă să se numescă podoaba lumii"[1]

Originea termenului de *Europa* este controversată[2]: după anumite opinii, el ar deriva din cuvântul de origine semitică *ereb*, introdus de fenicieni şi ulterior de greci. Prin acest termen, fenicienii din Siria, ajunşi în bazinul mediteranean, desemnau toate ţinuturile cunoscute până spre strâmtoarea Gibraltar, în opoziţie cu *Asia*[3] (derivat probabil din asirianul *açu*), termen care era folosit pentru a indica *Orientul*.

În Evul Mediu, această definire geografică a Europei prin polaritatea Orient-Occident va fi accentuată de segmentarea Imperiului Roman[4] în Imperiul Roman de Apus şi cel de Răsărit, primul dintre acestea constituind de fapt nucleul Europei occidentale din perioada modernă.

Fără a ne propune în acest cadru restrâns să realizăm o prezentare exhaustivă a istoricului noţiunii de Europa, punctăm doar anumite prezenţe indispensabile.

Atât denumirea de *Asia*, cât şi cea de *Europa* au şi o posibilă origine greacă, ambele noţiuni fiind prezente în scrierile geografice şi istorice timpurii din cultura Greciei antice. **Hesiod**[5], spre exemplu, valorificând valenţele cognitive ale mitului, ne spune că *Europa* şi *Asia* erau doi dintre copiii-nimfe ale lui Oceanus şi Tetis. Ulterior, în scrierile lui **Anaximandros**, geograful ionic, Europa se bucură de o localizare mai concretă[6].

---

[1] Grigore Râmniceanu, prefaţa la *Triod*, Bucureşti, 1798. I. Bianu, N. Hodoş, *Bibliografia română veche*, tom. II, Bucureşti, 1910, p. 404 (în continuare: I. B., N. H., *Bibliografie*).

[2] *Enciclopedia italiană*, Treccani, Roma, 1949, p. 581-582 (în continuare: *E. I.*).

[3] *E. I.*, p. 839.

[4] Teodosie I moare în 395, după ce împărţise anterior Imperiul Roman în două, fiecare parte fiind condusă de către unul dintre cei doi fii ai săi: Honorius conduce în Occident şi Arcadius în Orient. Vezi Michel Kaplan, *Bisanzio, l'oro e la porpora di un impero*, Universale Electa, Trieste, 1993, cu bibliografie.

[5] Hesiod, *Opere*, Editura Univers, Bucureşti, 1973, Teogonia, p. 35.

[6] A se vedea în acest sens: M. Kahn, *Anaximander and the Origins of Greek Cosmology*, New York, 1960.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

În ampla sa lucrare *Istorii*, **Polybios** ne oferă anumite date referitoare la teritoriul Europei, în relație cu enumerarea popoarelor ce intrau pe atunci în alcătuirea Imperiului Roman sau cu cele care intrau în atenția politicii romane: „macedonenii au stăpânit în *Europa*"; „despre neamurile cele mai războinice din apusul *Europei*"[7] (prin acest termen autorul desemna pe celții din Galia, iberii din Spania și pe romani). Prin contrast cu *Asia*, doar parțial cunoscută, *Europa* desemna teritorii cunoscute autorului, deși, în realitate, nordul european (Scandinavia) rămânea încă neștiut[8].

Descriind continentele și mările, atât pe cele interioare cât și pe cele exterioare întregii lumi populate (*oeikumene*) **Strabon**, spune că "vom înfățișa mai întâi ceea ce am văzut în timpul călătoriilor noastre pe uscat și pe mare, apoi vom arăta pentru care părți am acordat încredere relatărilor orale și scrise"[9]. Sintetizând deci surse orale și scrise anterioare și amplificând descrierile cu propriile observații, Strabon oferă o amplă descriere a *Europei*[10] în cartea a II-a, localizând-o la nord de Libia, după Marea interioară (Marea Mediterană), de la Coloanele lui Hercule, până spre est la râul Tanais. Sunt menționate în acest spațiu geografic Celtica, Iberia, Italia, Insulele Britanice, Germania, Macedonia, Elada ș.a.

Ptolemeu, în *Geografia*, oferă o sinteză a datelor cunoscute de antici cu referire la Europa, conturând și pe hartă reperele ei. Hărțile originale nu au ajuns din păcate până astăzi, dar le găsim în copii executate în gravură, după textul ptolemeic, în Evul Mediu și Renaștere.

Harta circulară provenită dintr-un manuscris cu textul lui Ptolemeu, din 1470, astăzi în Stiftsbibliothek din Zeitz[11], oferă ca „informații" despre Europa următoarele:

---

[7] Polybios, *Istorii*, Cartea I, Editura Științifică, București, 1966, p. 58.

[8] Navigatorii norvegieni vor întregi informațiile despre partea de nord a Europei. Conduși de Ohar (cca 880), ei reușesc să înconjoare Peninsula Scandinavă, și Europa va avea astfel un reper îndepărtat spre nord. Creștinarea regatelor nordice și deci intensificarea relațiilor cu papalitatea va însemna consolidarea poziției lor în imaginea de ansamblu a Europei. Regele danez Knut (1018-1035) va contribui substanțial la clădirea mânăstirilor creștine în Danemarca, sporind astfel informațiile despre ținuturile pe care le guverna. În Suedia primul rege creștinat a fost Olag Skötkonung la începutul secolului XI, iar în Norvegia creștinismul este adus de Olaf Tryggvason, rege între 995-1000, și continuat de succesorul său, Sf. Olaf, rege canonizat de papă, care a guvernat între 1015 și 1030. Vezi Jacques Le Goff, *L'Europe est-elle née au Moyen Age?*, Seuil, Paris, 2003, p. 65 (în continuare: J. Le G., *Europe*).

[9] Strabon, *Geografia*, II, 5, 11, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1972, vol. I, p. 46. (în continuare: S. *Geografia*).

[10] S. *Geografia*, II, 26-33, p. 323-328. Strabon divide pământul în Libia, Europa și Asia. Descrierea sa începe cu Libia și în funcție de acest continent localizează Europa și apoi Asia. A se vedea și Cartea II, cap. 4, unde Strabon, aducând argumente din călătoriile efectuate, corectează opiniile lui Polibyos despre dimensiunile și localizarea Europei și a părților ei componente.

[11] Heinrich Winter, *A circular map in a Ptolemaic MS*. „Imago mundi", nr. 10, 1953, p. 15-22.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

– oamenii sunt atât de ascultători încât mai degrabă s-ar spânzura decât să își supere stăpânul.

– Norvegia este ținutul *troll*-ilor, spirite umane care vorbesc, beau și mănâncă dar pe care nimeni nu i-a văzut.

– pe coasta Scoției există pomi pe care cresc gâște precum perele, iar atunci când cad din pom încep să înoate direct în apă.

Vom face referire la o ediție din 1561 a *Geografiei* lui Ptolemeu[12], aflată la Biblioteca Academiei Române, în care teritoriul Europei este segmentat în nouă hărți. Pe harta a IX-a este localizată și „Dacia", alături de „cele două Misii" și alte ținuturi. Ruscelli, traducătorul textului lui Ptolemeu din greacă în italiană, notează pe spatele hărților, că „Dacia" ar fi fost *astăzi* (adică la sfârșit de secol XVI) o denumire ce desemna teritoriul Transilvaniei medievale[13], iar „Misia superiore" ar fi conținut: „Valahia, Bulgaria, Bossina și Roscia". În alt loc este menționat că „Tracia" „oggi da i Turchi si chiama Romania"[14]. Această mențiune este păstrată și în versiunea latină a cărții[15], unde ținuturile românești sunt plasate tot în contextul sus menționat, pe harta a noua.

În continuarea descrierilor antice, cosmografiile medievale – o importantă sursă literară pentru felul în care era percepută lumea cunoscută – pun și ele pe primul loc în enumerarea părților pământului *Asia*, continentul care includea teritoriul paradisului terestru, urmată apoi de Libia și abia pe ultimul loc de *Europa*[16].

---

[12] Ptolomeu, *Geografia*, traducere și note de G. Ruscelli, ediție tipărită la Veneția în anul 1561. Traducătorul precizează că a lăsat denumirile pe hărți în limba latină și nu în greacă, precum erau în textul tradus de el, fiind mai cunoscute astfel. Pentru harta a IX-a (ce include „Agizi metanasti", „Dacia", „cele două Misie" (Misia superiore include: Valahia, Bulgaria, Bossina, Roscia. Misia inferiore cu teritoriile: Tracia, Chersoneso), textul lui Ptolomeu referitor la aceste teritorii se află la p. 155-164 (în continuare: P., *Geografia*).

[13] Dacia este „paese grandissimo, la qual gente vogliono che fossero quella che anticamente chiamarono geti, ancorché altri, e forse meglio, tenga che i Daci fossero in questa provincia dal capo Occidentale e i geti dall'Orentale. Oggi ella si dice Transilvania e in lingua loro volgare Zisper" (termenul „Zipser" indică o seminție germanică din Slovacia și Transilvania). Iar pentru Valahia: „La Misia superiore contien'oggi la Valachia, la Bulgheria, la Bossina e la Roscia, paesi assai piccoli".

[14] P., *Geografia*, p. 161. La p. 5, traducătorul G. Ruscelli, face o distincție între *cosmografii* și *geografii* în introducerea la textului lui Ptolemeu: cosmografia (termen ce provine din gr. *cosmo*) „sia quella che descrive tutto l'universe, cioè cosi questo mondo inferiore, come il celeste", iar geografia „sia quella che descrive solamente questa nostra terra abitabile". Geograful, menționează Ruscelli, acordă mai multă atenție cantității decât calității.

[15] Aflată în Biblioteca Academiei Române, fără foaie de titlu.

[16] Cea de a patra parte a pământului, America, intră în scrierile geografice la început sub numele de *India cea nouă*. Numai târziu și cu greu, chiar și după călătoria lui Magellan, se impune conștiința existenței unui alt continent.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Europa va fi în repetate rânduri descrisă în relaţie cu *Asia* şi *Africa*, limita dintre cele trei părţi ale pământului fiind conturată prin convenţii de ordin geografic: Europa era delimitată de Asia prin fluviul Don (Tanais), iar Europa de Africa prin cursul Nilului.

Literatura patristică, prin scrierile lui Ieronim, ale Sf. Augustin, Cassiodor, Isidor de Sevillia şi mulţi alţii, aduce contribuţii remarcabile la conturarea imaginii Europei[17], aceasta fiind percepută drept un teritoriu creştin, cu o civilizaţie puternică, ce se contura prin contrast cu lumea *păgână*.

Dintre scrierile istorice bizantine amintim aici o lucrare unică în felul ei, deoarece împleteşte date istorice, geografice şi culturale, lucrare ce nu a fost menită să circule, ci să fie o culegere care să îi slujească viitorului împărat al Bizanţului în strădaniile sale de a ţine unit un imperiu vast ca întindere geografică şi diversitate etnică: *Carte de învăţătură pentru fiul său Romanos*, a împăratului Constantin VII Porfirogenetul[18]. Descriind graniţele Imperiului Bizantin din secolul X, Constantin menţionează în textul învăţăturilor sale "Europa" (*Εὐρώπη*): „Spania, care este cea dintâi ţară de la oceanul de apus în Europa"[19]. Descrierea Europei începe, ca şi la Strabon şi mult mai târziu la Botero, cu Spania, pentru a continua apoi cu teritoriul Italiei, al Longobardiei, Dalmaţiei, Bulgariei, Turciei ş.a.

Interesat fiind de populaţiile de la nordul Mării Negre, Constantin VII va fi şi primul care completează[20] *geografia* lui Ptolemeu cu informaţii noi legate de aceste teritorii.

De la reprezentarea geografică a Europei se va alcătui treptat conştiinţa ideii de Europa ca un nucleu identitar, cu un profil conturat nu doar geografic, ci şi politic şi cultural.

Le Goff consideră că ideea Europei unitare se conturează abia spre jumătatea secolului XV, un rol important în acest sens având-l scrierile papei Pius II[21] intitulate *Europa* (1458) şi *Asia* (1461); amintim şi *Asiae Europaeque elegantissima descriptio*, apărută cu acest titlu la Köln în 1531, dar publicată iniţial ca: *Historia rerum ubique gestarum locorumque descriptio*[22].

Trecându-se de la o mentalitate medievală spre mentalitatea profund ştiinţifică a Renaşterii, cosmografiile vor fi înlocuite de geografii, iar succesiunea continentelor din descrierea pământului se va schimba. Prin *translatio imperii, translatio studii*, centrul de interes se mută din Orient spre Occident, iar Europa[23] este acum primul continent prezent

---

[17] Vezi în acest sens sinteza alcătuită de J. Le G., *Europe*, p. 28-40.

[18] Constantin VII Porfirogenetul (n. 905- m. 958), fiul lui Leon VI, a ajuns împărat în 913.

[19] Constantin Porfirogenetul, *Carte de învăţătură pentru fiul său Romanos*, traducere de Vasile Grecu, Ed. Acad. RSR., Bucureşti, 1971, p. 35.

[20] Aceste informaţii se găsesc în lucrarea sa *De administrando imperio*, citată de Leo Bagrow, *The first maps of the Dnieper Cataracts*, „Imago mundi", 1953, p. 87-98.

[21] Piccolomini Enea Silviu, papa Pius II între 1458-1464.

[22] J. Le G., *Europe*, p. 11. Vezi şi: Ion C. Chiţimia, *Probleme de bază ale literaturii române vechi*, Bucureşti, 1972, p. 72-73, 231 etc; *E.I.*, p. 310-312.

[23] J. Le G., *Europe*, p. 25: În scenariul alcătuirii conştiinţei de „Europa" cercetătorul identifică mai multe straturi:

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

în descrierile geografice. Imperiul Bizantin cade sub stăpânire musulmană, iar centrele culturale din Europa apuseană îşi sporesc forţa de iradiere.

Semnul grafic, alături de identificarea sa transmisă oral sau consemnată în scris, în contextul deosebit de interesant al hărţilor şi portolanelor vechi[24] (context pe care astăzi un contemporan l-ar denumi artă conceptuală) constituie, alături de descrierile geografice, o sursă importantă pentru imaginea Europei. Acestea circulau fie independent, fie însoţite pe spate de comentariile de natură geografică ale celui ce a alcătuit harta. Bibliografia destinată acestui subiect este impresionantă[25]. Amintim un exemplu din secolul al XII, mai precis în anul 1120: un călugăr pe nume Lambert[26], la Biserica Saint-Omer, desenează o hartă a lumii ce însumează în mod evident cunoştinţele anticilor, dar este amplificată cu detalii din geografiile contemporane. Şi aici Europa este parte din imaginea pământului cunoscut, fiind definită în funcţie de Asia – teritoriul ce abundă în minuni, şi delimitată geografic de aceasta prin fluviul Tanais. Nordul apare ca parte integrantă a Europei[27] pe această hartă, Lambert realizând o antiteză între populaţiile nordice ce locuiau teritorii întunecate şi umede şi ţinuturile fericite ale Europei ce se bucurau de succesiunea anotimpurilor şi de oraşe dezvoltate.

– Perioada invaziilor barbare din secolele IV-VIII.

– Stratul civilizaţiei carolingiene din secolele VIII-X, Carol cel Mare fiind metaforic denumit *adevăratul părinte al Europei.*

– Europa amplu desfăşurată în jurul anului 1000.

– Europa feudală din secolele IX-XIII, cu centre universitare de renume, catedrale etc.

– Europa secolelor XIV-XV, care oferă structuri sociale şi politice preeuropene.

[24] Vezi Catherine Delano Smith, *Cartographic Signs on European Maps and their Explanation before 1700*, „Imago mundi", 1985, nr. 37, p. 8-29. Catherine Delano Smith realizează o clasificare a acestor hărţi, analizând şi raportul dintre hartă şi potenţialul ei utilizator:

– Hărţi cu identificări scrise ale ţinuturilor şi localităţilor.

– Hărţi ce conţin doar imagine, adresate probabil unui public restrâns şi avizat, ce avea cunoştinţele necesare pentru a decodifica imaginea.

– Hărţi cu explicaţii pe spatele lor, cu sau fără identificări pe imaginea hărţii.

– Text (cărţi) însoţite de hărţi.

[25] Vezi spre exemplu lucrarea lui P. D. A. Harvey, *Medieval Maps*, The Brittish Library, Londra 1991.

[26] Danielle Lecoq, *La Mappemonde du Liber Floridus ou la Vision du Monde de Lambert de Saint-Omer*, „Imago mundi" 1987, nr. 39, p. 9-49 (în continuare Lecoq, *Lambert*).

[27] Pentru părţile Europei menţionate de Lambert, precum şi pentru mările ce înconjurau Europa, vezi Lecoq, *Lambert* p. 29. Imaginea Europei la Lambert era definită de următoarele ţări şi localizări: Dacia, Scanzia, Norwega, Mesia, Recia, Norica, Grecia, Dardania, Olympus, Dalmatia, Pannonia, Archadia, Macedonia, Achaia, Ymbria, Etruria, Sabinia, Apulia, Campania, Lavinia, Tuscia, Mons Jovis, Germania, Alemanna, Saxonia, Suevia, Histria, Baioaria, Gallia, Neustria, Morini, Flandria, Mons Pyreneus, Terracona, Galitia şi Lusitania, urmând apoi insulele şi mările ce întregesc teritoriul Europei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

EUROPA ÎN CULTURA ROMÂNĂ VECHE

Imaginea Europei este prezentă în Evul Mediu românesc prin două categorii de scrieri şi anume în cosmografii şi geografii, lipsind însă hărţile din cadrul acestor manuscrise:

1. Cosmografii

Între sfârşitul de secol XVII şi începutul secolului XVIII se traduc în română diverse tipuri de *cosmografii*, ce ulterior cunosc o mare răspândire. Pentru şcoala de pictură de la Hurez şi ulterior pentru ceea ce literatura de specialitate numeşte pictură brâncovenească, acest tip de scriere era cu siguranţă cunoscut. Întâmplător sau nu, întemeierea pământului îşi găseşte acum o formă grafică dezvoltată în programul iconografic al pridvorului[28] (vezi calota pridvorului), sub forma unor cercuri concentrice, având în centru chipul lui Isus.

„Istoria şi cosmografia (pentru omul medieval) înfăţişau, în moduri uşor diferite, dar nu străine una de alta, unitatea lumii create; amândouă erau gândite tipologic şi nu gratuit descriptiv"[29].

Cel mai vechi text (identificat până în prezent) de cosmografie tradus în limba română se află în ms. rom 1436[30], fiind transcris de Costea Dascălul din Şcheii Braşovului, spre sfârşit de secol XVII, un text care îmbină informaţii geografice reale cu *poveşti* (animale exotice sau fabuloase etc.). Despre pământ se spune că este compus din 3 părţi, „cu tocmeală dumnedzăiască pus"[31]: prima este *Asiia*, a doua *Africa sau Liviia* ultima, a treia – *Europa*, dar copistul nu copiază decât partea referitoare la Asia.

Aceeaşi traducere de cosmografie a fost transcrisă cu mici modificări de Ioan sin Dobre de la Biserica Batiştei din Bucureşti în 1813 (ms. rom. 3404[32]).

---

[28] I. D. Ştefănescu, *Arta feudală în Ţările Române*, Editura Mitropoliei Banatului, Timişoara, 1981, p. 221: Mânăstirea Cetăţuia are în exonartex ilustrarea *Psalmilor 104 şi 105*, alături de *Judecata din Urmă* şi *Arborele lui Iesei*; p. 118: Mân. Cozia.

[29] C. Velculescu, V. Guruianu (ed.), *Cosmografie*, Editura Vestala, Bucureşti, 1997, p. 9, 10 (în continuare: C.V., V. G., *Cosmografie*).

[30] G. Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, vol. I, p. 329 (în continuare: Ştrempel, *Catalog*, I).

[31] C. V., V. G., *Cosmografie*, p. 6. Textul este format din două fragmente şi anume „Povestea ţărilor şi a împărăţiilor câte-s în pământul Asiei" şi „Împărţeala dintâi. Cozmografie, ce să zice împărţeala pământului pre hotară şi pre alte seamne ce sunt în cercurile ceriului." Această cosmografie valorifică o sursă pe care a utilizat-o şi Sebastian Münster în alcătuirea *Cosmografiei* sale.

[32] G. Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, vol. III, 1987, p. 117 (în continuare: Ştrempel, *Catalog* III).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

În cadrul cosmografiilor şi geografiilor, imaginea Ţărilor Române devine treptat percepută drept parte integrantă a descrierii Europei, dar felul în care sunt prezentate aceste ţinuturi dă naştere unor reacţii ale învăţaţilor români[33].

Deşi cunoscute de eruditii români, cosmografiile au fost traduse şi răspândite relativ târziu în cultura română veche, rămânând un tip de scriere cu un ecou mai redus decât cronicile.

„Explicaţia o găsim formulată concis în prefaţa lui Grigore Râmniceanu la Triod din 1798: **Şcoala vieţii** le ceruse mult timp cărturarilor români să cultive doar acele genuri literare ce răspundeau întrebărilor dureroase ridicate de viaţa colectivităţii pe care o reprezentau.

De aceea atenţia lor se îndrepta nu spre descrieri ale lumii întregi (cosmografii) ci – în momentele de răscruce – spre geografii istorizate."[34]

2. Replici ale cărturarilor români

Cărturarii secolelor XVII-XVIII, cum ar fi: Miron Costin, *De neamul moldovenilor* (scriere alcătuită în momentul în care turcii şi polonii se luptau în preajma Hotinului), Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istorie a Ţării Rumâneşti* (redactată în română în vremea tatonărilor politice ale lui Şerban Cantacuzino), Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei* (o prezentare în limba latină a acestui ţinut, adresată Europei apusene, după înfrângerea lui Petru cel Mare la Stănileşti), Mihai Cantacuzino, *Istoria politică şi geografică a Ţării Rumâneşti* (redactată în anii păcii de la Kuciuk-Kainargi)[35], aceştia au polemizat cu istoriile şi cosmografiile occidentale ce cuprindeau date referitoare la Ţările Române, cum ar fi spre exemplu *Cosmografia* lui Sebastian Münster (în care Valahia este citată ca fiind una dintre părţile importante ale Europei, dar datele ce o caracterizează sunt foarte puţine şi pe alocuri chiar eronate).

Intervenţiile eruditilor români se adresau cititorilor de limbă română dar şi celor străini (în măsura în care operele lor au fost redactate în limbi de circulaţie, precum greaca sau latina).

În afara operelor independente amintite, care polemizau cu scrieri apusene încă netraduse în limba română, se intervenea uneori în traduceri, prin eliminarea unor pasaje şi introducerea altora, considerate mai potrivite şi lărgindu-se astfel câmpul informaţiilor legate de Ţările Române.

---

[33] C. Velculescu, *Les lettrés roumains et les cosmographies occidentals*, „Synthesis" 1990, p. 61; Dan Horia Mazilu, *Noi despre ceilalţi. Fals tratat de imagologie*, Iaşi, 1997, p. 17-50, 152-155.

[34] C. Velculescu, *Între scriere şi oralitate*, Editura Minerva, Bucureşti, 1989, p. 102-103 (în continuare: C. V., *Scriere*).

[35] C. V., *Scriere*, p. 101.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Într-alt tip de scriere, prefețele la *Mineiul pe luna octombrie* (1776) sau la *Triod*, doi mari învățați, episcopii Chezarie[36] și Grigore Râmniceanu[37], își exprimă opinia lor despre locul Țărilor Române în imaginea Europei. Afirmațiile celor doi episcopi de Râmnic trebuie comparate cu paginile referitoare la descrierea Europei, pe care le public în continuare.

3. Geografii

În cosmografia copiată la Brașov, informații pe care astăzi le putem considera științifice coexistă pașnic cu elemente fantastice.

Dar cititorul român este familiarizat cu imaginea Europei și din altă categorie de texte, fundamental diferită de cosmografii. Atât cosmografiile, cât și acest tip de scriere au însă în comun intervențiile creative ale copiștilor români, intervenții menite a spori informațiile referitoare la Țările Române.

La Roma, în plin apogeu al Renașterii italiene, în 1591, apare o scriere care se diferențiază strict de cosmografiile medievale – *Le relazioni universali* a celebrului învățat italian Giovanni Botero[38]. Acesta depune un efort deosebit pentru a curăți descrierea pământului de toate impuritățile derivate din poveștile fantastice ce odinioară erau prezente în cosmografii, înlocuindu-le cu stricte descrieri geografice.

În cultura română veche au fost identificate fragmente traduse din lucrarea lui Botero în manuscrisele **3515**[39] (început de sec. XVIII), **1556**[40] (manuscris copiat la Cozia între 1766-1767 de Antim ieromonahul), **1267**[41] (elaborat de Anatolie ierodiaconul de la episcopia Râmnicul Vâlcea pe la anul 1774), **3391**[42] (anul 1782; nu are decât o tablă de materii) și **1263**[43] (o copie parțială de secol XIX a manuscriselor anterioare)[44].

---

[36] A. Duțu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700-1821)*, Editura pentru Literatură, București, 1968, p. 173 și urm. (în continuare: A. D., *Coordonate*); C. V., *Scriere*, p. 101-104.

[37] A. D., *Coordonate*, p. 190-198; I. B., N. H., *Bibliografie*, 404-408; C. V., *Scriere*, p. 101-104.

[38] La Biblioteca Academiei Române: ediția Brescia – 1599 este o redacție completă, cu adaosuri efectuate de autor, după cum este scris pe pagina de titlu. Descrierea începe cu prezentarea Europei, și spre deosebire de alte ediții, fiecare parte descrisă a Europei are și o hartă a regiunii respective.

[39] Ștrempel, *Catalog*, III, p. 154.

[40] Ștrempel, *Catalog*, I, p. 367.

[41] Ștrempel, *Catalog*, I, p. 272.

[42] Ștrempel, *Catalog*, III, p. 111.

[43] Ștrempel, *Catalog*, I, p. 270. Pentru toate aceste manuscrise vezi C. V., V. G., *Cosmografie*, cu bibliografia cercetărilor anterioare.

[44] N. A. Ursu, *Contribuții la istoria culturii românești*, Editura Cronica, Iași, 2002, p. 7-13; C.V., V. G., *Cosmografie*, p. 33-37.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Este foarte interesant faptul că, şi pentru acest gen de scriere, copistul român păstrează titlul de *cosmografie*.

Comparând textul traducerii din Botero prezent în manuscrisele **3515** şi **1556** (până în prezent cele mai vechi identificate), cu ediţiile Botero[45] aflate în depozitele BAR, observăm că traducerea în ambele cazuri se apropie de ediţia de la Veneţia din 1597 şi nu de ediţia completată de Botero care a apărut la Brescia în 1599. Spre deosebire de ediţiile anterioare, aceasta din urmă conţine date corecte referitoare la românii din Transilvania.

În legătură cu manuscrisul **3515** literatura de specialitate conţine, până în prezent, două opinii diverse:

a. G. Chivu consideră că ne aflăm în faţa unui manuscris ardelenesc de secol XVIII.

b. N. A. Ursu susţine că acest text a fost tradus de Nicolae Costin, fiul celebrului cronicar, după o versiune polonezã a operei lui Botero.

Cum a ajuns manuscrisul **3515** în Ţara Românească, cum de a fost copiat la Cozia (**1556**) şi ulterior la Râmnicul Vîlcea (**1267**), nu se cunoaşte.

Traducătorul şi copiştii români au faţă de textul lui Botero diverse atitudini şi anume: copistul intervine în textele menţionate mai sus, fie introducând pasaje, fie amplificând prezentarea Ţărilor Române din descrierea Europei, fie introducând în însuşi corpul geografiei sau la sfârşitul ei alt text, aparent fără conexiune cu textul copiat.

Traducând probabil după intermediar polon[46], dar nemulţumit de datele referitoare la români, copistul introduce în textul lui Botero date corecte despre istoria şi geografia Moldovei.

În manuscrisul **1267**[47], ce provine din efervescentul centru cultural al Râmnicului[48], observăm un alt tip de intervenţie şi, anume, în plină descriere geografică este inserată,

---

[45] Ediţiile din Biblioteca Academiei Române: Bergamo (1596), Venezia (1597), Milano (1598), Venezia (1599), Brescia (1599).

[46] N. A. U. *Contribuţii*, p. 17.

[47] C. V., *Scriere*, p. 96-97.

Ms. rom. 1267 cuprinde *Divanul* lui Dimitrie Cantemir, f. 2-98^{v}; „Cosmografia, adică izvodirea lumii, care acum întâiu s-au scris pre româneşte... în anul mântuirii 1774, avgust întâiu, de Anatolie ierodiacon, în oraşul Râmnicului...", f. 102-367, cu *Istoria* stolnicului Cantacuzino adăugată; *Cronica slovenilor*, f. 368-386. Pentru alte fragmente vezi: C. Velculescu, *O culegere de meraviglia într-un manuscris de la Râmnicu Vâlcea*, „Caietele Institutului Catolic", nr. 2, 2001.

[48] A. D., *Cordonate*, p. 119-196.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

fără a ne preveni, *Istoria* lui Constantin Cantacuzino[49]. Tot aici, fără a mai copia şi descrierea Americii, copistul transcrie *Cronica slovenilor* de Brancovici.

Relaţia dintre copistul român şi textul geografiei lui Botero mai poate fi caracterizată şi prin următoarea observaţie:

Botero, după cum afirmam anterior, face eforturi pentru a elimina din prezentările sale povestiri cu caracter fabulos, optând pentru un text ştiinţific şi riguros, în spiritul Renaşterii.

Paradoxal, însă, păstrează totuşi legendarul ţinut al Preotului Ioan[50]. Copistul român preia prezenţa mitică a Preotului Ioan, mai mult, este reintrodusă şi *pasărea fenix*[51], de pildă, chiar în tabla de materii, ca o prezenţă geografică cât se poate de reală.

Vom reproduce în continuare primele capitole din descrierea Europei (f. 17-53') din ms. rom. **1556**[52]. Considerăm necesare anumite precizări:

În textul românesc, toponimele apar deseori într-o formă coruptă. Aceasta este o dovadă că pe copist nu îl interesa exactitatea relatărilor geografice, ci doar şirul de povestiri despre ţinuturi îndepărtate şi necunoscute lui.

De multe ori sunt eliminate şi subtitlurile ce indică diverse părţi geografice ale unei ţări, alteori lipsesc pasaje întregi (lipsesc diverse regiuni ale Italiei: Toscana, Ombria, Sabina, Latio, Regno di Napoli, Terra di Lavoro).

Unele numiri de ape sunt atribuite unor ţinuturi şi invers. Nu o dată lipsesc chiar părţi de frază sau, dimpotrivă, sunt adăugiri inexistente în ediţiile Botero pe care le-am văzut.

Se ridică întrebarea dacă traducerea a fost făcută în grabă, ca un fel de ciornă, sau dacă lipsurile se datorează doar unei recopieri ulterioare, făcută fără grijă pentru exactitatea detaliului descrierii geografice. Dacă inexactităţile s-ar datora traducătorului, ne întrebăm dacă el ar mai putea fi identificat cu Nicolae Costin.

Atunci când vom publica în întregime ms. rom. **1556**, vom da la sfârşitul vechii traduceri după Botero şi o listă alfabetică a toponimelor aşa cum sună în traducerea românească, alăturând pentru fiecare toponim corespondentul din textul lui Botero.

O altă problemă este: la care dintre ediţiile *Le relazioni universali* ne vom opri? Manuscrisele româneşti, cum spuneam, sunt apropiate de ediţia de la Veneţia din 1597. Argumentăm această afirmaţie cu următoarele:

– partea referitoare la Transilvania este în mod evident tradusă (probabil după intermediarul amintit) după această ediţie, deoarece în ediţia din 1599, apărută la Brescia,

---

[49] G. Nicolaiasa publică fragmentul referitor la Ţara Moldovei din ms. rom. **1267**. Vezi G. Nicolaiasa, *Ţara Moldovei*, „Revista arhivelor", I, nr. 1-3, 1924-1926, p. 371-373.

[50] A se vedea Ileana Stănculescu, *Ţara Preotului Ioan*, în: *Texte uitate – Texte regăsite*, vol. II, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2003, p. 60-122.

[51] C. V., V. G., *Cosmografie*, p. 33-41.

[52] Vezi supra nota 37. Manuscrisul a fost copiat la Cozia, 1766-1767, de „Anthim ieromonah ot sfânta mănăstire Coziia" (ms. rom. **1556**, f. 15'), ulterior egumen la Arnota. Manuscrisul are 154 file şi cuprinde *cosmografia*, cu îndreptări şi adăugiri la Ţara Românească şi la Moldova, precum şi cu împletirea unor informaţii din Grigore Ureche şi Miron Costin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

textul este diferit. Autorul pare că şi-a completat sursele de informaţie şi a eliminat afirmaţiile eronate referitoare la Transilvania.

– Descrierea Rasciei din ms. rom **1556** apare doar în ediţia din 1597 (eliminată fiind în ediţia din Brescia, 1599).

Dacă, într-adevăr, traducerea românească s-a făcut după un intermediar în limba polonă, lucrurile se complică şi mai mult. Remarcăm totuşi prezenţa în traducerea românească a numeroase calchieri sau chiar a unor preluări de cuvinte din limba italiană.[53] Rămâne ca un studiu ulterior să stabilească în ce măsură acestea se găsesc şi în presupusul intermediar polon. Tot aşa cum rămâne de stabilit după care dintre ediţiile lucrării lui Botero s-a făcut traducerea în limba polonă, intermediar după care s-ar fi făcut traducerea românească[54].

Traducerea românească a cărţii lui Botero arată că, deseori, conţinutul ei nu a fost înţeles exact. Traducătorul şi copiştii par fascinaţi, aşa cum am mai spus, de nevoia de a afla cât mai multe ştiri, mai degrabă din categoria poveştilor, decât a informaţiilor geografice aride de ordin strict ştiinţific.

În textul pe care îl public am încercat să introduc punctuaţia (ce uneori lipseşte în manuscris) prin comparaţie cu textul lui Botero.

Textul manuscrisului românesc rămâne totuşi foarte greu de înţeles. Pentru o etapă ulterioară a cercetării (în măsura în care continuarea ei va fi aprobată) îmi propun să public textul românesc alături de cel italian, comparaţie cu atât mai interesantă cu cât ar scoate mai clar în evidenţă atât intervenţia posibilului intermediar, cât şi intervenţiile traducătorului (traducătorilor?) şi copiştilor români. Am procedat astfel pentru fragmentele referitoare la Ţara Preotului Ioan.[55]

Aşa cum am spus, redăm din ms. rom. **1556** numai textul referitor la o parte din Europa (f. 17-53^{v}), urmând ca în viitor să publicăm şi restul manuscrisului[56]. În notele de

---

[53] De exemplu: *historia* (f. 20) – it. *historia*; *vână* de argint (f. 26^{r}) – it. *vena d'argento*; *şcute* (f. 26^{r}) – it. *scudi*; *geniti* sau *gianeti* (f. 25^{v}) – it. *gianetti*; *ţedra* (f. 28^{r}) – it. *cedru*; *pomeţi* (f. 28^{r}) – it. *pomari*; substantivul italian la plural *gli bagni* devine în manuscrisul românesc un ţinut *Levania* (f. 23^{r}); *Stă această Sibilia* (f. 24^{r}) – it. *Siede Siviglia*; Morev (f. 22^{v}) este o localitate, dar în textul lui Botero este vorba despre castani (*maroni*); *aşa chiemată de* (f. 21^{v}) preluare a expresiei *cosi detto da*.

[54] N. A. Ursu susţine că textul traducerii după Botero din manuscrisele de la Râmnic şi Cozia provine din Moldova de nord, datorită unor particularităţi lingvistice şi afirmaţii ale traducătorului. Această traducere ar fi fost făcută după traducerea din italiană în polonă a textului, efectuată de un călugăr bernardin. Traducerea românească ar fi fost făcută după a treia ediţie: *Theatrum swiata wszytkiego*, apărută la Cracovia în 1659 (prima ediţie apare la 1609 şi a doua în 1613). N. A. U. *Contribuţii*, p. 9.

[55] A se vedea Ileana Stănculescu, *Ţara Preotului Ioan* (vezi *supra*, n. 50).

[56] Transcrierea textului Luminiţa Kövari şi Ileana Stănculescu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

subsol am făcut unele comparații cu textul lui Botero (trimiterile se fac la filele din ediția din 1599, ediție care, în privința filelor publicate de noi, o reia pe cea din 1597, dar are în plus hărți la începutul fiecărui capitol).

Întreaga traducere după Botero are o valoare deosebită, pentru că oferă cititorului român prima privire de ansamblu asupra țărilor de pe planeta noastră. Reamintim: nu este copiat, poate nici tradus, capitolul despre America[57]. În cadrul descrierii unor țări europene, se fac însă referiri la „America" (f. 24^{v}), „Lumea Noao" (f. 17^{v}, 19^{v}, 24^{v}, 31^{v}) sau la „Brasălia, cu indianii", „Brisalia" (f. 20, 30, 30^{v}, 31^{v}).

Atragem în mod deosebit atenția asupra descrierii Parisului (în manuscrisul românesc comparat cu „Țarigradul", pe când Botero îl compară cu „Constantinopolul"!) orașul care după un secol și mai bine de la traducerea românească din Botero, va deveni centrul de referință al intelectualității române:

„(...) Stă această țară ce-i zic ostrovul la Franția și târgul de frunte al ei iaste Parijul, care iaste unul din părțile ceale mai așăzate nu numai al Franțiii, ce și a toată Evropa, că făr'de Parijul în care iaste o<a>m <eni> ca într-o crăiie, iaste și în ținutul lui așa de multe târguri, cetăți, sate, odăi, cât spun că împrejur de 5 mile mari sunt ca la 12000. **Parijul[58] iaste mai mare târg în Evropa, alegând numai Țarigradul** [*subl. n.*]. Pricinile măririi lui sunt acestea că acolo lăcuiaște curtea craiului foarte puternic. Așijderea iaste și Parlament cu foarte mare judecată. Sunt și școale așa de mari, cât greu iaste a creade aceaste lucruri și ales pre lângă o țară cu bișug și mai mult pentru apele bune care fac scală, trag pre oameni așa mulți, cât socotesc că sunt la 500 000 de oameni, în 18 000 de case de târg și în târgurile carele sunt denafară nu cu mult mai puțin.

Orașul preste tot are 62 mănăstiri. Parijul tot să împarte în școale, în sate și în târgurile ce sunt denafara târgului. Târgul stă într-un ostrov pre carele îl face apa și acolo să vezi 2 făpturi de mirat: una iaste a besericii a Maicii Preacistii Mariei cu 2 turnuri în dosuri la un loc înalt și în frunte. Al doilea iaste la curțile Parlamentului, în carea iaste sala așa de mare cât în toată Evropa de potriva ei nu iaste; cu atâtea crame împrejurul ei, cât acolo vei vedea totdeauna iarmaroc, în care vei afla pline de toate lucrurile iscusite și bogate".[59]

[57] Pentru alte referiri la America, vezi: C. V. V. G, *Cosmografia*, p. 60, nota 69.
[58] La Botero *Ile de France*.
[59] Ms. rom. 1556, f. 40^{r}–40^{v}.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

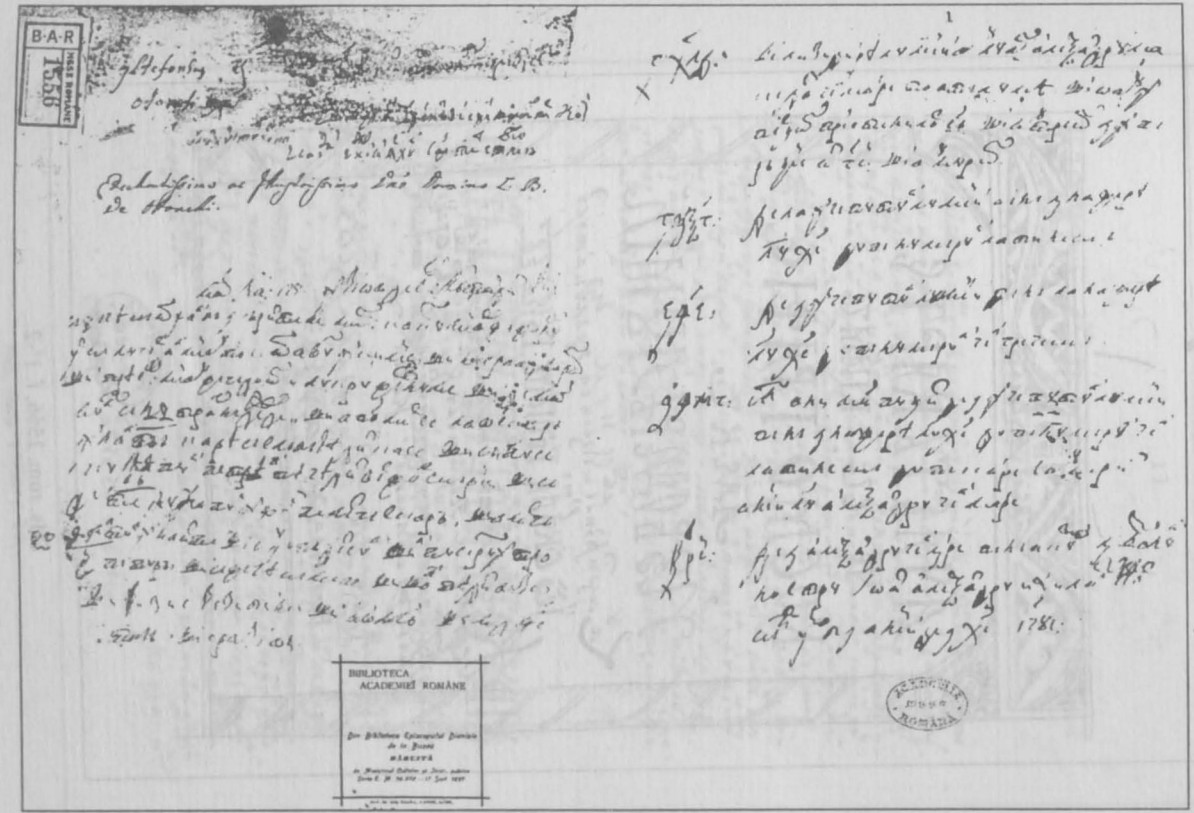

Ms. rom. 1556, coperta interioară.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

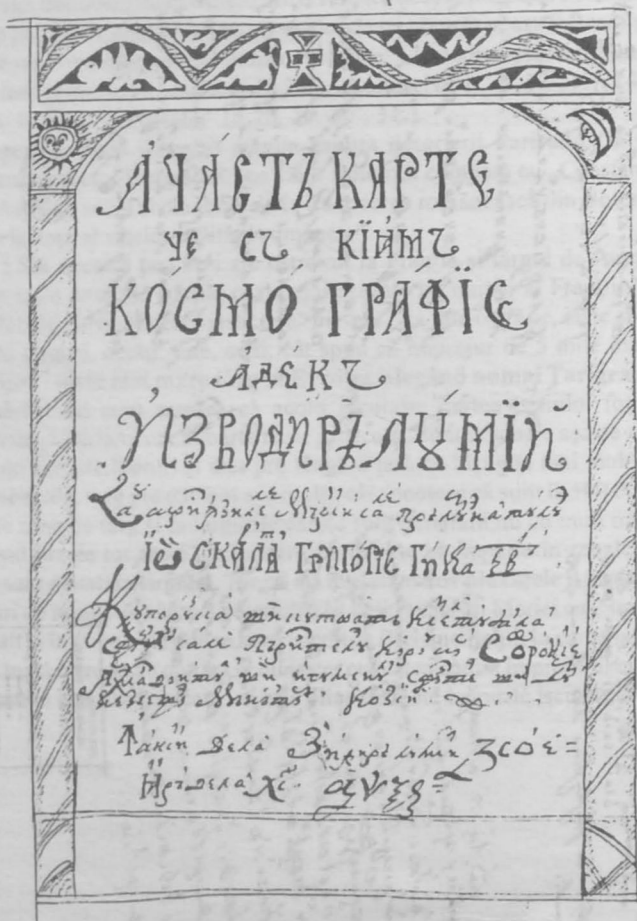

Ms. rom. 1556, f. 1ᵛ-2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Ms. rom. 1556, f. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Il primo Libro della Prima parte.

DELLE RELATIONI VNIVERSALI DI GIOVANNI BOTERO BENESE.

Il qual contiene la descrittione dell'-

EVROPA.

L'Europa, se tu guardi la grandezza, è la minore dell'altre parti del mondo: (è longa dal capo di Portogallo fin al Tanai, tre mila ottocento, larga dall'Arcipelago à l'Occa-

G. Botero, *Le relationi universali*, Brescia, 1599.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Ms. rom. 1556, f. 35v.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

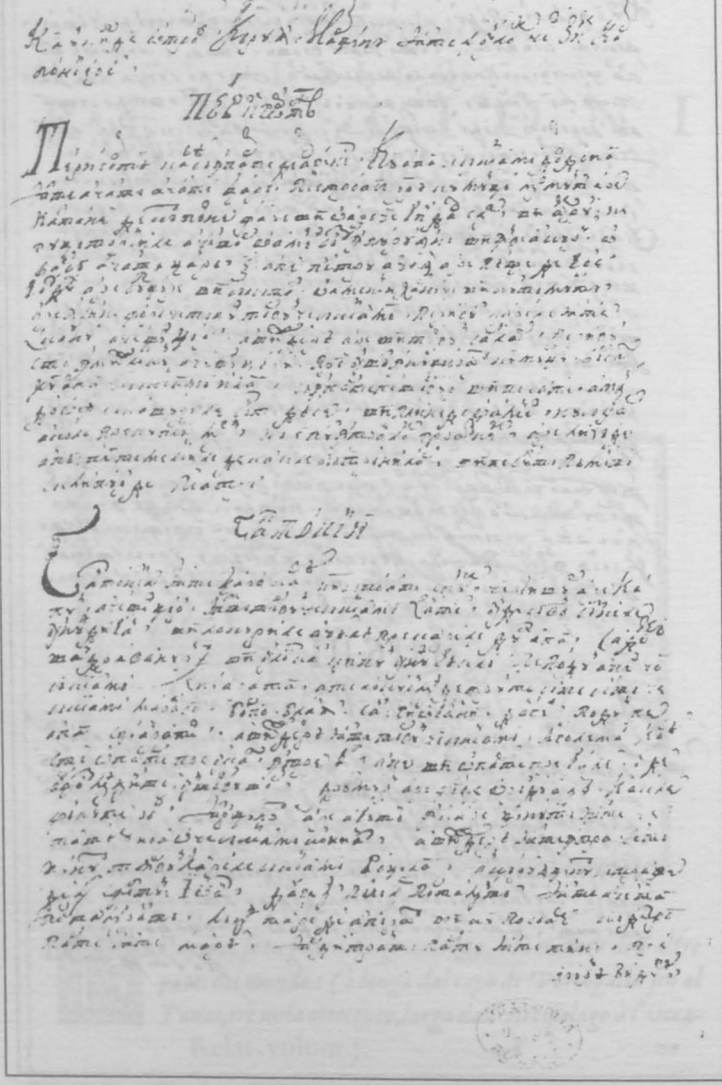

Ms. rom. 1556, f. 36.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

17r

ACEASTĂ CARTE CE SĂ CHIAMĂ „COSMOGRAFIE“ ADECĂ „IZVODIREA LUMII“ s-au scris în zilele Mării<i> sale prealuminatului IO SCARLAT GRIGORE GHICA V<OE>V<O>D, cu porunca şi cu toată chieltuiala sfinţiii[1] sale părintelui chiriu chir Sofronie arhimandritul şi igumenul sfintei şi dumnezeeştii mânăstiri Coziii[2]. În anii de la zidirea lumii 7275 iar de la H<risto>s 1766[3]

Mărturia lui Petru Beoţii de cunoa<şterea> Pământul<ui>[4]

Lumea toată, măcar că e necunoscută toată, iară niciodată n-au fost aşa ştiută decât numai acum gheografii (scriitorii pământului) cei vechi greceşti şi latineşti şi care au învăţat de mai din crângul lumii, poiaticii, oratorii, historicii au scris numai acele părţi ale pământului care le-au ştiut şi care socotiia că sânt de trai. Iară aceşti pe urmă gheografi, după care am izvodit şi noi cartea aceasta pre limba rumânească, luând din toţi şi din cei de demult şi din ceşti mai de pre urmă oameni, carii au umblat singuri cu chipul lor prin lume, socotesc că cei bătrâni n-au ştiut şi alte multe locuri care cei bătrâni credea să fie pustii, sau pentru mare hierbinteală, sau pentru răceală. Iară aceşti de pre urmă au aflat că sânt cu oameni. Şi noi, ca când am fi umblat, ştim.

---

[1] Scris: *sfinţii*.

[2] Scris: *Cozii*.

[3] Ms. rom. **1556**, f. 2.

[4] Ms. rom. **1556**, f. 17. N. A. U., *Contribuţii*, p. 10: autorul susţine că din părţile introductive ale cărţii poloneze este tradus în română acest mic fragment, ce reprezintă un extras din opera lui Petrus Bertius *Breviario totius orbis terrarum*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Cartea părții dintâi întru carea să închide izvodirea Evropii, unii părți a lumii[5]

Evropa, de vom căuta spre mărirea ei, iaste mai mică decât alte părți ale lumii. În lung mearge de la obârșia Portugaliii până la apa Tanais (Donul) de 3800 mile[6] italienești, iară leșăști 760, câte 5 mile de-ale lor în mila leșască. În lat, de la arhipelag până la ochianul cel de iarnă[7] (adecă marea cea înghițată ochian) 1200 mile italienești, iară de vom căuta spre oamini și spre înțelepciune, așijderea spre bogățiile și spre averile lor,
17[v] întreace cu mult pe Africa[8] și nu va da din / cale nimic Asiii[9], că pre vreamea când avură price monarhiile Asiii, atuncea s-au mai întărit Evropa, dar putearea marelui Alexandru, care s-au început dintr-un unghiu al Evropii, s-au fost lățit preste Asia, până la apa Ganghe și preste cătăva parte a Africăi.

Dar și răpublica Râmului au fost supus supt putearea sa toată Africa, așijderea au mai supus și partea cea mai bună a Asiii, dar lauda franțojilor (carii sânt mai mult de 400 de ani), au fost stricat toate acele părți de loc; încă e de curând și să sună preste tot Apusul. Dar ce voi zice de iscusit meșteșugul tipariului și de iscusit lucrul sineților, care meșteșuguri sânt aflate toate din Evropa și măcar că zic precum oaminii de la Hina și de la Cataia, carea și la Asia au avut înaintea noastră, a evropenilor, aceaste 2 meșteșuguri, ce aicea la Evropa sânt scornite și aflate amândouă ca niște lucruri noao și sânt făcute așa deplin cât să pare că nu-s protivnice aceastea ale noastre cu cealelalte care să află la acei oameni varvari. Iară nici Africa, nici Asia n-au lucru ca acela carele s-ar potrivi cu mișugul împrejur pietrii magnisiului[10] care arată schimbarea vremilor pre mare, care meșterșug s-au aflat în părțile Amalfilor, toate cu socoteala oamenilor din Evropa brodind pre mare, cu care arătare a magnisului,

---

[5] Vom indica în subsolul paginii unii termeni echivalenți din textul lui Botero (ediția Brescia, 1599)..

[6] În textul lui Botero este *miglia*. În manuscrisul românesc, milele sunt *italienești, leșăști,* sau *franțozăști*.

[7] *Oceano Hibernico*.

[8] *Asia*.

[9] *Africa*.

[10] *Con l'uso della calamita; con beneficio di una petra*. Pasajul se referă la navigarea cu ajutorul busolei, dar semnificația acestuia nu este înțeleasă de copistul român.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

hişpanii, având un cârmaciu pre un ital, au scos la iveală Lumea Noao şi portugalii au încungiurat toate marginile Africăi şi au aflat că sânt şi ţări nenumărate carii niciodată nu le-au ştiut bătrânii şi au adeverit un lucru: nu e care ar arăta mai bine şi cât poate mintea omenească şi vitejia inimii decât învăţătura cu carea să oprească vânturile într-un unghiu şi să îmblânzească straş<ni>ca năvală a ochianului.

Că dă ne prea mirăm celui călăreţ bun, care ştie a îmblânzi şi a înfrâna calul tânăr şi cu călăria lui cea isteaţă poate să-l dăşteapte la alergat şi la blândeaţe şi să-l poarte după voia lui, cu cât mai mult pre acela cârmaciu, carele în mijlocul apelor mării turburi de valuri şi prin căile ceale cu grijă nespusă să poarte drept corabia sa? Care poate aduna Răsăritul şi Apusul, care va arăta acum lucrurile ce să fac la acest loc şi la altul, sânt de obşte tuturor?

Iar învăţăturile care s-au izvodit la Eghipet şi în Ţara Jidovească, de
18r unde pe urmă au venit la / greci şi până astăzi trăiesc între noi, aşijderea leage adevărată a Domnului nostru Is. Hr.[11] nu să află nicăiri dreaptă şi credincioasă fără în Evropa, alegându-se de ceale părţi unde au dus acum leage noao oamenii din Evropa. Dar ce vom zice de scaunile Sfinţilor Apostoli[12] (Episcopi), carii, măcar că sânt o seamă în robie – întăreaşte-i Doamne, întru cuvântul adevărului Tău şi-i apără! –, au dat laudă Sfintei Troiţe în partea Evropii, învăţând pravoslavia. Lăsăm aceaste socoteale pe altă vreame şi unde ne-ar fi noao mai lesne lucru, iaste hamic de a socoti că nu-i altă parte a lumii, nici mai avută în ape, nici mai bună şi mai lesne a brodi pe mare decât Evropa, că aicea, în Evropa, sânt ape fără număr, care nu numai răcoreală şi roadă dau, ce şi sculelor şi vaselor pre mare cu venituri foarte sânt slujitoare. Iar marea, ca cum o ar acoperi, o înfrumuseţează, o împrăştie cu multe boaze şi aşa o face mai frumoasă şi mai arătoasă decât altele şi când saltă marea suindu-să şi pogorându-să (de care pre urmă să va zice) cu apele acealea prin coadele ei, pe vreamea ei, o varsă şi aşa o împrejură, cât face cătăva parte a ţărilor sale foarte ca cum ar fi neşte ostroave[13]: cum şi Hişpania, Italia, Ghetria, Morea, Atica şi Traţia, aşijderea şi Crâmul sau Pericopul[14] şi dintr-altă parte, Britannia,

[11] *Cristo Signor Nostro.*
[12] *Monarchia della Chiesa.*
[13] *Penisole.*
[14] *Taurica Chersoneso.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Holandia, Ţara Donului[15], a gotilor şi a şreazilor şi Filandia, aşa sânt de avute în toate, cât să pare că au lucrat firea singură sau Dumnezeu, şi pentru aceasta ca să poată Evropa dobândi avuţia streinilor şi ale sale să le păstreze şi ca să stăpânească pe marea în care s-au întins şi să stăpânească preste Africa şi Asia şi preste America, la carele s-au apropiat şi ca cum le-ar întinde mâna. Aşijderea nu e nici o parte a lumii care ar avea mai puţine jigănii, şărpi, hiară înveninate şi groaznice decât în Evropa şi are mai puţine locuri pustii, de carea la Africa şi la Asia sânt locuri foarte multe pustii şi nestrăbătute. Ci acestea toate cu hrană toate, cu folos, plină iaste de oameni nenumăraţi. Împodobită e cu târguri mari în carea înfloresc obiceaiuri fromoase, învăţături, înţelepciuni, la pace şi la oşti mai pe urmă alt
18[v] nimic nu-i lipseaşte, fără numai lucru/rile apticăi[16] şi şofranurile, că aceale care mai mult poate a aduce pre om la dezmierdăciune şi netocmeală şi a le strica obiceaiurile decât ar face vreun folos şi ajutoriu.

Hişpania

Ţara cea dintâi în Evropa, Hişpania, carea aşa au socotit Plinius, dându-i loc întâi după Italie, potriveaşti-să cu pusoarea ei bachiii, pieii de bou întinsă[17]. În loc de hotar are munţii Pireanilor, carea o parte de la Franţia şi de la ochian şi marea aceaia carea mearge pe supt Ghenua[18], în care hotar sânt ca la 2580 mile itălieneşti.

Iaste Hişpania mai mult cu munţi şi duce lipsă de apă, că acolo nu sânt ape multe, nici ploi dease; pentru aceaia iaste cu bişugurile ei şi averile nu sânt de obşte, nici sânt pe toţi într-această ţară şi aşa şi negoaţă are mai puţine şi precupii rari, că umblarea neguţătorilor stă în loc bun ca acela pre care să să poată aduce negoaţele, care într-alt chip nu să pot aduce fără numai la loc şăs şi unde să pot strânge apele. Iară Hişpania iaste acoperită de munţi şi n-are ape multe, iară adevărat că pre lângă mare are scale bune şi cu mari venituri (de care să zice aiurele) şi pentru că sânt munţii groaznici, pentru aceaia nu e bişug, pentru carea şi târgurile

[15] *Danemarca.*
[16] *Spetieria.* Cuvântul românesc reflectă (probabil prin intermediar) germ. Apotheke.
[17] Spania are forma unei piei de bou întinsă: *e di figura simile alla pelle spiegata d'un bue.*
[18] *Mar nostro.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

nu sânt mari şi lăcaşurile oamenilor rari. Polibius râdea de Strabon[19] că au scris precum Tiverius Gramhus[20] au stricat 3 târguri[21] în Hişpania şi de alţii în care au râs, carii că au avut Hişpania în sine 1000 de târguri, că zicea Pul <i>bius că nici pământul acela nu poate suferi atâtea.

Aşijderea Hişpania nu prea are podoabe frumoasă, la politice şi la obiceaiuri, că şi în oraşă, cum şi la sate, aceale obiceaiuri să află. Văzduh are sănătos, răcoros despre miazănoapte şi despre munţii Pireanilor; iară despre ochian blând şi despre marea Tiriditeraneului (adecă carea zicem că e Marea Albă).

Untdelemn să face acolo, după ţara Caşteliii cei noao[22].

Averile ei sânt grâul, untdelemnul, vinurile, ceara, miarea, zahărul, şofranul şi multe feliuri de poame; şi aşa sânt de săţioase, cât să hrănesc toate ţările despre miazănoapte cu dânsele şi mai ales cu untul-de-lemn, cu năramzile, cu alămâile, cu finicele, cu chitre mai mari şi mai mici. Carnea este acolo foarte aleasă, că şi poamile şi ales de liacuri. Greu iaste
19r a spune cât / bişug de peaşte iaste acolo, pe lângă mare, ales la Andaloghia, la Portugalia, la Galaţia, la Viscalia.

Scrie Strabo, că pre lângă marea strâmtă, carea să chiamă Zibel[23], teretoane mari de peaşte[24] să prindea, când cade stejariului frunza. Şi strângându-să peştii la frunză de stejariu, căzând în mare[25], fiind pe aproape, aceaia prinsoare de peaşte iaste cât cneazul de Medina Sidoniei, di pe peaşte 80000 ducaţi şi alt cneaz de Arco 20000.

Şi, de vreame că grăim de peaşte, nu e a lăsa ce au scris Liudovic Granatii[26], că în anul 1575 valurile mării au aruncat la marginea Pinihei (iaste Piniha un loc în Portugalia), un peaşte lung de 40 de coţi şi lat de 15 palme, aşa de cărnos, cât 2 oameni, carii sta împrejurul acelui peaşte, unul de o parte, altul de altă parte, de-abia să vedea unul cu altul, măcar că era mari oamenii. Coada îi era de 5 coţi. Şi în anul 1578, iară de valurile au

[19] *Strabon* râde de *Polibius* – este în textul lui Botero. Vezi *supra*, notele 7, 9 şi 10.
[20] *Gracco.*
[21] Trecento città.
[22] Sensul este inversat: *le olive non passano i confini di Castiglia nuova.*
[23] *Il stretto di Zibilterra.*
[24] La Botero este vorba despre *tan.*
[25] La Botero se spune că tonul este atât de mare deoarece se hrăneşte cu ghinda de stejar ce cade în mare.
[26] Nume ce nu există la Botero.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

fost aruncat un viţel de mare[27] de 100 de paşi mici. Şi la marginile Biscaliii, când e vreame ca aceaia de aruncă marea mulţime de peşti, aşa de mari, cât dintr-unul vor umplea 200 poloboace de plumb[28].

Iar întorcându-ne la poamele aceştii ţări, are bişug de rodii, chitre, năramze, văpsală ce-i miniu, in, cânepă, argint viu, săpun de stânci, terpetin, piatră acră şi altele de ajuns şi ales argint şi hier. Aşijderea Plinius laudă arama de acolo, din munţii Maranului, căruia astăzi îi zic Cerramorina[29]. Lânii şi caii de acolo sânt ştiuţi tuturor, iară mai buni cai să fac în Andaloghia şi în Gratana.

Oamenii de acolo sânt foarte melahoinici, pentru ce sânt temeinici, cu socoteală în lucrurile sale. Şi la război în oşti nu sânt grabnici, au dragoste unul cătră altul şi la arătare să cheltuiesc mult, pentru aceaia veniturile sale mai mult merg în peritare şi în haine. Cine ştie la mease chieltuială multă preste seamă, multe socotesc pre sine, păzesc prea tare ceale de folos ale lor şi să nevoiesc în tot chipul, sânt răbdători la foame şi la seate mai mult decât alt neam în Evropa, care răbdare a lor le-au ajutat la multe oşti cu izbândă.

Apără unul pe altul la streinătate şi să ţin într-un loc, pentru care e pricina că oastea lor iaste neînfrântă. La oşti mai buni sânt pedestri decât călări, măcar că au cai prea aleşi de buni. Şi iar mai mult cu foc războiul /
19[v] lor decât cu alte arme, apără cu mare nevoinţă slăbiciunea sa. Arată mare Dumnezeirea cătră beserica lor şi spre lucruri dumnezeieşti, cum să văd veniturile neprepuite ale preoţilor şi să poate creade că Dumnezeu pentru mare râvnirea lor spre Dumnezeire şi spre lauda lui Dumnezeu, care fac ei lăudat noroc pentru izbânda lor şi socotesc că pentru aceaia le-au dat Dumnezeu stăpânia în Lumea cea Noao de o au dobândit-o şi o chivernisesc cu stăpânia lor, n-are nici un neam părticea în Lumea Noaă cu dânşii.

În dragostea frăţească sânt aprinşi şi nu să leapădă nici într-un lucru pentru priiatini. Are Hişpania 7 arhiepiscopi şi 45 episcopi şi fără ceia a Portugaliii, care are 3 arhiepiscopi şi 5 episcopi.

Hişpania[30] să împarte în 3, în trei părţi: în partea ce să chiamă Teraconia, Betica şi Lusitania. Betica stă între gura ce cade apa ce să chiamă

---

[27] *(...)ributato nella spiaggia di Valenza, una foca vogliamo dire...*
[28] *arrobe d'oglio.*
[29] *Sierra Morena.*
[30] Lipseşte în manuscris subtitlul *Divisione della Spagna.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Gvadiana, bătrânii o au chiemat Anas şi între muntele carele să chiamă Gatis[31], pre care munte îl chiema bătrânii Haridanul[32] Promântorium şi de acolo să trăgea până la izvorul acei ape Gvadianii. Pre dinaintea ţării Beticăi mergea apa carea să chiamă Gvadalhivir şi după numele aceştii ape să chiamă ţara Betica, că lătineaşte apa aceaia să chiamă Betis.

Lusitania stă între apa ce să chiamă Duiaro şi între apa ce s-au zis mai sus Gvadiana; Teraconia[33] închide în sine cealelalte ţări, adecă crăii, anume: a Murţiii, a Valentiii, a Cataloniii, a Aragoniei, a Caştaliei cei vechi şi a Caştaliei cei noaă, a Navariii, a Biscaliii şi partea aceaia a Purtugaliii care să închide între apa ce să chiamă Duiaro şi între apa ce să chiamă Menio. Astăzi Hişpania să împarte în trei răpublici sau în trei crăii: în Aragonia, în Caştelia şi în Purtugalia.

Supt crăia Aragoniii sânt: Aragonia, Catalonia, Valentia, cu ţările care s-au mai adaos: Maiorica, Minorica, Sardinia şi Neapolim.

Supt Caştelia sânt ţările ce să chiamă: Biscalia, Leghion, Asturia, Galiţia, Extrimadura, Andaloghia, Gratana, Murţia şi Caşteliile amândouă, cea veache şi cea noaă, cu ceale ce s-au adaos, ostroavele Canarului şi ţara
20r Navarului, Medioan şi Lumea Noao, cu ţările ce să chiamă a Fipinului / şi cu alte părţi.

Supt Portugalia sânt: Portugalia şi ţările care se chiamă Algarbin, cu ţările adaose Ghinia, Etiopia, Brasălia, cu indianii şi cu alte multe ostroave.

Catalonia

Aicea acum începând historia[34], întâi să începe Catalonia, carea să trage de la apa ce să chiamă Salsas, până la apa ce să chiamă Evro şi de la Marea a Aleghionului[35] până la apa ce să chiamă Ţinghis[36].

Petutindeare iaste această ţară fără roadă şi mai mult are poame decât pâine, mai mulţi copaci pădureţi decât ultuoani* buni. Iară încă şi

[31] *Il Capo Gates.*
[32] *Charidamum.*
[33] *Terraconesse.*
[34] *Historia particolare* la Botero (= relatare cu privire la).
[35] *Mare di Leone.*
[36] *Cinga.*
* Ultu(o)ani – pomi fructiferi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

oamenii să ajutoresc cu marea, umblând cu negoață, cu carea fac folos mare şi au mare laudă cu umbletile lor şi fac mari agonisite.

Fruntea aceştii țări iaste spre Franția, la apa ce s-au zis mai sus Salsas, că acolo e o cetate tare, şi pentru strimtoarea locului de trecut (şi vara acolo văzduhul pentru câteva iazere şi pentru tina carii pe aproape iaste râu) şi pentru apărare, când au fost luată din mâna franțojilor, au făcut acolo cetate foarte de treabă. Vine apoi târgul ce să chiamă Perpinea[37], anume capul țării (sau Grabin), ce să chiamă a Coțilionului, carile l-au fost zălojit Ioan Carol, craiul Aragoniii, pentru câteva mii de şcuturi franțojilor; pe urmă s-au închinat craiului de Hişpania, Carol al optulea. Numai pentru aceasta l-au fost închinat, că i s-au fost făgăduit craiului că nu-l va împiedeca în oastea carea o făcea Carol cu neapolitanii. Acest Grabin mearge între 2 clinuri a munților Pireanilor, din carea un clin mearge spre apa ce s-au pomenit, Salvan, altul spre țara ce să chiamă Colivra, ce să zice de cei bătrâni Iliberis.

Pe lângă mare să găsesc multe sălaşuri, cari-s toate cu scale şi cu venituri, cumu-i anume Elna, Colivra, Rosa Empuria, Palamos, Vlanos, numai Barțilona iaste capul Grabinii<i> sau țării Cataloniii; ce să atinge de frumuşițea acelui târg nimic nu-i lipseaşte, doară numai căci n-are scale. Târgoveții acestui târg să sfătuiesc între sine singuri, au multe
20[v] aşăzări de volnicie şi / nu să închină craiului, numai doară la neşte trebi ca acealea de care să foarte feresc.

Găsescu-se în mijlocul țării aceştiia aceaste târguri, anume: Ghirona şi Uih (acest târg Uih iastă ținul său foarte ascuțit şi câmpuri pustii; aşijderea lăcuitorii acolo sânt leaneşi şi nebuni, nimic nu ştiu, ca neşte sălbatici), Cardonal, Urghie, Maferato[38], acesta e un munte plin de locuri dumnezeieşti pentru o icoană a Maicii Preacistii, făcătoare de minuni, ce să află acolo.

Iară întorcându-ne spre marea, iaste acolo mai departe, preste apa ce să chiamă Lobrigato, târgul ce să chiamă Taracona, de la care târg se chiamă partea cea mai mare a Hişpaniii, care târg măcar că n-are scală, iară stă într-un loc iscusit şi ales. Cade acolo apa foarte vestită carea se chiamă Ebro în marea şi are laudă apa Ebro, că era însemnată în loc de hotar între râmleani şi între cartagheaneani.

[37] *Perpignano, capo di Ronciglione.*
[38] *Monferrato.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Să înceape nu departe de ochianul Cantabriii, aproape de un sat (sau lăcaş) carea pentru aceaia să chiamă Fuentibre, apoi spre amiazăzi şi nu e altă apă carea s-ar învârti mai mult decât aceasta. Foarte să lăţeaşte din apă, carea, izbucnind din munţii carii s-au pomenit, cad într-însa, că dintr-altă parte nu e nici o apă în sine carea ar hi harnică de a să pomeni, fără apa carea să chiamă Bibilea. Pe lângă gura aceştii ape să face un ostrovaş[39], carea să chiamă Alfacves, unde e cuibul tâlharilor de pre mare.

Şi mergând pre lângă această apă află-să târgul care să chiamă Tortosa, târg iscusit cu ţinut bun şi puţin mai sus, între apele ce să chiamă Artona şi Ţinga[40], iaste târgul ce să chiamă Lerida, vestit în pome<ni>ţele chesarilor.

Apele Hişpaniei (pot zice) au toate maluri înalte şi funduri adâncoasă, iară nu sânt apele adânci, pentru ce iaste că nu pot îmbla vasele pre dânsele şi pre locuri de-abia pot păşi; oarece slujeaşte apa ce să chiamă Ebro, în Aragonia şi alte ape mai mici în Valentia şi în Granatea.

Aragonia

Aragonia are hotară dăspre răsărit apa ce să chiamă Ţinga, despre <apus> are hotar munţii ce să chiamă Moncato şi Molena (vestită pentru
21[r] heru-i), despre miazănoapte are hotare apa ce să chiamă / Ebro, despre amiazăzi are hotar muntele ce să chiamă Abraxantis[41]. Mai multă ţară iaste uscată şi ascuţită şi ales spre munţii Pirineailor, unde câteodată mergi toată ziua şi lăcaş nu vei afla. Iară tot să găsesc neşte văi foarte cu roadă, unde să face grâu frumos şi poame de tot feliul, iară apă acolo petutinderea când să varsă face mare folos oaminilor. Într-aceaste văi sânt târgurile ce să chiamă: Iaţa, Huesca, Vesnaca şi alte câteva lăcaşuri deasupra apelor, dar nu sânt dease şi ca cum ar fi în mijloc iaste târgul care să chiamă Mason, vestit pentru cărţile carele sânt acolo multe şi iscusite, că craiul acolo în trei ani o dată vine. Vrut-au să ia 1000[42] şcuţi care plătesc craiului oaminii Aragoniii, că câtăva vreme Scaunul ţării Aragoniii iaste târgul ce să chiamă Saragozza, carele de vei căuta spre frumseaţele uliţilor şi spre lucrul iscusit al curţilor iaste cel mai frumos în Hişpania.

[39] *Isoletta.*
[40] Vezi *supra*, nota 36.
[41] *Brabanza.*
[42] *6000.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Lăcuitorii de acolo ţin curăţenia cavaleriei şi din ceaia parte carea s-au zis mai sus, nu e prea cu roadă. Unde cătăva cale vei face şi nu vei afla lăcaş ales, făr' târgul ce să chiamă Calataiut, că de vom căuta spre sănătatea văzduhului, spre roada lucrurilor, spre cuviosia grădinilor, spre mărirea lăcaşurilor şi spre oaminii carii spre Cataloiut[43] iaste al doilea după târgul care s-au pomenit mai sus, Saragozza.

Valentia

Această ţară (crăiie) stă între Marea Italiei şi între munţii acei ţări, anume Coiuvegriii, Brabantiii şi a Cehilor. Are 2 târguri care să chiamă Corivelea şi Valentia. Această Valentia are văzduh sănătos şi ceriul mai blând decât a Hişpaniei. Ţinul aceştii ţări iaste plin de grădini şi de locuri veasele de mirat, din carea culeg orez mult foarte, zahar, pâine şi poame multe foarte. Să potriveaşte acest târg, cu agonisealele sale, cu Neapolim (de carea pe urmă să scrie). Lăcuitorii acelui loc nu să prea socotesc la alţi
21v oamini, căci sânt prea dăsfrânaţi în desfătăciune, pen/tru aceaia le zic lor hişpanii, pentru desfătăciunile lor şi dezmierdăciunile carele le au Peniti. Adecă şăzători sau zăcaşi pe la casele sale, că târgul acesta şi toată ţara înoată în dezmierdăciuni şi în desfătăciuni; la oşti nu sânt prea sârguitori. Nu e târg în toată Evropa unde s-ar certa mai cu mare pedeapsă fămeile reale decât aicea, că acolo şi odihnă şi la îmbrăcăminte sau la purtat sau la slujbe, trupul mai mult să cinsteaşte decât cinstea. Întru acest târg numără-să ca la 2.600 familii sau rudeniile a maurii (?).

Apele care curg prin această ţară, mai ales, sânt anume: Gvadalaviar (ce să înţeleage apa limpide şi curată carea mearge aproape de Valentia) şi apa carea să chiamă Xucar, căriia îi zicea bătrânii Socrune, dupe care să chiamă cu acest nume Coada Socrunului, carea să trage de la ostrovul ce să chiamă Alsacves, până la sfârşitul muntelui lui Sf. Martin. Scala acestii crăii iaste aceaia ce să chiamă Alghiante, căriia îi zicea bătrânii Illeţe, după carea are nume coada, carea mearge între munţii carii să chiamă ai lui St. Martin şi ai lui St. Pavel. Are argint la locul ce să chiamă Burnul, aur la Loder, hier la Finistrat şi la Iubea, alavastru are la Plaghentia, piatră acră şi altele pe munte la Murţia.

[43] *Calataiut.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Murția

Această crăiie să hotăraşte cu marginile Alcantei şi cu muntele ce să chiamă Gatis şi o varsă coada ce să chiamă Virghitante, aşa chiematã de pre Verzi, astăzi să chiamă Verea.

Puține lăcaşuri are această țară şi fiecum făcute, că sânt acolo munți foarte groazneci şi şăsurile.

Puțin folos face apa, doao ape merg printr-însa. Deasupra unii ape stă Murția carea iaste capul crăiiei. Lucrează-să cinii de lut, foarte iscusite şi încă şi de mătase lucruri frumoase foarte multe.

A doao apă carea mearge printr-această țară să chiamă Gvadelatin, pe lângă care lăcuiesc puțini oameni. Aceale ce ar avea mai bun această țară iaste scala Cartagheniei, mai bune din ceale câte le are Hişpania. Pre marea noastră să veade că e acea scală de carea scrie poetul Virghilius în
22r cartea I carea să /chiamă *Eneidos*, că un ostrov mic, care iaste în preajma acei scale, îl face de e făr' de grijă de vânturi şi de valurile mării îl apără, că de dânsul să bat valurile. Andrei Doreia, vestit hatman, au socotit că sânt trei scale pre Marea Mediteraneului, mai fără grijă: una e scala ce să chiamă Iulium şi Avgustum[44]; târgul singur iaste făcut fiecum, are avuțiile sale, aşijderea are laudă pentru precupiile sale din negoțul lânilor, care iase pe această scală şi merg la Ghenua, la Mediolanum şi la Florența şi aiurea, dupe vremea oştii mauriteanilor, până la această vreame. Craiul Filip, că trebuie de multe să fie scală de treabă şi cum ar fi fără grijă Hişpania, unde ş-ar putea face turcii cuib, au întărit acest foarte tare, într-această crăiie, în Murția. Câțiva ani de-atuncea au fost murit gândacii aceia ce fac mătasea de un vânt, ci pre urmă iar s-au făcut din sămânța carea au adus de la Granata.

Granata

Această țară să trage despre apa ce să chiamă Ver, până la apa ce să chiamă Malaga. Şi acea lesne să poate vedea cât trebuia de mult a face țară, că când stăpâniia aicea oamenii ce le zicea maurii, cu greu să pot

[44] Lipseşte a treia *Cartagena.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

vedea alte țări descălecate mai cu oameni şi mai cu hrană, cu bişug în toate bunătățile decât aceasta. Dealurile au fost acoperite cu vii şi cu copaci iscusiți[45], văile şi şăsule cu pâine şi cu grădini, cu pomeți preste toate satele şi pre la odăi plină de oameni şi de hrană. Iară acum cu mult mai jos decât atuncea, că nu e acum aşa cu oameni, nici e aşa cu bişug cum era într-acea vreame.

Că fiind lipsă acum de oameni, şi arătura încă să face mai puțină. Iară încă şi această țară mai cuvioasă decât toată Hişpania şi ales aceaia parte, prin carea merg aceaste ape, anume: Xenil şi Daro[46], că aceaste ape de o parte adăpând țara aceasta cu apele sale, de o parte lăcuitorii cu socoteala ajutorindu-i lucrurile aceştii țări a Granatii, lucru e de mirat cum
22[v] să ajutoresc de să înmulțesc ultuanii / carii fac poamele şi pământul ierbi, pâine, dobitoace şi decât toate zaharul şi mătăşile alease. Mavrie[47], pe carii au gonit de acolo în anul 1492, în 13[48], au fost zicând că întru această de loc de ceriu carii deasupra Granatii au fost raiul.

Acest târg Granata să aseamănă unui bostan[49] despicat, că are în sine dealuri care să pot chiema calneşte[50] şi să împarte un şanț sau o vale prin carea merge apa ce să chiamă Bara şi această vale pre câteva locuri ținuturi care să chiamă Granata, Seera Solis[51], Alvesin, Alticverela.

În Granata, carea e ținut mai de frunte, lăcuiesc şleahta (adecă oamenii moşiei mai de frunte) şi neguțătorii. Acolo iaste beserică minunată făcută, dar încă nu e gata de istov, în carea beserică de la craiul Erdinand până acum să îngroapă (sau să astrucă) craii de Hişpania[52]. Aşijderele acolo iaste un loc cu o curte carea să chiamă Alcazir, carea iaste ca un târguşor mic, că sânt într-însul ca la 200 de dugheane şi sânt 10 porți.

Aşijderea iaste acolo o curte a celor de demult crai vechi, carele să chiamă Alambra. Aceaia făptură are, cât pentru meşteşugurile ei şi pentru fântânile care-s acolo multe, poate să spuie între minunile lumii. Şi din

[45] *Fruttiferi.*
[46] *Baro.*
[47] *Maurii.*
[48] *778 anni dopo.*
[49] *Melagrano.*
[50] *Qvasi dir montagne.*
[51] *Sierra del Sol.*
[52] *I rè catolici.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

toate pusoarea* acei curți, iaste lucru de mirat, că înaintea ochilor despre răsărit are târgul; și hotarul său despre amiazăzi, are munții carii sânt totdeauna cu zăpadă, că niciodată nu lipsește omătul dupre dânșii (pentru aceaia văzduhul acolo e răcoros); despre miazănoapte iaste un șăs foarte mare, așa e de rodos (cât nimic altă nu voi zice de dânsul), fără cât singure frunzile din locul acela care să chiamă Morev[53] fac venit craiului mai mult decât 30.000 de șcuteri.

De alte ținuturi n-am ce zice, că acolo nu e nimic ales. Și acest târg iaste împrejur de 7 mile și tot de piatră. Sânt întru acest târg mai de 1000 turnuri, așijde<rea> 9 mile franțozăști[54] iaste târgul ce să chiamă Gvadil[55], de la Granata. Alte locuri bune de socoteală sânt anume: Ronda, Marbela[56], Velet[57], Vera, Moracar, Gviscar, Baza, Codiba[58], Lora[59], deasupra unii ape, ce să chiamă Xenil. Acest târg are meidan[60] foarte veasel și pre munții carii
23[r] sânt / pe acolo pe aproape să pasc multe turme de oi, din a cărora lână multă agonisită cu folos le vine locuitorilor de acolo. Iaste o cetate carea să chiamă Allama de 81[61] de la Granata. Iaste loc iscusit pentru Levania[62], iaste loc cuvios celor sănătoși și de folos bolnavilor.

Nu departe de această cetate sânt topliție și apa lor într-însele iaste caldă, iară dintru aceale topliție izvoraște un izvor foarte reace, care pentru răceala lui să chiamă Rio Frio, adecă izvor reace. Iaste o cetate pe un loc înalt care să chiamă Anticvera, iară nu iaste loc șăs, ci cum am zis înalt, care cetate are porți de hier. Să văd acolo sate frumoasă, câmpuri, izvoară, fântâni, munți, iară pe munți găsească-să sare foarte bună, că când să strâng apele din fântâni și de ploi pre șăsuri care-s în vale, apoi clocindu-să de căldura soarelui, să face dintru apă sare foarte bună și lucruri învăstite care-s acolo.

---

* Pusoarea – așezarea.

[53] *Le foglie solo dei moroni.* Din *castan* copistul sau traducătorul român alcătuiește o localitate.

[54] *9 leghe da Granata.*

[55] *Guadix.*

[56] *Maluella.*

[57] *Velez.*

[58] *Coloba.*

[59] *Loxa.*

[60] *Piano.*

[61] *7000.*

[62] *Gli bani* devine un nume propriu ce desemnează o zonă geografică.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Aşijderea iaste acolo o descălecătură mare, care să chiamă Gaza, în carea iaste beserică cu şcoli de învăţături. Locurile aceştii crăii care-s deasupra mării, mai ales sânt anume: Almeria şi Malaga, iară de mari sânt de mijloc. Malaga iaste cu bişug în hrană, pentru ce de acolo din Malaga să pornesc armatele. Are hotarăle sale sau odăi o samă pre şăs, o samă în vii, iară poame pretutindirea are de voie, iar prin munţii carii sânt mai pre aproape sânt case multe ţărăneşti.

Andaloghia[63]

Această ţară să trage ca cum ar fi de la începutul mării strâmte. căriia îi zic Zibiltirea, până la apa carea să chiamă Gvadiana. Nu e nici o parte de loc în Hişpania nici mai bogată în poame şi în pâine, nici mai avută în herghelii şi în dobitoc şi ales în cai decât această ţară, carea să poate chiema jitniţa şi grajdul Hişpaniei şi încă voi zice că e păsărărie a Hişpaniei, că are pasări multe şi ales sturzi şi de alte pasări alease, cât cu greu să va creade de acest lucru.

Stă Andaloghia ca cum ar hi în poarta mării, căriia îi zic latinii Medeteraneum.

Are bişug de ajuns cu bunătatea mării carea s-au zis Zibiltirea carea
22[v] mai razimă / spre ţara Granatiii decât spre această ţară, de carea vom să zicem acum. Iară spune-vom aicea 2 cuvinte de marea carea să chiamă Zibiltirea; deci această mare strâmtă iaste numai de 7 mile de lată, numărând săltăturile[64] carele să cuvin mării, de carea să va zice aiurea. Marea carea să chiamă ochianul ieşind dintr-acea gaură între Africa şi Asia şi Evropa, s-au numit Marea Medeteraneum şi să trage de aicea până la marginile mării cei mari[65], în lung de 3700 mile şi încungiură loc mai mult de 200[66] mile. Grecii au numit această mare strâmtă Fretum Hercules, că Hercules au fost făcut acolo 2 stâlpi de aramă[67] sau cum zic alţii pentru 2 munţi, din carii unul să chiamă Galpe şi altul Abila. Galpe muntele iaste

[63] *Andaloghia* în text şi *Andaluzia* pe hartă.
[64] *Flusso'e riflusso.*
[65] *Mare Maggiore.*
[66] *10 mila.*
[67] *2 colonne di bronzo.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

la Hişpania, iară muntele Abila iaste la Africa, lăudaţi amândoi munţii de poiatici (scriitorii de stihuri) cu numele a doi stâlpi carii i-au pus Hercules, în loc de hotarul umbletului său pre mări. Latinii îi zic Gadinatul[68], pentru megieşia unui ostrov mic care să chiamă Calis. Apoi oamenii, carii să chiamă mavrii, i-au pus numele Ghibilterea, de pre numele unii cetăţi ce au făcut ei supt muntele care să chiamă Galpea, care munte nu e mare împrejur, iară aşa e de nalt, cât de departe să veade ca un ostrov de altă ţară. Iară trecând acesta Fretum, iaste acolo ostrovul carele să chiamă Calis, rădicat de la pământ ca la 700 de paşi, pre lângă care au fost şi alt ostrov mic, împrejur nu mai mult de 200 de paşi, foarte hrănaci. Amândurora acestor ostroave le-au zis latinii, Gades. Mai mare care încă stă, iaste un târg care pe vreamea râmleanilor au fost din ceale mai bogate şi mai de frunte a Hişpaniei. Aşa cât scrie Strabo, că cu mărirea şi cu târgoveţii carii era aleşi într-acel târg, nu-l întrecea nici un târg în stăpânia Râmului.

Că acolo să numără pe vreame 500 cavalerii Râmului, care nicăiri aiurea nu să pot găsi, numai în târgul care să chiamă Padva acum n-are protivnic aseamine cu acea mărire şi iscusenie şi încă să poate număra între ceale vestite descărcări negutătoreşti şi între târgurile ceale iscusite. Mavrii l-au stricat şi tâlharii iarăş nu-l lasă a să face. Iar nu e nimic carii ar strica mai mult acestui târg decât megiaşii[69] cu târgul care să chiamă Sibilia.

24[r] Că acest târg trage la sine tot negoţul de la / ochianul despre apus. Între Calis şi între ţara[70] aceasta iaste o scală aleasă carea să chiamă scala crăiască[71] şi puţin mai sus spre miazănoapte iaste altă scală carea să chiamă scala Sfintei Mariei. Aşijderea de acolo nu departe, iaste scala ce să chiamă St. Luca, unde să opresc corăbiile sau aşteptând vânturile, de vor să pornească spre mare, sau aşteptând până să opresc apele ochianului, de vor să treacă la Sibilia.

Stă[72] această Sibilia pre ţărmurile de la stânga a apei carea să chiamă Gvadalhivir. Iaste împrejur Sibilia scala de mare ca la 6 mile; are uliţă, popoară, beserici, mănăstiri foarte iscusite, are un ţinut de mirat de veasel, care ţinut are bişug de poame, de untdelemn, de vii şi de pâine.

---

[68] *Gaditano.*
[69] *Vicinanza.*
[70] *Continente.*
[71] *Porto Reale.*
[72] De la it. *Siede* cu sensul de *a fi localizată.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Acolo iaste între altele o pădure, tot măslini, care mearge în lung de 30 de mile franțozăști[73]. Aflu că preste vreamea când au luat Sibilia marele Ferdenand să număra în ținutul aceștia Sibilia 20.000 de eparhii. Iară acum, măcar că departe de acea pusoare dintâi, iară încă și să numără 200 de locuri de piatră (adecă târguri sau sate).

Avuția aceștii țări, cu veniturile besericilor, pot să numere, că arhiepiscopul are mai mult de 110.000 șcuturi venit pre an, captula sau frunte 150.000[74] șcuturi, meșteșugul adecă venitul meșter<șu>gurilor care să află acolo, 30.000 venituri, are mănăstiri carea să chiamă a cartusianilor[75]. 25.000 venit. Las aicea mai bine de 2 bănătăți, care-s împrăștiate prin eparhii, și alte multe adunături de călugărițe, mănăstiri de fecioare, șpital (adecă cu locuri de odehnă săracilor) și alte locuri dumnezeiești[76], care sânt toate avute și grijite bine.

Târgoveții și lăcuitorii aceștii țări toți arată-și hirea sa spre dumnezeire și spre înțelepciune. Scala acestui târg o face apa carea să chiamă Gvadalhiver, ca cum s-ar zice pre lângă apa arapilor; iaste mare acea scală și adevărat iaste și <pentru[77]> lățimea ei și pentru apele care foarte bune. cu care apă să spală postajele și pentru aceaia sânt și oameni frumoși, care să află acolo și să spală cu apa aceaia. Aceasta iaste apa din ceale mai de frunte și mai iscusite în Evropa.

24[v] Apa mării / dă într-însa mai departe de 2 mile franțozăști[78] pe după târg.

Pre această scală trimitea Hișpania vinurile sale, untdelemn, poame la America și la toate țările de la amiazănoapte și ales vinul atâta de mult. cât iaste în voroavă la toți: când vine la țara ce să chiamă Sibilia 4.000 de buți pe zi, adevărat să va ameți vameșul. Ce voi zice de alte bogății cu care țara Sibiliei cercetează pe Franțojia, pe Anglia, pe Scotia, pe Filandra, pe Țara Leșească[79], pe Țara Nemțească[80] și pe alte țări?

Așijderea acolo descarcă dintr-alte părți aurul și argintul de la Hișpania cea noao de la țara carea să chiamă Peru, mărgăritar de la țara

[73] *30 leghe.*
[74] *120.000.*
[75] *certosini.*
[76] *Luoghi pie.*
[77] Șters în manuscris.
[78] *2 leghe.*
[79] *Polonia.*
[80] *Alemagna.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

carea să chiamă Terareha, zmaralgdul de la locul care să chiamă S-ta Marta, corinii[81] de treaba cuhniii de la ţara Mezsico, cureale[82] şi zahar[83] de la ostroavele Hişpanilor şi alte nespuse bogăţii de la Lumea cea Noao şi de acolo le împrăştie prin toată[84] Evropa.

Şi aşa cât singur acest târg pentru veniturile şi pentru atâta visterie carea dă, îl au cum ar fi o jitniţă şi cămară. Iaste craiului acest târg ca o crăiie bună. Dintr-altă parte de apă iaste târgul sau lăcaşul care să chiamă Rianna[85], închietura foarte veaselă a Sibiliei. că într-acest târg soarele prea încălzeaşte şi aşa de tare, cât să seaceră pâinile acolo în luna lui aprii, ca şi la Eghipet. Iară încă şi sânt locuri răcoroasă şi aceale deltări, cât craiul Fărdinand zice că vara trebuie a trăi, iară iarna la Burgos, care târg, măcar că e friguros, iară are câteva de să ajutoresc împotriva frigului.

Dupe Sibilia sânt în Andaloghia alte câteva târguri şi locuri iscusite, iar cel de frunte iaste care să chiamă Ordula[86], la care târg pot străbate pe apa carea să chiamă Gvadalhivir, cu vase mari şi mici. Iaste acest foarte mare, iar casele într-însul sânt foarte rare, pentru grădini. Şi pomeţe are ape de ajuns, pentru aceaia hotarul târgului şi ţinutului nu numai veasel, ci şi cuvios, plin e de târguşoare şi de cetăţui.

25r Lorena iaste acesta un lăcaş în ţinutul Sibiliei, carea / supt sine are alte lăcaşuri, 550, care am vrut să le pui aicea împotriva celor ce zic cum să fie Hişpania pustie şi făr'de oameni. Într-acest târg, în anul 1589[87], fost-au cutremur mare de care s-au stricat şi s-au răsipit câteva case frumoase. Lăcuitorii aceia vieţuiesc în frumoasă curăţenie şi obiceaiuri, precum adeveresc de aceastea Sinica[88] şi Lucanus[89] cu scrisorile sale şi Gonsa<l>vul Ferdinand îi mărturiseaşte cu vitâjia şi cu sabia. Nais iaste târg ales, cât şi craii hişpanilor, între altele ale sale multe iscălituri, să scriu şi stăpânii acestui târg. Are în eparhia sa aceaste lăcaşuri, anume: Ubeda, Beosca, Anduiar; întreace şi ţeanchiul cel însemnat. De aş vrea să număr toate târgurile, lăcaşurile şi cetăţile aceştii ţări înfloritoare, ce nu

[81] *Cuciniglia.*
[82] *I corami.*
[83] *I zuccai.*
[84] Şters în manuscris: *Lumea cea Noao.*
[85] *Rianna.*
[86] *Cordova.*
[87] *1579.*
[88] *Seneca.*
[89] *Lucano.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

voi lăsa pentru veniturile, ales unul care să chiamă Almadem; alt lăcaş să chiamă Marhena. Almadem iaste loc zaconului[90] ce să chiamă Alcatara, în eparhia târgului să chiamă Cordul[91], acolo iaste făptura[92] din carea iase argintul cel viu, foarte bogat, iară argintul cel viu iaste sleit lucru[93], iară mai greu decât ceale carele sânt bătute sau vârtoasă.

Cu argintul cel viu să aşază aurul la argint, unde să poate să să lipească. Acest argint viu, unde să lipeşte, nu lasă de acela lucru nimic să să lipească, că unde nu află aurul, treace la argint şi curăţeaşte de toate, gonind de la dânsul lutul, arama şi plumbul, pe lângă care să naşte argintul. De altele nu bagă seamă şi încă le strică, le roade şi le găureaşte şi de la dânsele fuge, pentru argintul cel viu nu să poate ţinea, ci numai în vas de lut sau în piei şi în hier.

Că într-alt chip îndată să întoarce în fum şi din fum iarăşi să întoarce în fiinţa sa. Într-aceaste lucruri, de la Almadem, de 2 feliuri iaste acest argint viu: unul iaste de frunte şi acest de frunte iaste din stânci ponorâte şi se chiamă acest argint fata[94] sau curat.

Al doilea argint, mai de jos, să află supt pământ, iar amândoao feliuri argintului viu au otravă în sine, pentru aceaia carii încearcă, curând să fac buhavi şi bolnavi, cât să pare că mai mult sânt morţi decât vii şi tremurare le vine asupră şi nu custă mult[95], pentru că-i intră în trup până la
25v oase. Pentru aceaia, în Almadem, când să tâmplă de frâng gleznile / morţilor de la trupurile acelor ce lucrează argintul viu, pre carii măcar că nu-i îngroapă, aproape iase dintru dânşii mult argint viu.

Ceia ce să zăbovesc cu lucrul aurului, păzindu-să de răul acela care vine când lucrează cineva cu acel argint viu, au deprins a ţinea în gură când lucrează o bucată de aur sau unt care, deaca-l scoate din gură acel aur sau unt, îl află spoit cu argint viu.

Aceale stânci din carile să iau aceastea, să ruşăsc[96] din văpsala carea să chiamă minău[97], cari iaste ca cum ar fi un negel[98] de acel feliu

[90] *L'ordine.*
[91] *Cordova.*
[92] *Miniera.*
[93] *Metallo liquido.*
[94] *Vergine.*
[95] *Vivono poco.*
[96] *Rosseggiano.*
[97] *Minio.*
[98] *Escremento.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

şi să află de acea văpsală, într-un loc cu argintul viu. Pentru aceaia Plinius pune la un loc aproape de la Almadem vânare de acea văpsală de miniu, pre aciia vreame au fost de mare preţ, ce acum să meargem la Marhina.

Acest loc ce să chiamă Marhina stă la marginile ţărilor Granatiei şi a Andaloghiei, în al căruia ţinut şi pe locul de moşie al lui, să fac mai buni şi mai frumoşi cai, cărora le zic gia<ne>tii decât în toată Hişpania.

Că aceştia geniti[99] sânt nişte cai frumoşi, cât să pare aşa că singură hiara[100] ş-au plecat şie şi au nevoit ca să-i scrie aşa şi să-i arate lumii, căci din singure mâinile sale făcuţi; aşa sânt de iuţi, cât în iuţime să potrivesc vântului. Aşa sânt de îndrăzneţi şi de isteţi, cât cu greu iaste a creade de îndrăznirea lor la oşti şi de îndrăzneaţă inima lor la războiu, că s-au aflat cai de aceia carii răniţi, trăgându-să berdihanele din sine, au scos pre stăpânii săi sănătoşi. Şi aceasta e pricina că la Franţia sânt mai scumpi decât alţi cai şi de le-ar fi dat firea acestor geniti puteare întru chip la îndrăznire şi la vitejie, nimica nu le-ar lipsi. ci pentru aceasta zic de dânşii că mai mult sânt îndrăzneţi decât tari şi mai mult putearnici la fugă scurtă decât la îndelungată treabă. Şi adevărat sânt plecaţi de plăcut spre firea hişpanilor, carii la arătare şi la fală, carii şi mai de toate le e drag hişpanilor a fi gigăţi*[101] şi iscusiţi.

Că nu e cu putinţă să zugrăvească calul cineva mai gigăt şi mai iscusit sau mai isteţ la arătare decât iaste singur de sine. /

26r

Extremadura

Să trage această ţară de la satul crăiesc la târgul care să chiamă Bodanos[102] şi de la Siera Morena la apa care să chiamă Tagu[103]. Iaste această ţară mai şăs decât alte ţări ale Hişpaniei. Pentru ce cum de la ţara

[99] *Gianetti.*
[100] Probabil: *hirea.* It.: *che par che la natura si...*
* Gigăţi – slabi.
[101] *Gentile.*
[102] *Badaios.* În manuscrisul românesc este *Bodanos*, sau *Badacos.*
[103] La Botero este fluviul *Tago.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

carea să chiamă Avruțeum, venetele[104] lor le trec iarna la câmpii țării care să chiamă Apulia, așa și în Hișpania, vin părțile de la amiazănoapte la această țară Extremadura.

Numai vara acolo sânt călduri prea mari, pentru care pricină acolo nici târgurile nu sânt prea mari. Apa carea să chiamă Gvadiaca[105] mearge printr-această țară din frunte și deasupra ei șăd târguri, anume Badacos și Mereada. Această apă, ca cum s-ar mânia și nevrând să facă slujbă aceștii țări cu apele sale, la mijlocul cursului său, întră în pământ și pe supt (și pe supt) pământ mearge ca la 15 mile franțozăști și apoi ea iase nu departe de Medelin, târgul[106] vestit pentru nașterea acolo a lui Ferdinand Cortezius[107], care au înfrânt și au luat Târmexiul[108].

Craiul de Hișpania, acolo unde cade ape supt pământ, supt nește pășuni foarte bune. Pentru aceea, dintru alte minuni a Hișpaniii, spui și de aceasta că iaste o apă care să pască dobitoacele. Au adus multe lucruri pe vreamea noastră locul Gvadanacal[109], pentru o vână foarte avută de argint (și numără că ar face venit ca la 600 șcute de argint), că acolo iau pe zi ca la 600 șcute de argint și numără că ar face venit ca la 300 milioane pe an, lucru foarte rar. Și în munții așijderea, cei nouă și în munții carii să chiamă Pervanii, cu mult mai mare parte și laudă aduce aceștii țări, anume Gvadalupe, loc dumnezeiesc, ca și locul care să chiamă Monsferatul, în Aragonia, având în sine icoană foarte dumnezeiască a Maicii Preacistii[110].

Caștilia cea Nouă, și cea Veache, Leon

Aceaste 2 țări, cu pusoarea și cu obiceaiurile, foarte să potrivesc între sine; numai Caștelia cea Noao are mai multe șăsuri decât cea veache, cea Nouă mai mult să pleacă spre amiazăzi și e mai călduroasă. Ceastă veache mai multă pâine are, iar ceaialaltă mai mult dobitoc. Pre această o
26[v] varsă apele, anume, Tagus, / și altele câteva ape, căzând într-însa.

[104] *I bestiami.*
[105] *Guadiana.*
[106] *Terra.*
[107] *Ferrante Cortese.*
[108] *Messico.*
[109] *Guadacanal.*
[110] *Santissima Vergine.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Iară ceaialaltă, carea să chiamă Duiaros[111], carea apă, când dau ape multe într-însa, aşa s-au întemeiat, căci nu e mai mare apă în Hişpania alta. Iar, încă, şi adevărat, pentru repejunea ei şi căci e strâmtă la adâncul ei, învârtindu-să de multe ori, pentru stâncile care fac piadecă, nu e bine a umbla cu vasele pe dânsa până la sfârşit. Şi nu face folos, ca ceaialaltă, şi cum face apa anume Evro, Gvadalhivir şi Tagus.

Aceaste 2 Caştelii să împart ca cu o spinare a munţilor, care începându-să de la marginile Navarului, merg ales prin toată Hişpania, alăturea până la Marea.

Capul Caşteliii, iaste târgul Tolez[112], iar Caşteliii cei Vechi, Borgos[113]. Talez iaste târg mare. Stă pe un loc netocmit şi cu stânci, pentru ce acolo niciodată nu poate umbla drept, ci tot suindu-să şi pogorându-să. Poate să fie împrejur acest târg ca 1 milă[114] leşască, numai pentru pusoarea lui fiind netocmai. Ci, cum s-au zis mai sus, suindu-să şi pogorându-să, să pare că e mai mare decât iaste în sine. Iaste încins cu munţi acest târg, fără aceaia parte ce e despre Vega. Are drumuri sau căi foarte strâmte, casele cu popreale mult mai de mirat dinlăuntru decât denafară. Are 23 popoară[115] şi 17 uliţe[116], duhovnicie[117] are foarte avută şi de cinste, nu e în toată creştinătatea mai bogată. Arhiepiscopul ţine 17 târguri, fără alte locuri şi alt venit, aproape 300.000 de şcute. Şi altă sumă ca aceasta fac duhovniciile venit şi din alte lucruri ale besericii.

Mearge supt acest târg şi-l împrejură de trei părţi apa carea să chiamă Tagus, din carea iase apă iscusită[118], cu meşterşug[119] minunat, să suie apa la târg şi au arătat acest meşterşug nevăzut Iacov de la Crimona[120]. Nu departe de Taled să veade un şăs carele, pentru a apelor aduse din

---

[111] *Duero.*

[112] La Botero: *Toledo.* În manuscrisul românesc are diverse forme: *Taled, Tolez, Talez, Talede, Tolede.*

[113] Nu înţelege fraza. Este vorba despre cetatea cea veche: *della vecchia Borgos.*

[114] *4000* doar la Botero, fără precizarea unităţii.

[115] *Contrade.*

[116] *Piazze.*

[117] *Il clero.*

[118] *Delicatissima.*

[119] *Ingegno.*

[120] *Opera rara di Gianello Cremonese.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Tagus, iaste foarte veasel. Numai la locuri strâmte, unde nu poate apa străbate, mult pătimesc lăcuitorii. Spre miazănoapte de la Taled să veade târgul Madrid, la un loc foarte bun, care, pentru lăcuința crailor trecuți (ales craiului Filip) carii, acolo, pentru văzduhul sănătos și pădurile bune de vânat, s-au așăzat oameni mai mulți decât pe aiurele în Hișpania. Să veade de aicea la Gvadiana[121], târg crăiesc, pe apa ce să chiamă Calatrava[122], din carea iaste începutul cavalerilor, pre carii dupe numele târgului
27r le zic. Și, de la acest târg, de la apa / Tagus, să veade târgul care să chiamă Coute și Ocania. Acesta e vestit pentru mănușile ce să fac acolo și are ținut foarte așăzat. Stă deasupra apei târgul Alacantara, după care iaste chiemat alt zacon* a cavalerilor. Deasupra apei Madridului iaste târgul carele să chiamă Alcala de Xenatis, vestit pentru învățăturile teologhiii, făcut acolo de arhiepiscopul Ximenes.

Iară, mutându-ne la Caștelia cea Veache, iaste într-însa târg de frunte, anume Borgos, vechiu și bună făptură; numai că are drumuri strâmte, l-au încungiurat munții. Pentru aceaia, acolo zilele sânt mai scurte decât ar fi să fie pentru pusoarea locului, că, pentru munți, zorile, acolo, nu să văd curând. Iar, despre sară, curând îi pierzi razele soarelui și, pentru aceaia, văzduhul acolo iaste foarte răcoros. Acolo, între altele, iaste costelul care să chiamă Tumin[123], făcut foarte iscusit, că totodată cântă într-însul cântările dumnezeiești în 5 căpliție**, adecă beserecute, și unul altuia nu împiedecă.

Iaste acolo și o cruce cu Răstignirea, foarte veache, carea, cum spun, o au făcut-o Nicodim. Iaste și o mănăstire a călugărilor, căriia îi zic veghe și sânt 150 de călugărițe șlehtice. Stareța ei ține 24 de târguri și 50 de sate, având pute<re>a să ia din toate bunătățile; făcută e de craiul Sanțiuș, căruia îi zic de Casdron.

Acest târg cu Talede are întrebare de moșie, carele îi lasă multe sau mai ales curțile hișpanilor. N-au putut să săvârșască pentru înderepnicia a părților a o samă, pentru socotealele carele trăgea după sine amândoao târgurile. Craiul Ferdinand au găsit pe urmă această așăzare, că au pozvolit*** întâi să zică târgului Borgos, adăogând că el singur era să facă graiul

[121] *Scurial.*
[122] *Arangiues.*
* Zacon – ordin.
[123] Chiesa Metropolitana.
** Căpliție – bisericuțe.
*** Pozvolenie – permisiune.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

târgului Tolede. Acest târg, Borgos, are în sine 180 de sate[124]. Iaste acolo, deasupra apei, târgul anume Tormes; şi, apoi, târgul Salmantica, unde iaste, mai ales, învăţături[125] a Hişpaniei. Iară, spre miazănoapte de acest, iaste Medina de Campis[126], târg bogat şi cu agonisită; şi, apoi, Camora şi Vaiadolit. Acest târg îl fac mai frumos în Evropa, numai în Hişpania, deasupra apei carea să chiamă Pisvergo şi are ţinut cu hrană şi cu bişug în
27' pâine, în carne, în vin şi în toate poamele. Acest târg iaste mare şi / bine făcut, are ulițe late şi are curţi şi lăcaşuri iscusite. Sânt acolo multe meşterşuguri şi, mai vârtos, zlătăria[127], căriia îi zic arghenteria sau pregiur argint. S-au făcut acesta aşa de mare şi de viţă, pentru lăcaşul acolo, oarecând, al crailor, cu multe acum târguri, Madrid. Spre răsărit de la Salmantica[128] stau târgurile anume: Avela, Sevoghia, Segneza şi alte târguri şi sate de care nu să pare a pomeni.

Iară nu voi lăsa târgul care să chiamă Soria, de bătrâni[129] zis Namunţia[130], că, ca acesta târg, n-au fost în lume, care, cu vremi şi cu puţini oameni, au spăriat şi au înfricat oastea Râmului. Sau, mai pre munte, cam împrăştiat, între apa Piveargo şi între apa carea să chiamă Elo[131], iaste târgul care să chiamă Medina Rivi Sizţii[132] (adecă pârâului uscat). Sânt mari negoaţă acolo, totdeauna, la meidanul acestui târg şi, nu departe, iaste Palemţia.

Şi, ieşind din marginea Caşteliei, să aratâ supt munţi târgul Asturiei, ce să chiamă târgul Leoane[133] sau Leogheh, capul unii crăiii, care are nume depre dânsul. Acolo, întâi sălăşluiia craii de Hişpania. După întrarea maurilor în Hişpania şi, de acolo, totdeauna oştind cu dânşii preste 800 ani, au silit pre dânşii, pre urmă, ca să treacă la Africa, în carea oşti cu greu iaste a spune cu câtă îndrăznire năvăliia craiul şi şlehticii de Hişpania, de s-ar fi grijit de diaci, carii ar fi deşchis lucrurile lor cu condeiul.

---

[124] *183 terre.*
[125] *Studio.*
[126] *Medina del Campo.*
[127] *Orefici.*
[128] *Salamanca.*
[129] *Antichi.*
[130] *Nimantia.*
[131] *Esla.*
[132] *Medina di rio secco.*
[133] *Leone.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Galiția

Galiția să închide între apele care să chiamă Avian şi Ochianul, are pusoare groaznecă şi ape de ajuns, care face satele de acolo foarte rari: cele mai alese şi mari sânt la mare, de unde oamenii de acolo pe mai multe părți agonisesc hrană, prinzând peaşte şi făcând neguțătorii.

Plinius scrie că Galiția, Liusitania şi Asturia au făcut 20000 de fonturi[134] de aur venit râmleanilor, ce vor face mai mult de 2 milioane şcute. Iară, astăzi, nu e acolo aşa venit, nu fac aşa de multă agonisită, că nu silesc, nici nevoiesc cu lucrurile care să află acolo, fărmuş la care mult ar trebui. Mai mare venit aceştii țări sânt vinurile de la târgul care să
28r chiamă Orens, foarte şi multă prinsoare de hiară şi de peaşte. Ada/oge-să cu mare socoteală târgul care să chiamă Compostilha, unde, cu mare dumnezeire, iaste cinstit trupul Sfântului Iacov apostolul şi a apărătoriului[135] Hişpaniei, că au cunoscut la multe nevoi şi oşti, în care au luat izbândă Hişpaniei cu credința lui. Alfons al noaolea, răsipind de mirat într-o oaste groaznecă pre miramolii[136], au făcut zaconul cavalerilor a Sfântului Iacov, care iaste mai de frunte şi mai ales în Hişpania.

Această țară <are> acum o scală aleasă la târgul care să chiamă Corunia, unde au fost făcut Carol al cincilea pentru negoțul corinilor şi lucrurile de leacuri[137] să să întoarcă, ce apoi au părăsit acolo în anul 1588, au fost bătut armata englejilor[138].

N-oi lăsa (câte limbi sânt târgul) şi târgurile ce sânt din dos pe mare care să zice Baiona, Pontea Videra[139], Ribadeo.

Spre apus de la Galiția să veade târgul anume Promotorium Țelticum[140] şi Artavrum[141]. Astăzi zic acestor târguri marginea pământului, Turbane. Şi Asturia aceasteaş are care are şi Galiția; şi încă are munți mai mulți şi mai puțini oameni.

---

[134] *Libre.*
[135] *Protettore della Spagna.*
[136] Este un nume propriu la Botero: *Miramolino.*
[137] *Specierie.*
[138] Informația: *ce apoi au părăsit acolo în anul 1588, au fost bătut armata englejilor* lipseşte în textul lui Botero.
[139] *Vedra.*
[140] *Celtico.*
[141] *Artabre.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Să trage de la apa carea să chiamă Ribadeo până la St. Andrei. Târg de frunte iaste anume Oviado[142], unde s-au fost ascuns, pe vreamea năvălirii arapilor[143], puțintea rămășiță a goților, care, acolo au rămas, având munte sfânt, moaște ale sfinților. De acolo au începătură, anume Dalghii Hișpaniii[144], și acolo iaste târgurile care să chiamă Santiliana. Această țară are lucruri mai multe decât altele, spre amiazăzi având Promontorium Știticum[145]. Astăzi să chiamă Capos de Fero[146], adecă cap de fier.

Biscalia. Hipusca. Alavia

Sânt aceaste țări tot într-un chip; au și venituri; avute sânt în hier, în lemn; oameni au de ajuns puteamici. Și sânt aceaste țări scoase din toate greotățile și țin voinicia sa așa de fără' de grijă, cât de ar vrea craiul (care să chiamă stăpânul numai al Biscaliii) acolo să vie, iară căuta desculț a mearge acolo. Vinuri foarte puține acolo să fac, și, pre unele locuri, și, ales, la locul care să chiamă St. Andreian. În loc de vii, rodesc pomeți[147] și din poamele acelor pomi își fac băutură căriia îi zic țedra[148]. /

28v Grea e această băutură la mistuit, iară celor ce să deprind cu această băutură iaste bună.

Are această țară pădure de ajuns, în care păduri să află lemne de vas, cât ar trebui de mare lemn de vas să facă cât de mult. Acei oameni carii au născut acolo foarte sânt nevoitori și plecați spre lucrurile mării.

Locurile ceale alease ale țării Biscaliei sânt anume St. Andrei, care loc are scală pre care să poate armata cât de mare pe o coadă[149] a ochianului, carea coadă iaste toată cu scale. Și, încă, acea scală iaste mai fără' de grijă, pentru o moară ce să află acolo. Și, peste toată coada aceasta de mare, să prinde mulțime de peaște fără seamă.

---

[142] *Oviedo.*
[143] *Arabi.*
[144] *I dalghi di Spagna.*
[145] *Scythico.*
[146] *Capo di Firo.*
[147] *Pomari.*
[148] *Cedru.*
[149] *Ceno.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Aşijderea, iaste acolo târg bun, care să chiamă Laredo, care târg iarăşi are scală mare. Şi nu e mai mică scală carea să chiamă Portugalitea. Târgul care iaste scaunul aceştii ţări iaste carea să chiamă Bilbao. Stă pre un loc foarte ales şi de treabă însuşi. De la mare de 2 mile iaste acest târg avut în hrană şi ales are bişug în pâine frumoasă, în carne. Şi are acest mare <târg> mari precupii de lâni, carea să încarcă mult şi o duc la părţile de la miazănoapte.

Într-această ţară, unde şi unde să văd lăcaşuri împrăştiate, că sânt stânci groaznece. nu sufăr aceale stânci lăcaşuri omeneşti, măcar cât de mici.

Locurile ţării Hipuscăi[150] sânt aceastea, anume: Denia, Oria şi târgul Sfântului Sevastian, care târg iaste de frunte şi cap altor târguri. Are acest târg scală aleasă, pe lângă gura unii ape care să chiamă Fonterabia.

Şi iaste acea cetate tare care e în frunte despre Franţia. Şi iaste şi scală bună carea să chiamă Pissagghio, între 2 târguri ce s-au pomenit.

Aşijderea, sânt şi alte locuri în mijlocul ţării, cum e Tolos Seta, deasupra unii ape bogate în lostos[151], în păstrăv[152].

Aşijderea, lucrează acolo şpăgi[153] foarte bune, ca şi la târgurile care să chiamă Biona şi Bilbao.

Această ţară să hotăraşte cu ţara carea să chiamă Alava, carea ţară iaste frumoasă de mirat, unde iaste grâu de ajuns şi orz. Iaste de lată de 4 mile şi lungă de 6 mile leşeşti. Şi acolo iaste târgul care să chiamă Victoria, adecă biruirea. /

29r

Navvara

Stă această ţară între apa carea să chiamă Hebro şi între munţii Pirenii. Avut-au mai'nainte osebit craiul său, iar, după ce au rămas urgisit Ioan, craiul de acolo, de Iulius al doilea, Papa[154], pentru căci s-au fost legat cu Liudovic al 12<-lea>, craiul franţojăsc, care craiu era afurisit de Papa, Ferdinand craiul au descălecat[155] această ţară îndată. Şi, acum, ceia

[150] *Ghipusca.*
[151] *Salmoni.*
[152] *Trutte.*
[153] *Spade.*
[154] La Botero nu este această identificare a lui Iulius al II-lea cu Papa.
[155] *Occupò.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ce au fost înaintea lui au fost descălecat târgurile care să chiamă Pampelona, după dânsul vine târgul care se chiamă Stella, carele stă de la celalalt de 20 de mile. Are 2 trecători a Biartiii, una iaste carele să chiamă Vonțiale și al doilea din Espinal. Ceaialaltă parte aceștii crăii, care rămâne Viscontului Bearniii, să poate număra de a 6<a> parte a aceluia.

Acolo iaste târgul care să chiamă San Pelaghia, în carea iaste Parlament și al doilea târg, al Sfântului Ioan, supt vârful unui munte de 12 mile de înalt. Iară pretudinea dintr-acela iase pâraie și izvoară și deasupra muntelui iaste șăs care iaste pururea vearde.

Portugalia

Acum, de vreame că am scris, toate să cuvin coruniii[156] Aragoniei și a Caștеliei, ne trebuie, întorcându-ne înapoi, să socotim și Portugalia. Portugalia iaste toată împrejur această crăiie (al căruia hotar l-am pus mai sus) de 176[157] mile leșești, sau cum vor unii, 170[158], și are țărmurile mării 94[159] mile, pusoarea ei iaste în lung, iar în lat iaste îngustă. Și cea mai mare parte a Portugaliei stă deasupra ochianului. Iaste lungă de 64 mile și în lat numai de 12 mile. Să împarte în 2 crăii: uniia îi zic Purtugalia, alteia Algareas[160] sau cum e Algarbel (acest cuvânt iaste arăpesc, să înțeleage apusului). Să împart aceaste 2 țări de la sine ca cu o ață[161], cine o ar duce cu gând drept, de la Alcotin la Odecsera, care-s cetăți, din carea Alcotin stă deasupra Ochianului despre apus, iară Odecsera deasupra apei Gvadiana. Algherbe s-au așăzat spre amiazăzi. Iar Purtugalia spre miazănoapte.
29[v] Văzdu<hu>l iaste sănătos acolo și-l răcoresc câteva izvoară de apă / care sânt într-acel unghiu plin de cozi din mare foarte mari.

Pusoarea Portugaliei, mai mult munți și ales partea Algarbei, poamele sânt aicea care să fac mai bune decât în toată Evropa, are vii de ajuns, untdelemn, miare, iar de pâine duce lipsă, care o aduc acolo de la Franția și dintr-alte țări despre miazănoapte.

---

[156] *Corona.*
[157] *879 miglia.*
[158] *850.*
[159] *470.*
[160] *Algabre.*
[161] *Con una linea.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Aşijderea, nu-i lipseaşte aceştiia ţări aurul, argintul, piatră acră. Sânt marmuri albe şi sânt şi spije* [162], unele albe cu vinele roşii, unele în multe feliuri de văpseală.

Facu-să acolo mătăşi alease, şi, ales, în ţinutul Bragantiii. Are această stăpânie sare de ajuns, şi de treaba sa şi de alte ţări. Are prinsoare mare de peaşte şi ales, iaste acolo anchevia[163], un feliu de peaşte care să aseamă limbii[164], care nicăirea nu să află, numai în Ochian. Merg printr-această crăiie câteva ape mari, cum e Gvadiana, Tugos, Mondego, Duero, Milno, carea, prin multe locuri are în sine aur. Gvadiana mearge prin Portugalia de 7 mile franţojeşti[165], Tagus de 40[166] de mile, Duiaro de 28 mile; şi această apă o parte de la Caştilia Agarbia are în sine 4 târguri supt un episcop, căruia îi zic Tavillia şi Lagos[167]. Au scale foarte alease şi făr' de aceasta, stricând capul lui Ser Vinţintis (zis de cei bătrâni Sacrum Promontorium), aşijderea, iaste acolo Villenovel şi alte câteva mai mici şi câteva locuri cuvioase.

Are Purtugalia 3 arhiepiscopi la Praga[168], la Ulisbona[169] şi la Erona[170], carii au supt sine, fără episcopii Agarbiii, 9 episcopi. Are 3 scale[171] de frunte. Cea dintâi scală iaste cea de la Setubal, 4[172] de la Ulisbona, spre amiazăzi, într-o coadă de 6 mile şi lată de jumătate de milă bună. A doao iaste cea de la târgul ce să chiamă Portocariscal[173]; o face apa Duiaro. Iar mai mare şi mai vestită scală iaste la Ulisbona, carea o face apa Tagus, pe care poate întra în ţară de 3, 4 mile[174], cu vase de ar hi cât de mari. Acest târg Ulisbona, precum vorbesc noroadele, iaste mai cu oameni în ţările creştineşti, alegând numai Parijul. Are în sine 5 dealuri,

* Spije – spărturi, resturi.

[162] *Diaspri.*
[163] *Ton.*
[164] *Linguatola.*
[165] *Leghe.*
[166] *18.*
[167] Lipsesc două localităţi: *Silues, Farp.*
[168] *Braga.*
[169] *Lisbona.*
[170] *Evora.*
[171] *Parti.*
[172] *20 miglia.*
[173] *Puerto.*
[174] *15,20.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

între carii să trage un şăs până la [...][175]. Poate să aibă în sine acest târg
30r 20 000 de case, care să împarte în 25 / de eparhii. Într-un deal înalt iaste o cetate foarte veache, ce acolo nu e altă tărie, făr' decât locul singur, care n-are nici strajă, o ţin în loc de un târg[176] în gura apei Tagos. Din ceastă par<te> de târ<g> iaste o scală ce să chiamă Cetatea Sfântului Ilian[177], făcută de curând, ca să păzească dintr-însa veniturile care vin pe ape. Acest târg iaste drept toată rămăşiţa crăiiei, că are în sine om nenumărat. Acolo să descarcă, să zice, toate negoaţele de la India, de la Etheopia, de la Brasilia[178], de la Moreda şi de la alte ostroave şi de la alte părţi. Despre ţările de la miazănoapte, acolo încarcă negoaţele în corăbii, acolo grijăsc armatele, şi aşaş, de acolo să grijeşte toată crăiie cu toate trebile sale.

La gura apei Tagusului iaste locul Cascais, unde aşteaptă corăbiile apele mării ca să meargă la Ulisbona sau aşteaptă vânturile ca să rădice veastrelile. Altele târguri acolo sânt aceastea: Conimbrica. În târg iaste şcoală iscusită foarte, făcută de craiul Ioan al treilea. Aşijderea, iaste acolo şi altă şcoală în târg, care să chiamă Evior, făcută de cardinalul Henriz[179] (care au fost apoi şi craiu). Târgurile, anume Lamego, Visco, Porto, Miranda, Portalegre, Gvarda, Leira, Eluas, Braganţia, care, măcar că n-are temeiu[180], iară are aşăzământuri care slujesc târgului. Şi iaste un domn aşa de puternec şi de avut, cât e lucru de mirat într-această crăiie mică să să afle fără craiu alt domn aşa de mare, avut şi puternec, cât socotesc de dânsul că a treia parte de oameni îi sânt lui vecini[181].

Făr' de dânsul, mai sânt şi alţi 2 domni. Iaste unul ce-i zic Marhio[182], sânt 18 comis[183], unul visconti şi unul baron. Făr' de aceaste ce sânt de frunte, să numă<ră> în Portugalia mai bine de 470 de târguri, cetăţi şi sălaşuri de piatră, care mai multe să află şi stau între apele care să chiamă Tagus şi Minio, că ceialaltă parte a crăiiei Portugaliei, care stă între apele Tagus şi Gvadiana, puţine lăcaşuri are şi mai făr' de oameni.

---

[175] Lipsă text.
[176] *Prigione per le persone nobili.*
[177] *Giuliano.*
[178] *Brazilia.*
[179] *Arrigo.*
[180] *Cattedrale.*
[181] *Vasali.*
[182] *Un marcheze*; la Botero nu este nume propriu.
[183] *Conti.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Hotarele ei sânt multe, nici de o treabă, pe mai multe locuri pe munți fără roadă. Iară această parte aceştiiaş crăii, care stă între apele ce să zic Duero şi Minio, are oameni fără număr, dară sânt săraci şi, mai
30v mult / îşi samănă cu oamenii cărora le zic galleghi[184], cu carii să hotărăsc, decât cu portugalii.

Această crăiie au fost mai nainte mai cu oameni decât acum şi pricina împuținării oamenilor au fost acolo câteva oştiri mari ale lor şi departe, de care s-au fost apucat purtugalii, cum e la Brisalia, la Etheopia, la India, la Malachia, la Malucar şi la alte câteva ostroave, pentru care, cu mersul şi venitul, la bătăi şi la câteva trebi, au pierit şi pier în tot anul foarte mulți portugali.

Aşijderea mulți rămân acolo, la locurile pomenite, de lăcuiesc, cât moşiile lor rămân ca cum ar fi fără sânge şi fără puteare. Aceastea să pot cunoaşte dintru aceastea, că craiul Ioan au fost gătit la oastea Africăi, având mai mult de 40000 de oameni (cum am spus), carea o au sfârşit-o cu mare puteare Alfons al cincilea, că, pentru aceaia s-au chemat Africăi[185], ce, după ce s-au deşchis Indiei craiul Emanuil împotriva a samorenilor[186], măcar mult silindu-să, au trimis la oastea a samorenilor numai 20000 de pedestrime şi 2700 de călărime.

Această puteare, fără veaste, aşa au căzut cu pomenitele umblete pe mare şi năvăli<ri>, cât şi Ioan, craiul al treilea, au pierdut în Africa, care să chiamă Capul Aguero, aşa cât au lipsit târgurile anume Safin, Asamor, Arsilla. Şi craiul Savastian, în anul 1578, vrând să meargă singur cu chipul său stăpânia țării carea să chiamă Marohiu, de-abia au putut strânge 12000 de portugali.

Aceastea să tâmplă şi Hişpaniei, care pentru aşa de şi aşa depărtate oşti, care pururea duce, sărăceaşte şi slăbeaşte aşa de tare în oameni, cât târgurile şi lăcaşurile rămâne pline numai cu muieri, când în tot anul iase tot mii de oşteni aleşi şi în vârstă tari şi nu să mai întorc la casele sale, dintr-o sută, de-abia 10. Şi şi aceştia care să întorc puțini, mai toți înfrânți[187] şi bătrâni, să fac cu aceastea.

---

[184] *Galleghi.*

[185] *Africano.*

[186] La Botero este *Azamor*, desemnând locul unde a avut loc lupta şi nu un anume popor, precum este în manuscrisul românesc.

[187] *Stropiati.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Crăiia, aciia, nu numai pre sine să piarde singură, ci şi feciorii săi, carii s-ar putea naşte dintr-însa. Şi aşa, rămâne Hişpania, ca cum ar fi poveaste aceaia, carii mulţi bani dau şi nici un folos nu au.

31r Urmează întru aceastea pre portuga/li şi Caştiliei[188] acela mijloc (de unde au purces putearea) lăţirii stăpânirilor sale, deplin cu acelaşi mijloc, de unde au purces putearea şi hărnicia râmlenească, că râmlenii socotiia că nimica mai de treabă nu e spre pornirea marilor oşti şi cum să cade de mulţimea oamenilor.

Şi pentru aceaia, făcea nevoinţă mare, nu numai ca să fie mulţi singuri, să să lăţească prin sărăciuni, prin lăcaşuri cu oameni noi, şi cu alte ca aceastea ajutări, ce încă primiia pre la târgurile sale până şi pre nepriatenii săi, aşa cât, într-o zi tot unii oameni şi sta cu arme în mână împrotiva râmleanilor şi era şi lăcuitorii târgurilor tot a râmleanilor, ţinea ei judeţele sale şi volnicia altor târguri şi încă şi tuturor ţărilor. Şi aşa mai pre urmă, ţinea cu aceastea mijloace mai toată stăpânia[189] sa.

Pentru aşa s-au înmulţit foarte mulţi râmleni, cât putea sta nu numai cu vitejia, ci şi cu numărul împrotiva a toată rămăşiţa lumii, pentru carea pricină Râmul n-au putut într-alt chip să cază, ci numai cu puterea sa ales. Iar portugalii şi caştelenii şi la năvălirile sale, cu carea, pentru lăţimea marginilor şi pentru dobânda acestor agonisite (trebuie să aibă om foarte mult) nu să ajutoreaze, ci numai cu neamul său, care, cum iaste din cei mai mult om în Evropa, şi aşa pururea scad pe încet, mă<car> că caştelenii au pe medeolani[190], pe neapolitani, pe seţiliani[191], pe sardei[192], neamuri foarte cu credinţă aceştii coroane, de cât pot socoti (cu vreame lungă, preste care vreame trăiesc cu stăpânia Hişpaniei şi pentru posluşania[193] credinţii, blândeţii carea înţelepciuni pururea să arăta) ca de neşte vecini cu naştere, cu agonisiţi. Şi le poate lor nădăjdui întru aceştea menite trei ani. Iaste acest lucru aşa fără grijă, cum sânt aceaste margini depărtate, iar portugalii nu s-ar putea ajutori, nici s-ar putea ţinea vecinii agonisiţi, că nici au avut. Iar ar putea oarece şi a să ajutori cu oamenii făcuţi pre bani şi dintre acei oameni carii ar fi catolichi şi din părţile neîngreuiate s-ar putea

[188] *Castigliani.*
[189] *Impero.*
[190] *Milanesi.*
[191] *Siciliani.*
[192] *Sardi.*
[193] *Obbedienza.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ajutori cu hotarăle a unor stăpânii în preajma altiia sau cu alte pricini ca aceastea. Această lipsă de oameni au lucrat de s-au lăsat aceştia, ca şi
31' ceialalţi. Multe locuri de / treabă sau oşti şi pe încet le-au căutat a mearge la alte locuri de care s-au apucat şi aşa, de-aicea iaste că şi ceialalţi oameni de-abia pot apăra ostroavele şi ţările ce sânt pre ţărmurile mării la Lumea cea Noao. Iară ceştia au descălecat la locurile ce-s Brasiliii şi carea să cheamă Caput Veariде (adecă Capul Vearde) şi altele. Şi amândoao aceaste neamuri de sabie să pot apăra.

Nu voi zice de tâlharii[194] de la Anglia şi nici să pot apăra de neamul care să chiamă negrite[195], carii le strică totdeauna la ostrovul care să chiamă Hişpaniolei. Aşijderea, la ostrovul care să zice al lui St. Toma. Aşijderea au pierdut portugalii ostrovul care să chiamă Ternalto[196], că au avut acolo puţini oameni.

Franţia sau Galia[197]

Trecând acum munţii Pirenii, vine Franţia sau Galia, carea să împarte în trei părţi: în Acvitania, Ţeltica, Belghica. Acvitania stă între munţii Pirenilor şi între Garonia şi între apa carea să chiamă Senna şi între apa Scaldalo (amândoao sânt ape). Acvitania să chiamă şi Galia Lugdunului, din târgul ei cel de frunte. La aceaste 3 părţi a Galiei, scrisă de cei bătrâni, să adaogă altele 2 părţi: Narbonul şi Aliubrog. Partea Narbonului să chiamă partea aceaia carea stă deasupra mării a Italiilor[198]. Şi aşa să chiamă după numele târgului[199] ei care e cap aceştii părţi. Şi să desparte de ţara Italiei cu apele Varo şi Alei[200]. Allobroghii au trăit în partea căriia să zice astăzi Savona şi Depfinat[201].

---

[194] *Corsali.*
[195] *Negrri.*
[196] *Ternate.*
[197] *Sau Galia* nu există la Botero, dar sub gravura cu harta Franţei există indicaţia Gallia chiar pe placă. Poate că traducătorul sau copistul au transcris această indicaţie.
[198] *Nostro mare.*
[199] *Metropoli.*
[200] Nu este un fluviu, ci *le Alpi.*
[201] *Delfinato.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Deci Franţia, zicând ales, iaste să să nume<re> una din mai cu bişug şi mai cu noroc din ţările Evropii, aşa pentru văzduhul ei sănătos, cum şi pentru hrana locurilor.

Galia Narbonului[202], care are în sine ţara ce e chiemată pre lângă marea Ligvadona şi toată Provinţia. Că s-au dat spre amiazăzi, pentru aceaia, destul e de călduroasă şi, făr' de alte poame[203], face şi untdelemn şi finice[204] de voie.

Într-alte părţi ale Franţiei nimic nu lipseaşte: fără untdelemn, finice şi alte poame ca aceastea, are bişug nespus de pâine şi de dobitoc, de vin nu trebuie a zice, că acolo dealurile şi pusoarea locului aşa slujesc de bine viţelor de vie, cât petitinderea să face vin într-ales, făr' de aceale părţi carii stau deasupra mării Bretaniei, cum e Britania, Normandia şi o parte a
32r Picardiii, unde, pentru slăbiciunea căldurii / nu să coc bobiţele şi nici vin la coptul său, iară alte părţi aceştii crăii face vin mult, cât nu numai să află bişug acelor ţări acolo, ce încă şi aiurelea îl trimit foarte mult, cum e la Filandria, la Anglia şi la alte părţi, spun, căci să iau din hotarăle franţojilor. Fac venit ca la 15 milioane de şcute pe tot anul, numărând unul pe lângă altul, din carea sumă 60[205] milioane mearge la beserici (adecă la Râm[206]), o parte jumătate milioane în parte crăiască, altele pe alţii carii au venit. Are 30000 lăcaşuri cu oameni, 14 arhiepiscopi şi 104[207] episcopii, 36000 preoţi (birnici)[208].

Văzduhul iaste acolo sănătos şi mai pe multe locuri blând; nu e aşa friguros, cum ar socoti unii, că munţii cei cu omăt sânt depărtaţi de dânşii, marea aşijderea, carea, cu sărătura sa, tocmeaşte şi încălzeaşte văzduhul, biruiaşte vânturile reci, suflă despre muntele Alpes şi să sprijineaşte de munte, că în mijlocul iernii cât de mari, deaca să scorneaşte un vântişor după mare, să învoioşază tot lucrul, cât iarna să întoarce întru primăvară. Şi încă, căci am început aicea a pomeni munţii, nu-i voi lăsa, aşijderea, a spune că în Franţia (zicând de dânsa anume) iaste un şăs, are şi dealuri cuvioasă, nu-i lipsesc foarte veasele.

---

[202] *Narbonese.*
[203] Botero: *oltre altri frutti.*
[204] *Fichi.*
[205] *6.*
[206] Explicaţie inexistentă la Botero.
[207] *Piu di 100.*
[208] La Botero: *36000 scudi.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Sânt acolo 2 munți carii despart Țara Narbonului de la ceaialaltă parte, Adrao.

Uniia îi zic Letinii[209] Iura, iar ceștii dupe urmă îi zic muntele ce-i zic al lui Claudius.

Și alt munte îi zicea Chesariul Ghebena și Strabo, Țemeno[210], iară ceștii de acum îi zic muntele Alvirenei, de care, vorovind, zic că n-are Evropa altă părticea ca aceasta, carea ar fi mai bine grijită, că, cum în trupul omului sânt vine și mai mari și mai mici, așa printr-însul merg pâraiele și mai mari și mai mici, și varsă din toate părțile și aduc venit cu acea voință, făcând bogății și folos acelor țări dintr-un loc la altul, cât să poate zice că lucrurile anume a unii margini sânt de obște pre locuri crăiia.

Și de vreame că merg acele ape de obște pe locuri, șăs și pe câmpii, pentru aceaia vasele lesne și iușor pe ape pot să umble. Și rar vărsări de ape să tâmplă. Pentru aceaia, apele nu fac pagubă și încă unele ape așa curg de lin și de veasel, cât abia poți priceape cu ochii încotro merg.

Unele dintr-însele dau în Ochian de la apus, numai Garonna,
32[v] Știaranta și Ligheris, iară altele în Ochian/nul Britaniei[211], cum e Senna, Somna[212] și altele carele să tovărășăsc cu dânsele. Anume Rodan și Ada[213], întră în Marea Mediteranului[214] (carea mearge prin mijlocul pământului[215]).

Mai mare iaste dintr-însele Ligheris, mai reapede Rodan, mai bogată Senna, mai veaselă Somna. Britania duce lipsă în ape, ci numai marea așa să varsă și întră în mijlocul țării cu câteva mijloace dintr-o parte și dintr-alta, cât puține ape îi trebuiesc să umble cu vase. Și apoi, acea margine a Britaniei așa iaste de răcoroasă, cât nici o țară a Franției n-are mai bune pășuni. Și încă sânt apele așa tocmite, cât foarte cu lesne să aduc negoațele dintr-o mare într-alta și foarte aproape de Somna, Lamosa, așijderea de la aceastaș Somna la Marna și la Senna, de la Rodan la Ligheris.

Iulius cel Bătrân[216], pentru să fie mai iușor precupiile pre Marea Mediteranului și pe Ochian, s-au ispitit să împreune Somna cu Mosela.

---

[209] *Latini.*
[210] *Gemeno.*
[211] *Bertagna.*
[212] *Sonna.*
[213] *Anda.*
[214] *Mar nostro.*
[215] Paranteza explicativă nu există în textul lui Botero.
[216] *Giulio Vetere.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

mare şi iscusit gând au fost, ce l-au împiedecat zavistia[217] lui Ilior Graţila[218].

Nu să află în Franţia iazere alease şi sânt acolo heleşteie[219] multe, cu hrană de peaşte, că nu vei găsi un boiar ales care nu va avea aproape de curtea sa heleşteu. Şi sânt acolo heleşteaie aşa de mari, cât vor fi împrejur ca 2 mile şi mai bine, pline de peaşte, întru ales, ce să atinge de obiceaiurile lăcuitorilor ceia ce să hotărăsc cu Hişpania şi cu ţara Italiei, având megieşie şi cu obiceaiurile şi cu veniturile.

Mai stătători la hire[220] şi la minte, ce unii mai mult, alţii mai puţin (sânt voroviţi de toţi[221]), alţii la minte cam iuţi, bucuroşi la carte[222], mânioşi, neblânzi, poftitori la lucrurile noao, voroava multă decât tăcuţi, neiubitori de pace şi de tocmeală (de n-au nepriatini streini cu care s-ar sfădi, cu ai săi fac price[223]).

Să uită la averile sale şi la liubov îndesine, dintâi mânioşi, iar în lucru blânzi, dumnezeieşti şi râvnitori spre Dumnezeu, cum le e mărturia, frumseaţile besericilor lor şi avuţia preoţilor, şleahta lor, adecă neameşii[224], din fire voioşi.

Prostimea[225], scumpă, fricoasă, slabă, neputincioasă, alegând de ceia ce petrec în fruntea Hişpaniei şi a Filandriei. Putearea carea să află pururea
33r aceştii crăii era 4000 de oameni într-armaţi / şi 6000 hărăţători, cărora le plătea pururea. Aşijderea această putearea sta în ajunsul banilor cu carea craii cei dintâiu au deprinş a face pedestrime străină şi aleasă vaci <ni>că[226].

Acvitania

Acvitania, trăcând munţii Perinei, îndată întrăm în ţara Levitaniei[227], carea are astăzi 2 ţări bogate: Ghiena (căriia îi zic şi Graconia[228]) şi

[217] *Invidia.*
[218] *Elio Gracile.*
[219] *Stagni.*
[220] *Hanno piu fermezza d'anima.*
[221] *Universalmente pronti d'ingegno.*
[222] *Desiderosi di novità.*
[223] *Se non hanno nemici con chi guerreggiare fuer di casa, li trovano in casa.*
[224] *Clero.*
[225] *Plebe tenace, cordarda, imbelle.*
[226] Liseşte în manuscrisul românesc pasajul final al acestui subcapitol, referitor la calvinism.
[227] *Acvitaniei.*
[228] *Guascogna.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Lingvadoco[229] şi amândouă aceastea să împart în cneazii[230]. Iar întâi până a mearge mai nainte să cade a spune că munţii Pireanii sânt foarte înalţi, împărţiti în multe părţi; au în sine văi late, pâine de hrană şi de oameni, unde să pasc de toate hiarăle[231] şi prin luncile lor să face terpetinul, duhot[232], şan[233]. Şi belesc coajă după copaci. Să vezi acolo cum izvorăsc din dosul acealor munţi fântâni, izvoară, iazăre, pâraie petutinderea; aşijderea ape pucioasă[234] şi în carea să cunoaşte piatră acră şi aceastea pre multe locuri. Aşijderea să află acolo hier ales şi oţel, în ţara aceaia ce să chiamă Foichiu[235].

Bearnia, Bigorea, Comingua, Foitră[236]

Supt ţărmurile munţilor Periniei să află spre apus şi spre răsărit cneaziei Bearniii şi stărostia sau ţara Bigoriii şi Cominghiii. Bearnia să împarte în cea de sus şi în cea de jos. Cea de sus iaste în munţi şi are târg de frunte Oleron, târg de mijloc. Cea de jos stă mai mult pe vale; acolo e târgul Lescav şi descălecătura Pau, cu pravilă iscusită[237] şi îi iaste No[238]. Ortes, Morlas, Pontac, Codereah, Navarghin[239].

Văi sânt într-această cneazie Navartin pline de oameni carele să chiamă văile Salto şi Aspa. Avuţia lor sânt şi caprele; capre sânt acolo multe şi lesne le pot ţinea acolo, că umblă pre ceale stânci nalte, nestricând alte lucruri dumeasnici. Aceştia Bearnii sânt din naşterea lor veaseli, isteţi, gigăţi la stat, le e dragă voinicia, râv<ni>tori spre oaste şi aşa sânt cât mai mult socotesc de sine de-a hirea decât sânt.

---

[229] *Languedoca.*
[230] *Principati.*
[231] Marginal: *şi păduri.*
[232] *Pece.*
[233] *Soveri.*
[234] *Solforee.*
[235] *Consea di Foix.*
[236] *Foix.* Acest titlul nu este marcat în manuscrisul românesc drept subcapitol. L-am plasat astfel prin similitudine cu textul lui Botero.
[237] *Terra con Parlamento.*
[238] *Nais.*
[239] *Navarrin.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Patru târguri ale lor într-acest chip le laudă: cine o au văzut Oleron au văzut toată lumea. Cine au văzut Orthes va zice adevărat că e frumoasă. Cine au văzut Pau n-au văzut altul ca acesta, iară cine au văzut
33[v] Lescav n-au / văzut de potriva lui.

Bagorez[240] iaste ţara de să samănă cu ceale pomenite, numai lăcuitorii sânt mai inimoşi şi mai porniţi[241]. Târguri de frunte aceştii ţări iaste Tarba, deasupra apei anume Aduro, împărţit în patru părţi, care de la sine să despart cu pâraile sale şi cu pădurile şi cu porţile sale şi cu zidul împrejur, de unde să cunoaşte că acest târg nu e făcut o dată. Alte târguri mai alease sânt: Lorda; târgul acesta sau descălecătura aceasta iaste tare (şi mai mare parte a târgului acestuia iaste de obşte a Bigoriii şi altor margini megieşăşti), pentru ce o au făcut tare de apărătură, pentru lucrurile ceale groaznice şi pentru posoarea naltă mai mult şi pentru oştile care era de multă vreame între englezi şi în franţoji şi între albighenşi, ieriticii, şi catolicii între comisii sfeatnici de la Tolosa şi între alţi cneazi şi pe urmă pentru răotatea şi pentru înfocatul iad a hugonotilor.

Aşijderea, Baniatis[242] iaste, ce să chiamă aşa din topliţă*[243] sau din boane după Itălie, cam calde care sânt acolo. Între alte părţi aceştii ţări să văd acolo şi 2 văi: una e aşa de lungă, ca şi Auba apa; alta e ca apa Aduro şi între alte bişuguri ce sânt în Acvitania şi aceastea să pot număra: să fac într-însa de bune vinuri, poame, grâne, fânuri. Prin toată această ţară să află oameni aleşi ce să chiamă capotâni[244], carii nu lucrează împrejur alte meşterşuguri, ce numai împrejur leamne[245], buţi şi alte vasă lucrând dintr-însul; sânt săraci de tot aceştia şi i-au lepădat şi alţii, i-au gonit de la sine, nu pot trăi în târg, ci să mistuiesc prin sate şi pre delaturea târgurilor cu fiarăle, cum sânt la noi jidovii şi ţiganii. Zic unii că sânt cei de apoi albighencii[246].

Cominghia iaste mare ţinut[247], împărţit în Cominghia de sus şi de jos. Cominghia cea de sus iaste toată pre munţi, scaunul său, târgurile lui:

---

[240] *Bigorre.*
[241] *Maneschi.*
[242] *Bagneres.*
* Topliţă – izvor de apă caldă.
[243] *Bagne di aque calde.*
[244] *Capotti.*
[245] *Legnaioli.*
[246] *Reliquie degli albigesi.*
[247] *Contea.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Bertrand şi Cosărans, din care cel dintâi stă în vârful unui munte, care pregiur sine are văi cu roadă şi dealuri cu păşune, pentru ce oamenii de acolo mai mult împrejurul vitelor să zăbovesc decât împrejurul altor bu-
34' cate. Alte locuri mai alease sânt: San Biato, San Frigheo şi această / (şade pre un pisc nalt acoperit cu vii), Cagheres, Morigheo, Saliers. Iară cea de jos are târgul făcut nu de mult, anume Lumbret; nu e mare, iar e bun loc şi e bine pus, are bişuguri de grâu, de vin. Aşijderea iaste într-acel unghiu târgul Samatan; foarte tare acesta iaste, care are în sine şi cetăţuia Borgo de laturea târgului, târg cu negoaţă şi cu Muret. Între târgurile carele sânt de potriva lui nu să poate vedea lucru mai cu bişug şi mai bogat. Oamenii aceştiia Cominghiii sânt den firea lor proşti, muncitori, nu mult vorovaci şi prea puţin <la minte>[248] la cuvinte stătători. Să hotăreaşte cu dânşii ostrovul la Iordanul care stă deasupra apei Savvei şi deasupra Gavrii unde iaste Ghemontul Estraţii, unde e Mardanda şi iaste într-aceale ţări Bazrieris, lăcaş bun, şi târgul Reiut. Mearge apoi Foir, stărostie bună şi Pamier (şi acolo lăcuieşte episcopul şi Foir, unde să află dreptate şi orânduiala).

Această ţară iaste pietroasă şi groaznecă, iaste oarece printr-însa şi şăs şi spre odihnă loc, cum e Saverdon şi Maseres. Oamenii sânt şi acolo groşi şi tari[249].

Baiona şi Bordeo

Vreamea iaste acum să ne întoarcem la mare, unde întâi să veade Baiona pre un deal, la sfârşitul munţilor Pireniei[250], între 2 ape frumoase, lăcaşuri fruntea[251] acei ţări a Biscaliei, carea iaste supt Franţia.

De aicea până la Bordeo nu e prea aşăzată cu oameni spre mare, pentru nebişugul şi aşa cât acolo nu sânt scale, nici sânt niscare cozi de mare. Numai în a dreapta să veade târgul ce să chiamă Dax, întărit făcut tare şi în ziduri şi în băşci* şi şanţuri bine tocmite. Aşijderea are în sine

[248] Şters în manuscris.
[249] *Similmente materiale e duro.*
[250] *Su l'ultimo promontorio dei Pirenei.*
[251] *Piazza importante.*
* Băşci – subsoluri, pivniţe.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

fântâni cu ape calde; are şi după târg o fântână cu apă sărată şi lucruri hieroase şi cleioasă[252].

Vine Bazas, bun târg; de aicea iaste cale la locul[253] ce-i zic Sfânta Maria, carea ţară, pentru că e pusă la loc jos foarte, să află cu apele dease şi pentru aceaia are tini şi iazere.

De aicea trecând Lasparo sosim la Bordeo, carea iaste frunte Gvasconiei.

34v Şi acest târg iaste unul din ceale bune aşăzate în Evropa / numai la Franţia. Stă pe ţărmurile apei Garoniii, a căriia ape o varsă pre multe locuri zidurile lui şi, când să turbură marea la lună plină, atuncea apa mării întră şi în târg. Această apă iaste mare şi latâ, să suie şi să pogoară cu marea şi vărsându-să înaintea târgului ca luna când e jumătate, face scală frumoasă şi fără grijă franţujilor, pre carea poate umbla fiece feliu de vas.

Acest târg are ziduri tari, băşci, coşuri pline de pământ, şanţuri are şi cetăţuie şi foarte bună pusoare, că despre amiazăzi şi despre răsărit locuri are pustii care să chiamă Lagat. Despre apusuri are tini şi lăcaşuri ce să chiamă Medoc, toate tinoasă. Pentru aceaia văzduhul de acolo iaste umed şi stricătoriu, nesănătos[254].

Să văd feliuri de lucruri bătrâne şi ales la curţi de carii zic uniia Tutela şi alţiia Galien, de carea zic că a fost minune[255]. Acolo aşijderea iaste Divanul[256] la carea să judecă toată Ghiena. Aşijderea iaste acolo şcoală[257].

Numai la Unghia[258] iaste o ţară carea iaste sacă şi neplodnică[259]. Că oamenii de pre aicea pre aiurea trăiesc. Avuţia acelor lăcuitori (carii adevăr toţi sânt mănunţi, iar înţelepţi) iaste arceale[260] şi peaştele, hiară şi dobitocul şi acolo iaste cneazie[261] vestită de Albres, iar spre miazănoapte Bordea. Are câmpuri cu roadă, fac sare de ajuns, grâu, aşijderea locuri alese de vinuri, care le duc la multe ţări. Aşijderea şi de la Gvada iau

[252] *Bitume.*
[253] *Capo.*
[254] *Morbide, non che insalubre.*
[255] *Amfiteatro.*
[256] *Parlamento.*
[257] *Università.*
[258] *Laude o Langhe.*
[259] *Sterile.*
[260] *Soveri.*
[261] *Ducato.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

buruiana cu carea pocostesc corturile, în care e foarte avută Tolosa şi ţara pre aproape. Aşijderea iaste avută şi cu alte avuţii Acvitaniei. Şi aşa, întorcându-ne spre Italia, iaste aicea Neric, apoi Cordon, spre Vloş şi Lestore, unde să începe ţara armînească şi să trage de la Lestore până la Nagorol şi de la Manioaţa până la Bigorea.

Această margine, de ce să mai apropie la Langhiabordiii[262], de aceaia mai pierde bişugul său şi aşa la sfârşit rămâne pustie. Lestorea stă pre un munte, împrejurul său având 3 ziduri şi înlăuntru are o fântână foarte bogată, din carea mai mult de 80 izvoare ies. Să veade acolo din munte, într-o scală vie, carea o varsă apa Hersul, târgul Aus, al căruia arhiepiscopul are mai mult de 100000 venit şi are supt sine aproape de 70 eparhii şi măcar că fiecum nu arată atâta avuţie acestui târg, iară iaste şi
35r foarte plin şi ales. Ceaialaltă / parte carea stă pre stâncă unde iaste un tîrg din ceale mai bogate şi mai de mirat franţojăsc[263].

Tolossa

Acum să venim la acest târg care e capul Lingvadocăi. Acest târg iaste unul din ceale mai vechi în Franţia şi după Parijul întrece pe altele cu mulţimea oamenilor, cu avuţia şi cu veaste[264].

Are parlamente şi şcoale foarte vestite într-ales, are beserici iscusite[265], între carii ca a lui St. Satornic[266] are o trulă[267] latâ şi înaltă, în carii sânt pline de sfinte moaşte ale sfinţilor. Aşijderea acolo sânt făpturile alease[268], cum e mănăstirea ce-i zic a Sfântului Dominic şi ţintirimul de Abradiis[269]. Basado iaste un loc unde sânt mori multe care sânt mai alease.

Întru această crăiie lăcuitorii lor sânt stătători la minte[270], carii cu multă nevoinţă (şi încă voi zice), cu mare inimă şi îndrăznire ţin ale sale

[262] *Langhe di Bordeo.*
[263] *Più belle di Francia.*
[264] *Riputatione.*
[265] *Magnifiche.*
[266] *Saturnio.*
[267] *Scurolo.*
[268] *Fabriche.*
[269] *Della Daurada.*
[270] *Ingegno sodo.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

urice[271], care au aşa de mare, cât trăiesc în mare şi încredinţată volnicie[272] şi ca oarece republică pospolita[273].

Aşijderea sânt înţelepţi din naştere, cu obiceaiuri şi cu lucrurile sale şi grabnici la pedepsit.

Acum, de vreame ce am ieşit din Acvitania, am trecut Garona, iar fi-va bine că vom face margine Lingvadociii, ca să nu ne mai întoarcem la dânsa.

Iaste acolo târgul de cin Abide unde s-au chiemat Albighinsa. Episcopia, într-acesta târg, are venit 60000 francos şi mai multe. Aşijderea iaste: Caliaţa, Vaur, Rodis, Manda, Castres, Castilnao, Mirapolis şi, deasupra apei, Auda, Carcasona. Cu acest pârâu să înceape în cea de sus şi în cea de jos. Şi încă mai jos iaste Narbona. Fost-au acest târg mai nainte mai mare decât acum şi au fost cea dintâiu descălecătură (colonia[274]) râmleanilor în Evropa după Italia.

Mearge apoi oraşul ce să chiamă Agda, Beziers, bun târg, Monpeliar[275].

Iaste vestit pentru mărirea lui, pentru cuviosie, căci foarte cuvios [...][276] marginii şi văzduhului, iaste ales pentru învăţături de doftorii. Acvimorte, adecă ape moarte[277], iaste de-a firea lăcaş târgul ce să chiamă Nimis. Întâiu au fost cu mult mai mare, precum arată seamnile zidurilor
35[v] celor de demult bătrâne. Aşijderea acolo să văd lucrurile bătrânilor, /cum e divanul, podul, acoperământurile, meşterşuguri de cheit<o>are făcute sclipuri*, supt pământ, groti, stâlpi, scrisorile şi bani făcuţi cu chipurile bătrânilor. Iară deasupra apei, care să chiamă Gardo, iaste Belcarea, Veze, Alet şi, deasupra apei Rodanului, podul Sfântului Duh, fromos lăcaş căruia îi zic aşa depre un pod care are în sine 40 sclipuri cu meşterşug ales făcute şi puţin mai sus iaste târgul ce să chiamă Veriers, scaunul unii ţări. Am fost uitat târgul ce să chiamă Lodeva, care rămâne dinapoi.

Acest târg încă e bun, unde a goni silesc[278], în anul 1563 au dezgropat trupul unui sfânt Fulcran şi l-au tăiat bucăţi, lucru nu numai cu spaimă a-l face, ce şi fărdeleage.

---

[271] *Privilegi.*
[272] *Libertà.*
[273] Nu este la Botero.
[274] Exact termenul lui Botero.
[275] *Mompelier.*
[276] Urmează un spaţiu gol în manuscris.
[277] Traducerea nu este la Botero.
* Sclipuri – arce.
[278] *Ove gli ugonotti l'anno* lipseşte în manuscris.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Între apa Cversitarno[279] şi Dordana să veade târgul Caors pe lângă spatele unui munte în chipul unui ou[280]; acest târg iaste frumos, mare şi avut şi capul iaste târgul ce să chiamă Cversi.

Această ţară iaste bogată, că are agonisite şi de peaşte la apă dulce şi să face acolo de toate, până într-un cărbune. Iaste această ţara foarte veaselă pentru pusoarea celor ţări de sus şi celor de jos şi celor ce sânt împreajma ei.

Are în sine fără câteva cetăţui târgul ce să chiamă Montalbona, pus în dosul unui deal înalt. Are apa ce să chiamă Tarno în vale şi o fântână avută căriia îi zic Grifone. Deasupra aşijderea are o stărostie foarte avută în tot bunul şi nu să poate vedea în lume nimica mai de mirat decât viile lui.

Aaghen şi Ghirchiania între mări[281]

Aceştii ţări Aaghen iaste scaunul târgul ce să chiamă pre acestaşi nume Aaghen, foarte iscusit ţinutul lui de mirat. Iaste roditâ şi căci iaste între mijloc, între Tolosa şi între Bordeo, deasupra Garoniii, să află într-însul mare negoaţă. De aicea, trecând San Macarino, venim la Livorno şi de acolo la margine carea să chiamă între 2 mări, că marea vărsându-să până aicea, face 2 limanuri: unul vine şi cuprinde în sine Dordona până la Livorno, iară alt liman iaste Garona până la Bordeo şi
36r aşa face un loc / ca un chip de ostrov căruia marginea iaste la un loc ce-i zic Carbonieres.

Perigortea[282]

Perigortea, carea să împarte de Arghenes cu apa ce să chiamă Dordona, iaste această ţară pietroasă, rea, cu munţi, mai mult are castane decât pâine, face şi oarece vin, dar slab şi acru. Neguţătoriile acestor oameni sânt în buruiane şi în mascuri. O varsă această ţară 6 ape, pentru

[279] Lipseşte titlul subcapitolului: *Quersy*. Este comasat *Quersy* cu numele apei *Tarno*.
[280] *Teatro ovale.*
[281] *Aagen. Paese entro due mari.*
[282] *Perigort.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

aceaia are peaşte de voie. Văzduh are supţire şi sănătos, oamenii harnici şi custă mult. Are în sine, fără cetăţui, târgul ce să chiamă Perigus, carele iaste capul aceştii ţări. Aşijderea are şi târgul Sarlat. Perigus stă în mijlocul aceştii ţări, pre un şăs încungiurat cu munţi, vărsat cu apa ce să chiamă Ila. Să împarte pe tărguri şi pe sate. Amândouă lăcaşurile sânt dease şi pline de oameni. Nu să fac acolo precupii mari, că e pus într-un loc groaznec, are lipsă de apă, pe temeliile de casele bătrânilor şi pe supt pământ sclipuri de piatră.

Santonia

Santonia iaste ţară carea nu să poate spune ce bişug are. Capul aceştii ţări iaste târgul ce să chiamă Santes, unde să văd seamnele unui divan[283] şi locurile acealea pre carele duc apa (adecă şandravanuri)[284] şi un loc ca-n chipul unui veasel[285], pe podul apei ce să chiamă [...][286] Ştiarata.

Alte locuri mai de frunte sânt [sânt][287] ce să chiamă Maranto, Borgo, Blaia, San Ghiovani, Danghel[288], podul pe apa Ştiaratii. Aşijderea iaste târgul ce să chiamă Angolema, carea stă o parte pe un cat între 2 ape şi o parte pre vale, unde au fost mai nainte un târguşor. Drumuri are făr'de orânduială, casele făcute rău, iar ţinut are avut, în care ţinut iaste Cetatea Noao[289] ce să chiamă Coniac[290].

Aşijderea iaste într-acest ţinut târgul carele să chiamă Roţila, al căruia ţinut să trage de la Sfântul Ioan, Danghelai până la Portama<ran>t. Iaste acesta Portamarant lăcaş tare de apărat şi cu posoare, că dintr-o parte
36[v] iaste marea, iar dintr-altă parte iaste tină, pre / aiurea ziduri, turnuri, şanţuri făcute cu mare sârguială şi poate să să numere între ceale tari apărături a franţojilor. Nu zic să fie vechiu acest târg. Locuitorii lor, pentru multe urice[291] ce au avut prin cei de la crai, au sosit de la o vreme la

[283] *Amfiteatro.*
[284] *Acquedotti.*
[285] *Arco trionfale.*
[286] Spaţiu în manuscris.
[287] Repetat în manuscris.
[288] Lipseşte *Pons.*
[289] *Castel Nuovo.*
[290] Sensul este altul la Botero: se află acolo atât Castel Nuovo, cât şi Cognac.
[291] *Privilegi.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

volnicie, iar volnicia semeţeaşte şi turbure voia omenească. pentru aceaia şi aceştia pe urmă au rădicat grumazii nu numai împrotiva craiului, ce şi împrotiva besericii şi lui Dumnezeu şi au călcat toată dumnezeirea şi leagea. Are scală aleasă carea mult ajutorează pre acei târgoveţi.

Puetu

Puetu iaste o ţară desfătată nu numai cu hrană şi cu roade, ci iaste ţară veaselă şi are şi locuri de vânat întru ales şi nu e moşie ca aceasta în Franţia, alta unde ar fi mai multe paseri; are 1200 eparhii, supt 3 episcopii carii sânt anume: Pontiers[292], Luzon, Malezes. Portier (iaste târg de frunte). socotind cât loc au cuprins zidurile, iaste mai mare după Parijul în toată Franţia, iar nici lăcaşurile, nici oamenii nu să protivesc cu mărirea zidurilor, că s-au pustiit cu oştile de casă[293] până la această vreame.

Limoson

Limoson, după care să chiamă Ligomes[294], aşa-i aceştii ţări care să împarte în cea de sus şi în cea de jos, Limosina. A Limosinii cei de sus iaste capul acel târg şi stă o parte pre vale, o parte pre dosul unui deal lung şi îngust. Are apa ce să chiamă Viena nu departe şi are ca cum ar fi la început o fântână rodoasă, carea îi dă apă şi măcar că stă departe de mare şi n-are apă de vas, iar să fac mari neguţătorii şi pentru înţelepciunea şi isteciunea acelor oameni, că nu sânt nimica leaneşi şi nici şăd fără treabă. N-are mult grâu şi pentru aceaia hrana lor mai mult iaste secara[295]. părinc[296], castane, rădiche[297].

Spun că în Franţia sânt 3 târguri pe munţi, bogate târguri, ce să chiamă Limosin, Pui[298] şi Muntele cel Deşchis al Liverniii[299].

---

[292] *Poitiers.*
[293] *Guerre civili.*
[294] *Limoges.*
[295] *Orzo.*
[296] *Panico.*
[297] *Rave.*
[298] *Puy.*
[299] *Chiaramonte d'Alvernia.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

37r Cei de jos, Limosina, are în sine târgul ce să chiamă Tul / la[300] şi lăcaşurile ce să chiamă Uxerche şi Briva.

Berra[301]

Berra iaste o ţară în pâini, în păşuni avută şi în dobitoc şi în lână. Să zăboveaşte mari neguţătorii în postaje[302]. Are ca la 12 ape.

Târguri de frunte are ce-i zic Burgheer; acest târg iaste bătrân şi ales, care are 7 porţi, 7 grădinice, 7 beserici cu şcoale şi 17 parohii, 2 igumeni[303] şi un şpital bogat (ade<că> unde să hrănesc săracii[304]).

Aşijderea şi iscusite şi alease şcoale şi divanul şi un târg nu prea mare. Vădu-să acolo seamnele bătrânilor şi ales minune oraşăle sau târgurile alease supt ascultarea ei sânt: Isodon, având îngrădituri mari şi cetate căriia îi zic „cetatea roşie", Arghento, Sţiatrea, Sanciarria, Mehul, Aighian şi de toate să numără acolo 33 târguri cu ziduri.

Alvernia[305] să împarte în cea de jos şi în cea de sus. Cei<i> de sus fruntea îi iaste Sfântul Flor şi a ceştii de jos Muntele Deşchis[306]. Toată iaste cu dealuri; mai rodnică în dobitoc şi în lapte decât în pâine, iar aceasta are toate ce poate să rodească 'vreo margine de acolo, cum e venitul pâinii, şofranuri, peaştele în divuri*, miiare, păduri, cleiuri.

Are câteva cetăţui[307] şi rudii ales<e> (adecă Madem). Muntele Deşchis stă pe munte cu priveală îngrădită[308], cu locuri şi cu dealuri, acoperit de vii şi cu izvoară slobozite.

Are ziduri tari şi făpturi[309] frumoase. Aşijderea nu departe are apa carea să chiamă Tirstam[310] şi podul carele acolo l-au făcut apa curând

---

[300] *Tulla.*
[301] *Bituriges* este la Botero titlul subcapitolului. În interior este *Berry.*
[302] *Panni.*
[303] *Abbatie.*
[304] Explicaţie inexistentă la Botero.
[305] Lipseşte subtitlul *Alvernia* în manuscris.
[306] *Chiaramonte.*
* În divuri – în foarte multe feluri.
[307] *E piena d'infiniti castelli e d'inumerabili famiglie nobili.*
[308] *Facile salita.*
[309] *Edifici.*
[310] *Tireteno.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

dentr-o fântână[311] şi săpând stânca lungă de 30 coţi, groasă de 6 coţi, lată de 8 coţi.

Alte târguri cei<i> mai de jos Alverniii sânt 13 şi de frunte sânt: R<i>on, Monferato, Ancueria. Sfântul Flor, a cei<i> de sus târgul de frunte, stă pe o stâncă naltă, are supt sine Orilia[312] şi Brisa[313], foarte bune târguri.

Villai, Florâste, Borbonisia

Aceaste 3 ţări stau în mijloc spre miazănoapte, una pre lângă alta. A
37v Vilai întâiu târg de frunte iaste care să chiamă Pui / vestit pentru dumnezeirea[314] cătră Sfinţia sa Maica Preacista, iar a Forestului ţară târgul de frunte iaste Mozbrison, destul de bun târg.

Şi acesta are şi ţinut avut de leamne şi cărbuni (singuri de sine făcuţi) şi de hier. Pâine şi vinuri nu să fac multe, iară dobitoace şi lapte are de ajuns. Văzduh are reace, precum aratâ luncele de brazi. Norodul acolo e prost, scump în cuvinte, cu pază nevoitori spre folosul său. Al<te> târguri sânt: ale Sfântului Gherman, Feurs, Roana, Ramberta[315], ţara Borbones, având această poreclă dupre o cetăţuie. Cap are târg bun şi avut ce-i zic Molins deasupra apei Alier, în carea lăcuiesc[316] cneazii, pentru pusoarea ei iscusită şi pentru feredeaile[317] alease ce sânt acolo.

Salonia, Turena, Turinghia

Mergând preste apa Ligheres, trecând marginea Beriii, să veade Salonia, nu mare ţară, năsipoasă şi nerodnicioasă, având lăcaşuri Gherghean, Sulli, Ferrea, Clearin al Sfântului Vavrinis[318].

---

[311] Sensul frazei la Botero este acela că apa din fântână s-a pietrificat, alcătuind treptat un pod.

[312] *Origliac.*

[313] *Bressa.*

[314] *Divotione.*

[315] *San Ramberto.*

[316] *Frequentata.*

[317] *Bagni.*

[318] *Lorenzo.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Şi de acolo mearge la Turena, mergând deasupra apei Ligheres, carea să trage de la Blois până la Saumar şi nu să foarte lăţeaşte. Iaste această ţară, carea pentru biş<ug>ul poamelor, pentru posoarea veaselă, pentru văzduhul sănătos, pentru folosul apelor, îi zic grădina franţojilor. De frunte într-însa târg iaste şi bun Saurmar; întreace locurile de aproape cu cetăţuia.

Blois are în sine ţinut nespus cum e de veasel, pentru ce acolo trăia[319] foarte bucuros craiul Liudovic al XI-lea, ca să fie putut lungi viaţa de carea să grijiia el cu toată nevoinţa, că cu bunul văzduh, cu frumuseaţea fântânilor, cu pusoarea bună a locurilor, cu vremile vânătorii, departe întrecea pe alte ţări a franţojilor. Locurile veasele aratã, aşijd<er>ea lăcuitorii cu obiceaiuri boiereşti şi cu trebile sale[320] iscusite.

Să văd acolo între alte iscusite lucruri[321] rămase a râmlenilor adevărate ţehi sclipuite* [322], aşa de mari, cât ar putea umbla preste dânsele trei călări. Merg prin câteva loc<uri> pre supt pământ, prin mijlocul munţilor şi a stâncilor groaznice. Într-un unghiu acestui târg (care iaste o parte pre
38r stânci, o parte pre deal, o parte pre şăs) / s-au arătat pre o stâncă o curte într-o cetate mare, unde Henric[323] al III <lea>, craiul franţojesc, au poruncit să ucigă la semn pre toţi ai lui Henric, cneazului de Gvisov[324], şi ai lui Liudovic, cardinalului de la Rens a frăţini-său, în anul 1588, din carea faptă a lui au izbucnit Franţia nespuse nepăci[325], supt care nepăci, de un călugăr a lui St. Dominic, ce-i zicea I<a>cov cel blând[326], au fost ucis craiul Henric, după a căruia moarte mari zarve şi oşti să făcusă între ceastă crăiie câţ<i>va ani şi nu s-au împăcat până n-au lepădat Frizia craiul navarilor şi apoi au fost primit cu pozvolenie tuturor de stăpân[327].

---

[319] *Si ferma.*
[320] În manuscris *său.*
[321] *Relique.*
* Ţehi sclipuite – arce.
[322] *Acquedotti.*
[323] *Arrigo.*
[324] *Duca di Guisa.*
[325] În manuscris *năpârci.*
[326] *Giacomo Clemente.*
[327] Această informaţie lipseşte la Botero.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Amboza foarte să potriveaşte cu văzduhul şi cu frumseaţea pusonii. cu Blois şi acolo s-au început zarvele şi giurământurile împrotiva lui Franţişco al II-<lea>, craiul franţojesc, şi cu numele ugonoţilor acolo s-au izvodit în anul 1561.

Bretania sau Britania

Să întrăm trecând în apa anume Legherem[328], la Britania, carea în loc de hotar are apa pomenită ochianul Ţicon[329] şi Anghio. Iaste această ţară avută în dobitoace, în unt, în brânză, în lână, în peaşte, în in. Să împarte în cea de sus şi în cea de jos. Cea de sus mai mult să apropie spre Lighera, cea de jos spre Hendichiul[330] englizilor.

Are în sine 9 târguri, în care târguri grăiesc trei limbi. Târgul anume Cornovalia şi Sfântul Pavel şi Întrevir[331] grăiesc berton, bertona de care iaste grai mai de frunte[332]. În târgul anume Renes, Dol şi în San Malo ţin limba franţojască. Iaste târgul anume Nant, Vănis şi San Brio, grăiesc într-amândoao limbile. Târgurile alease într-această ţară sânt Nantes şi Renes. Cel dintâi iaste avut cu precupiile, că are şi pusoare bună, aleasă. că stă ca cum ar fi în gura Liguriii şi aşa să ajutoreaşte şi cu marea şi apa.

Cestalt târg iaste mai veasel, că acolo iaste Epitropul[333] ţării. Scale alease aceştii iaste anume Breaste şi San Malo. Breaste stă deasupra unii cozi, nu mare, a mării. San Malo stă deasupra unii stânci; când să întorc apele mării îndărăt[334], să lovesc de ziduri şi vasele să apropie bine la târg. unde e şi loc bun de apropiat, pre iaz făcut, spre mare. Mai veasel loc
38[v] iaste / anume Denan, unde dintâiu a vedea desfătăciuni domnii, vărsată cu apa anume Rasa. Locuitorii Britaniei mai mult arătura păzesc decât alte zăbăvi. Aşijderea sânt înfrânţi şi cu umbletul pre mare, merg la Bacalaitam[335], de unde aduc mari mulţimi de peşti uscaţi carii-i usucă. Vestiţi sânt caii şi dulăii Britaniei.

---

[328] *Ligeri.*
[329] *Cenon.*
[330] *Canale.*
[331] *Treguiers.*
[332] *Antichissima lingua.*
[333] *Parlamento.*
[334] *Reflusso.*
[335] *Baccalai.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Normandia

Nu e în Franția mai avută și mai bogată, când pentru apropiare Angliei și a Parijului și pentru nevoința lăcuitorilor, carele dă lor și marea și apa Sena, agonisesc mari folosuri carea iau din veniturile negoațelor streinilor, așijderea dintr-aceaia carele vine din țara lor. Și oamenii singuri, fiind ascuțiți la minte, tare cu nevoința să țin și ajutoresc șie și spre[336] folosința sa. Să trage în lung deasupra mării de la apa anume Țicon, care să înceape de la Fugheres până la Epta și să împarte în doao părți cu Sena. Trecând apa Țicon, îndată întră la o țară ce să chiamă Constant[337] dăpre târgul Constanțis, care târg măcar că n-are ziduri, nici alte împrejurul lui, iară și iaste frumos și bine pus și apă adusă prin oale pre supt pământ[338].

Ținutul lui are multe lăcașuri și cetățui și ales deasupra mării, iară târgul de frunte iaste Avranțes, care deasupra unui deal și pre supt dânsul mearge marea. Iaste rătund și bine făcut, de piatră, și are de laturi târg cu mult mai mare decât târgul singur. Ridicatu-s-au așijderea între ape târgul a Sfântului Mihai cu muntele său ca un turn de piramide. Deasupra muntelui iaste cetatea și pre vale târgul pre care l-au împrejurat apele.

Vine apoi Boiuza, unde e o beserică între altele aceștii țări foarte frumoasă. Vin acolo nu departe 2 pâraie, care apoi împreunându-să, să ascund pe încet supt pământ și de o milă de acolo ies și venind la mare, au făcut frumoasă și fără grijă scală.

Nu trebuie a lăsa târgul Falisca[339]. Acest târg stă într-o vale
39r împrejurat cu munți. Iaste ca / în chip de corabie. La o margine iaste cetățuie făcută pe o stâncă a târgului de apărare, împrejurat cu șant adânc și cu 2 heleșteaie. Așijderea un târg rătund pre carele îl pun mai frumos în Franția. Ținutul lui iaste plin de heleșteaie și de feliuri de izvoară și pentru aceaia ținutul lui iaste tot cu verdeață și răcoroasă pururea.

Antes[340] iaste un sat nu departe de Falesa, puțin mai departe de 8 mile nemțești de la mare. Acolo apa mării, prin gaurile pe supt pământ

[336] Tăiat în manuscris: *nevoința sa.*
[337] *Constantin.*
[338] *Acquedotto.*
[339] *Falesa.*
[340] *Arnes.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

vearsă la vreame aşa de mult, cât îţi pare că e ca un iazer şi aduce acolo mult peaşte. Iar nu e în ceastă parte a Normandiei mai iscusit lăcaş decât acest târg[341]. Stă deasupra apei anume Orno, care apă l-au împrejurat şi l-au încungiurat şi altă apă, nu departe de dânsul. Iar Orno cu opreala apelor mării aduce acolo de la mare vase destul de mari.

Are cetăţuie de apărat, care cetăţuie să numără de o cetate de ceale mai mari a franţojilor, pentru ce o laudă că e mai de frunte domnilor franţozăşti. Iaste acolo un târn[342] în patru muchi, de mirat de nalt, având din dos alte patru mari târnuri şi şanţuri foarte adânci şi în mijlocul acei cetăţui iaste meidan în carea ca la 6000 de oameni pot sta în rând.

Iar Normandia nu face vin, ce numai la Caian[343] se află vin câtva şi în Arghenţiş. De 3 mile de acolo să face Burn[344]. Alte târguri alease acolo sânt: Alavzon, Lizius, Evreu, Manta. Iar alţii pun în Normandia ţara ce-i zic Parhe, în care lăcuiesc oamenii cărora le zic Unili. Are în sine feliuri de târguri şi merg printr-însa ape, anume Husna, Comeoca, Lubea[345]. Iar capul a toată Normandia iaste Roano şi stă mai multă parte deasupra marginii de la dreapta apei Senii de 18 mile franţozăşti de la Haura şi are pod de piatră în 4 muchi, ales înalt şi lat. Apa aceasta face scala la carea curând creaşte marea, vin pre dânsa vasc cât de mari.

Iaste acolo făcut Parlament de Liudovic al XII<-lea> supt Roano, iaste marginea Cau, în carea iaste mulţime de oam<eni> mânioşi, groazneci.

Acolo cel dintâiu născut fiiu stăpâneaşte toate, cum să ţine acesta aşăzământ şi în Bearnia, că pre alte locuri tot lasă câte oareşce altor mai pre urmă copii. Iaste apoi, pre lângă mare, Avrandigraţia, cetate[346] aleasă
39v fă/cută de Franţişc cel dintâiu şi obârşită de Henric al II<-lea>. Iaste tare de apărat, iară încă mai tare pentru pusoarea ei, că acolo mearge apa mare, vine şi să aduce şi tini are primprejur.

Vine apoi Fecan, egumenie vestită carea să chiamă depre scala foarte bună şi tare San Valer. Anghia iaste o ţară între Sena şi între mare, foarte umedă şi pentru aceaia şi tinoasă şi puţin folos. Socotesc că toată ţara are 83 târguri şi lăcaşuri de piatră.

---

[341] Lipseşte numele târgului: *Caen*.
[342] *Torre*.
[343] *Caense*.
[344] *Del buono* în text, nu este o localitate, ci se referă la calitatea vinului!
[345] *Lambea*.
[346] În manuscris: *cetoată*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Anghio sau Andegabuma[347]

Întorcându-ne îndărăt, la marginile Bearniii[348] cei de sus, iaste slăvită cneazia de Anghio, ţară dintre ceale mai bune a franţojilor, având în sine dealuri, văi, şăsuri, maluri, are bişug de ape, că acolo cură printr-însa ca la 40 de pâraie. Mai alease sânt Foir, Serera şi Mena. Aceaste ape fac această ţară avută în peaşte, în fănuri, în ierbi, în herghelii, în turme şi în hiară. Vinul acolo are mare laudă şi să află aicea pietrii alease care să dăspică ca scândurile şi le au prin toată crăia în loc de streşini. Târgul de frunte iaste aicea Anghieres, foarte bun, având cetăţuie pre un deal cu 14 turnuri şi are o ş<c>oală[349] făcută de Liudovic al II<-lea>, domn[350] de Anghio.

Maine, Beosa, Orleans

Ţara Mainiii o varsă trei ape, iară mai multe sânt acolo păduri şi frunzare decât altele; pentru aceaia are de ajuns vânat şi agonisite. Lăcuitorii de aicea sânt foarte înţelepţi şi mintoşi.

Târg de frunte are această ţară anume Mans, mare, iar slab. Vine apoi ales târgul Vandomo de unde să mearge la Beosa, al căruia cap iaste anume Ceartec, bun târg în care iaste turn, adică având 72 zaconuri. Să hotărăsc cu dânsul Sciareodum[351], în care oamenii (preste obiceaiul altor franţoji) au în voroavă graiu scurt – or înţeleage aceale ce vei pofti de la dânşii – şi să adeveresc încă mai scurt, de care au mers în poveaste[352].

Acolo ţinutul lui aceaste are ales, că într-însul spre Normandia să
40r sfăr/şăsc viile şi încă puţin mai departe aşa nu sânt vinurile bune.

Iar întorcându-ne la Beosa, iaste această ţară carea toată stă pre spinarea unui deal şi pretutinderea n-are nici o apă şi vara acolo fântânile curând seacă. Nu sânt târguri mari, ci tot mici şi nu foarte iscusite, iară în hrană, în bişugul grâului, nimica nu va din cale, nici a Puliei, nici Si<ci>liei. Are de-a dreapta Orleane, iscusit târg. Iscusit să chiamă şi

[347] *Andegavensis.*
[348] *Bertagna.*
[349] *Studio.*
[350] *Duca.*
[351] *Sciartes.* Lipseşte informaţia legată de existenţa a 72 catedrale canonice în acest loc.
[352] *Passano in...*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

pentru frumoasă pusoarea şi pentru mărirea lăcaşului, că iaste împrejur ca la 3 mile italieneşti şi denafară de ziduri are alt târg foarte lung şi aşa iaste târgul plin de oameni prepuitori şi plecaţi.

Pentru hărnicia apelor la neguţătorii şi la precupii, ţinutul ei iaste unul din ceale mai bune ale Franţiei, ales pentru bişugul grâului şi alease vinuri.

Să scrie acest târg cu iscălitura de cneazia fiiului al doilea născut al craiului franţojesc[353], iară Carol al IX<-lea>, văzând câte zic de multe spre acest târg (nefiind alt târg mai ales de sprijineală oştilor şi de mântuirea a toată crăia), l-au împreunat cu crăia sau cu coroana şi au făcut acolo cetate ca un târguşor.

Mergând pre ţărmurile apei din dreapta, iaste lăcaş bun Ghean. Aşijderea iaste calea carea să chiamă Ştiante sau trecătoare bună Nevers, târg de mijloc; deasupra apei anume Ligher are un pod cu 20 sclipuri[354]. Ţinutul lui iaste mai avut în pănură şi în păşune decât în pâine şi în vii; găseaşte-să acolo hier şi pietri alease de case. Iar că s-au zis de podul Neverului nu voi lăsa şi aceasta, că întru aceaiaşi apă atâtea poduri sânt de multe şi aşa de mari cum e la Ghean, la Orleans, la Bles, la Turs, la Saumura, Pontedesii, la Nantes, cât eu nu ştiu să aibă altă apă în Evropa atâtea poduri de multe şi aşa de frumoasă.

Şi întorcându-ne îndărăt, să veade acolo deasupra târgului Ghiane, mai sus ţara carea să chiamă Gatenese; îţi pare că e Sanloia năsipoasă şi de lăcaş nu e bun, căruia cap iaste anume Migli. Alte lăcaşuri sânt acolo Fonstinableo, Nemurs, Monie, Fertea [...][355]

Ostrovul la Franţia[356]. Spre miazănoapte de la Roano stă această ţară ce-i zic ostrovul la Franţia şi târgul de frunte al ei iaste Parijul, care iaste unul din părţile ceale mai aşăzate nu numai al Franţiii, ce şi a toată
40[v] Evropa, că făr'de / Parijul în care iaste o<a>m <eni> ca într-o crăiie, iaste şi în ţinutul lui aşa de multe târguri, cetăţi, sate, odăi, cât spun că împrejur de 5 mile[357] mari sânt ca la 12000. Parijul iaste mai mare târg în Evropa, alegând numai Ţarigradul. Pricinile măririi lui sânt acestea că acolo lăcuieşte curtea craiului foarte puternic. Aşijderea iaste şi Parlament cu foarte

[353] La Botero este *rè cristianissimo*.
[354] *Archi*.
[355] Lipsă un fragment de text.
[356] Plasat în text, dar la Botero este subtitlu *Isola di Francia*.
[357] *Che nel circuito 10 mile*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

mare judecată. Sânt şi şcoale aşa de mari, cât greu iaste a creade aceaste lucruri şi ales pre lângă o ţară cu bişug şi mai mult pentru apele bune care fac scală, trag pre oameni aşa mulţi, cât socotesc că sânt la 500 000 de oameni, în 18 000 de case de târg şi în târgurile carele sânt denafară nu cu mult mai puţin.[358]

Oraşul preste tot are 62 mănăstiri. Parijul tot să împarte în şcoale[359], în sate şi în târgurile ce sânt denafara târgului.

Târgul stă într-un ostrov pre carele îl face apa şi acolo să vezi 2 făpturi de mirat: una iaste a besericii a Maicii Preacistii Mariei cu 2 turnuri în dosuri la un loc înalt şi în frunte. Al doilea iaste la curţile Parlamentului, în carea iaste sala aşa de mare cât în toată Evropa de potriva ei nu iaste; cu atâtea crame împrejurul ei, cât acolo vei vedea totdeauna iarmaroc, în care vei afla pline de toate lucrurile iscusite şi bogate.

Visconta Parijului (căriia îi zic aşa ţinutului[360]) are dintr-o parte Pontuoze, Puesa şi St. Gherman şi dintr-altă parte Corbilio şi a lui St. Dionizii şi alte multe lăcaşuri şi voi zice că e lumea odăilor[361]. Mai sus la Corbilia iaste lăcaş cuvios anume Melun, care poate să se chiame izvorul cel mic[362] al Parijului celui mare.

Aşijderea la Franţia razimă târgul anume Seles şi Biaves (măcar că alţii îi numără la Picardia), al căruia episcop iaste în cei de frunte în crăii. Stă pre loc frumos, are dintr-o parte munţi şi dealuri veasele şi iscusite şi dintr-o parte păşuni şi lunci cuvioase de mirat şi cetăţi din ceale mai tari într-această crăiie. Şi iaste plină de oameni războinici şi inimoşi şi acolo să lucrează rase şi pânze alease.

Picardia /

41r Ieşind din marginile acelui ostrov, întrăm dintr-o parte la Picardia şi dintr-altă parte la Stumpania[363]. Mare ţară să împarte de la sine cu apa anume Aino pre mai multă parte. Picardia are 12 târguri şi lăcaşuri mari şi

[358] Lipseşte un pasaj din Botero.
[359] *Università.*
[360] *Giuridisdittione.*
[361] *Un mondo di villaggi.*
[362] *Piccolo ritratto.*
[363] *Sciampagna.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

între altele sânt aceastea: Svesonso, Copienie, Noium, Lion şi aceasta iaste apărare foarte tare, cum pentru posoarea ei, că stă într-un deal nalt, aşa şi pentru pentru paza ei. Vine dupe aceastea Fera şi Guiza, apoi ţara carea să chiamă Veromandul, unde iaste Sancvitina şi Perena (unii pun aicea Noiun). De aicea trecând Corbio, să veade târgul de frunte al Picardiei, anume Amiens, unul din ceale mai bune târguri franţozăşti, deasupra apei Sono, care, pre lângă alte apărături acolo ce să află făcute (de care mai mare nu poate fi), îl face de stă fără grijă de toate silele.

Vine apoi ţara din Ponţiu, pentru carea ţară au fost mulţi ani între englezi şi între franţoji. Ponţiu îi zic pentru mulţimea podurilor, că fiind această ţară plină de tini, de heleşteaie şi iazere, n-ar putea într-alt chip a treace. Are în sine locuri anume Abelvelea şi alte locuri în lung pe lângă acel ţărmure al ochianului, până la apa Cansţia, unde iase din ţara Boluniei, carea e plină de târguri şi de sate. Acest târg să împarte în cel de sus şi în cel de jos. Cel din jos îl varsă marea şi nu e foarte mare.

Cel din sus iaste la un loc arătos de mirat, întărit de Henric, craiul al II<-lea>. Între dânsele iaste loc de 100 de paşi. Pricina întoarcerii acestui târg au megiaşia cu Anglia, carea nu e mai departe de 8 mile leşăşti. Henric al VIII<-lea>, craiul al englezilor, cu cheltuială nespusă l-au fost dobândit şi l-au ţinut câtăva vreame, ce Odoarduiu, feciorul lui, l-au întors pre urmă drept 400 şcute.

Vine ţara carea să zice Deoza, carea are târguri, anume: Gvenis, Ardres, Hames, Blamis, Cales. Acest târg mai de pre urmă să socotiia mai denainte vreame de mai tare cetate în Evropa, o au fost luat de la englezi Franţişic Gvesa cneazul[364], preste câteva zile. Iaste făcut în 4 comuri împrejur, pretutinderea sânt tini[365] mari. Are o scală fără grijă, iar nu mare, şi pre lângă dânsul iaste o cetăţuie din carea păzesc veniturile ce le zic Risbani[366].

Ţinuturile Caleii şi ale Boloniii nu sânt prea de laudă, pentru mulţimea pădurilor şi pentru locu<ri> nisipoasă petutinderea pre mare[367].
41[v] Aceşti oameni ai Picardiei cu oştile care au avut, cu flaminghii au câşti/gat

[364] *Francesco Duca di Gvisa.*
[365] *Paludi.*
[366] Sensul este neclar. La Botero: *un forte dell'entrata, che si chiama Risban.*
[367] *Lungo il mare.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

laude de oameni tari şi inimoşi. Şi adevărat nu o dată au arătat îndrăznirea şi vitejia sa, precum mărturisesc câteva ţări[368] şi câteva cetăţi nedobândite carii îi păzesc pre dânşii de nepriatini.

Bria. Ştiampania

Ştiampania, carea să chiamă Bria, să potriveaşte Picardiei în bişugul grâului, iar întreace cu bişug.

Are această Bria bişug de fân şi de dobitoc. Târgul de frunte al ei iaste anume Meaus, că stă pre un deal arătos şi cură pre dânsul apa anume Marna, din care un izvor[369] împarte acel târg în doao părţi. Uniia îi zic Satul[370], alţii Mercato.

În Sat iaste cetate carea să ţine cu pază[371].

Într-aceastaş Bria iaste Satiocierri şi Provinţ, lăcaş mare, unde să face trandafirul[372] întru această crăiie şi fac dintr-însul acolo rodo, zahar sau cofeturi[373] vestite la toate ţările.

Ştiampania are în sine multe şi mari lăcaşuri, cum e Rensul, Mitropolia, cetatea, anume Ştialo, foarte aleasă pre vreamea oştilor. Şi are ţinut foarte avut în pâine. Troia, unul din ceale mari şi franţojăşti târguri. Tare Sansu Sicnam[374], mitropolie veache, stă în dosul[375] unui munte, carele <are> iazer în vârf, de acolo iase un izvor, carele răcoreaşte şi udă hotarăle târgului şi locurile. Are ţinut foarte ales în care sânt câmpuri de pâine, locuri de vii, lunci foarte veasele. Sate, odăi nenumărate stă pre apa Sonna, ca şi Auserra, căriia îi zice Antisiodorum. Obârşia aceştii ţări iaste la marginea carea să chiamă Basini, căriia scaun iaste târgul care să chiamă Ştеaumonte.

---

[368] În manuscris *tari*.

[369] *Torrente*.

[370] *La Villa*.

[371] La Botero sensul frazei este altul: *Villa* este o cetate care *domina il Mercato*.

[372] *La più belle rose vermiglie del Regno*.

[373] Nu există în textul lui Botero această enumerare, ci doar că din aceşti trandafiri *e se ne fanno conserve per ogni parte*.

[374] Botero: *Sans*.

[375] *In cima*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Lorena sau Lotaringhia

Historicii franţojăşti îi zic Austrasa[376], marginea aceaia în Reni şi între Mosa, ca şi Neutria[377], carea stă între Mosa şi Senna[378].

Austraziii i-au mutat numele Lotarus Chesar[379]. Pentru aceaia, şi astăzi îi zic aceştii părţi Austraziei Lotaringhia şi să cuviniia numai domnilor de Lorena.

Această ţară are hotar apele, anume Sarra şi Mosa, măcar că treace amândoao ape preste nu aşa departe. Iar preste Mosa mai departe (de vom
42[r] închide aicea) / ţara carea să chiamă Gardeluc, carea razimă la această cneazie, să hotăraşte cu Luţemborco, cu Trevis, cu Alsaţia, cu Borgundia, cu Scampania. Să trage de la Astena, carea iaste deasupra Mosei, până la Darne. Calea iastę de 4 zile bune şi de la Bardeluc până la Bisţia 3 zile. Are în sine 3 episcopii, anume Merz, Verdun şi Tul, de care Tul şi Verdun, pe vreame oştilor trecute, au avut apărare de la Lorena. Merz au stătut împotrivă.

Târguri mai sânt acolo, anume[380]: Naansi (acolo zace trupul ce-i zic papistaşii al Sfântului Bernatin[381]). Capul cneziei Lorenii Barleduc.

Aşijderea, târg de frunte al altei ţări iaste San Nicolo, Espinal, Lunevila, Pontamoson şi alte lăcaşuri multe, care fac o stăpânie. Şi, măcar că între nepriatini şi între megiaşii săi curteani să află această ţară, iară s-au ţinut şi să ţine cum cu cinstea, aşa şi cu laudă, cum cu putearea, aşa şi cu mintea. Are pâine de ajuns, vin, carne, sare; face 500.000 de şăici cu venit, că 200.000 are venit de pre ocnele de sare, iară celelalte despre păduri, de pre apă, de pre pâine, de pre lunci, de pre lucruri argintoase şi de pre altele ca aceastea făr' de nici o asupreală a oamenilor.

Scaunul cneazilor iaste Nansi, pre care o au întărit şi o au păzit de mirat de tare în anul 1586, că cneazul acela, ca să nu-i pustiască nemţii (care, cu puterea, groazneci mergea la Franţia) stăpânia şi ţara, au împrejurat cu

---

[376] *Austrasia.*
[377] *Neustria.*
[378] *Reno.*
[379] ***All'Austrasia Lothario Imperatore diede nome di Lotoringia.***
[380] ***Il capo della Ducea di Lorena.***
[381] Lipseşte această paranteză din textul lui Botero. Paragrafele următoare sunt inversate în manuscrisul românesc, fapt ce face ca sensul frazei să fie greu de urmărit.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

zidurile târgul cel denafară, au lăţit împrejur târgul Nansi, ca să poată acolo a aduce şi a ţinea acele care i să cuv<en>iia.

Bardelec, târg de frunte, a doilea cnezie, să împarte în cea de sus şi în cea de jos (zicând franţojeşte) şi în mijlocul lor iaste palaic*[382].

Borgonia sau Burgundia

Iaste această ţară vestită pentru putearea cneazilor celor bătrâni.

Să potriveaşte cu Ştiampania, cu vinurile, iar cu bişugul pâinilor rumene[383]. Să împarte în doao părţi, cu apa Sonno: cei despre răsărit îi zic Starostia[384], cei despre apus Cneazie[385]; amândoao era alease a cneazilor. Iar, după moartea lui Carol celui îndrăzneţ, Ludovic al XI<-lea> le-au luat
42v cneazia, care / să începe la marginile Langrei şi acest târg deasupra muntelui care să chiamă Vogheso şi să trage până la Lugdun[386].

Deasupra apei Sonna poate a să vedea foarte multe târguri, cum e: Ausona, <târgul> a Sfântului Ioan, di Lana, Macon, Ştialon. Din dreapta rămân Dighion şi Auton, din carea, socotind venitul[387], iaste Auton, că e mai vechi (sau Augustodunum). Iară socotind cinstea mai de jos, cu aceasta întreace Degheon.

Auton[388] stă supt munţii Ţene şi iaste mare împrejur, iar n-are case multe. Şi mai mult trăiesc acolo preoţi.

Iar Degheon stă pre loc şăs veasel, cu dealuri aproape cuvioase, care degrabă să rădică şi, unul după altul rădicându-să, aşa merg până la Provinţia. Lăcuiia mai denainte cneazii care anume l-au împodobit, iară, că pre urmă l-au încungiurat – şi aici era pe vreamea lui Liudovic al XII-le, pentru aceaia l-au întărit bine. Acum iaste scaunul ţării[389], epitropiii Provinţiii. Are nu departe de sine 2 dealuri, din care pre unul iaste

---

* Palaic – palat.

[382] *Castello.*

[383] *Ma cede nei grani.*

[384] *Contea.*

[385] *Ducea.*

[386] *Lionese.*

[387] *L'antichità.*

[388] *Degheon.*

[389] *Parlamente.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

cetate şi sate Fontanis, moşia Sfântului Bernato[390], şi în alt deal cetate de mirat, îi zic Talant.

Aşijderea iaste şi târg iscusit tare de apărat, anume Sonna[391], şi nu departe de dânsul iaste iazer şi 2 izvoară mari şi dintr-aceastea are acest târguşor apă de ajuns şi alte lăcaşuri şi văi. Iaste şi cetate Semur, nu mică, carea iaste cap unii margine, carea să împarte în cetăţi, anume în Donion şi în târgul denafară şi aşa, acum, ajunge de cneazii stărostiii.

<La Contea di Borgogna[392]>

Nu iaste mare ţărişoara[393], că nu e în lung mai multă de 90 şi în lat de 70 mile. Iar poate să să chiame, pentru nespus bişug în pâine, în vin şi în carne, şi într-alte lucruri de toate (că acolo sânt şi fântâni sărate şi herghelii[394] de cai), ca cum ar fi strâns, pre scurt, la un loc Franţia. Are 70 de lăcaşuri, în care lăcuitori să află oameni hâtri şi viteaji buni. Să împarte în 3 părţi şi aceştii scaunile sânt aceaste târguri: Grai, Dola şi Salnis, Besanzone.

Târg să poate chiema împărătesc şi comisul Bordiei, unde nu e nici
43[r] staroste, ne/cum să fie osebit stăpân.

Târguri de frunte sânt anume: Besanzone, care târg ţine pre craiul în loc de staroste, nu de stăpân. Iaste foarte tare şi cu locuri şi cu pază.

Dolo iaste târg mare, are Parlament şi şcoală. Aşijderea iaste tare şi cu paza şi cu pusoarea şi, pentru aceaia, zic de dânsul că iaste cheia cea de frunte a ţării. Ca aceasta sânt Grau şi Ionnelte.

Bressa, Savoia sau Sabavdia

Cu grab stă ţara carea am pomenit, să hotăraşte Bressa şi Savoia. Bressa are şăs, iar Savoia dealuri. Ceaialaltă de la Burgundia o împarte apa Sonna, iară ceastă de la Bressa o împarte Rodan. Ceaialtă are bişug de

[390] *Bernardo.*
[391] *Beona.*
[392] Lipseşte în manuscris.
[393] *Contea.*
[394] *Razze.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

pâine, cânepă, peaşte, pâraie, heleşteaie. Iară aceasta are şi pâine pre vii şi pre dealuri, şi păşuni de iarbă pre dealuri de ajuns şi, pre une locuri, vinuri foarte bune, cum e la Momeliano[395] şi la Moriene[396].

Capul ţării Brisiii iaste Borgo, bun lăcaş, nu e târg tare, făcut de cneazul Emanuil.

Savoia are scaun târgul care să chiamă Ştiamberi, care lăcaş iaste pus ca într-o colibă[397] între munţi, bine e pus, şi cu case, şi cu hotarul. Acolo, mai-nainte vreame, lăcuia cneazii într-o curte iscusită[398].

Târgurile acolo sânt aceastea: Belea, Muţier iaste capul Taraltaziii[399], San Ghiovani[400] iaste capul Morieniii Nisiniii, unde au adus scaunul său episcopul de la Ghenina[401]. Momeliano iaste un târgşor, câteva mile italieneşti de la Ştiamber, destul de bun, având o cetate mică făcută pre piatră vie, unde să încep 4 drumuri.

Târgul Dicon iaste capul marginii, care să chiamă Fosihni[402].

Are în sine Savoia neşte şăsuri foarte cu roadă şi cu văi avute, şi dobitoacele au păşune deasupra unor munţi, carii m-ar creade, şi are şi un iazer. Iar mai vestite sânt aceastea: Nesviburgheto, Ghineva[403].

Are în sine Savoia munţi nenumăraţi, aşa că cine mearge printr-acele părţi va vedea pururea lucruri noao, că, câteodată, trecătorile să
43[v] lăţesc, câteodată să strâmtează prin munţi, câteodată să rădică / dealurile, câteodată să pogoară, odată s-a arătat înainte, altădată să întorc îndărăt, câteodată s-ar duce la şăs, iar pre urmă te vor închide la văi. Savoia, şi cu ale sale ţinuturi ce are împrejur, are ca la 800 000[404] de oameni şi, între dânşii, sânt neameşi ca la 7000 carii au venit.

Şi aicea nu voiu lăsa târgul Lugdonul[405] căruia în dos stă Savoia. Acest iaste făcut de Planco pe un deal stâncos. Acum îi vedem pre şăs apa

---

[395] *Momigliano.*
[396] *Morienna.*
[397] *Conca.*
[398] *Magnifico palazzo.*
[399] *Tarantesa.*
[400] *San Giovanni.*
[401] *Geneva.*
[402] Frază inexistentă la Botero.
[403] *Quei di Nissi, di Burghetto e di Geneva.*
[404] *600 000.*
[405] *Lione.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Sonna, aco<lo> mearge prin mijlocul lui, şi Rodan din dos şi pre urmă să împreună puţin mai jos la un loc.

Amândoao aceaste ape îl fac foarte tare şi e greu a străbate când ar vrea să-l încungiure sau să-l dobândească. Stă la un loc ca acela care să poată chiema ţenchiul sau mijlocul precupiilor Evropii. Şi, aşa, nu e târg unde s-ar afla bănari mai mulţi, de ceia ce fac bani, de cum sânt în ceaste târguri.

<Delfinato>[406]

Delfinat să împarte în cel de sus Delfinat şi în cel de jos. Cel din sus să hotăraşte cu Lugdunul şi cu Rodan, iar cel din jos cu Savoia şi cu Provinţia. Cel dintâiu, de s-ar socoti pentru cinstea duhovnicească, are cap târgul Viena, cu episcopie aleasă. Iar, de vei socoti cinstea oamenilor de lume, iaste târgul carele să chiamă Granoble, scaunul a Parlamentului ţării. Vădu-să aicea, într-acest târg, multe seamne vechi şi alease. Iaste podul pre apa Isara, carea iaste unul din meşterşugurile franţojeşti, are ţinut veasel şi, pentru hărnicia dealurilor, să fac acolo vinuri iscusite.

Alte lăcaşuri sânt anume: Romansul, Brianzon, San Valiare, Costa, Mustero[407] şi cetăţuia Delfino şi altele câteva şi aicea poate să să puie Curtuzia cea Mare[408], care iaste stă nu departe de Granoble.

Delfinatului de Jos iaste scaunul târgul care să chiamă Ambrun şi acolo să numără Valunţia, Dia (şi amândoao aceste târguri sânt supt un episcop), târgul care să chiamă Gap şi San Polo.

Târgul Ambrun stă pe o stâncă, în mijlocul unui pisc[409] cuvios, prin carele cură apa carea să chiamă Durenzo. O parte a acestui loc iaste zidită de singură acea stâncă, tesluită ca cu mâna, din singură firea ca pre apă, în lung de 500 trestii[410] de lungi şi de înaltă iaste ca la 30. A doao parte,
44[r] încungiurată de zid bun, are ape de ajuns din izvoară. Aşijdrea, să / văd acolo unele case care arată şi mărirea şi venitura. Iarăş aceasta nu e lucru mare, împrejur acest târg are munţi iscusiţi, pre carii s-ar face argint şi acolo cade şi mana.

---

[406] Lipseşte titlul subcapitolului.
[407] *Munistero.*
[408] *Gran Certosa.*
[409] *In mezzo d'una amena valle.*
[410] *Canne.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Provinţia[411]

Această ţară stă supt munţii Alpes şi supt Delfinat şi să trage de la apa Rodan până la apa ce să chiamă Varo. Are în sine 13 episcopii, din carele unele sânt <supt> ascultarea Papei de Râm şi altele supt ascultarea craiului.

Supt ascultarea Papii aceastea sânt: Avinon şi ţara Veniens, în carea să află târgurile anume: Carpentras, Cavaloane şi Veson, pre carele varsă apele anume Rodan, Durenzo şi Sorga. Şi mai sânt acolo şi alte lăcaşuri zidite 80.

Avinon acesta l-au cumpărat papa Climens al V[412]<-lea> de la crăiasa lui, Ioana, fata[413] lui Roberto, craiului neapolitanilor, în anul 1352. Numai Grabetvo au fost adeverit (cum spun unii), pentru irezia a lui Rammundo, Grabiii de la Tolosa[414].

Târgul pomenit, Avinon (de a căruia început nimică nu să ştie adevărat) are alease toate ale sale lucruri cu număr de 7 ori, adecă: porahiile[415], unde să grijăsc saracii, şpitalurile, mănăstirile călugăreşti, aşijderea, mănăstirile ale surorilor călugăriţe, şcoală de învăţături, porţi agonisit-au acest târg vestit şi mărit pentru lăcaşul acolo al papijilor în 70 şi mai mulţi ani de la papa Climens al V<-lea> până la papa Grigorie al XI<-lea>.

Rămăşiţa ţării Provinţiii iaste supt ascultarea Crăiiei. Orânduială şi trupul ţării lăcuieşte în târgul care să chiamă Lion[416], unde iaste scaunul Mitropoliii.

Adevăr e că târgurile Arles şi Marsilia să judecă amândoao singure şi deosebite au judecăţi.

Târgul Arles are un câmp sau hotar mai mult decât 20 mile între 2 cozi al apei Rodanului, nepreţuite cu hrana.

Murgina iaste vestită pentru scala sa. Iaste împrejur ca de 3 mile. Fi-vor 25 ani de când au adus acolo meşterşugul de postaje[417], din care meşterşug şi din umblete, precupiile de la răsă<rit> să hrănesc 2 părţi de

[411] *Provenza.*
[412] *Clemente VI.*
[413] *Reina Giovanna, figliola...*
[414] Frază neclară ca sens. La Botero: *ma la Contea fù confiscata (come vogliono alcuni) per l'heresie di Raimondo Conte di Tolosa.*
[415] *Parocchie.*
[416] *Aix.*
[417] *Lana.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

44v acei oameni de acolo. Mătasea acolo / nu să poate alege, că nu sânt ape. Şi are şi scală care să chiamă Tolon, mare scală, ce e cu grijă.

Alte târguri şi lăcaşuri alease sânt: Torcanos[418], Ţisteron, San Marco[419], Bruiola, Ries, Draghiam, Eresa, Freius, Astibo[420], Vemza, Brassa, din carele unile stau pre locuri hrănace, că cu locurile care sânt aproape de Rodan sau de mare sânt adevărat cu bişug, în toate de folos, carele să fac unile în Evropa, cum e grâul, untdelemnul, finicile, mearile, şofranurile, orezul şi altele.

În ţinutul carele să chiamă Eres altoiesc trestie de zahar. Alte locuri[421] acolo sânt <aceale locuri care să chiamă Freiul>[422] acoperite cu lunci late, acoperite cu rozmarin, cu zmirnă, cu mestecani.

Şăsuri ce sânt mai mari acolo sânt aceale locuri care să chiamă Freiul, Peniano, Bruiole[423] şi la Ais[424]. Iar jitniţele ales în Provinţia sânt ţinuturile Arlen şi Freiul. De ocnele de sare nu voi să zic, că sânt acolo multe foarte, la Eres, la Lectan, la Valenţia, la Berra.

Italia sau Ţara Bloşilor[425]

Trecând apa carea să chiamă Varo, întrăm în hotarăle Italici, carea ţară, căci o au scris-o cu nevoinţă, pentru aceaia noi nu vom mai adaoge la dânsa şi, mai mult, pentru aceaia că nu e în lume ţară mai ştiută şi în carea să află mai mulţi oameni streini.

Iaste acestă ţară încinsă cu munţi, carii să chiamă Alpes, şi cu marea carea să chiamă Tirenu<l>, dintr-o parte, şi, dintr-altă parte, cu marea ce-i zic Adriaticu<l>. În lat, ţara Italiii, de la apa Varo până la Arsia, puţin e mai lată de 400 mile. Iar, de ce mearge, de aceaia să mai strâmtează, aşa cât, din gura apei carea să chiamă Peşcara până de ceialaltă parte, în preajmă nu să numără mai mult de 130 mile. Şi, de la coada mării carea să

[418] *Tarascon.*
[419] *San Massimino.*
[420] *Antibo.*
[421] *Pianure.*
[422] Şters în manuscris.
[423] *Brugnola.*
[424] *Arles.*
[425] Adăugat în manuscris.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

chiamă a Sfântului Eutimie până la a doao coadă carea să chiamă Licvisa, încă e mai mică cu 22 mile, în lung numărând de la locul care să chiamă Avgusta Pretoria până la Righium, iaste de 1010 mile italieneşti.

Zic, cum e târgul care să chiamă Riete[426], să fie în mijlocul ţării, mergea de la munţii carii sânt de la miazănoapte spre amiazi şi, pentru căci iaste aşa de lungă, pentru aceaia să află într-însa de toate de ceale de /
45r folos şi ceale bune care sânt împrăştiate prin ţările de la miazănoapte şi de la amiazăzi în Evropa. Şi, căci prin lungimea ţării Italiii, în curmeziş, ca-n frunte, mearge muntele căruia îi zic Apenisus, pentru aceaia ea are din toate părţile folos şi bişug.

Pusoarea Italiii iaste tare, de vreame ce e încungiurată cu munţii care s-au zis mai sus, Alpes, şi cu marea. Iară scale ţara aceasta n-are multe şi, căci e lungă şi îngustă, nu poate strânge îndată puteare de apărat. Pentru aceaiaşi strâmtoare a ei, nu e apă aleasă, făr' de în ţara ce să chiamă Lombardia. Şi, acolo, încă să lăţeaşte locul de ajuns.

Şi muntele Apenin, carea mearge în fruntea Italiei, face mare piedecă să poată avea o ţară cu altă socoteală între sine, să aibă pre ape precupii. Blândeaţele văzduhului, acolo, de aicea putem şti că la amândoao margi<ni>le sale face vin, untdelemn, chitre, năramze şi de alte poame. Cu aceaste roduri, nu numai ţara Calabriii iaste rodită, carea stă spre amiazăzi, ci şi Lombardia, adecă pre lângă iazerul cel mare, şi la Como, şi la Garda, şi la Piomont. Pre multe locuri, aceaia parte care stă între munţii <A>penin şi între ape, are bişugul de vin şi de pâine, de păşune; aşijderea, şi dobitoace, carne, unt, brânză, mai mult pentru adăposteala munţilor care o împrejură şi pentru apele şi tinele prea umede.

Ţara anume Alpolia[427] vara iaste jitniţă[428] Italiei, iar iarna plină e de herghelii şi de turme, care vara să duc la ţara carea să chiamă Abruţium[429]. Aşijderea, ţara carea să chiamă Laveres să numără de mai avută în pâine şi în vin[430]. Numai tot ce face Italia să pare că iaste din ţara Calabriii, pâine, bumbac, mană[431] şi altele, sacâz, care strâng nu departe de muntele

[426] *Reggio.*
[427] *La Puglia.*
[428] *Granaio.*
[429] *Abruzzo.*
[430] *Cara a Cerere e a Bacco.*
[431] Mană – zmeură sau suc dulce de frasin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

care să chiamă Altomonte (nalt munte[432]), până la fărmuşile cele de sare care nu să pot alege.

Aşijderea, vinurile acolo sânt mai tari şi toate alease, şi feliuri de poame să fac toate deplin. Acolo să fac şi cai mari, au hergheliile sale, mătase încă întru ales, de carea acela bişug iaste, căci de acolo ia de ajuns crăiia Neapol, Ghenua şi Tusţia. Mai pre urmă, cu nimica ce s-ar afla în Italia să nu să afle într-ales în Calabria. Ce să atinge de oamenii aceia ce
45[v] lăcuiesc între Apenin şi între Alpes sânt la minte / şi la obiceaiuri vârstaţi şi mai blânzi. Iar care sânt amiazăzi sânt supţiri şi mai hierbinţi, precum să arată într-înşii chipul singur, căci laţi sânt, albi la faţă şi rumeni. Iară aceştia, de ce să mai depărtează de la Alpes, aceia sânt mai smalţi şi negri.

Târgurile Italiei foarte sânt frumoasă până la Neapolim, numai în ceialaltă crăiie lipseaşte tăslărie de făptura caselor, şi de gazde încă-i şi greu. Târgurile ce sânt mai frumoasă stau deasupra mării.

În Apulia iaste Italia supt munţi, stăpâni şi republice între stăpânii cei mai de frunte. Fieştecarele dintr-înşii dă haraci craiului de Hişpania, după puteare. Iar, după cinstea papii Râmului, între republice, întâi iaste Veneţia şi a doua Ghenua. Şi, de vreame ce am spus de aceale carii sânt de obşte Italiii ce au trebuit, ne vine pe urmă a ne uita, nu îndelung părţilor ei.

Liguria

Să trage între muntele Apeninus şi între marea de la apa Varo până la apa Macra. Iaste această ţară mai toată groaznecă, că stă cam spre ţările Apeninului, carea nicăire nu să depărtează de la mare, mai ales din hotarăle sale; cu feliuri de poame, cu vinuri întru ales (măcar că nu fac multe) şi ales la Tabia şi la cinci târguri.

Untdelemn, acolo, pretutindirea să face şi, ales, la Oneleila, Maro şi la Liano şi pre văi, la târgul[433] care să chiamă Ventimilia, care sânt 4.

La locul care să chiamă Sfântul Remo să fac frumoasă flori, cărora le zic palme.[434] N-are pâine şi carne multă, iar acea puţină carne ce iaste acolo iaste foarte bună. Oamenii de acolo sânt de mirat de înţelepţi, supţiri

[432] Traducerea copistului sau a traducătorului.
[433] *Valli.*
[434] Explicaţia copistului sau a traducătorului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

şi mintioşi, păzitori de lucrurile sale, nevoitori spre folosul său, cu tot mijlocul nevoind şi la oşti, pre mare foarte harnici.

Locurile alease acolo sînt anume: Niţa, Avido, o cetate mică împrejur, carea cetate multă socoteală au, Vilafranca, carea e scală stătătoare, iar nu de tot făr' de grijă, Monaco – şi aceasta e cetate aleasă – Ventimilia, târg bun, Arberga are un şăs cu roadă nu mare.

46r Văzduhul acolo iaste stricătoriu / are supt sine 350 eparhii. Finale, acesta e marhionat[435] (boierie), vestită, aşa îi zic pentru văzduhul iscusit.

Nol, târg cu scală bună. Iară mai bună scală avea Savona, ci ghinovezii, pentru zavistia, o au stricat. Nu departe de Savona să începe a să rădica muntele Apeninul. Şi, depărtându-să puţintel de la mare până la târgul care să chiamă (tăind Italia în câmpuri până la) Bobbi.

Acolo să începe Asoda, spre amiazănoapte, şi aşa mearge, tăind Italia în câmpuri, până la Ascola, în Apulia. Acolo să împarte în 2 comuri, din care unul să sfârşaşte cu muntele care să chiamă Garganu<l> şi altul, trecând nu departe de la Venosa, în 2 să împarte şi un ram curge la ţara Bari şi altul la Calabria. Şi aceasta încă în 2 comuri să taie: un com mearge unde să chiamă Capul Armorum[436] (Capul arneanilor <sic!>) şi altul Capul Columcaronea[437] (Capul stâlpilor[438]).

Iar, întorcându-ne la ţărmurile mării, să află acolo Ghenua, târgul carele iaste capul Liguriii. Fost-au pururea vestit pentru bună pusoarea lui şi socotiia acest târg ca să fie ca o parte la Italia. Şi mare puteare avea mai înainte pe mare, pentru ce nu numai au fost stricat lucrurile Pisaniei în războiu la Malora, ce şi veneţienilor s-au dat a şti de putearea acestui târg[439] şi i-au gonit la apa cea reace pe vreamea oştii carea era la [...][440].

Iar acum să află în mare slăbăciune şi cu netocmealele sale dinlăuntru şi cu aceaia că târgoveţii de acolo, lăsând neguţătoriile stătătoare şi nevoinţa împrejur republică, s-au apucat de precupii şi de agonisite cu folos, cineş şie, şi republicii nici un folos, pentru ce, neputându-să apăra cu vânturile sale de megiaşii săi, le-au căutat a să închina uneori supt

[435] *Marchesato.*
[436] *Capo dell'arme.*
[437] *Capo delle colonne.*
[438] Cele două paranteze cu traducerile nu există în textul lui Botero.
[439] *Nell'impresa di Chioggia.*
[440] Lipsă text.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

apărarea craiului frantojesc, alteori cneazilor de Mediolania. Mai pre urmă, cu faptele sale, lui Andrei Doria, s-au dezbătat[441] de supt frantoji în anul 1528, adecă de la Hişpania.

Aceale avuţii şi vistiare, cât nu e târg în Italia în care s-ar afla oamenii mai avuţi, mulţi dintre dânşii avea schimb şi datorie de bani pe
46[v] taină la multe târguri alease şi în Hiş/pania şi în crăiia neapolitanilor. Iaste acest târg împrejur ca la 5 mile, dar să trag lăcaşurile lui în lung pre mare mai mult de 13 mile, unde sânt atâtea de multe şi iscusite odăi, curţi, case de mirat, cât cu greu iaste în Italia a vedea lucruri mai mari şi mai iscusite. Pentru strâmtoarea târgului, le caută a-ş face casele înalte şi, aşa, neputând casele înălţa pre pământ, le înalţă cât poţ în văzduh. Află-să într-acest târg Campania, carea iaste harnică de mărturie. Să chiamă Campania Sfântului Gheorghie, are cinstea sa şi breasla lor nu e legată cu târgul. Lucru adevărat rar să află şi nu ştiu de iaste şi aiurea, făr' de acesta unul singur. Pe vreamea când s-au văzut republica întru multe chieltuiale, asuprită cu oştile împrotiva veneţienilor, cu care, aflându-să în mari datorii pe la neguţători, pentru ca să plătească veniturile dupre vămi şi o curte acolo iarăş aproape, aceştia, dar, ca să poată ajutori în trebile sale, au ales într-un loc un sfat cu o sută de voinici şi altă orânduială cu opt, cărora le-au închinat toată cârma aceştii Campanii, căriia i-au zis a lui St. Gheorghie. Şi această Campanie, îndatorindu-să totdeauna sume mari pe republica, întâiu s-au jălojit[442], iar apoi au dobândit câteva lăcaşuri ale aceştii stăpânii. Şi, pe urmă, le-au dobândit cu câteva parte şi, aşa, Campania s-au ţinut făr' de grijă şi în volnicie mare şi nu aşăzase întru acestea netocmeale şi mutări a răpublicii.

Sânt ghinovezii oameni supţiri, mândri, şi hâtri, şi stalnici, frumoşi la arătare. Lăcaşuri sânt foarte bune şi iscusite, trăiesc în case curate şi între oameni boiereşti, iară trăiesc spre marginea despre răsărit.

Află-să acolo Capo del Monte şi frumoase scale şi, apoi, Rappalo, având coada[443] sa din mare, sau, cum să zice, Golfo. Şi, apoi, mai încolea. Hiovar[444] şi Sestri şi Livanto, bune locuri, şi 5 târguri. Vine apoi o coadă

[441] Dezbătat – eliberat.
[442] Jălojit – zălogit.
[443] *Golfo.*
[444] *Chiavari.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

47r mai mică carea toată iaste / scală având târgurile cărora le zic Portus Veneris, Despenția și puțin mai departe iaste Lorițe[445].

Terra di Otranto

La Tarante să înceape țara carea să chiamă di Otranto, căriia îi zicea bătrânii Iapighia și închide în sine toată acea peni<n>sul carea stă între Taranto și între Baidris[446]. Strabo scrie c-au avut această țară pre vremile bătrânilor 13 târguri mari, iar pe vreamea lui numai 2 au rămas, Tranto și Brindisi.

Are văzduh foarte sănătos[447]. Iară să află acolo o lipsă pentru hrana, cum înțeleg, carne de mascuri și finice uscate, care bucate sânt dăprinse prostimii. Locurile deasupra să arată a fi tari, iar deaca să ară cu plugul sânt foarte, foarte bune și măcar că această țară are lipsă de ape, iar pășuni are alease de dobitoace și face și grâu, orz, oväz, untdelemn, chitre, harbuji aleși (sau peapeni, sau și cum zic alții în țara Oltului, lubenițe[448]), boi, măgari (sau eșechi), catâri foarte buni. Lăcuitorii de acolo sânt cu obiceaiuri proaste[449] și mai ciudnici[450] decât <mișii>[451] sau megiașii lor. Naște-să într-aceaste părți șopârla[452] (sau aspida) din carea strâng otravă cu clopoți și cu cântare[453], de care locuri scrie și Galius[454], aducând după sine pe Teofrast, de o samă de hiară nascu-să acolo.

Și hersădri[455], adecă șărpi, carii și în apă și pre pământ trăiesc.

---

[445] În continuare copistul român nu mai transcrie subcapitolele: *Toscana, patrimonio di San Pietro, Siena, Perugia, Ombria, Sabina, Laio, Regno di Napoli, Terra di Lavoro, Prencipato citeriore, e ulteriore Basilicata, Calabria.*

[446] *Brindisi.*

[447] Lipsește: *con tutto cio vi regna la lepra, per l'uso come io credo della carne di porco.*

[448] Explicație introdusă în manuscris.

[449] *Semplici.*

[450] *Schietti.*

[451] Șters în manuscris.

[452] *Tarantola.*

[453] Expresie italiană preluată întocmai, fără a se înțelege sensul.

[454] *Gallio.*

[455] *Chersidri.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Nu e nici o parte în Italia unde ar strica lăcustele mai mult decât acolo, care nimic nu lasă, trec marginile şi într-o noapte strică pâinile. Acum, noaptea mi se pare că firea acestui rău au dat apărare prin pasări, cărora le zic acolo gavie, că iale mărg pre urma acestui rău. Aşijderea, rău strică aceştii părţi de loc piatra, carea în tot anul va face acolo pagubă oarece. Tunete acolo să aud, ca şi în ţara Laboris[456], vara şi iarna.

47v Taranto stă / între 2 mări, din carea uniia îi zic mică şi altiia mare. În cea mică, carea iaste împrejur de patru mile, cad multe izvoară şi ape care să chiamă Galiaso, pentru ce, cum şi pentru liniştea ei, să strânge acolo nenumărată mulţime de peşte, nu mai puţin decât în marea Ţarigradului. Târgul stă într-un ostrov care-şi samană cu o corabie, carele să împreună cu pământul prin podurile. Acolo adaogă şi scad apele foarte cu asupreală dintr-altă parte pentru un hindichiu* săpat. Să împreună cu marea cea mare şi cea mică acel hindichiu săpat, să poate slobozi pre lângă dânsul galioane şi iaste acolo târgul carele să numără unul din ceale mai tari de apărat într-această crăiie. Mai întâiu acolo era cetate.

De ţinutul acestui târg nu pociu altă nimic să zic, numai ce au zis de dânsul Horaţius, adecă „Acest unghiu decât toate ce sânt în lume, la mine iaste mai veascl"[457].

De acolo mergând prin ţărmurile mării, să veade Chesaria, locul pustii de Galipoliei. Aşijderea, iaste acolo şi marea carea stă jos şi plină de locuri la carea cu mare dra<go>ste să strâng peştii.

Galipol stă ca într-o bucată de pământ carea să aseamănă pământului şi la marginea ei stă târgul foarte tare şi pentru pusoarea (că stâncile carele sânt acolo groaznece fac de<n> târg piadecă) şi pentru cetăţuia, pentru care lucru, pe vreamea oştii Aragoniii şi între franţoji au stătut pre lângă Aragonia cu mare a sa laudă. Apoi trăcând Ughento şi locul carele să chiamă capul Stii Mariii, arată-să Castro, la carea iaste ce privi, pentru stricăciunile carele au făcut acolo turcii.

După aceaia, vine târgul de frunte al ţării Otrantului, ce să chiamă iarăş Otranto. Din destul apelor care sânt acolo, multe împrejur izbucnesc. Are scală destul aleasă, numai cu pază despre miazănoapte şi ceriu are cu blândeaţe, deci să arată cu roadă semineţele untdelemnurilor şi chitrelor, care să fac acolo într-ales. Stâncile care umbrează acel târg despre mare

[456] *Lavoro.*

* Hindichiu, hendichiu – canal.

[457] Textul la Botero: *Ille terrarium mihi praeter omnes, angelus ridet.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

48[r] aşa sânt de slabe, cât le-au stricat apele, mai curând de / într-o sută de ani, ca la 80 de paşi.

Târgul anume Brindisi care au întâiu den târgurile ceale mai alease italieneşti (că acolo toate vasele dupre apă, având despre răsărit razim). astăzi cu netocmealele iaste făcut câmp[458]. Şi pentru aceaia acolo văzduhul iaste nesănătos foarte, precum aşa să tâmplă şi tuturor târgurilor celor mari.

Că cum nici un lucru mai sănătos nu face văzduhul decât oameni deşi lăcuitori, care loc<ui>t<ori> (când curăţesc locuri tinoasă) întocmăsc şi taie pădurile în care să aţâţă putrigaiul şi cu focul tocmesc văzduhul rău, iară cu lăcaşurile înainte dobândesc văzduh bun. Iar cu alt mijloc nu e nimic mai rău decât pustiitatea târgurilor ca aceastea, că casele singure şi răsipele lor sânt ţinerea stricăciunii.

Lăsând aceastea (că acum acest ajutoriu spre curăţirea văzduhului n-au), cum mărturisesc anume Acvelia[459], Râmul, Ravenna, Alexandria în Eghipet şi pentru aceastaşi pricină, cum socotesc şi Bagdatul nu e sănătos.

Pentru aceaia grecii nu lăţia foarte târgurile sale. Plato n-au vrut să fie în târgul lui mai mult decât 5000 de case. Aristotel iarăş au vrut să fie tot omului la un loc şi să poată într-un chip a auzi glasul cărăuşului[460].

Scala acestui târg Brindis<i> samănă cu capul cerbului a căruia coarnele împrejur, singur târgul dinlăuntru (că să împarte în 2 părţi) târgul să închide cu lanţuhul, iar cel denafară îl apară stâncile şi ostroavele lui. Cale la dânsul întâi era foarte bună, adâncă, iar pre vreamea oştii carea au fost între craiul Alfons şi între veneţiani s-au înecat acolo o corabie carea aşa au cuprins, cât de-abia străbat preste dânsa galioanele de acolo. 2 hendichiuri[461] săpate de oameni iau în sine şi aduc marea în a dreapta şi în a stânga pe lângă târg, aşa cât fac ca în chip de ostrov[462].

Are 2 pălânci[463], una între 2 cornuri[464] carea o au făcut Frideric, nepotul Barbarossăi, din piatră împietrită[465] şi foarte cu chip iscusit, şi alta pre ostrovul lui St. Andrei, pre lângă gura scalii cei deasupra făcută e de

[458] *Per le discordie mezzo deserta.*
[459] *Aquilea.*
[460] *Banditore.*
[461] *Valli.*
[462] *Penisola.*
[463] *Fortezze.*
[464] *Una tra le due corna.*
[465] *Quadre.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Alfons între Brindisa şi Otranto. Pre locul sânt măslini, iar de la Brandis la Ostano preste 5 mile[466] pretitindirea sânt plini de poame care să chiamă chespuli[467] (sânt cumu-s ceale peare pădureaţe putrede)[468]. Brandis stă de
48[v] la Râm / de 72 mile[469] şi de la Duras[470] 44[471] mile lăşăşti. În mijlocul ţării stă târgul care să chiamă Lecţi[472], unde lăcuiaşte orânduială[473] şi neameşii aceştii ţări, precum să veade pre făptura caselor şi acei margine pre obiceaiurile lor, care târg să numără a fi Neapolim cel mic.

Apulia

Să trage de la marginile Brindisii la apa carea să chiamă Fortoria. Să împarte în 2 părţi: în ţara Barului, chiemată dă latini Peucesa şi în Apulia, ce asamănă căriia îi zicea latinii Daunia.

Amândoao să împart cu apa carea să chiamă Lafonto. Întru această a doao parte să închide căpeteanie, care are în sine muntele care să chiamă Gargan şi cu ceale ce razimă la acel munte. Preste tot de toate târgurile are 13 şi 90 sate şi cetăţi.

Târgurile acolo sânt anume: Alto[474], Anghelo, Monfredonia, Siponto, Salpe, Lesina, Vieste, Ascol, Bovino, Ferensuola[475], Volturara, Termole. Troia[476]. La muntele care să chiamă Gargania (carea luând ca umăr de la Apenini şi mergând în Marea Adriaticum, iaste împrejur ca 24 mile) să văd închise toate averile Apuliei, unde sânt de ajuns şi ape.

Diomides o face această ţară ostrov, că şi calea pre un cat între ape nu e mai multă de 2 mile. Seraţinii, socotind hărnicia locului pusă aceştii

---

[466] *24 miglia.*
[467] *Cespugli.*
[468] Paranteza introdusă în text de copist sau de traducător.
[469] *360 miglia.*
[470] *Durazzo.*
[471] *220.*
[472] *Lecce.*
[473] *Il Governo.*
[474] Nu este la Botero.
[475] *Firenzuola.*
[476] La Troia lipseşte informaţia: *che fu fabbricata da Melo capitano di Basilio imperatore.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ţări, acolo s-au fost întărit şi s-au fost aşăzat acolo multă vreame, că adevărat nu e loc mai harnic spre stăpânie şi grija crăiii şi a Mării Adriaticum.

Ţara Barului[477] are în sine 36 de cetăţi şi descălecături şi 14 târguri, înte care sânt capete Bari şi Trani şi după dânsele sânt anume: Monopoli, Poliniano, Brauna, Bitonto, Apulia şi, măcar că are locuri năsipoase şi proaste şi iarbă mică să face acolo şi rară, iar aşa e de cu roadă, cât duce nenumărată carne la Neapolim, la Sclavonia[478], la Veneţia şi la Tuscania.

Abruţium[479]

Abruţium iaste o ţară mai friguroasă întru această crăiie, carea să
49r hotăraşte dincolo cu apa, carea să chiamă Fortoare şi din/coace cu apa Tronto.

Să împarte în cea mai de aproape şi în cea mai departe şi aceasta să înceape de la apa carea să chiamă Peşcara. Ceaialaltă are în sine 150 lăcaşuri şi cetăţui şi târguri 5, cum e: Benevento, Lanţiano, târgul de Hicete[480], Burella[481], Sulmona.

Iară aceasta are târguri fără episcopii sau lăcaşuri şi cetăţui 284 şi 14[482] târguri de frunte: cum e Acvila, Atri, târgul de Pene[483], Teramo.

Târgul Benevento dat au fost besericii de Henric al IV<-lea> cu schimbu<l> pentru haraci, adevărat lăsat besericii Bamberului[484], unde au fost moşia lui de Leon al IX<-lea>, apoi ducel<e> stricase acest târg şi-l îmblânziia, precum fu dat besericii de Normandii. Acvila acesta au <fost> făcut de Frederic al II<-lea>, chesariul, carele au adus acolo oameni de la Ameterna şi de la Forconium, ca să facă dincoace să fie crăiia lui făr' de grijă.

Târgul care să chiamă Lanţiano[485] arată o prescure sfinţită[486], cum zic ei „costia", din care au curs sânge lovind acea prescure un jidov cu cuţitul în Sfânta Taină.

---

[477] *Terra di Bari.*
[478] *Schiavonia.*
[479] *Abbruzzo.*
[480] *Città di Chieti.*
[481] *Città di Burella.*
[482] *4.*
[483] *Città di Penna.*
[484] *Bamberg.*
[485] *Lanciano.*
[486] *Hostia consacrata.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Supt Abruţium vine ţinutul carele să chiamă Molisto, care are lăcaşuri de piatră 104 şi 4 târguri de frunte cum e: Boiano, Gvarde, Alferia[487] Sernia[488], Trivento.

Marhia Ancontana

Să împrăştie între Apenini şi între marea, de la apa carea să chiamă Tronta, până la altă apă carea să chiamă Afolia[489]. Împărţită iaste pe dealuri şi pre şăsuri, şi pre văi, cu hrană, cu copaci, cu măslini, cu grâie, cu vinuri. Aşijderea are multe şi mari târguri, între care mai ales iaste anume Fabriano. Şi cetăţi mici şi 11 de ceale carele sânt într-însele arhiepiscopiile şi episcopiile.

Între care târguri mai ales iaste târgul care să chiamă Angheona, mai puternic Fermi, mai tare Roca, mai ciudnic[490] Ascoli, mai hrănaci Ese, mai vechiu Osmi, mai de cinste iaste târgul care să chiamă Maţerata (că acolo lăcuieşte ocârmuitoriul legii[491]; aşijderea acolo sânt învăţători[492]
49[v] şi rota[493] <sic>, adecă Sfatul), mai sfânt / iaste târgul Lorii.

Oamenii Marhionii sânt la fire mânioşi şi pentru aceaia sânt hamici la războiu; aşijderea sânt obiciuri <sic> groşi, păzesc arătura şi nu să bat foarte cu neguţătoria. Poate fi că ţara lor n-are ape cu scale şi nici şăsuri ca acealea unde s-ar împrăştia marea. Aşijderea nici alte scale fără ceaia ce e Ancona, carea măcar că e vestită, dar nu e foarte bună, că mai toată iaste plină şi cu grijă. Pentru aceaia, precupiile aceştii mări numai ce le caută la Veneţie a să muta. Închide în sine şi Marhia şi o parte de stăpânia a Urbinului, cum e anume Sinogalia[494], Fosimbrone, Pesur[495], Fano, târg bun şi iscusit.

---

[487] Este o singură localitate: *Guardialferia.*
[488] *Isernia.*
[489] *Foglia.*
[490] *Piu bella.*
[491] *Governatore della Provincia.*
[492] *Studio.*
[493] *Ruota.*
[494] *Sinigaglia.*
[495] *Pesaro.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Romania[496]

Romania să lățeaşte de la apa Folia până la Panaro şi de la Apenini până la apa carea să chiamă Po. Aseamănă cu văzduhul şi cu bişugul Marhiii. Şi are târguri anume: Aremin[497]<i>, Ţesena, Fae<n>zza, Ravena, Forli, Mimoli[498] şi fără aceaste sânt: Sasina[499], Ţervia, Bertinora, unde era mutat Scaunul Episcopiii de <la> Forlimpopoli. 60[500] mile italieneşti de la târgul carele să chiamă Faenza iaste Bresghela[501], care iaste capul văii, care să chiamă Lamonia, care vale iaste lungă de 10 mile şi lată de 60[502] italieneşti, având în sine om ca la 16000.

Iară mai iscusit de toate târgul care să chiamă Ravenna, unde lăcuia o samă de chesari şi apoi exarhii chesarilor Ţarigradului[503]. Iară că acest nume iaste vestit în istorii, spune-voi aicea de începutûl, petrecania şi sfârşitul. Începutu-s-au exarhia pre urmă, când Narsires, hatmanul al lui Iustinian, apoi şi pre Iustin chesariul, l-au gonit din Italia gotii şi întâi exarh (ce să înţeleage boierie mare de sus) au fost Longhinis, care făcându-şi lăcuinţă în târg, în Ravenna, unde avea şi craiul gotilor, au rădicat de tot orânduiala cea obicinuită a orânduitorilor ţării şi toate târgurile ceale de frunte au pus un ocârmuitoriu sau domn şi aceastaşi au făcut şi în Râm, rădicând Sfatul şi consules. Avut-au acest exarhat mare cinste. Ci pe urmă când au supus longobardii această stăpânie au perit această orânduială, pe vreamea ce Pepinus, gonind pre Astolf, au dat în legătură besericii exarhatul.

50r În/chide în sine aceaste târguri: Ravvina, Starsina, Clasia, Forli, Forlimpopoli, carea târguri făcea o republică, carea să chiamă Pentapoli, adecă „5 târguri" şi făr' de aceaste târguri razimă la exarhat Bononia, Reghium, Modena, Parma, Placenţia, cu alte târguri care stau între muntele Apenin şi între apa carea să chiamă Padova sau Po. Luat-au sfârşitul

[496] *Romagna.*
[497] *Rimini.*
[498] *Imola.*
[499] *Sarsina.*
[500] *6.*
[501] *Brisighella.*
[502] *6.*
[503] *Constantinopolitani.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

său această orânduială în anul Domnului 751, în care Astolfus, craiul longobardilor, au fost luat Ravvena, aşa că au trăit 193 de ani.

Aşijderea, harnic lucru iaste a socoti că chesarii Râmului şi ales Honorium şi apoi craii gotilor mai mult şi exarhii ş-au ales Ravvena Scaunul dintre alte târguri italieneşti, care lucru să socoti că de aicea le-au venit lor (care apoi pre părţi le-au vărsat apele). Au avut şi scale foarte alease care acum stricate-s. Mândria şi desfrânarea exarhilor împotriva Papii au fost pricina că şi arhiepiscopul s-au rădicat împrotiva lui pe vreamea lui Smeraldo, carea vrajbă au trăit până la Papa Dono sau cum zic unii până la Agathon, când Arhiepiscopul Theothor, văzându-să că e lepădat din duhovnicia sa, au închinat beserica sa Episcopului de Râm.

Această ţară de carea am zis s-au chiemat întâiu Flaminia, iară Carol cel Mare, vrând să-i strice numele exarhatului şi vrând să întoarcă inimile oamenilor spre Râm, i-au zis ei Romania.

Lombaridia şi Marhia Trevinsca[504]

Lombardia, carea închide în sine Galia, carea să chiamă Ţispadana şi Transpadana, să trage de la Panaco până la Săsina, între Munţii Apenini şi Alpes. Marhină Teverisca, căriia îi zicea bătrânii ţara Veneţiii, stă între apele care să chiamă Menzo şi Padul, iară adevărat e că amândoao aceaste ţări să chiamă cu un nume a Lumbardiei.

Aicea s-au fost plodit şi aicea înfloriia mai mult decât aiurea Aşijderea adeturile locurilor şi a văzduhului şi a oamenilor, aşa-ş seamănă, cât greu s-ar putea împărţi. Această parte a Italiei iaste mai bogată
50[v] şi mai împo/dobită decât altele precum să veade iscusirea târgurilor ei, cărora mărirea şi putearea vine pre o parte din bişugul pământului, pre o parte din hărnicia sculelor care să aduc acolo. Şi apele cu scale cum e Tesino, Adda, Olio, Mienzzo, Adighe şi ales apa Po şi hendichiurile[505] tocmite şi săpate de lăcuitorii pomeniţi şi din ape şi iazere sau tinile mari, cum e Verbano, Lario şi Benaco. Aşijderea şi şesurile alease de adus carăle, catâri şi alte agonisite cu sume şi cu greime. Ajutoreaşte aşijderea

[504] *Marca Trivigiana.*
[505] *Canali.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

spre iscusirea târgurilor pomenite putearea boierilor de Lombardia, care toţi pururea să siliia ca să înalţe şi să lăţească târgurile sale.

Deci între târgurile ţării pomenite (lăsând Veneţia între ostroave) are loc întâiu pentru mărirea Mediolanul[506], care are în sine aproape de 200000 chipuri[507] şi cătră dânsul ţinul plin de oameni. Stă într-un loc aşa de bun, cât nu fără pricină au fost lăcaşul pre vreamea crailor franţojăşti, pe vreamea chesarilor, pe vreamea crailor longobardilor şi apoi la sfârşit s-au dat supt visconte, înaintea a cărora puteare tremură toată Italia.

Sânt lucruri de mirat a le pomeni în Medeolan: cetăţuia, Tomul[508], şpitalul (unde să cearcă bolnavii şi streinii), pentru iscusenia lor.

Aşijderea ţinutul lui întreace altele itălieneşti în bişugul orezului şi în ape bune spre plăceare, când fără apele anume Teseno, Adda şi Foralambo[509] şi alte iazere carele îi răcoresc. Are 2 abătături cu scale, din carea una au abătut-o din apa Teseno şi alta din apa Adda prin hendichiuri, că mearge apa de ajuns; cu aceaia varsă şi fac luncile şi câmpurile cu roadă aleasă, ca şi la Eghipet.

<Brescia>[510]

Al doilea târg în Lombardia iaste Bresţia sau Brisia, nu pentru zidurile ei care-s împrejur, nici pentru mulţimea lăcuitorilor (că n-are nici 50000 de oameni), ci pentru legiuirea carea e mare şi latâ, că are supt sine mari şi întemeiate târguri, aşijderea văi bune şi cu oameni. Între târgurile care are supt sine, de frunte sânt anume: Asola şi Salo, deasupra iazerului, care să zice Digrado[511].

Şi între văile de frunte iaste anume Valcamonica, carea în lung iaste de 10 mile lăşăşti, având în sine mult hier şi oameni.

Razimă la ţinutul ei iazerile care să chiamă Seo şi Idri, Bononia[512]
51r (carea iară vom pune-o / la Lombardia) şi Verona, să potrivesc cu mulţimea

[506] *Milano.*
[507] *Persone.*
[508] *Duomo.*
[509] *Lambro.*
[510] Lipseşte titlul subcapitolului.
[511] *Lago di Garda.*
[512] *Bologna.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

oamenilor, pot să aibă aproape 80000. Acesta e lucru adevărat că Verona iaste mai mare şi mai frumoasă şi cu cetatea iaste mai de frunte, numai Bononia iaste mai de plăcut şi mai avută. Între Verona şi între Padva nu e mare despărţire, căutând ocolul zidurilor; numai Verona are îndoiţi oameni mai mulţi, pentru ce veneţienii dând ajutoriu Padvii. Au acolo mari învăţături şi şcoliri, cum fac şi alţi stăpâni. Amândoao aceaste târguri sânt foarte tari.

<Verona>[513]

Verona are 2 cetăţui[514], în mijloc una, alţia.[515]

Ţinutul ei pre multe locuri iaste fără roadă, pentru căci acolo nicio-dinioară grâu de ajuns nu e. Are cum ar fi 2 chei[516] la ţinutul ei: Leniamo[517], dă asupra apei carea să chiamă Menzo şi aceasta iaste stăpâna alesului iazer ce s-au zis de Gradana. Ferarzu, Mantua, Cremona, Placenţia sânt întocmai în oameni şi în moşii. Cel dintâiu departe întreace pe altele şi cu apărătura carea să află acolo aleasă şi cu pusoarea şi cu fereala şi cu cinstea, pentru lăcuinţa acolo a cneazilor acelor târguri.

Aşijderea iaste foarte frumoasă şi ales târgu<l> care să chiamă Parma, ci nu e aşa cu om mult ca cealelalte pomenite, că stăpânii parmianii[518] nu cu voie lăcuiesc aicea şi aşa des în târg ca ferarzii şi mantuanii. Între târgurile care să chiamă Modena şi Vicenţia.

<Il Cremasco>[519]

Bergamo, Cremona şi Trevirul puţină despărţitură iaste. De vom căuta pentru lăcuitorii, numai târgul Modena şi Vicenţia are ţinuturi mari şi bune. Târgul Cremona ţinut are bun, dar nu mare, târgul Bergamo are

[513] Titlul lipsă în manuscris.
[514] *Castelli.*
[515] Idee neterminată în manuscris. La Botero: *una sopra e altro in mezzo.*
[516] *Chiavi.*
[517] Fraza nu se înţelege, deoarece lipsesc fragmente: *Leniago su 'l Adige, e Peschiera su Menzo.*
[518] *Parmegiani.*
[519] Titlul lipsă în manuscris.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ţinut mare, iar grâu n-are foarte de ajuns. Celalalt ţinut al târgului Treviei iaste mai veasel şi mai frumos la privit, iară cu hrana e de mijloc şi neavut. În ţinutul Bergamului 2 văi sânt de frunte, anume Grembana[520] şi Sereana (aşa să chiamă dăpre 2 ape), fără roadă şi cu lipsă. Numai lăcuitorii aciia să ajutoresc cu socoteală şi cu meşterşug, pregiur her. pregiur lână şi pregiur alte scule, cărând şi pământ la dealuri alease şi la alte locuri şi altoind acolo viţă-de-vie, fac apoi bune vinuri.

Fost-au făcut târgul Alexandra, care cu jurământ au stătut înaintea lui Frideric al I <sic> şi l-au împrejurat cu zid şi cu şanţ într-un an şi îndată au aşăzat 15000 de oameni carii au trăit într-însul şi niciodată nu s-au mărit numărul acesta de oameni.

Târgul care să chiamă Novara şade într-un deal, în mijlocul ţinu-
51[v] tului lat şi cu roadă, plin / de sate şi de cetăţui, între care de frunte sânt anume Oleghio şi Varallo.

Ieşit-au din neamul Novarii 2 papiji: Alexandru al V<-lea>, născut în târgul anume Crusilano, măcar că socotiia să fie din Candia, căci au trăit mult acolo, şi Inochentie al IX<-lea>, născut în târgul Bononia, iară părinţii lui au fost din târgşorul care să chiamă Grabenia.

Târgul care să chiamă Pavia, de vom căuta numai spre singur târgul, nu e foarte frumos, nici sânt oameni mulţi, care iaste pricina ades asuprealile şi pustiitate care nu o dată au răbdat. Iară moşia acestui târg iaste latâ şi veaselă foarte, pentru aceaia de craii Longobardiii au fost aleasă să le fie într-însul lăcaşul.

Sânt acolo într-acel târg 2 şcoale: una făcută de Carol Boromeus[521], cardinalul St. Praxidiii[522], care şcoală iaste foarte bine întemeiată, nu numai cu orânduiala şi înfrângerea învăţăturii în carea să află acolo tinerii, ci şi cu iscusirea şi hărnicia la făptura caselor, că acesta iaste unul din ceale mai de frunte târgurile Lombardiei. A doua şcoală iaste făcută de Pius al V<-lea>, Papa – slăvită e pomenire –, care nu iaste aşa la iscusirea caselor, iară iaste aleasă de plăcut a lăcui acolo. Şi orânduiaţă într-însa iaste bună şi frumoasă. Protecţia ei iaste supt Cşonzul<?> cardinalul Alexandriei.[523]

[520] *Brenbana.*
[521] *Carol Borromeo.*
[522] *Prassede.*
[523] Fraza nu este la Botero.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Târgul care să chiamă Lod<i> nu e mare, nici frumos, iară moşia ei iaste din ceale mai bune ale Italiei, pentru aceaia face craiul venit mai mult de 100000 şcute pe an.

<Como>[524]

Târgul anume Romo[525] are ţinut pre une locuri ascuţit, însă să ajutoresc cu precupiile, cu mijlocul iazerului său care să chiamă Cvatro, care în lung iaste de 13[526] mile leşăşti.

Reghium iaste târg (cum zice Ariostul) cuvios, iară mai cuvios iaste ţinutul lui, târgul Tortona. Iară are laudă, că iaste târg pentru lăţimea legiuinţii sale, că are supt ascultarea sa une târguri nu mai mici decât dânsul, iar ţinutul lui iaste pietros şi ascuţit.

Supt Lombardia să închide şi Monsferratus[527], aşa chiemat, pentru că e ascuţit[528].

Acesta e mai de frunte din ceale 7 vestite mari sate, care sânt acesta unul şi apoi care să chiamă: Di Ţeva, Di Ponzono, Bosco, Saluzzo, Savona, Finale. Are 3 târguri, anume: Casale (unde lăcuiaşte orânduiala), tari în ziduri şi în cetăţui. Alba[529], târgul care iaste mai mare decât Casalea, ci e nesănătos; şi târgul carele să chiamă Aicva[530], vestit pentru topliţele foarte sănătoase./

52[r] Supt Marhia Triviii să închide aşijderea anume Feltrea şi Ţividal, di Billum, care stă nu departe de la târgul care să chiamă Peavea, Ţivida şi Oderzo, care stau între Peavea şi Livinza. Aşijderea nu voi lăsa Seravallea, care pentru strânsura acolo a oamenilor, s-au lăţit de trei ori mai mult împrejur de cum era întâiu. Acolo pentru folosul apelor din Mosolea fac între ales arme. Sânt acolo precupii mari de postav şi de pâine.

Spre mărirea târgurilor Lombardiei să ad<a>uge numărul mare al cetăţilor care să află acolo multe. Pentru ce nu să poate asupri, alte ţări au

[524] Titlul nu este în manuscris.
[525] *Como.*
[526] *66.*
[527] *Monferrato.*
[528] *Ferocità.*
[529] *Alba maggior di Casale.*
[530] *Aique.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ale sale pălângi pe margine, din care apără mijlocul țării. Iară într-această țară, de ce <es>te mai aproape spre mijlocul ei, de aceaia vei afla greotate mai mare. Voi sfârși acum această margine, numai ce voi spune că aceastași să lucrează în Lombardia, care să lucrează și în Părțile de Jos sau în Niderlandu, că cum e acolo marea, așa și aicea ape de voie și altele care cură pentru scundăciunea aceștii părți s-au așăzat marginile ei spre mare și așa să fac văi câteva cu udeală. Apele sărate să depărtează, precum arată Padova și Ravena, care era întâi aproape, iară acum sânt departe de mare, iară cu apele dulci să biruiesc aceaste părți care le și varsă, cum mărturisesc târgurile, ținuturile, care târguri anume: Cervie, Ravenno, Comalhia, Adrie și unile porți ale Padovii, care în lung deasupra mării așa sânt prea de înecate cu apele, cât măcar că sapă săpătorii de le abat cu mare chieltuială, iară tot nu pot pre dânsele să are, nici să lăcuiască. Și pricina mai aleasă măririi acestor[531] ape iaste apa ce s-au zis Po, care acolo răşchirându-să în multe raze, care adaogă, varsă văile cum e la Ferarza și la Ruvigo. Așijderea și apa carea să chiamă Renu, carea cade în apa Po, nu departe de târgul de Ferarza, mult dă ajutoriu la această vărsare, din țărmurile aceștii ape și din cozile ei. Și pentru acesta lucru, că au adus vărsând multe chepoiuri[532] și cu dânsele s-au astupat fundul într-aceste părți, aicea sânt Ferarzo[533], așa cât acolo, acum, mai mult nu pot umbla vasele.

Într-această parte deasupra mării fac sare de ajuns în ținutul Cerviii și în ținutul Comarhiii./

52v

Piamonte, Friuli

Aceaste 2 țări sânt cum ar fi adăosături, Piamonte la Lombardia și Friuli la Marhia Trevinei.

Piamonte (și să chiamă cu acest nume toate aceastea ce sânt supt cneazul de Savoia) să trage de la Săssia până la Delfinat, între Apenini și între Alpes. Merg printr-însele apele carele să chiamă Po, Stora, Tarano, Deria și alte ape. Are în sine frumoasă câmpuri cu roadă. Așijderea și dealurile lui sânt cu roadă, fac vin[534], sânt acolo și văi foarte cuvioasă,

[531] În manuscris șters: *târguri*.
[532] Chepoiuri ptr. chiupuri.
[533] *Ferrara*.
[534] *Favoritissime da Bacco*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

care sânt pline de fânaţe şi de păşuni. Întră în Alpes mari câteva văi, dintru care mai vestite sânt anume: Osta, Stura, Susa, Perosa, Luţerna.

Angronia are 7 târguri de frunte, anume: Verţeli, Asti, Oste, Iurea, Turino, Mondovi, Fossano. Verţeli şi Asti sânt mai mari şi mai iscusite, iară oamenii nu sânt mulţi. Mondovi târgul iaste mai veasel, pentru mai mare mulţime de oameni, că sânt într-însul mai mult de 20000 de feaţe. Târgul Turno, care are până la 17000 de oameni, iaste astăzi scaunul cneazilor de Savoia, care iarăş ei l-au împodobit, făcând acolo şcoală şi l-au întărit cu cetate ca un târguşor. Stă în loc ales şi de treabă împreajma Italiei, pentru acolo au fost colonia râmlenilor (descălecătură) şi apoi scaunul unui cneaz de Longobardia. Fost-au întâi mai mare, ci franţojii, vrând dintr-însul să facă cetate[535], i-au luat[536] peredămiste[537].

Făr' de aceaste târguri sânt în Piamonte ca la 250 târguri de piatră, între care multe sânt care să potrivesc târgurilor celor bune, cumu-i Hieri şi Biella, Runi, Sultiano[538], Penarolo[539], Caraniano, Vingo[540], Racconghi, Susa, Cvialio, Rivuli, Cavalemor, Momalier, Herascea, Buscu, Puerin, Ţeva.

Aşijderea, sânt multe care sânt ca neşte cetăţi tari, cum e Turino, Iuria, Fossano, Penarolo, Savilano, Sivasso, Vilanova, Benea.

Saluţium iaste pus pre un munte frumos. Al Alpii iaste capul unui ales marhiono[541], încungiurat de toate părţile (fără numai despre Franţia), despre Piamente. Cade în Alpes cu unele văi (măcar că într-însele iaste plin de ugonotti): aşa sânt văile de Grana, Verasta[542], Ghilbea, Esarca.

Locurile într-această sânt ceale de frunte, târgul Saluţium[543],
53r Carmanvola, lăcaş mare, Ţintal şi Ravel, cetăţuie tare.

Friuli să trage între Livenza, Istria Alpensa[544] şi între marea vineţianilor[545]. Să înceape cu Alpenii, care, pre încet plecându-să, să sfârşăsc

[535] *Per ridurla in fortezza.*
[536] Botero: *le tolsero i borghi.*
[537] Peredămiste – pe neaşteptate.
[538] *Savigliano.*
[539] *Pinarolo.*
[540] *Vigon.*
[541] *Marchesato.*
[542] *Veraita.*
[543] *Saluzzo.*
[544] *L'Alpi.*
[545] *Golfo di Venetia.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

cu frumoasă câmpuri. Prin ţara aceasta merg pâraie câteva, care pentru apropiarea munţilor din carea cad la marea, n-au vreame să împrăştie iuţimea sa.

Mai de frunte sânt Livenza, deasupra căruia sânt frumoasă şi bune cetăţui, cum e Conian, Saţil şi Morta. Aşijderea iaste şi Lemone şi deasupra căriia şade Corconia, târg pustiiu şi Portogruaro[546]. Iaste şi Taliamento cu târguşoarele Latisar şi Spelimbergo şi nu departe San Daniel şi Osoppo şi aceasta e o cetate pre o piatră singură din naştere şi ca din naştere zidită, care cu gândul iaste nedobânditä, având în sine fântâni în care să toarnă ca la 3000 buţi de apă.

Iaste acolo, spre mare, Marano, locul iscusit. Aşijderea iaste pârâul Natison deasupra căruia iaste Ţăvidal Austriii (târg ales şi bogat) şi acolo iaste Aziozo, iară pârâul deasupra căriia iaste Tradesca şi Gorăţia, care locuri sânt supt ascultarea cneazilor de racuzieni. Să veade apoi, unde cade în mare, Timavo şi puţin mai departe iaste Treste, târgu<l> cu al căruia nume să chiamă marea cea de aproape.

Capul Friulii au fost Acvilia, târg mare, cum mărturisesc seamnele lui, care încă să văd acolo. Fost-au pus de râmleni aicea, ca să păzească căile din munţii (că aicea mai mult să mută grozimea lor în şăsuri voioase) împreajma barbarilor carii au fost nepriatini păcii italiilor. Fost-au stricat de Attila.

Deci, după ce s-au rădicat acea îndătnicie, au trecut la ţara Italiei, cu mare a ei pagubă, herulii, hunii şi longobardii şi nu de mult înaintea noastră şi turcii. Astăzi Acvileia mai mult să potriveaşte a fi[547] sat decât târg; ţinut are cu roadă, iar văzduhul nesănătos. Casele acolo să văd crescute cu muşchiu şi drumurile acoperite cu iarbă. Are cai de ajuns.

Chipul oamenilor de acolo îşi răduce cu chipul morţilor decât cu viii, că sânt galbeni, uscaţi şi cu mare lipsă. Aşijderea iaste acolo beserica Patriarhului vestită pentru pomenirea Sfântului Marco şi pentru puterile
53[v] patriarşilor celor bătrâni. Stoliţa lor pentru adeasele prăzi ale bar/barilor au fost, pe vreamea papii lui Pelaghiuş, mutată la Grado şi pre urmă au ţinut venitienii pre episcopul. Orânduiala aceaia şi cinstea patrierşască mutată iaste pre urmă din beserica Gradiii la beserica Veneţiii, pe vreamea lui Neculai al V<-lea> şi Acvilia au rămas numai cu iscălitura, ca şi Grado.

[546] *Porto Gruaro.*
[547] În manuscris, *aori.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Şi văzduhul acestui târg iaste aşa de potcitoriu[548], cum am zis. Pentru aceaia orânduiala Friului şi isprava tuturor legilor s-au mutat la târgul Udinu, care târg iaste împrejur de o milă leşască şi are oameni în sine ca la 16000 şi, de vreame ce am scris marginile Piamontiei şi a Friului, vom zice 2 cuvinte ce să atinge de aceastea, în ce să potrivesc şi în ce nu să tocmesc.

Amândoao stau la obârşia munţilor Alpes. Au în sine câmpuri şi dealuri. Aşijderea, cură printr-însele multe şi reapede ape, numai că Piamonte nu să potriveaşte cu Friul în ajunsul hrănii, că ceaialaltă margine are de ajuns grâu, vin, carne, lapte, iar aceasta (Friul) face vinuri bune şi de ajuns, iar grâu şi de altele lucruri îi lipseaşte. Drept ce dar îi vine acest lucru, că lăcuitorii Piamontiii sânt zăcaşi şi îşi pierd vreamea în dar<n>; mai mult pre lângă arături să zăbovesc, la minte sânt proşti, la inimă blânzi, iubitori de p<r>iiatini. Iar lăcuitorii Friului sânt grabnici, cârtitori, mânioşi şi pricina despărţiturii între dânşii iaste bişugul Piomontului şi lipsa în roadă a Friului.

Şi pre lângă aceastea şi schimbarea pusorii locului, că Piamonte stă cum ar hi ca într-o vale între Alpes şi între Monsferasto şi pentru aceaia nu e aşa slobod acolo văzduhul să să schimbe şi cu îndrăznire să nimerească de aiurea, iar Friul iaste slobod, că stă între Alpes şi între mare şi aşa după schimbarea vânturilor şi a văzduhului, şi oamenii să schimbă acolo din ce vine, de sânt isteţi şi supţiri. Lombardia au pus în Italia 4 cneazii: cneaziia Friului, Spoliatului, Turinului şi Beneventului.

Istria

Istria să începe la apa carea să chiamă Risano sau La Formzona şi să trage până la san Vito sau, cum vor unii, până la Arsia./

[548] Potcitoriu – stricat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

DIMITRIE CANTEMIR ŞI THEOFAN PROKOPOVIČ – DOUĂ PĂRERI DIVERGENTE DESPRE LITERATURA DIDACTICĂ

Ediţie şi studiu introductiv
de
MANUELA ANTON

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

STUDIU INTRODUCTIV[1]

Dimitrie Cantemir este fără îndoială o personalitate emblematică a culturii române. Specialiști în literatură română veche încearcă de mai multe decenii să-i descifreze corect gândurile. Dacă pe Cantemir l-au interesat anumite cărți și, mai ales, dacă și-a exprimat critic părerea despre ele este o obligație a cititorilor români să cunoască prin lectură directă scrierile comentate de Cantemir.

O lucrare mai puțin cercetată a lui Cantemir este cea intitulată *Loca obscura in catechisi*, ea constituindu-se într-o replică la apariția abecedarului *Pervoe učenie otrokom* (Întâia învățătură pentru copii) din 1720 al arhiepiscopului de Pskov, Theofan Prokopovič (1681-1736). Ne putem întreba de ce Cantemir a considerat de datoria sa să răspundă unor scrieri precum cele ale lui Prokopovič, pe care criticii literari grăbiți le consideră „scrieri minore". Dimitrie Cantemir a intuit valoarea formativă a acestor lucrări. Privind retroactiv, trebuie să-i dăm dreptate. Traducerile în românește ale unor manuale școlare ca cele ale lui Theofan Prokopovič au constituit un exercițiu de cristalizare a gândirii și limbii cititorilor români.

Modelului de educație spirituală propus de Prokopovič, Dimitrie Cantemir îi ripostează cu observații nu o dată incisiv critice. Întrucât dintre cei doi participanți la „dialog" Cantemir este binecunoscut cititorilor români, vom stărui mai mult în prezentarea lui Theofan Prokopovič, despre care s-a scris mai puțin în lucrările de istorie a culturii române.

---

[1] Această lucrare a fost realizată cu sprijinul material și moral oferit de: Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu" al Academiei Române; University of Cambridge, Open Society Foundation – Romania (founded by Mr George Soros) și British Council pentru cercetare la University of Cambridge; landul Saxoniei de Jos pentru cercetare la Herzog August Bibliothek (Wolfenbüttel); Fritz Thyssen Stiftung pentru cercetare la August Hermann Francke Studienzentrum de la Franckesche Stiftungen zu Halle; Gerda Henkel Stiftung (Düsseldorf). Pentru ajutor și sugestii mulțumesc domnului dr. Simon Franklin (Clare College, Cambridge), domnului prof. dr. Dan Sluşanschi, doamnei dr. Cătălina Velculescu, doamnei Elena-Ana Petric și lui Thomas Wallnig (Viena).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

1. Theofan Prokopovič este unul dintre cei mai loiali colaboratori ai lui Petru I în elaborarea şi promovarea reformei religioase şi a ideologiei monarhiei autocrate.

Moartea patriarhului Adrian, la 16 decembrie 1700, este un prilej pentru ţar de a interveni în problemele Bisericii cu scopul de a înlătura ambiguitatea în percepţia conceptului de putere, ambiguitate determinată de autonomia acestei instituţii. Prin suspendarea temporară (de două sute de ani) a Patriarhiei, Petru I creează o situaţie nemaiîntâlnită pentru Biserică, pe care o subordonează statului, cu excepţia dogmelor şi canoanelor.[2] Ţarul Rusiei, pe lângă atribuţiile sale de conducător laic, le preia şi pe cele ale conducătorului religios, puterea închegându-se astfel într-un tot întreg. Ca şi tatăl său, ţarul Aleksej Michajlovič (1629-1676), Petru elimină din joc ierarhia moscovită, implicându-i, în procesul de reorganizare ecleziastică, pe reprezentanţii curentului de gândire religioasă de la Kiev. Dintre ucraineni el alege două persoane, pe Stefan Javorskij (1658-1722) şi pe Theofan Prokopovič, care prin activitatea lor de pe lângă Petru vor deveni figuri de referinţă în definirea raportului dintre tradiţie, mult „distorsionată" de intervenţia Contrareformei în sistemul teologic de la Kiev mai ales în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, şi înnoirile asociate cu pătrunderea metodelor protestante de cunoaştere a lui Dumnezeu.

Javorskij, absolvent al Colegiului Ortodox din Kiev şi lansat într-o carieră ecleziastică locală, este chemat de Petru în anul 1700 la Moscova, unde este numit mitropolit de Rjazan' şi Murom, şi primeşte titlul de „Exarh al Preasfântului Tron Patriarhal, Călăuzitor şi Administrator" al Bisericii întregii Rusii. Stefan administrează Biserica sub îndrumarea lui Petru I, care aştepta de la acesta o soluţie prin care să legitimeze puterea absolută a monarhului şi a statului rus laic, stat destul de fragil în absenţa atât a unei recunoaşteri religioase temeinice, cât şi a tradiţiei (de cele mai multe ori eficientă doar prin forţa sa), dar cu aspiraţii precise de a se alinia puterilor europene.[3] Stefan Javorskij

---

[2] Ca reprezentanţi ai administraţiei statului, membrii clerului nu vor depune numai jurământul canonic, ci şi un jurământ special de loialitate ţarului. Cf. I. Čistovič, *Feofan Prokopovič i ego vremja*, în *Sbornik statej, čitannych v Otdelenii russkago jazyka i slovesnosti Imperatorskoj akademii nauk*, volumul 4, St. Petersburg, 1868, p. 70.

[3] G. Gurvič, *„Pravda voli monaršej" Feofana Prokopoviča i eja zapadnoevropejskie istočniki*, Jur'ev, 1915; Robert Stupperich, *Staatsgedanke und Religionspolitik Peters des Großen* (= Osteuropäische Forschungen; NF, 22), Königsberg/Berlin, 1936; Richard Wortman, *Scenarios of Power. Myth and Ceremony in Russian Monarchy*. Volumul întâi, *From Peter the Great to the Death of Nicolas I*, Princeton, 1995, p. 62-67; Gundula Helmert, *Der Staatsbegriff im petrinischen Rußland*, Berlin, 1996, p. 45-78, 223-234; Isabel de Madariaga, *Autocracy and sovereignty*, în *Politics and Culture in Eighteenth-Century Russia*, London/New York, 1998, p. 40-56; Rostislav Dymeretc, *Problema spadkoemkosti vlady v traktati F. Prokopoviča „Pravda voli monaršej"*, în „Duch i Litera", 3-4, 1998, p. 339-346; E.V. Anisimov, *Samoderžavie XVIII veka: pravo pravit' bez prava*, în Robert O. Crummey/Holm Sundhaussen/Ricarda Vulpius (ed.), *Russische und Ukrainische Geschichte vom 16-18. Jahrhundert* (= Forschungen zur osteuropäischen Geschichte; 58), Wiesbaden, 2001, p. 53-61.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

se pare că nu a înţeles sau nu a vrut să înţeleagă ce aştepta ţarul de la el. Va rămâne totuşi până la sfârşitul vieţii în fruntea bisericii ruse, deşi, ca preşedinte al Sinodului (1721), este nemulţumit de poziţia sa ambiguă din punctul de vedere al canoanelor ecleziastice, chiar dacă Prokopovič demonstrase, pe baza literaturii creştine timpurii şi a materialelor conciliilor ecumenice, legitimitatea principiului sinodal de administrare a Bisericii.[4]

Petru I va rezolva propriile incertitudini ideologice şi pe cele ale statului împreună cu Theofan Prokopovič.

Prokopovič se naşte la Kiev, într-o familie de negustori, şi este botezat cu numele Eleazar. Rămâne orfan de mic, de creşterea şi educaţia lui ocupându-se unchiul său, Theofan Prokopovič, rector al Academiei Movilene şi guvernator al Lavrei Pečerska, şi mitropolitul de Kiev, Varlaam Jasinskij. Studiază filosofia la Academie, apoi, în tradiţia timpului, îşi perfecţionează cunoştinţele în colegiile din Polonia, unde se converteşte la Biserica Unită, devenind călugăr în ordinul basilian.[5] Între anii 1698-1701, Prokopovič este student la teologie şi filosofie la Colegiul Grec „Sfântul Athanasie" din Roma. Acesta a fost instituit de papa Grigorie al XIII-lea pentru greci şi slavi şi administrat de iezuiţi cu scopul de a pregăti personal pentru apărarea intereselor Bisericii Catolice printre „schismatici", ca să folosim termenul cancelariei papale din epocă, prin care erau desemnaţi creştinii răsăriteni.[6]

Viitorul înalt ierarh absolvă colegiul de la Roma cu *Magna cum laude*. Ajutat de cunoştinţele sale va intra îndrăzneţ în jocul lui Petru I, reuşind să descopere sensul problemelor, înţelese de ţar numai în mod intuitiv şi la nivelul acţiunii violente, dar nu şi din punct de vedere teoretic, şi să experimenteze fără teamă pe terenul ecleziologiei răsăritene.

Ce studiază Prokopovič spre sfârşitul secolului al XVII-lea nu poate fi pentru noi un „nor deasupra capului" (ca să folosim o expresie a lui Robert Stupperich). Călătoria în „republica literelor", de unde nu va mai reveni niciodată, o începe la Kiev la Colegiul înfiinţat de Petru Movilă în anul 1631.[7] Instruit în şcoli apusene, Movilă creează o instituţie de învăţământ ortodox în care tradiţia răsăriteană nu intră în conflict cu tradiţia

---

[4] Despre realizarea acestui proiect al său, vezi scrisoarea lui Prokopovič către colonelul Andrej Markovič (10 mai 1720), publicată fragmentar de către Čistovič (*supra*, nota 2), p. 48.

[5] Vezi articolul *Feofan (Prokopovič)*, semnat de B. Titlinov, din *Russkij biografičeskij slovar'*, 21, Sankt-Petersburg, 1913, p. 400.

[6] Cercetarea privind studiile lui Theofan Prokopovič la Roma a fost efectuată de către istoricul german Robert Stupperich în anii 20 ai secolului trecut, rezultatele acestei investigaţii fiind publicate sub titlul *Feofan Prokopovič in Rom*, în „Zeitschrift für osteuropäische Geschichte", V (NF, I), 3 (1931), p. 328-339.

[7] Colegiul movilean va fi ridicat la rang de academie în anul 1701 de către Petru I. Lucrări generale despre Academia din Kiev: N. Petrov, *Kievskaja akademija vo vtoroj polovine XVII veka*, Kiev, 1895; S. Golubev, *Kievskaja akademija v konce XVII i načale XVIII stoletij*, Kiev, 1901.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

romano-catolică. Inițiativa lui Movilă este îndreptată spre eliminarea discrepanței dintre Răsărit și Apus, percepută în primul rând la nivelul educației.[8] Sistemul de învățământ introdus în colegiul ortodox este similar celui practicat, de mai multe decenii, în regatul polono-lituanian de către iezuiți, incluzând studiul limbilor latină și poloneză, al filosofiei și retoricii.[9] Acest program de studii facilitează intrarea Bisericii Ortodoxe în dialogul interconfesional deschis în Apus prin Reformele din secolul al XVI-lea, atunci când noile biserici protestante se găsesc în situația de a-și defini propria identitate, raportându-se la bisericile tradiționale (Biserica Răsăriteană și Biserica Romano-Catolică). Astfel, metodele scolastice ale lui Toma d'Aquino sunt preluate de către Biserica Ortodoxă pentru a-și sistematiza mesajul de credință, pentru a apăra construcția dogmatică formulată de Sfinții Părinți. Rezultatul cel mai important al acestui „incident" în istoria tradiției[10] este *Mărturisirea ortodoxă* a lui Petru Movilă, tradusă în greceşte de Meletie Sirigul și acceptată în toată creștinătatea răsăriteană, de la Alexandria la Moscova.[11] În aceeași manieră „latinizantă", Stefan Javorskij, la mijlocul deceniului al doilea al secolului al XVIII-lea, va apăra – acid – tradiția (așa cum o înțelegea el) de spiritul „calvinizant" al unor entuziaști religioși ca Dmitrij Tveritinov. În scrierea sa, *Kamen' very* (Piatra credinței), Javorskij explică dogmele, încercând să elimine orice nuanță protestantă de interpretare, orice sugestie de comentariu asupra versetelor biblice ce nu ar corespunde tradiției. Cartea va fi tipărită în timpul domniei lui Petru al II-lea, 1727, și va fi considerată ca o luare de atitudine dură față de prezența agresivă a străinilor protestanți

[8] Cf. Alfons Brüning, *Peter Mohyla's Orthodox and Byzantine Heritage. Religion and politics in the Kievan Church reconsidered*, în Hans-Joachim Torke (ed.), *Von Moskau nach St. Petersburg. Das russische Reich im 17. Jahrhundert* (= Forschungen zur osteuropäischen Geschichte; 56), Wiesbaden, 2000, p. 72.

[9] Despre programul de învățământ umanist cultivat la Kiev, umanism străin Moscovei, vezi: Max J. Okenfuss, *The rise and fall of latin humanism in early-modern Russia. Pagan Authors, Ukrainians, and the Resiliency of Muscovy* (= Brill's Studies in Intellectual History; 64), Leiden/New York/Köln, 1995.

[10] Pentru definirea „tradiției" și a „tradițiilor" vezi: Yves M.-J. Congar, *Tradition and Traditions. An historical and a theological essay*, London, 1966; D. Stăniloae, *Sfânta Tradiție. Definirea noțiunii și întinderea ei*, în „Ortodoxia", XVI (1964), 1, p. 47-109; Jaroslav Pelikan, *The Melody of Theology. A Philosophical Dictionary*, Cambridge, Mass., 1988, p. 252-256.

[11] A. Malvy/M. Viller, *La Confession Orthodoxe de Pierre Moghila, Métropolite de Kiev (1633-1646)*. Approuvée par les patriarches grecs du XVII° siècle. Text latin inédit publié avec introduction et notes critiques (= Orientalia Christiana; X, 39), Paris, 1927. De asemenea, vezi Alfons Brüning, *Confessio Orthodoxa und europäischer Konfessionalismus - einige Anhaltspunkte zur Verhältnisbestimmung*, în Crummey *et alias* (*supra*, nota 3), p. 207-221. Despre actualizarea tradiției în secolele XVI-XVII, încercări de câteva ori suspectate de afinități, dacă nu de simpatii imediate, cu teologia altor confesiuni creștine, vezi articolul *Ortodoxie*, în Ion Bria, *Dicționar de teologie ortodoxă*, București, 1994, p. 275.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

în Rusia.[12] *Kamen' very* va fi tradusă în românește și va circula în variantă manuscrisă pe parcursul secolelor XVIII și XIX.[13]

Colegiul înființat de Petru Movilă era una din cele mai importante instituții de învățământ superior în lumea ortodoxă și un instrument de consolidare a autorității clerului ortodox și a Bisericii.[14] Această instituție, apreciată chiar și de unii adversari ai Ortodoxiei, era privită însă cu reticență în școlile slavono-grecești și de tradiționaliștii ortodocși, înnoirile din sistemul de învățământ fiind receptate ca un pericol în drumul spre mântuire, creând o stare de confuzie teologică.[15]

În școlile iezuite din Polonia, Theofan Prokopovič nu se mai confruntă cu ambiguitățile teologice rezultate din „pseudomorfoza" sau „criptolatinizarea" (expresii plăsmuite de părintele Georgij Florosvkij)[16] Ortodoxiei sub regimul lui Petru Movilă, și aceasta pentru că se situează într-un alt context cultural sau, mai degrabă, religios, asumându-și chiar o altă identitate confesională, cea uniată.[17]

---

[12] Vezi Ludolf Müller, *Die Kritik des Protestantismus in der russischen Theologie vom 16. bis zum 18. Jahrhundert* (= Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse/Akademie der Wissenschaften und Literatur – Mainz: 1), Wiesbaden, 1951, p. 60-88.

[13] Cu ajutorul catalogului manuscriselor din Biblioteca Academiei Române alcătuit de G. Strempel (*Catalogul manuscriselor românești*, 4 vol., București, 1978-1992) am identificat următoarele manuscrise cu traduceri românești ale scrierii *Piatra credinței*: ms. rom. 477 (sec. XVIII, mijloc); ms. rom. 1285 (sec. XVIII, sfârșit), f. 4-208; ms. rom. 1535 (fragmentar, anul 1860); ms. rom. 1611 (anul 1764); ms. rom. 2556 (anul 1787).

[14] Brüning (*supra*, nota 8), p. 78.

[15] *Ibidem*, p. 74.

[16] G. Florovskij, *Puti russkago bogoslovija*, Paris, 1937, p. 49. Cf. Brüning (*supra*, nota 8), p. 65.

[17] A devenit aproape un truism să afirmi că o parte din tinerii ortodocși din Rusia Mică (Ucraina contemporană), după Brest (1595/96), preferau afilierea provizorie la Biserica Romană pentru a avea acces la instituțiile de învățământ din Polonia și Italia, instruirea în sens ortodox fiind posibilă în școlile frăților ortodoxe din regatul polono-lituanian. Însă după preluarea de către statul moscovit a controlului asupra acestei arii geografice, o carieră ecleziastică importantă, ca uniat, nu era de conceput. La Moscova și Petersburg acest „truc" din tinerețe nu le-a fost „iertat" nici lui Stefan Javorskij și nici lui Theofan Prokopovič, fiind folosit de adversari în diverse ocazii pentru învinuirea de distorisune a „tradiției moscovite", aceasta din urmă fiind ea însăși cu un statut destul de neclar față de tradiție, fapt ieșit la iveală în timpul reformelor (deși până la urmă neconcludente) ale patriarhului Nikon de la mijlocul secolului al XVII-lea. Iar lui Javorskij chiar i s-a insinuat că nici măcar nu s-ar fi născut ortodox, localitatea sa de baștină, Javorovo, trecând la uniație la începutul secolului al XVII-lea. Cf. Čistovič (*supra*, nota 2), p. 387. Vezi și Jurij Šerech, *Stefan Yavorsky and the Conflict of Ideologies in the Age of Peter the Great*, în „The Slavonic and East European Review", XXX, 74 (December 1951), 40-62.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Deşi provine dintr-o familie de negustori, atunci când este încadrat în sistemul de învăţământ iezuit, instrucţia lui Theofan nu este diferită de cea a tinerilor de origine nobilă.[18] Astfel, contextul în care se formează Prokopovič nu se deosebeşte semnificativ de cel în care este educat Miron Costin, de exemplu, cu câteva decenii mai devreme, la Ba Discursul de mai târziu al celor doi intelectuali, activi în spaţiul public – la Prokopovi teologic şi politic, iar la Costin istoriografic şi filosofic – va descinde din modelele de discurs umanist, filosofic şi teologic din şcoala iezuită din epoca modernă timpurie, şcoală cărei premisă filosofică fundamentală era echilibrul dintre *pietas* şi *sapientia*.[19]

La Roma, Prokopovič este la el acasă în filosofia aristotelică[20], studiază arta ita liană şi respinge scolastica. „vană ştiinţă", ocupându-se mai mult de Părinţii greci ş latini, de operele clasice şi de noii publicişti italieni ca Bembo, Sadoleto şi Aon Palcario.[21] Programul de învăţământ secundar iezuit nu acordă spaţiu literaturii Sfinţilo Părinţi, şi numai la sfârşit de săptămână şi în zilele de sărbători sunt prevăzute lecturi di *Sfânta Scriptură*[22], chiar dacă, începând cu secolul al XVI-lea, în Apus diversele teolog protestante întreprind o activitate de stabilire exactă a autorităţii Părinţilor în materie de dogmă, iar în secolul al XVII-lea Biserica Romano-Catolică lansează un program de traducere şi de editare adnotată a scrierilor creştine greceşti şi bizantine, în acest sens fiind ilustrative ediţiile patristice realizate de congregaţia benedictină de Saint-Maur în perioada 1660-1750.[23] Prin însuşirea temeinică a corpusului patristic, Theofan Prokopovi se pregăteşte pentru reforma unei biserici şi chiar a unei culturi, al căror contact c apologeţii creştinismului, Sfinţii Părinţi şi succesorii acestora, este fragmentar. De l începutul mileniului al doilea, cărturarii se aplecau asupra acelorași texte sau fragmen de text, pe care le traduc, le corectează, le traduc din nou, le organizează şi reorganizează în dependenţă de ţelurile religios-ecleziastice pe care le urmăresc, sau fac uz de ele pentr crearea unei anume „ideologii" sau a unui anume „scenariu de putere".[24]

---

[18] Admiterea de către iezuiţi a copiilor talentaţi şi ambiţioşi din rândurile ţărănimii ş burgheziei la treapta secundară de instruire va fi unul dintre factorii de încălcare a graniţelo dintre clasele sociale, aceste schimbări în organismul social anunţând, aproape imperceptibi era Luminilor.

[19] Vezi capitolul „Bei den Jesuiten" din teza de doctorat a lui Thomas Wallnig, *Studie zu Herkunft und Bildungsweg von Bernhard Pez OSB vor 1709*, susţinută la Universitatea di Graz în luna februarie 2004 (nepublicată).

[20] Filosofie în care se perfecţionează şi tânărul student Constantin Cantacuzin Stolnicul la Universitatea din Padova în anii 1667-1669.

[21] Stupperich (*supra*, nota 6), p. 336.

[22] Cf. studiului citat al lui Thomas Wallnig.

[23] Despre literatura Sfinţilor Părinţi în Apus, vezi Irena Backus (ed.), *The Reception o the Church Fathers in the West. From the Carolingians to the Maurists*, două volume Leiden/New York/Köln, 1997.

[24] Pentru o nouă direcţie în abordarea corpusului literar slav ortodox pre-modern din perspectiva funcţiei acestuia în cadrul culturii şi nu din cea a genurilor literare (perspectivă

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

În toamna anului 1701, Theofan fuge de la Colegiul „Sf. Athanasie" şi revine în Ucraina, unde este hirotonit călugăr ortodox. În perioada 1704-1716, Prokopovič este profesor la Academia Movileană, activitatea sa didactică cuprinzând succesiv cursuri de poetică, retorică, filosofie şi teologie.

Ca profesor, Prokopovič renunţă la convenţiile teologice şi literare ale învăţământului scolastic movilean, construindu-şi un discurs academic mai viu, nu lipsit de entuziasm, dar şi de sobrietatea clasicismului cultivat în epocă.[25] Rezultatele exerciţiilor poetice ambiţioase sunt vizibile în *Vladimir*, dramă şcolară în versuri despre creştinarea slavilor.[26] Prokopovič va reveni la preocupările sale de teorie a poeziei[27] la începutul anilor 1730, susţinându-l pe Antioh Cantemir, o persoană de aceeaşi factură intelectuală şi de care îl va lega înclinaţia comună spre satiră.[28] Numele lui Prokopovič apare şi în biografia lui Michail Lomonosov, după Cantemir al doilea scriitor laic, cu care începe perioada modernă în istoria literaturii ruse.[29]

Predicile lui Prokopovič reflectă tendinţele din omiletica răsăriteană a timpului, tendinţe pe care le observăm, de pildă, şi la Antim Ivireanul, de a stabili un contact între spaţiul liturgic şi realitatea vieţii umane. Astfel, îmbinând mesajul moral biblic cu reacţiile la un anume timp, spaţiu, persoane şi circumstanţe, cuvântul, prin care omul este îndreptat în acţiunea sa şi în comportamentul său spre mântuire, devine mai uşor de

---

care poate că ar merita să fie luată în discuţie şi în cercetarea literaturii române vechi), vezi: Fr. J. Thomson, *The Nature of the Reception of Christian Byzantine Culture in Russia in the Tenth to the Thirteenth Centuries and Its Implications for Russian Culture*, în *Belgian Contributions to the Eighth International Congress of Slavists, Zagreb, Ljubljana, September 1978* (Slavica Gandensia; 5), 1978, p. 107-139; V. M. Živov, *Osobennosti recepcii vizantijskoj kul'tury v drevnej Rusi*, în *Razyskanija v oblasti istorii i predystorii russkoj kul'tury*, Moscova, 2002, p. 73-115. Pentru expunerea de către ultimul autor în limba engleză a aceluiaşi punct de vedere, vezi *Religious Reform and the Emergence of the Individual in Russian Seventeenth-Century Literature*, în Samuel E. Baron/Nancy Shields Kollmann (ed.), *Religion and Culture in Early Modern Russia and Ukraine*, DeKalb, Illinois, 1997, p. 184-198.

[25] Titlinov (*supra*, nota 5), p. 400-402; James Cracraft, *Feofan Prokopovich and the Kiev Academy*, în Robert L. Nichols/Theofanis George Stavrou (ed.), *Russian Orthodoxy under the Old Regime*, Minneapolis, 1978, p. 44-64.

[26] Textul acestei tragicomedii, în Feofan Prokopovič, *Sočinenija*, ediţie de I.P. Eremin, Moscova/Leningrad, 1961, p. 149-206.

[27] *De arte poetica libri III ad usum et institutionem studiosae juventutis roxolanae dictati Kioviae in Orthodoxa Academia Mohyleana a.d. 1705* este reeditată (după ediţia lui G. Konnisky, Mogilev, 1786), cu traducere în limba rusă, de Eremin (*supra*, nota 26), p. 227-455.

[28] Antioh Cantemir îi va dedica lui Theofan a treia satiră a sa în manuscris, iar într-o notă la prima va menţiona că scrierea fusese la Prokopovič, care a citit-o şi recomandat-o cunoştinţelor sale. Cf. P. Pekarskij, *Nauka i literatura v Rossii pri Petre Velikom*, II, Sanktpetersburg, 1862 (reproducere fotomecanică, Leipzig, 1972), p. 290.

[29] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

înțeles pentru receptori (păstoriți). *Regulamentul ecleziastic* (1721), redactat de Theofan Prokopovič, conține un articol despre obligațiile propovăduitorilor Cuvântului lui Dumnezeu. Conform prevederilor acestui articol, predica trebuie – pe baza *Sfintelor Scripturi* – să învețe despre „mărturisirea păcatelor, îndreptarea vieții, respectarea autorităților, mai ales a puterii supreme, celei a țarului, despre obligațiile fiecărei stări".[30] Iar retorica predicii ar trebui învățată de la Ioan Gură de Aur, și nu din broșurile „nechibzuite" din Polonia.[31]

În cadrul cursului de filosofie, Prokopovič ține prelegeri de metafizică și etică. Cursurile de metafizică nu s-au păstrat deloc, iar din cele dedicate eticii s-au păstrat foarte puține.[32] Se pare că Theofan a fost primul și unicul profesor de filosofie care să fi predat etica la Kiev în secolul al XVIII-lea.[33] Tocmai de aceea pierderea cursurilor la această materie este regretabilă. Părerea de rău este cu atât mai mare pentru autoarea studiului de față, pentru care cursurile de etică ale lui Prokopovič ar fi un material documentar de neprețuit, în cercetarea asupra diversificării domeniilor științei despre morală în tradiția răsăriteană, proces care în culturile ortodoxe se manifestă ca depășire a înțelegerii tradiționale a conceptului de moralitate ca *imitatio Christi*, discuția fiind direcționată spre modelele de comportament care definesc persoana umană în mediul natural și social.[34] În cultura română, semnificativ în acest sens este discursul lui Dimitrie Cantemir. Principele (în *Divanul*) contestă spațiul liturgic ca singurul loc unde omul este învățat cum să se comporte și să acționeze, deschizând calea unei literaturi de reflecție etică, rezolvarea tradițională a scenariului rivalității dintre lucrurile nelimitate în timp și lucrurile trecătoare fiind manifestată la noi prin răspândirea unor texte care, de la bun început, propun o conduită anume. Iar concepția lui Prokopovič despre comportamentul uman (care poate fi parțial reconstituită din scrierile sale teologice, didactice și politice)

---

[30] Vezi prima redacție a *Regulamentului ecleziastic*, în P.V. Verchovskoj, *Učreždenie Duchovnoj kollegii i Duchovnyi reglament. K voprosu ob otnošenii Cerkvi i gosudarstva v Rossii. Izsledovanie v oblasti istorii russkago cerkovnago prava*, volumul II, nr. 1, Rostov-na-Donu, 1916, p. 63. Aceleași îndrumări vor fi expuse de Prokopovič în prefața la sistemul său teologic și într-o scriere aparte *Veščі i dela, o kotorych duchovnyj učitel' narodu christianskomu propovedat' dolžen: inaja obščaja vsem a inaja nekiim sobstvennaja*. Pentru prezentarea bibliografică a acestei din urmă scrieri, vezi James Cracraft, *Feofan Prokopovich: a Bibliography of His Works*, în „Oxford Slavonic Papers", NS, VIII (1975), nr. 111, p. 25.

[31] Verchovskoj (*supra*, nota 30), p. 64.

[32] R. Stupperich, *F. Prokopovič und seine akademische Wirksamkeit in Kiev*, în „Zeitschrift für slavische Philologie", XVII (1941), p. 96-99; cf. Cracraft (*supra*, nota 25), p. 56.

[33] Cracraft (*supra*, nota 25), p. 56.

[34] O încercare în această direcție de cercetare autoarea a făcut-o în comunicarea *The Pluralisation of the Domains of Moral Knowledge: On the Reception of Frühaufklärung Thought in Europa Orthodoxa*, ținută la Herzog August Bibliothek, la Stipendiatenkolloquium-ul din data de 23 iunie 2003. O variantă ușor modificată a acestei comunicări va apărea în volumul XXX al „Synthesis"-lui (2003) (sub tipar).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

este importantă pentru noi, fiindcă acesta este terenul pe care Dimitrie Cantemir intră în polemică cu Theofan.

Atât modul elegant al lui Prokopovič de a se exprima în public cât şi receptivitatea sa la evenimentele curente, exprimată în predici şi panegirice[35], nu-l lasă indiferent pe Petru I atunci când îl ascultă, în anul 1706, în catedrala Sfintei Sofia din Kiev, la fondarea cetăţii Pečerska sau la întoarcerea victorioasă de la bătălia de la Poltava, în 1709, în aceeaşi Sfânta Sofia. De aceea ierarhul de la Kiev este invitat să-l însoţească pe ţar în campania de la Prut (1711), după care este numit egumen al mânăstirii Pečerska, rector al academiei şi profesor de teologie.

O discuţie (chiar şi succintă, cum va fi cea de aici) asupra teologiei lui Theofan Prokopovič ne aduce la o temă mai veche, despre influenţele din Apusul Europei de după Reformă asupra ortodoxiei răsăritene[36], în special la cea despre preluarea metodelor – şi chiar a unor doctrine – ale teologilor apuseni, fie ei catolici, luterani, reformaţi, socinieni, în teologia răsăriteană. De fiecare dată pe cercetători (atât teologi cât şi laici) îi preocupă în ce măsură un reprezentant al Bisericii Ortodoxe este sedus sau nu de o teologie apuseană şi, dacă da, ce impact are acest joc individual asupra istoriei Bisericii, exemplul cel mai des amintit fiind cel al lui Chiril Lucaris. *Mărturisirea de credinţă* al lui Movilă este considerată o contraofensivă la spiritul „calvinizant" introdus în teologia Răsăritului de către patriarhul Constantinopolului, deşi, după cum am arătat mai sus, Movilă însuşi era considerat, de către contemporanii săi tradiţionalişti, un inovator primejdios.

Activitatea lui Prokopovič pe tărâmul exegezei teologice şi pe cel al reformei Bisericii ca instituţie temporală este analizată în istoriografie din această perspectivă: asimilării, de către Theofan, a discursului teologic şi ecleziastic protestant şi a cultivării acestui tip de discurs în Biserica Rusă şi, *per extensio*, în tradiţia Răsăritului. Aşa-zisa apartenenţă a lui Prokopovič la lumea protestantă (Florovskij) este „deconspirată" chiar de contemporanii săi care, prezentându-se ca apărători ai intereselor Bisericii, îi atribuie lui Theofan incorporarea în Biserică a unor înnoiri, „eretice" în plan formal şi doctrinal (Stefan Javorskij, Feofilakt Lopatinskij, Gedeon Višnevskij[37], Georgij Daškov, Markell Rodyševskij[38], Dimitrie Cantemir ş.a.).

În secolul al XIX-lea, demersul teologic al lui Prokopovič este analizat în acelaşi context al confruntării, în gândirea religioasă rusă, dintre catolicism şi protestantism. Čistovič afirmă că lipsa unui sistem teologic şi a unui sistem de învăţământ teologic în

[35] Pentru bibliografia predicilor şi panegiricelor lui Theofan, care constituie un capitol extins din activitatea sa ca ierarh şi om de stat, vezi Cracraft (*supra*, nota 30), p. 12-19.

[36] Folosirea sintagmei „ortodoxie răsăriteană" este necesară în acest context pentru a delimita (astfel evitând confuzia) învăţătura Bisericii Răsăritului de „ortodoxiile" altor biserici.

[37] Despre încercarea lui Stefan Javorskij, Feofilakt Lopatinskij şi Gedeon Višnevskij de a preveni episcopatul lui Prokopovič, vezi Čistovič (*supra*, nota 2), p. 29 şi urm.

[38] Textul criticii lui Rodyševskij a *Regulamentului ecleziastic*, în Verchovskoj (*supra*, nota 30), II, nr. 14, p. 85-154.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

tradiţia răsăriteană îi predispunea pe ruşi, în epoca modernă timpurie, spre alte confesiuni creştine, în special atunci când materialul pe care îl foloseau pentru a-şi explica anumite noţiuni nu contrazicea în mod evident tradiţia.[39] Atât Ilarion Čistovič cât şi Jurij Samarin[40] insistă pe insuficienţa teologiei ruse din punctul de vedere al teologiei sistematice, interpretând intrarea în scenă a lui Prokopovič (trecut prin scolastică şi decepţionat de ea, datorită căreia teologia ortodoxă căpătase pentru prima dată o dimensiune ştiinţifică, fiind însă înarmat cu vaste lecturi din literatura protestantă[41]), ca o sfidare a sistemului catolic preluat de teologia rusă la mijlocul secolului al XVII-lea, sistem care este înlocuit cu cel protestant. Istoria se repetă. Baza protestantismului o constituie catolicismul, care combină în mod abuziv autoritatea ecleziastică cu raţionalismul, situaţie ce se va dezlega - prin protestantism - ca negare a Bisericii ca instituţie temporală şi recunoaşterea dezvoltării libere a gândirii ştiinţifice.[42]

Theofan Prokopovič intenţionează să alcătuiască un sistem teologic complet. Reuşeşte însă să redacteze numai şapte tratate, acestea constituind cursurile de teologie ţinute ca rector al Academiei din Kiev (1712-1716): introducere în teologie; învăţătura despre Dumnezeu; despre Sfânta Treime; despre purcederea Sfântului Duh; despre creaţie şi planul de mântuire; despre omul nedesfigurat de păcat şi despre răscumpărare.[43] Pentru organizarea materialului, Theofan ia ca model dogmatica luterană, cunoscând foarte bine tratatele lui Johann Gerhard (1582-1637) *Loci theologici* (1604-1624) şi *Meditationes sacrae* (1606).[44] Dar cel mai important teolog german ale cărui scrieri exercită o influenţă

[39] Čistovič (*supra*,nota 2), p. 35.

[40] Vezi Ju.F. Samarin, *Stefan Javorskij i Feofan Prokopovič*, în *Sočinenija*, volumul V, Moscova, 1880 (prima ediţie a acestui studiu ca teză susţinută pentru titlul de magistru a apărut la Moscova în 1844).

[41] Pe parcursul vieţii Prokopovič achiziţionează o bibliotecă, care cuprinde 3192 de titluri. Colecţia, organizată sistematic (conform unui borderou conceput chiar de proprietar), este transmisă prin testament bibliotecii arhiepiscopiei de Novgorod. Lista cărţilor, cu un indice al autorilor, este tipărită în Verchovskoj (*supra*, nota 30), secţiunea a V-a.

[42] Samarin (*supra*, nota 40), p. 60.

[43] În secolul al XVIII-lea scrieri ale lui Prokopovič, reprezentând fragmente din cursurile sale de teologie la Academia din Kiev, au apărut sub diverse îngrijiri la Königsberg, Wroclaw, Moscova, Leipzig, Gotha. Vezi Titlinov (*supra*, nota 5), p. 428; Cracraft (*supra*, nota 30), p. 25-30. Pentru o ediţie completă a sistemului teologic al lui Theofan în: *Christianae orthodoxae theologicae in Academia Kiowiensi a Theophane Prokopowicz... adornatae et propositae*, 3 volume (probabil îngrijite de Samuil Mislavskij, care, se pare, este şi autorul celui de-al treilea volum), Leipzig, 1782-1784.

[44] Cf. Robert Stupperich, *Feofan Prokopovič und die deutsche Gelehrsamkeit*, în Dagmar Hermann/Karl-Heinz Korn (ed.), *Deutsche und Deutschland aus russischer Sicht. 18. Jahrhundert: Aufklärung* (= West-östliche Spiegelungen; B, 2), München, 1992, p. 104. Despre literatura germană în biblioteca lui Prokopovič, vezi J. Tetzner, „Bücher deutscher Autoren in Prokopovičs Bibliothek", în E. Winter/P.N.Berkov/N.A. Figurovskij/V.P. Zubov,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

decisivă asupra gândirii lui Prokopovič este contemporanul său, Johann Franz Buddeus (1667-1729)[45], profesor la universitatea din Halle, ulterior la cea din Jena, cu care va intra în corespondență. (Buddeus participă la dezvoltarea și popularizarea teoriei protestante germane a legii naturale, prin care se face o distincție clară între filosofia morală și teologia morală.[46]) Sistemul lui Prokopovič este introdus în uzul școlar la Academia din Kiev în paralel cu sistemul scolastic.

Dacă Čistovič și Samarin au o atitudine neutră (dar nu de negare) față de natura protestantă a gândirii și a discursului teologic al lui Theofan (acesta, pentru a se manifesta, avea de ales, în viziunea celor doi istorici ai culturii, între două tradiții teologice, cea protestantă și cea scolastică), Florovskij și Kartašev[47] îl numesc pe Prokopovič protestant. Florovskij afirmă că Theofan nu se inspiră pur și simplu din ortodoxia luteranã a secolului al XVII-lea, ci scrierile lui se încadrează perfect în istoria teologiei protestante germane.[48] Autorul, de asemenea, îl vede pe Theofan ca pe un aventurier (e drept, extrem de citit), ca pe un oportunist și nu ca pe un lider, care își adaptează în permanență demersul teologic la scopurile politice ale țarului Petru.[49]

Hans-Joachim Härtel reconsideră locul lui Prokopovič în istoria Bisericii Răsăritului, afirmând că, deși prin felul în care își expune învățătura prelatul rus se încadrează în spațiul nord-european de dezbatere intelectuală, originile teologiei sale ar trebui totuși căutate în teologia bizantină.[50] Din această perspectivă, Prokopovič nu poate fi considerat

---

Die deutsch-russische Begegnung und Leonhard Euler. Beiträge zu den Beziehungen zwischen der deutschen und der russischen Wissenschaft und Kultur im 18. Jahrhundert (= Quellen und Studien zur Geschichte Osteuropas; 1), p. 125-142.

[45] Theofan are în biblioteca sa următoarele scrieri ale lui Buddeus: *Parerga* (1703), *Analecta historiae philosophiae* (1704), *Institutiones theologiae moralis* (1711) și *Theses de superstitione et atheismo* (1717).

[46] Despre activitatea lui Buddeus în cadrul Frühaufklärungului vezi, de pildă, Francesco Bottin/Mario Longo/Gregorio Piaia, *Dall' età cartesiana a Brucker* (= Giovanni Santinelo, *Storia delle storie generali della filosofia*; 2), Brescia, 1979, p. 373-406; Walter Spam, *Auf dem Wege zur theologischen Aufklärung in Halle: Von Johann Franz Budde zu Siegmund Jakob Baumgarten*, în Norbert Hinske (ed.), *Halle. Aufklärung und Pietismus* (= Wolfenbütteler Studien zur Aufklärung; 15; Zentren der Aufklärung, I), Heidelberg, 1989, p. 71-89; T.J. Hochstrasser, *Natural Law Theories in the Early Enlightenment*, Cambridge, 2000, p. 150-159.

[47] Vezi argumentele lui A.V. Kartašev în *Očerki po istorii russkoj cerkvi*, II, Paris, 1959, p. 338-345.

[48] Cf. *Ways of Russian Theology*, partea întâi, în *Collected Works*, volumul al cincilea, ediție de Richard S. Haugh/Robert L. Nichols, Belmont, Massachusetts, 1979, p. 124.

[49] *Ibidem*, p. 122.

[50] Vezi Hans-Joachim Härtel, *Byzantinisches Erbe und Orthodoxie bei Feofan Prokopovič* (= Das östliche Christentum; NF, 23), Würzburg, 1970.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

un „disident" față de tradiția ortodoxă. „Protestantismul" său este mai degrabă o revigorare a acestei tradiții, impactul metodologiei apusene fiind resimțit și mai puternic în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea prin activitatea teologilor greci Evghenis Bulgaris (1717-1806)[51] și Nichifor Theotokis (1736-1800).[52]

După venirea sa la Sankt Petersburg (1717) și înfruntarea detractorilor săi (Lopatinskij, Višnevskij, Javorskij), Theofan este numit, de către Petru I, arhiepiscop de Pskov (1718). Chiar în anul în care preia episcopatul, Prokopovič devine autorul răspunsului către profesorii de teologie de la Sorbonna, care îi propuseseră țarului (cu ocazia vizitei acestuia la Paris în perioada 7 mai – 20 iunie 1717) un proiect de uniune a bisericilor. În legătură cu această chestiune, Prokopovič intră pentru prima dată în contact cu Buddeus, căruia îi solicită punctul de vedere. Buddeus răspunde prin scrierea *Ecclesia romana cum ruthenica irreconciliabilis*[53], cu răspândire imediată la Petersburg.

În anul 1718, țarul începe reforma statului, care va atinge întreaga ramificație administrativă. În contradicție cu obsesia sa de a-și întinde tentaculele de reglementare socială prin emiterea a tot soiul de manifeste, „explicații", regulamente, instrucțiuni și legi, Petru omite să se refere la propriile obligații ca autocrat[54], însă nu este indiferent față de problema transmiterii puterii suveranului. Din acest punct de vedere, anul 1718 este un eșec major pentru țar, care nu reușește (sau credem că nu mai are cum să reușească, fiind sub influența Ecaterinei) să-și „convertească" primul fiu la ideologia absolutistă, Aleksej fiind executat în vara acestui an. Lipsa – după moartea celui de-al doilea fiu, Petru Petrovič – a unui succesor masculin direct îl determină pe Petru I să acționeze în vederea consolidării teoriei dreptului suveranului (*jus principis*) de a-și numi succesorul la tron. În acest sens, el găsește un aliat și un executant eficient în persoana lui Prokopovič. Astfel, în anul 1722 este emis *Ustav ob izmenenii porjadka nasledovanja imperatorskogo*

---

[51] Bulgaris traduce în limba greacă *Tractatus de processione Spiritus Sancti* al lui Prokopovič. După această redacție greacă, scrierea lui Theofan a fost tradusă în limba română de către episcopul Argeșului Iosif (*Istoriia pentru împărechiiarea cea pentru purcederea Preasfântului Duh*) și tipărită la Neamț în 1816 în volumul *Arătare sau adunare pre scurt a dumnezeieștilor dogme ale credinții*. B.A.R., CRV 898, f. 345-433. Cf. Ion Bianu/Nerva Hodoș, *Bibliografia română veche. 1508-1830*, vol. III, fasc. I-II, București, 1912, p. 137-139.

[52] În acest sens vezi și Bria (*supra*, nota 11), p. 376.

[53] *Ecclesia Romana cum Ruthenica irreconciliabilis, seu scriptum aliquod doctorum Sorbonicorum augustissimo Russorum imperatori ad utriusque ecclesiae unionem ei suadendam exhibitum, modeste expensum et animadversionibus illustratum*, Jena, 1719. Despre corespondența lui Prokopovič cu Buddeus în legătură cu inițiativa teologilor francezi de uniune a bisericilor, vezi prima secțiune a articolului lui Robert Stupperich, *Feofan Prokopovič und Johann Franz Buddeus. Ein Beitrag zur Geschichte der geistigen Beziehungen zwischen Rußland und Deutschland im Beginn des 18. Jahrhunderts*, în „Zeitschrift für ostreuropäische Geschichte", 9 (1935), p. 341-351.

[54] Cf. Anisimov (*supra*, nota 3), p. 54-55.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

prestola (Regulamentul de succesiune a tronului imperial)[55], însoțit de tratatul lui Prokopovič, *Pravda voli monaršej vo opredelenii naslednika deržavy svoej* (Dreptul suveranului de a numi succesorul la tronul imperial)[56], în care Theofan excelează prin cunoașterea gândirii teologice și juridice protestante contemporane, reușind să reglementeze la nivel teoretic problema libertății suveranului de a-și numi succesorul la tron.

După o nouă experiență apuseană din anii 1716-1717, Petru I își propune să reorganizeze Biserica, „căzută în ruină" după moartea patriarhului Adrian. Și în această inițiativă țarul este susținut, dacă nu chiar determinat, de ideile lui Prokopovič de reorganizare a administrației ecleziastice după modelul statelor protestante, unde *Landsherr*-ul este și conducătorul bisericii.[57] În anul 1721 este abolită Patriarhia și creat Sfântul Sinod, sistemul ecleziastic fiind organizat conform prevederilor *Regulamentului spiritual* (1721).[58]

După moartea lui Petru cel Mare, Theofan rămâne un promotor consecvent al gândirii politice care se configurase în timpul țarului, explicând necesitatea transpunerii acesteia în instituțiile politice ale statului. Însă haosul instalat ca urmare a intervenției lui Petru în tradiția de succesiune[59], nu permite continuarea reformelor și nici măcar o strategie politică clară, fie ea și de revenire la starea de lucruri de până la Petru.[60] Un exemplu în acest sens este și imposibilitatea de a se reinstitui instituția patriarhală, în favoarea căreia și-au manifestat ambițiile mai mulți ierarhi cu trecere la cele trei curți imperiale – a Ecaterinei, a lui Petru al II-lea și a Anei Ioanovna –, care s-au succedat în cinci ani de zile.

2. *Regulamentul ecleziastic* ridică problema practică a educației religioase. Acest document prevede reorganizarea învățământului teologic la nivel elementar, secundar și superior. Ceea ce ne interesează aici este literatura pe care Prokopovič, ca autor al *Regulamentului*, o propune pentru treapta elementară a învățământului. Însă mai întâi ne vom referi la concepția sa despre instruirea în sens creștin a maselor, concepție expusă în preambulul capitolului prin care se reglementează înființarea școlilor. Astfel, pentru Prokopovič învățământul religios se rezumă la însușirea adevărului de credință în vederea

---

[55] N.A. Voskresenskij, *Zakonodatel'nye akty Petra I.* Volumul I, *Akty o vysšich gosudarstvennych ustanovlenijach*, ediție de B.I. Syromjatnikov, Moscova/Leningrad, 1945, p. 174-176.

[56] *Pravda voli monaršej vo opredelenii naslednika deržavy svoej*, Moscova, 1722.

[57] Vezi V.M. Živov, *Cerkovnye preobrazovanja v carstvovanie Petra Velikogo*, vezi *supra*, nota 24, p. 364-380.

[58] Vezi Michael Schippan, *Die Einrichtung der Kollegien in Rußland zur Zeit Peters I.* (= Forschungen zur osteuropäischen Geschichte; 51), Wiesbaden, 1996, p. 227-235.

[59] O intervenție legată, în mod paradoxal, de dorința țarului de a asigura o continuitate schimbărilor sale mai mult imaginate decât puse în practică.

[60] Pentru o descriere savuroasă, foarte bine documentată a Rusiei din primii cincisprezece ani după moartea lui Petru, în Evg. Anisimov, *Rossija bez Petra: 1725-1740* (= Istoričeskaja biblioteka «Chronika trech stoletij: Sankt-Peterburg»), Sankt-Petersburg, 1994.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

edificării morale a omului. Un comportament plăcut lui Dumnezeu nu este posibil fără „lumina învățăturii". Și nu învățătura, așa cum se crede, duce la erezie, ci neînțelegerea corectă a *Sfintelor Scripturi*, alimentată de răutate și mândrie. Deci, prin noul sistem de învățământ se va asigura o cunoaștere corectă a mesajului biblic, iar ca instrumente de cunoaștere vor fi folosite acele scrieri ale Sfinților Părinți în care sunt explicate „cu sârguință" dogmele Bisericii. Totodată, educația religioasă, în viziunea lui Prokopovič, nu urmărește numai interesele Bisericii, ci și pe cele ale Statului (al cărui scop este asigurarea „binelui comun").[61]

Pentru o însușire eficientă – în sens moral – a credinței creștine este nevoie de o literatură în care să se explice, pe înțelesul oamenilor simpli, principiile de bază ale acestei credințe. De aici se ajunge – sau, mai bine zis, se revine – la ideea de catehizare, o procedură de inițiere în învățătura creștină caracteristică bisericii primitive. În biserica medievală accentul se mută de pe modelul de perfecționare morală ca însușire a adevărurilor credinței pe modelul de perfecționare morală ca practicare a virtuților, un text exemplar în acest sens fiind *Fiore de virtù*, cu largă circulație și în cultura română.

Reforma în Apus impulsionează alcătuirea catehismelor propriu-zise, aceasta fiind una din modalitățile bisericilor de a se autodefini, dar și de a-și asuma responsabilitatea în înfruntarea crizei din Biserică prin implicarea în instruirea religioasă a maselor. În programul de catehizare, expus în varianta concisă și în cea extinsă a *Catehismului* său, Martin Luther situează Decalogul (*Ieșirea*, 20, 2-17, *Deuteronomul* 5, 6-21) în centrul instruirii morale. Astfel, în comentariul său la prima poruncă (*Eu sunt Domnul Dumnezeul tău, să nu ai alți dumnezei afară de mine, Ieșirea* 20, 2-3), Luther argumentează, în contradicție cu concepția medievală despre cunoașterea morală înnăscută a omului, că dacă, prin legea naturală din suflet, omul știe că Dumnezeu există, prin legea scrisă, arătată de Dumnezeu prin Sfântul Duh, omul îl cunoaște pe Dumnezeu și ceea ce vrea Dumnezeu de la el.[62]

Sub influența confesionalizării din Apus, Biserica Răsăritului folosește forma catehetică de autodefinire, dar mărturisirile de credință formulate în secolul al XVII-lea (Mitrofan Critopoulos, 1625; Chiril Lucaris, 1629; Petru Movilă, 1642; patriarhul Dositei, 1672)[63], în care este prezentată învățătura despre credință, speranță și iubire în legătură cu interpretarea Simbolului Credinței, a celor Zece Porunci și a Rugăciunii Domnești, sunt inaccesibile în școală.[64] În spațiul românesc, pentru prima dată, cele Zece Porunci „ale

[61] Vezi Verchovskoj (*supra*, nota 30), p. 51-52, 55.

[62] Cf. Bernd Wannenwetsch, *Luther's moral theology*, în Donald K. McKim (ed.), *The Cambridge Companion to Martin Luther*, Cambridge, 2003, p. 123. Pentru compararea materialului catehetic al Reformei cu cel de până la Reformă, vezi Lewis W. Spitz, *Further Lines of Inquiry for the Study „Reformation and Pedagogy"*, în *The Reformation: Education and History* (= Variorum Collected Studies; Series CS555), 1997, nr. 5.

[63] Cf. Bria (*supra*, nota 11).

[64] Vezi Verchovskoj (*supra*, nota 30), volumul I, p. 387.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

legii vechi şi ale legii noi" sunt prezentate într-un manual pentru şcoala elementară, în anul 1699, în *Bucoavna* de la Bălgrad, retipărită la Cluj în anul 1744.[65]

Aşadar, Theofan Prokopovič reorganizează învăţământul religios, conţinutul acestuia urmând să fie prezentat sub formă de întrebări şi răspunsuri în vederea cunoaşterii lui Dumnezeu şi a ceea ce cere Dumnezeu omului. Astfel se depăşesc practicile tradiţionale de predare şi asimilare a credinţei sub forma rugăciunilor, al căror scop ţine de pietate şi nu neapărat de cunoaştere. În perioada redactării *Regulamentului ecleziastic* (1718-1719), la iniţiativa ţarului, Theofan proiectează alcătuirea a „trei cărticele", în care învăţătura creştină să fie prezentată în termeni accesibili oamenilor simpli. În prima din aceste „cărticele" urma să fie expuse principalele dogme ale credinţei necesare pentru mântuire şi Decalogul; în a doua, obligaţiile fiecărei stări; iar în a treia, predicile Sfinţilor Părinţi în care sunt prezentate clar dogmele principale ale Bisericii, păcatele şi virtuţile, şi obligaţiile fiecărei stări. În viziunea lui Theofan, primele două „cărticele" puteau fi folosite nu numai pentru catehizarea adulţilor, ci şi ca abecedar pentru copii.[66]

Primele încercări ale lui Theofan de a realiza acest proiect sunt considerate un eşec, expunerea fiind, după părerea ţarului, prea dezvoltată. În concepţia lui Petru, catehismul trebuia să conţină o prezentare concisă a celor mai importante noţiuni ale învăţăturii creştine. Pentru Petru I un model în acest sens va deveni manualul *Anfang der christlichen Lehre* (Începutul învăţăturii creştine) alcătuit de întemeietorul sistemului pietist de învăţământ August Hermann Francke (1663-1727).[67]

Astfel, materialul catehetic prelucrat de Prokopovič în perioada redactării *Regulamentului* va rămâne în manuscris şi, pentru prima dată, va fi tipărit sub denumirea de *Catichisis* (aşa cum a intenţionat autorul însuşi), în anul 1757 la Mogilev.[68]

În aceeaşi serie de scrieri didactice rămase în manuscris până în a doua jumătate secolului al XVIII-lea se înscrie şi *Kratkaja skazanija. Pervoe, o Boze...; Vtoroe, o Božiem promysle...; Tretoe, o Zakone Božii* (Prescurtă arătare. Întâia... pentru Dum-

[65] Cf. Manuela Anton, *Schooling in Romanian Language in the Eighteenth Century. Attempts at Its Systematization*, în „Synthesis", XXVI (1999), p. 114-119.

[66] Cf. Verchovskoj (*supra*, nota 30), I, p. 388-389; Igor Smolitsch, *Geschichte der russischen Kirche*, volumul 2, ediţie de Gregory L. Freeze (= Forschungen zur osteuropäischen Geschichte), Wiesbaden, 1991, p. 25-26.

[67] *Anfang der christlichen Lehre* a fost tradus – de trei ori – în limba rusă pentru a fi folosit în programul de misiune pietist. În anul 1723 acest catehism a fost prezentat ţarului, care a propus Sfântului Sinod (1725) să fie tipărit cu titlul de catehism rusesc. Cf. Joachim Dietze, *„Anfang der christlichen Lehre" in russischer Übersetzung*, în „Wissenschaftliche Zeitschrift Universität Halle", XXVII (1978), G, 3, p. 79-94; Swetlana Mengel/Tat'jana Čelbaeva, *Malyj katechisis A.G. Francke i ego perevody na russkij jazyk*, în *Slavia Orthodoxa. Ezik i kultura*. Sbornik v čest na prof. Rumjana Pavlova, Sofia, 2003, p. 230-243.

[68] Verchovskoj (*supra*, nota 30), I, p. 391. Vezi şi Cracraft (*supra*, nota 29), p. 25.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

nczcu...; A doua... pentru socotiinţa lui Dumnezeu; Al treilea, pentru légea lui Dumnezeu).[69] Pentru prima dată *Prescurtă arătare* este tipărită la Sankt Petersburg în anul 1765[70], însă va fi retipărită la Veneţia (1774)[71] în tipografia chirilică fondată în 1758 de un grec din Ianina, Dimitrie Teodosijev.[72] Se pare că după ediţia de la Veneţia, *Prescurtă arătare* a fost tradusă în româneşte la Timişoara, cu cheltuiala lui Constantin Suban, şi tipărită la Viena în tipografia lui Joseph von Kurzböck în anul 1784[73]. O variantă în manuscris, uşor diferită de cea tipărită, se păstrează în ms. rom. 3037, din care reproducem fragmente în volumul de faţă.

Chiar dacă rezultatele primelor încercări de elaborare a materialului catehetic au rămas în manuscris, Prokopovič îşi va folosi experienţa acumulată şi, o dată cu *Regulamentul ecleziastic*, va scoate de sub tipar, la nou-înfiinţata tipografie a mănăstirii Aleksandr Nevskij, *Întâia învăţătura pentru copii* (1720)[74], care va fi retipărită frecvent pe parcursul secolului al XVIII-lea, fiind folosită nu numai ca material didactic în şcoli, ci şi în Biserică, înlocuind lecturile din Efrem Sirul şi din alţi autori cu privire la interpretarea poruncilor Domnului.[75]

Abecedarul lui Prokopovič a fost de asemenea tradus în limba germană (Sankt Petersburg, f.a., cel mai probabil între anii 1720-1723)[76] şi în limba engleză de Thomas Consett, pastor anglican, care l-a cunoscut personal pe Prokopovič (Londra, 1723, 1725).[77]

În spaţiul ortodox al sud-estului european, *Întâia învăţătura pentru copii* va pătrunde iniţial în 1725, prin intermediul lui Maxim Suvorov, trimis de ţarul Rusiei ca

---

[69] Traducerea titlului în limba română este cea din ms. rom. 3037, B.A.R. din care sunt inserate fragmente în volumul de faţă.

[70] Cf. Cracraft (*supra*, nota 30), p. 26.

[71] Această ediţie, din care un exemplar se păstrează în colecţiile Bibliotecii Universităţii din Cambridge, nu este semnalată de Cracraft în studiul său bibliografic (*supra*, nota 30).

[72] Vezi Emil Turdeanu, *Din vechile schimburi culturale dintre români şi jugoslavi*, în „Cercetări literare" publicate de N. Cartojan, III (1939), p. 187.

[73] B.A.R., CRV 479. O prezentare incompletă a circulaţiei scrierilor lui Theofan Prokopovič în cultura română, în G. Bezviconi, *Contribuţii la istoria relaţiilor româno-ruse (din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre)*, Bucureşti, 1958, p. 125-126.

[74] Unicul exemplar din această primă ediţie, faţă de care ia atitudine Dimitrie Cantemir, se păstrează la Bibilioteca Fundaţiilor Francke din Halle sub cota 178 A 2. Cf. Michail Fundaminski, *Die Russica-Samlung der Franckeschen Stiftungen zu Halle. Aus der Geschichte der deutsch-russischen kulturellen Beziehungen im 18. Jahrhundert. Katalog* (= Hallesche Quellenpublikationen und Repertorien; 2), Halle, 1998, nr. 27.1. Vezi şi Pekarskij (*supra*, nota 28), p. 479-480.

[75] Cf. Titlinov (*supra*, nota 5), p. 436.

[76] Cf. Martin Schian, *Ein russisch-orthodoxer Kinderkatechismus aus der Zeit Peters des Großen*, în „Theologische Studien und Kritiken", 86 (1913), p. 140-152.

[77] Cf. James Cracraft (ed.), *For God and Peter the Great. The Works of Thomas Consett, 1723-1729* (= East European Monographs; XCVI), New York, 1982, p. 24

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

învățător în școlile ortodoxe sârbe. În istoriografie se afirmă că Suvorov ar fi adus în Serbia 400 de exemplare din abecedarul lui Prokopovič.[78] La tipografia episcopiei Râmnicului se va prelua tipărirea acestei bucoavne, inițial sub patronajul mitropolitului Moise Petrović (ediția bilingvă în slavona rusească și în română, 1726, și cea care conține numai textul slav din 1727), apoi, în anul 1734, sub cel al mitropolitului Vikentie Ivanović.[79] În volumul de față reproducem fragmente în limba română din ediția de la 1726, din exemplarul păstrat la Biblioteca Academiei Române sub cota CRV 193.

3. Preluarea de către Prokopovič a unor elemente din gândirea didactică protestantă va atrage critici din partea „partidei moscovite", cel mai important document în acest sens fiind raportul lui Markell Rodyševskij în legătură cu prevederile *Regulamentului ecleziastic*.[80] Markell afirmă că, în scrierile sale, printre care și abecedarul cu explicația celor Zece Porunci, autorul *Regulamentului* încearcă să transforme învățătura Sfintei Biserici a Răsăritului de confesiune greacă pravoslavnică în „eretičeskoe kalvinskoe i ljuterskoe zlomudrovanie" (filosofare eretică calvină și luterană).[81]

Imediat după apariția *Întâii învățături pentru copii*, Dimitrie Cantemir va contesta noul program de învățământ al lui Prokopovič, prin lucrarea *Loca obscura in catechisi, quae ab anonymo authore slaveno idiomate, edita Pervoe učenie otrokom intitulata est*.[82] Manuscrisul acestei scrieri a fost văzut de Theofan, care i-a răspuns principelui printr-o scrisoare, care ar fi trebuit să ajungă la destinație.[83]

Nu există vreo mărturie care să ateste simpatia sau chiar apartenența lui Cantemir la grupul constituit din adversarii lui Prokopovič. Și nici nu vom lansa o ipoteză în acest

[78] Cf. Pekarskij (*supra*, nota 28), I, p. 237-239; articolul *Maksim Terent'evič Suvorov*, in *Russkij biografičeskij slovar'*, 20, Sankt Petersburg, 1912, p. 94-96; E.V. Povarova, *O russko-serbskich kul'turnych svjazjach v XVIII v.*, în „Sovetskaja pedagogika", XXXV (1971), 11, p. 105-112.

[79] Vezi Dim. Kirilović, *Bukvar Theofana Prokopoviča kod Srba*, în „Zbornik Mati^se Srpske za k^niževnost i jezik", 3 (1955), p. 13-23.

[80] *Supra*, notele 30 și 38. Raportul este datat cu anul 1731, însă Markell reia acuzații adresate lui Prokopovič de-a lungul timpului, începând cu venirea acestuia la Sankt Petersburg în 1717.

[81] *Ibidem*, p. 98.

[82] Manuscrisul original se află la Biblioteca de Stat a Rusiei din Moscova, nr. 103. Cf. I.K. Madan, *Dmitrij Kantemir (1673-1723). Ukazatel' literatury*, Chișinău, 1973. O copie de mână a acestui manuscris a fost făcută de Gr. Tocilescu și se păstrează la B.A.R., ms. latin 76. În colecțiile B.A.R. de asemenea se păstrează și un microfilm (m.m. nr. 2). Traducerea în limba română a fost efectuată de părintele Teodor Bodogae. Vezi *Locuri obscure în catehismul tipărit în slavoneşte de un autor anonim sub titlul „Prima învățătură pentru prunci", iar acum clarificate de principele Dimitrie Cantemir*, în „Biserica Ortodoxă Română", XCI (septembrie-octombrie 1973), nr. 9-10, p. 1063-1111.

[83] Cf. Titlinov (*supra*, nota 5), p. 436.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

sens. Cu toate acestea, prin *Loca obscura*, Cantemir se înscrie în atmosfera de dispută creată în jurul lui Theofan Prokopovič de Javorskij, Lopatinskij, Rodyševskij ş.a., situaţie în care Theofan este acuzat de denaturarea teologiei ortodoxe, prin preluarea unor doctrine eretice din teologia luterană şi cea calvină.

Ne vom referi în continuare la două aspecte ale educaţiei şi instruirii copiilor, pe care Prokopovič le expune, aşa cum crede Cantemir, într-o manieră străină tradiţiei răsăritene. Prima temă este cea despre natura umană, iar cea de-a doua despre situarea Decalogului în centrul instruirii creştine.

3.1. Conform istoricului englez Lawrence Stone, în perioada 1640-1800, se dezvoltă următoarele concepţii despre natura umană: „concepţia creştină tradiţională" (cea mai răspândită), potrivit căreia copilul de la naştere este supus păcatului şi de aceea trebuie îndreptat spre ceea ce este bun, prin preluarea controlului asupra creşterii şi instruirii lui; concepţia „mediului social", asociată cu John Locke, potrivit căreia copilul se naşte „tabula rasa" şi se formează prin propria experienţă; concepţia „biologică", potrivit căreia caracterul copilului „este determinat genetic în momentul zămislirii"; şi concepţia „utopică", asociată cu Rousseau, dar care descinde din umanismul renascentist, potrivit căreia copilul se naşte nevinovat, iar firea lui este coruptă, treptat, prin contactul cu societatea.[84]

În ceea ce priveşte concepţia despre natura umană pe care o adoptă Prokopovič, mai întâi vom atrage atenţia asupra următorului lucru. Theofan se referă la această temă în prefaţa la *Pervoe učenie otrokom*[85], iar Cantemir în scrierea sa citează acest pasaj. În ediţia bilingvă de la Râmnic (1726), prefaţa lui Prokopovič nu este introdusă, ediţia fiind prefaţată într-o manieră succintă de mitropolitul Moise Petrović. Totuşi, un fragment din partea introductivă a lui Prokopovič din ediţiile de la Sankt Petersburg ale abecedarului va apărea în limba română (incluzând pasajul în care autorul se referă la natura umană) în *Bucvarul* lui Iacob Putneanul (Iaşi, 1755).[86] Iar aceeaşi „Predislovie către buni credincioşii părinţi, către hrănitori, către stăpâni, şi către toţi ceialalţi ce au nume părintesc preste copiii cei mici"[87], atribuită mitropolitului Moldovei, va fi retipărită în *Bucvarul* de la Viena (1771), primul abecedar apărut la tipografia lui Joseph von Kurzböck pentru folosinţă în şcolile ortodoxe româneşti din Imperiul Habsburgic.[88]

---

[84] Lawrence Stone, *The Family, Sex and Marriage in England 1500-1800*, ediţie sintetică, New York, 1979, p. 254-255. Cf. Alan Richardson, *Literature, Education and Romanticism. Reading as Social Practice, 1780-1832* (= Cambridge Studies in Romanticism; 8), Cambridge, 1996, p. 10.

[85] Vezi *supra*, nota 74, f. 1^{v}-2^{r}.

[86] B.A.R., CRV 294 (Bianu/Hodoş, *supra*, nota 51, II, p. 130-132), *Predislovie*.

[87] A se face comparaţia (*supra*, nota 74), f. 1^{r}: *Predislovie k blagočestivym roditelem, vospitatelem, pristavnikom, gospodiam, i vsem pročiim imja otečeskoe nad malymi otrokami nosjašçym*.

[88] B.A.R., CRV 374. Cf. Bianu/Hodoş, II, p. 195-196; Anton (*supra*, nota 65), p. 120-121.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Referindu-se la natura umană, Prokopovič îmbina elemente ale concepțiilor cunoscute scriitorilor, pedagogilor și părinților din timpul său asupra caracterului copilului.[89] Astfel, Theofan raportează concepția sa la doctrina păcatului originar și nu evită să arate că tinerii pot fi răi din obișnuință cotidiană (*povsednevnoe obyknovenie*) sau datorită influenței societății în care trăiesc (*soobščestvo zlych čelovek* – compania oamenilor răi). În prefața abecedarului, autorul afirmă: „Din creșterea copiilor, ca dintru o rădăcină și bună și rea întru toată viiața curge. Iară pricina aceștiia iaste aceasta: că de vréme prin vătămarea păcatului strămoșesc plecați sântem din începutul vieții spre răutate. *Toată gândirea inimii omenești spre rău din tinerețele lui*, zice *Scriptura*.[90] Deci de nu va dobândi omul din copilărie hrană bună, nu-i va fi lui răul cu osteneală, carele și s-au născut rău. Ci încă și mai vârtos răutatea cea din fire cu deprindere în toate zilele crește, din ceas mai mare putére ia. Dară ce să zicem când încă să va apropiia omul de răutățile cele de obște și a sa răutate cu chipul strein să va întari și fărădelégile céle neștiute de dânsul, din vorbele céle réle ticălosul copil să va învăța că tare iaste cuvântul apostolesc: *stricá pre obicéiurile bune vorbele céle réle*. Și asémene Iisus Sirah: *cel ce să atinge de smoală, să mânjaște și cel ce să împărtășaște mândrului asémene lui va fi*. Cum dar vei nădăjdui de bine unde nu iaste hrană bună copiilor."[91]

În *Loca obscura*, Dimitrie Cantemir îi impută lui Prokopovič interpretarea păcatului originar în spiritul teologiei calvine. Potrivit lui Cantemir, Theofan își dă în vileag simpatia pentru doctrina calvină a predestinației atunci când susține că cel care s-a născut rău este înclinat în mod inevitabil spre rău, spre păcat („nu-i va fi lui <omului – M.A.> răul cu osteneală, carele și s-au născut rău").[92]

La rândul său, principele nu manifestă un scepticism, destul de răspândit în epocă prin redescoperirea de către socinieni a sistemului doctrinal al lui Pelagius, anatemizat la sinodul de la Ephes (431) – față de teza păcatului adamic transmis posterității. Concepția

---

[89] Vezi *supra*, nota 84.

[90] *Facerea* 6, 5; 8, 21.

[91] Am preluat fragmentul respectiv în traducerea lui Iacob Putneanul (*supra*, nota 86). A se face comparația (*supra*, nota 74), f. 1^{v}-2^{v}: „Ot vozrasta detskago, aki ot korene, i dobro i zlo vo vse žitie tečet. Vina že sego sija est': čto, poneže grechovnym praroditelej povreždeniem, preklonni esmy ot načala žitija k zlu. *Vse pomyšlenie serdca čelovečeskago na zlo ot junosti ego*, glagolet *Pisanie*. To ašče ne polučit čelovek ot detstva vospitanija dobrago, trudno emu zlym ne byt', kotoryi i rodilsja zol. No ipače ešče zlo prirodnoe povsednevnym obyknoveniem vozrastaet, i bolšuju ot času silu priemlet. Čto ž rečem, kogda ešče i soobščestvo zlych čelovek pristupit i svoe zlo obrazom čuždago utverditsja, no i nevedomych sebe bezzakonij, ot zlych sobesednikov bednyj otrok naučitsja. Tverdoe bo est' slovo apostolskoe: *tljat' obyčai blagi, besedy zly*. I podobnoe Iisusa Sirachova: *kasajsja smole, očernitsja, i obščajajsja gordomu, točen emu budet*. Kakova ž dobra nadejatisja, gde net dobrago detem vospitanja."

[92] *Supra*, nota 86. Dimitrie Cantemir atrage atenția asupra acestui pasaj al lui Theofan în *Locuri obscure* (*supra*, nota 82), p. 1063.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

lui Cantemir asupra naturii umane descinde din gândirea paulină, conform căreia greşeala neascultării a protopărinţilor a fost răscumpărată de Dumnezeu prin sângele Fiului Său Iisus Christos (*Romani* 5, 8-21). Omul însă a fost creat printr-un act al atotputerniciei Domnului, prin bunătatea Sa nemărginită, „după chipul şi asemănarea Lui" (*Facerea* 1, 26-27), şi tocmai de aceea el s-a născut în mod firesc bun. Iar „dacă rânduiala firii e unitară, atunci şi lucrarea sau desfăşurarea ei e una şi aceeaşi, adică chipul în care se nasc şi trăiesc muritorii, pentru că dacă după fire toţi sunt buni când se nasc, tot aşa după legea Domnului toţi pot ajunge buni, desigur dacă vor ei. Pentru că din clipa în care unii ar fi fost aleşi să fie numaidecât buni – ceea ce e departe de cugetul sau credinţa unui creştin ortodox – ar urma că nici amestecul cu cei răi niciodată n-ar putea strica deprinderile bune. Şi invers: dacă unii ar fi fost predestinaţi să fie răi, atunci în zadar am mai încerca să-i disciplinăm spre bine şi omenie, căci după axioma cunoscută <a lui Prokopovič - M.A.>, ceea ce-i din fire, rămâne cum a început".[93]

Aşadar, toţi s-au născut buni; „după naştere însă, prin contact cu cei răi sau dacă n-au avut parte de deprinderi evlavioase şi bune, oamenii ajung să se dedea la rele. Aceasta e şi învăţătura *Sfintei Scripturi,* anume că inima omului, nu prin naştere, ci abia după ce mai creşte, cum precizează *Scriptura*, la tinereţe, atunci ajunge să încline spre rău şi anume după ce din propria lui putere de judecată ajunge să deosebească binele de rău".[94] Astfel, potrivit lui Cantemir, păcatul lui Adam nu a slăbit raţiunea omului, capacitatea lui de a alege liber între bine şi rău potrivit legii morale. Dar până a ajunge la vârsta la care ar putea să-şi manifeste această facultate, „oamenii trebuie îndrumaţi spre deprinderi creştineşti şi de omenie, pentru ca să asculte de cine îi cheamă, să se încreadă în cele spuse şi să ţină poruncile[95], bine ştiind că cel ce zice că cunoaşte pe Dumnezeu, dar poruncile Lui nu le ţine, e mincinos[96], fiindcă credinţa fără fapte e moartă".[97]

3.2. În secţiunea din *Loca obscura* intitulată „În legătură cu definirea Legii sfinte a celor 10 Porunci", Dimitrie Cantemir observă – în contradicţie cu concepţia lui Prokopovič despre Decalog ca început al credinţei şi eticii creştine – că „Legea celor 10 Porunci (pe care însuşi Mântuitorul a binevoit s-o numească legea evreilor) este într-adevăr o lege a lui Dumnezeu; numai că fiind rânduită în chip nedeplin unor oameni cu scăderi, Domnul a găsit cu cale, la vremea bine primită, să o desăvârşească printr-o revărsare bogată de har, şi anume nu prin înger, nici prin om, ci prin însuşi Fiul Său cel Unul-Născut".[98]

Această polemică implică discuţia asupra raportului dintre *Vechiul* şi *Noul Testament*. Problema acestui raport nu este o problemă nouă, care apare de-abia în secolul al

[93] *Ibidem.*
[94] *Ibidem*, p. 1063-1064.
[95] *Ioan* 14, 15, 21.
[96] *I Ioan* 2, 4.
[97] *Iacov* 2, 26. În *Locuri obscure* (*supra*, nota 82), p. 1064.
[98] *Ibidem*, p. 1068.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

XVIII-lea. Ea este o întrebare fundamentală a creştinismului şi este prezentă de la primii scriitori bisericeşti.[99]

O direcţie în această discuţie este reprezentată de oameni mai puţin învăţaţi, care neagă necesitatea ca un creştin să cunoască *Vechiul Testament*. Mai mult, ei neagă chiar locul *Vechiului Testament* în istoria mântuirii. Primul reprezentant de seamă al acestui curent anti-*Vechiul Testament* este Taţian Asirianul.

Direcţia creştină opusă este aceea care spune că *Vechiul Testament* se împlineşte în *Noul Testament*, deci, că *Noul Testament* poate fi înţeles numai în raport cu *Vechiul Testament*. Mai departe se spune că *Vechiul Testament* este o prefigurare a *Noului Testament*, este o umbră sau urmă a divinităţii, a lui Dumnezeu care se revelează. Aceasta este hermeneutica în privinţa explicării raportului dintre *Vechiul Testament* şi *Noul Testament* în epistolele pauline. Dintre evanghelişti cel care pune cel mai tare accentul pe faptul că *Noul Testament* este o împlinire a profeţiilor (atenţie: *profeţia* nu este *prefigurare*) este Sfântul Evanghelist Matei. Latinii au tradus *typos* prin *prefigurare*.[100] Primul reprezentant de seamă al acestui al doilea curent este Sfântul Justin Martirul şi Filosoful. Problematica relaţiei *typos – antitypos* a fost apoi amplu dezvoltată de ceea ce numim şcoala alexandrină, începând cu Clement Alexandrinul şi cu Origen.

Decalogul nu este desfiinţat de învăţătura lui Iisus, el este împlinit, desăvârşit, dus la perfecţiune. Decalogul îşi găseşte împlinirea în Predica de pe Munte, el este un nou pas spre umanizare, deschizând calea spre o acţiune etică.

Dimitrie Cantemir optează pentru o formă de creştinism în care sunt apreciate, în primul rând, respectarea ritualurilor şi „ascultarea". Prokopovič, pe lângă aceste virtuţi creştine, încearcă să-i deprindă pe tineri a regândi normele morale din *Vechiul* şi *Noul Testament*. Din *Vechiul Testament* se referă în primul rând la Tablele Legii (cele Zece Porunci), din *Noul Testament* la Rugăciunea Domnească.

Predica de pe Munte este desăvârşirea adusă de Iisus cerinţelor din Tablele Legii. Nu întâmplător predica are loc pe un munte ca o legătură evidentă cu muntele unde Dumnezeu i-a dat lui Moise Tablele Legii. Numai că, acolo, Dumnezeu vorbeşte cu oamenii nevăzut, iar aici este Dumnezeu cel întrupat.

---

[99] Pentru semnificaţia Decalogului în tradiţia iudaică şi creştină, vezi Hans-Werner Surkau, *Dekalog*, în *Theologische Realenzyklopädie*, VIII, Berlin/New York, 1981, p. 408-430.

[100] Vezi conceptul *Figură* în *Vocabular de teologie biblică*, coordonare Xavier Léon-Dufour ş.a., Bucureşti, 2001, p. 229-233.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

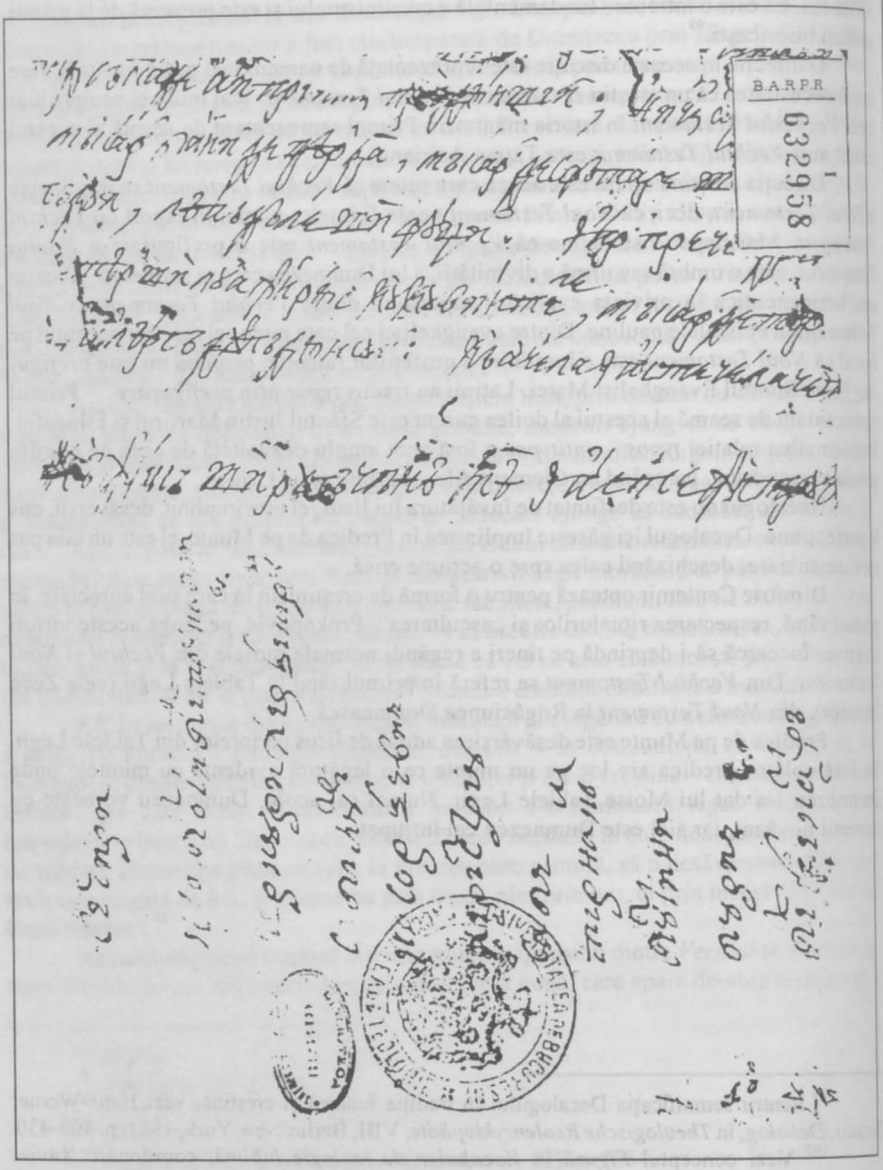
B.A.R.P.R.
632958

C.R.V. 193, coperta interioară.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Пе́рвое уче́нїе

о҆трокѡ́м[illegible]

Вне́м же бꙋ́квы, и҆ сло́ги.

Та́же

Кра́ткое Толкова́нїе зако́ннагѡ Десѧтосло́вїѧ, Млт҃вы Гдⷭ҇нѧ, Су́мвола вѣ́ры, и҆ девѧ́ти Бл҃женствъ. Напечата́сѧ же повелѣ́нїемъ, и҆ бл҃гослове́нїемъ, и҆ всѧ́кимъ и҆жди́венїем Пре-чⷭ҇тнѣ́йшагѡ, и҆ Преѡ҆сщ҃еннѣ́йшагѡ Гдⷭ҇на Мѡѷсе́ѧ Петро́вича Правосла́вна-гѡ А҆рхїеп҃ко́па и҆ Митрѡпо́лита Бѣлагра́да, и҆ и҆нных странъ, въ е҆пⷭ҇ко́пїи Рымни́ческой.

Лѣ́то Гдⷭ҇не: ҂аѱкѕ.

И҆лі́а ѿ Черна́воды: Тѵпогра́фъ.

[illegible]

BIBLIOTECA ...EI ...E

C.R.V. 193, foaia de titlu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

1

Пре скѹрть Арътаре.

Прескѹртъ Арътаре.

[illegible] арътаре

Пентрѹ дѹмнезеѹ.

Че, ши кѹм, ши кът есте дѹмнезеѹлъ ностру.

[illegible]

— Пентрѹ Сонотиинца лѹи дѹмнезеѹ.

каре аре дѹмнезеѹ пентрѹ тоатъ фъптѹра са, дарь маи въртос пентрѹ омѹ пентрѹ а лѹи вечникъ мънтѹире

ал треилеа.

Пентрѹ [illegible] лѹи дѹмнезеѹ,

Кътре каре тот омѹл есте даторіѹ а се [illegible] са, [illegible] ла віаца вечникъ,

Прѹсъ знаше спре фолос.

Нѹнѹмаи прінчилоръ [illegible] вінерь, нѹмаи ши [illegible] дѹмнезеѹрера [illegible]лоръ, дарь маи [illegible] ачелоръ каре нѹпот лесне пре ларгъ а се [illegible] [illegible] ла нѣнтъри де дѹмнезеѹ,

[: Сав Бтеслевіе :]

Ms. rom. 3037, foia de titlu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Ms. rom. 3037, f. 25^v-26^r.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Theofan Prokopovič.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

PERVOE UČENIE OTROKOM, V NEM ŽE BUKVY I SLOGI. TAKŽE TOLKOVANIE ZAKONNAGO DESJATOSLOVIJA, MOLITVY GOSPODNJA, SIMVOLA VERY I DEVJATI BLAŽENSTV. NAPEČATASJA ŽE POVELENIEM I BLAGOSLOVENIEM I VSJAKIM IŽDIVENIEM PREČESTNNEJŠAGO GOSPODINA MOISEJA PETROVIĆA, PRAVOSLAVNAGO ARCHIEPISKOPA I MITROPOLITA BELIGRADA I INNYCH STRAN. V EPISKOPII RYMNIČESKOJ. LETO GOSPODNE: 1726. ILIA OT ČERNAVODY TIPOGRAF[1]

2r **Pentru Légea lui Dumnezeu, care iaste în céle Zéce Cuvinte**

Întrebare: Ce iaste Légea lui Dumnezeu?

Răspuns: Légea lui Dumnezeu iaste porunca lui Dumnezeu, caré prin Moisi s-au dat norodului în céle Zéce Porunci, ca să ştie tot omul ce plăcut voii lui Dumnezeu şi acéea să o facă cu toată osârdiia şi să ştie ce iaste împrotiva voii Domnului şi de acéea să se ferească cu toată osârdiia.

Întrebare: Care sânt Zéce Porunci ale legii lui Dumnezeu?

Răspuns: Acéstea care urmează:

3r 1. Eu sânt Domnul Dumnezeul / tău, să nu aibi tu alţi dumnezei afară de mine.

---

[1] Întâia învăţătură către copii, tot aici şi literele şi silabele. De asemenea tâlcuirea celor Zece Porunci, Rugăciunii Domneşti, Simbolului Credinţei şi a celor Nouă Fericiri. Tipărită din porunca şi cu blagoslovenia şi pe socoteala preacinstitului şi preasfinţitului domn Moisei Petrović, preaslăvit arhiepiscop şi mitropolit de Belgrad şi al altor pământuri. În episcopia Râmnicului. Anul Domnului 1726. Ilia din Cernavodă tipograf.

Menţionăm că reproducem numai fila recto a cărţii româneşti vechi, întrucât verso-ul cuprinde textul slavono-rus.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

2. Să nu faci ţie chip cioplit, nici vreo asemănare, câte sânt în ceriu sus şi câte pre pământ jos, şi câte în ape, şi supt pământ. Să nu te închini lor şi să nu slujeşti lor.

3. Să nu iai numele Domnului Dumnezeului tău în deşărt.

4. Aduţi aminte de zioa sâmbetei ca să o sfinţeşti pre dânsa, şase zile să lucrezi şi să faci într-însele toate lucrurile tale, iară zioa a şaptea, sâmbăta, iaste a Domnului Dumnezeului tău.

5. Cinstéşte pre tată-tău şi pre mumă-ta ca să-ţi fie ţie bine şi să trăieşti ani mulţi pre pământ. /

4r 6. Să nu ucizi.

7. Să nu faci preacurvie.

8. Să nu furi.

9. Să nu mărturiseşti împrotiva priiatenului tău mărturie mincinoasă.

10. Să nu pofteşti muiarea vecinului tău, să nu pofteşti casa aproapelui tău, nici ţarina lui, nici sluga lui, nici slujnica lui, nici boul lui, nici asinul lui, nici tot dobitocul lui, nici toate câte sânt ale aproapelui tău.

Întrebare: Oare trebuiaşte acestor porunci tâlcuiala şi luminarea lor?

Răspuns: Trebuiaşte pentru oamenii cei proşti şi cu puţină înţelegere, pentru că într-acéste porunci sânt cuvinte scurte, iară lucruri multe şi mari se încuie.[...] /

25r Până aici merg patru porunci pentru dragostea cătră Dumnezeu, celelalte şase sânt pentru dragostea cătră cel de aproape.

Tâlcuiala poruncii a cincea

Întrebare: Ce poruncéşte Dumnezeu în porunca a cincea?

Răspuns: Poruncéşte să dăm noi cinstea ceia ce să cuvine tuturor acelora, carii sânt noao părinţi sau maici; că nu numai pentru singuri părinţii noştri iaste vorba aici, ci şi pentru ceialalţi, carii au peste noi nume şi rânduială de părinţi. /

26r *Întrebare:* Ce féliu de féţe sânt acélea şi ce féliu de cinste cuvioasă datori sântem a da fieştecăriia dintr-însele?

Răspuns: 1) Rânduiala cea dintâi părintească sânt ceia ce ţin stăpânii, carii sânt rânduiţi de la Dumnezeu spre îndreptarea norodului, precum întâi iaste mai înalta stăpânie a împăraţilor. Datoriia împăraţilor iaste a stăpâni

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

pre supuşii săi ca să fie fără grijă şi mai nainte a purta grija pentru dânşii ca să fie ei întru toată îndreptarea cea mai bună, câtă spre blagocestie, atâta şi spre cinstita politie. Şi pentru acéia datori sânt împăraţii a privi la toate
27r dregătoriile céle supuse lor, la céle duhovniceşti, la ale / ostaşilor, la ale cetăţénilor, oare chivernisésţe fieştecarele lucrul său cum să cade. Şi aceasta iaste mai înalta şi mai întâie părinţie după Dumnezeu, iară cei supuşi, ca nişte fii buni, datori sânt acéste cinsti a da împăraţilor, anume:

a) A iubi şi a mări pre dânşii şi numele împărătesc, numai în cuvânt cinstit, spre cinste a pomeni.

b) A să ruga lui Dumnezeu pentru sănătatea lor.

c) A să supune poruncilor lor cu toată usârdiia şi nevoinţa fără răpştire.

d) A da dajde de bunăvoie.

e) Cu credinţă pentru cinstea şi pentru sănătatea lor a să şti împro-
28r tiva nepriitenilor, a turburătorilor, / a celor ce sânt rebelli, şi cu cuvântul şi cu lucrul, până la vărsarea sângelui lor.

2) A doao rânduială părintească sânt chivernisitorii cei de obşte ai norodului după împăratul, anume păstorii cei duhovniceşti, svetnicii, judecătorii şi alţi stăpânitori ai cetăţilor, povăţuitorii oştilor. Datoriia stăpânilor duhovniceşti iaste a îndrepta pre norod pre calea mântuirii, a cetăţenilor a face judecată dreaptă, a ostaşilor a învăţa bine oastea şi a povăţui cu meşteşug şi spre lucrurile céle de vitejie a o îndemna. Iar din cei supuşi ai lor datoriu iaste fieştecarele pre ispravnicul lor a-l iubi fără făţărie, a să
29r ruga lui Dumnezeu / pentru dânsul, cu smerenie a umbla înaintea lui, a ajuta cinstei lui cu cuvânt bun şi întru tot ce va porunci acela după stăpâniia sa cu bună voinţă a să supune.

<3)> A treia rânduială părintească sânt părinţii cei fireşti. A treia o numim după vrednicie, măcar că întâi iaste după fire. Dar céle doao rânduiale ce s-au zis mai sus au purtare de grijă pentru binele de obşte şi pentru acéea sânt în vredniciia cea mai mare, mai mult decât părinţii cei fireşti. Şi iaste datoriia părinţilor să socotésc cu dinadinsul ca coconii lor, carii au luat dintr-înşii viaţă, să aibă viaţă bună.

30r Trei lucruri mai vârtos sânt datori / părinţilor coconilor săi.

a) A-i hrăni şi a păzi sănătatea lor până la vârsta lor cea desăvârşită; încă şi după acéia a-i chivernisi din averile sale după putére şi de precum poruncesc legile cetăţilor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

b) A-i îndirepta din pruncie întru frica lui Dumnezeu, întru blagocestie şi întru obicéiu bun.

c) A chivernisi pre dânşii spre învăţătura bună, după putérea minţi lor şi după plecăciunea lor, ca să poată şi ei prin purtarea sa de grijă a-şi plini trebuinţele sale. Iar coconii datori sânt părinţilor întru toată osârdiia a iubi pre dânşii din inimă, cu smerenie a umbla împreună cu dânşii, a nu
31r mérge întocma cu dânşii, a nu şădea înaintea lor, fără numai prin porunca lor, cu blândeţe şi cu smerenie întru toate a să supune lor şi făr'de blagosloveniia lor a nu începe nici un lucru nou, mai vârtos a nu-şi alége rânduiala vieţii, nunţii sau a călugăriei. Iar după acéea, de vor veni părinţii la lipsă pentru slăbiciunea bătrâneţelor sau pentru vreo întâmplare rea, datori sânt coconii după cea desăvârşit a sa putinţă a căuta pre dânşii până la moarte. Şi de va dobândi fiiul învăţătură bună şi mai bine decât părinţii va cunoaşte calea mântuirii, datoriu iaste a îndrepta pre părinţi, însă cu blân-
32r déţe şi cu plecăciune ca un înţelept doftor, iar nu ca un stăpânitoriu. / De această rânduială părintească şi cei mai mari după sânge să ţin, şi rudele, adecă moşul, moaşa şi fratele cel mai mare şi aceia acéiaşi datorie şi cinste să aibă asémene cu părinţii, măcar de nu sânt întocma la măsură.

4) Rânduială părintească sânt făcătorii de bine, şi asémene făcătoriu de bine acela iaste, carele nu după datoriia sa, ci pentru dragostea în dar, iar nu pe plată face altuia vreun bine oarecarele ştiut: mai vârtos carele pre sărac sau pre omul asémene săracului hrăneşte, îndestulează şi la cinstita viaţă îl îndreptează. Pre unul ca acela datoriu iaste cel ce să hrănéşte a-l
33r iubi şi a-l cinsti până la moarte / întocma ca pre părinţi.

5) Rânduială părintească sânt învăţătorii, carii sau învăţăturile cărţii sau meşteşuguri de mână învaţă. Şi sânt datori aceia, adecă învăţătorii, a-i învăţa cu denadinsul, fără pizmă şi cât ar putea în grabă făr'de voinţă deşartă.

Iar ucenicii datori sânt mai vârtos când să înveţă a arăta dragoste şi cinste şi ascultare cătră dânşii ca cătră părinţi, măcar de-i învaţă şi pe plată, dar cu cât mai mult când îi învaţă în dar, pentru că acest féliu de învăţători sânt din rânduiala a patra a celor mari făcători de bine.

34r 6) Rânduială părintească sânt stăpânii, însă stăpânii sânt / de doao féliuri: unii sânt numai stăpâni la carii sânt slugi slobode, alţii stăpânitori la carii sânt supuşi robi, câştigaţi, cumpăraţi, robiţi. Carii amândoi au o datorie spre slugile sale sau spre robii săi a-i îndrepta şi a-i ţiné întru

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

frica lui Dumnezeu şi întru buna-credinţă, a le porunci ca nişte părinţi cu socoteală slujbele lor, iar nu prin înhierbântarea cea sălbatecă a inimii a îngreoa făr'de măsură datornica lor slujbă sau lucrul. Ca să nu le dea multă scârbă şi a nu opri slugilor plata ce li să cade. Iar slugile şi robii datori
35r sânt să arate stăpânilor săi dragoste şi fricâ fiiască, datori sânt a sluji / şi a lucra fără léne, a nu minţi, a nu fura, a nu răsipi, ci mai vârtos bunătatea stăpânilor ca cum ar fi adevărat a sa a o feri şi a o păzi.

7) Rânduială poate a să numi părintească féţele celor bătrâni cu anii, însă şi ceia ce sânt mai mici şi au dregătorie, pentru că împăratul tânăru nu fiiu, ci părinte iaste şi bătrânilor celor supuşi lui. Féţele céle bătrâne de tinerii ce sânt împreună cu sine întocma la dregătorii, să nu fie nebăgători de samă, iară omul cel tânăr să cinstească pre cel bătrân pentru singuri anii lui, ieşindu-i înaintea lui cu plecăciune şi dându-se el în laturi de
36r la locul cel mai de sus, cu smerenie să meargă împreună cu el. / Iar cine să împrotivéşte poruncii aceştiia, nu întreba, că ştiut iaste, că toţi ceia ce nu fac aşa sau încă fac împrotiva acestor datorii scrise aici, greşesc împrotiva poruncii aceştiia.

Întrebare: Lucru cu îndoială iaste a lucra ceva când unul din rânduiala părintească poruncéşte ceva, iar altul opréşte acéia?

Răspuns: De nu iaste unul dintr-înşii supus celuialalt, nu te uita la féţe, ci la lucrurile ce ţi să cuvin ţie, adecă poruncéşte stăpânul a lucra ceva céia ce te-ai îndatorit lui cu slujba ta, iar părintele tău poruncéşte să nu faci
37r acéia, ascultă pre stăpân, iar nu pre părinte. Iar de iaste unul dintr-înşii / supus celuialalt, ascultă pre cel mai mare, adecă, poruncéşte ţie vreun lucru stăpânul sau părintele tău, care cea stăpânitoare a cetăţii rânduială nu poruncéşte, pe acela să asculţi, iar nu pre stăpân, nici pre părinte, iar când ar porunci şi stăpânitoriul cetăţii céia ce opréşte împăratul, nu asculta pre stăpânitoriu, ci pre împăratul. [...]

65r **Tâlcuiala poruncii a zécea**

Întrebare: Ce poruncéşte Dumnezeu în porunca a zécea?

Răspuns: Opréşte şi pofta cea nedreaptă şi toate câte au poruncit în
66r céle mai denainte cinci / porunci ca să le plinim cu cuvântul şi cu lucrul, prin această poruncă poruncéşte acéleaşi şi cu inima să le poftim. Şi într-alt chip:

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

céia ce au oprit ca să nu facem cu cuvântul şi cu lucrul, acéiaşi oprește ca să nu o nici poftim, ca fieştecarele om nu numai să nu răpească ceva lucru strein şi să nu-l ia or cu ce féliu de ajutoriu, ci nice cu voința să nu-l poftească.

Întrebare: Cum iaste cu putință a lipi această poruncă de céle cinci porunci ce sânt mai sus zise?

Răspuns: Aşa, în porunca a cincea poruncéşte Dumnezeu ca să dăm cinste féțelor celor mai mari. Iară întru aceasta poruncéşte ca să şi poftim
67[r] lor cinstea, iar a lua / cinstea cea vrednică lor sau a o face a noastră cu nedreptate, oprește aici nice să gândim acest acel lucru. În porunca a şasea oprește să nu luom viiața celui de aproape, iară întru aceasta oprește nici să ne mâniem noi în deşert asupra celui de aproape, că mâniia poftește a lua viiața celui de aproape sau sănătatea. Întru a şaptea poruncă oprește împreunarea a patului strein, iară întru aceasta oprește ca nici cu inima să nu poftim muiare streină; tot aceastaşi iaste şi pentru célélalte necurățenii. În porunca a opta au oprit să nu răpim bunătate streină, iară întru aceasta oprește nici să poftim bunătate streină. În porunca a noao au oprit să nu
68[r] stricăm / cinstea streină prin grăiré de rău, iară întru aceasta poruncește nici să gândim acel lucru.

Şi aşa această poruncă a zécea iaste desăvârşit tâlcuială de poruncile céle mai sus zise, care aduc pre om la dragostea celui de aproape al său. precum şi porunca cea dintâi iaste desăvârşit încuiare celoralalte trei porunci, care sânt pentru dragostea cătră Dumnezeu.

Întrebare: Oare toate ai tâlcuit câte să încuie în céle zéce cuvinte pentru légea lui Dumnezeu?

Răspuns: Toate câte sânt spre tâlcuiala poruncilor lui Dumnezeu şi câte sânt spre cea p<r>escurtata îndreptare din destul sânt. Ci încă mai aduc
69[r] nişte / înştiințări oarecare de obşte, care sânt trebuincioase spre toată légea lui Dumnezeu.

Şi sânt acéstea.

Înşti<i>nțările de obşte care sânt trebuincioase spre Légea lui Dumnezeu

Întâi să cade a şti că légea lui Dumnezeu, care să încuie întru acéstea Zéce Cuvinte, rămâne netrecătoare şi s-au pus nu numai jidovilor, ci şi tuturor oamenilor creştini, şi toți sântem datori a o păzi până la sfârşitul

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

lumii. Iară când auzi că Légea lui Moisei au fost până la o vréme, iară după venirea lui Hristos au rămas, acéia să înţelegi, nu de acéste zece
70r porunci, care cuprind în sine légea / cea adevărată a vécinicei dreptăţi, ce au fost încă altă lége, care s-au dat în vrémea jidovilor pentru nişte îndreptări oarecare trupeşti şi de afară, precum au fost jărtvele céle cu sânge, multe feliuri de prinoase, stropirile, udările şi altele, care toate nice o putére n-au avut întru sine, nici au fost spre plăcérea lui Dumnezeu singure prin sine, ci au închipuit tainele venirii lui Hristos şi a izbăvirii noastre printr-însul. Acea lége jidovească după plinirea a toate acélea ce au închipuit ea, au rămas netrébnică, pentru acéia s-au şi lăsat. Fost-au şi légea cetăţilor, de Moise, şi acéia ce au fost usebită neamului jidovesc şi
71r vremii / de atuncea cuvioasă s-au lăsat. Iară această lége învăţătoare de obicéiul carele iaste a Zéce Porunci nemutată iaste şi neschimbată.

Toate céle mai sus puse şi tâlcuite porunci ale lui Dumnezeu să cade să le facem cu frica şi cu dragostea lui Dumnezeu. Cu frică, aducându-ne aminte de mărirea lui Dumnezeu, că acela au poruncit noao să facem acéstea, Cela Ce pretutindinea iaste, Cel Atotputernic, carele toate véde şi privéşte la inimile şi la gândurile noastre céle de taină şi va să ne judece pre noi şi nu iaste cu putinţă a scăpa noi de judecata Lui. Dară înfricoşat lucru iaste a cădea în mâinile Dumnezeului celui viu.

72r Deci, de va rămâné întru / noi numai singură frica Lui, va fi frica ca a robului, iară nu ca a fiiului, ne vom téme de Dumnezeu numai ca nişte robi, pentru singură mâniia Lui, care lucru iaste nepriimit lui Dumnezeu. Pentru aceasta ca să fie întru noi frica ca a unor fii cătră Dumnezeu, să cade să avem în inimile noastre şi dragoste cătră Dumnezeu şi să păzim cu dragoste poruncile Lui, aducându-ne aminte că El au pus noao această lége, carele iaste unul dreptatea cea vécinică, adevărul cel nemincinos, sfinţeniia cea desăvârşită, bunătatea şi podoaba, ca să fie milostiv şi în-
73r durat spre noi ceia ce sântem zidirea Lui. El ne-au zidit pre noi cu / sângele Său din piericiunea cea vécinică. El ne viiază, ne păzéşte şi ne poartă pre noi şi cu purtarea Sa de grijă cea prea înţeleaptă toate spre folosul nostru chiverniséşte.

O frică ca aceasta fiiască şi dragoste cătră Dumnezeu nu poate să fie în inimile noastre după voia cea firească, ci Duhul Sfânt nevăzut sădéşte acéste bunătăţi în sufletul omului. Pentru aceasta datori sântem a ne ruga mărirei lui Dumnezeu, ca să nu încetéze a înrădăcina în inimile

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

noastre frica Sa şi dragostea Sa, ca cu frica şi cu dragostea Lui să păzim noi toate poruncile Lui.

74r Iară de i să şi pare cuiva că păzéşte poruncile lui Dumnezeu / şi nu va fi acea pază de lége din frica şi din dragostea lui Dumnezeu, ci pentru alte pricini oarecare, numai pentru singură plăcérea omenească, pentru căutarea cinstei şi a mărirei, o pază de lége ca aceasta nu iase din voia lui Dumnezeu şi cu totul iaste neadevărată şi schimbăcioasă părére şi fățărie.

Şi aceasta datoriu eşti a şti, că omul nu numai prin păcatul său poate a fi călcătoriu de poruncile lui Dumnezeu, ci şi prin împărtăşirea cu păcate streine. Şi ne împărtăşim cu păcate streine atunce, când din singură voia dăm vreo pricină oarecare spre păcat strein, prin poruncă, prin
75r sfat, prin ajutoriu, prin / înşelăciune şi prin alt chip oarecarele. Aşa întru acesta chip, adecă, cine năiemeşte cu plată ucigaşu asupra vecinului şi acela însuşi ucigaşu iaste; cine cumpără sau ţine lucruri furate şi însuşi fură; cine cu dulceaţă ascultă clevetele şi însuşi vinovat iaste acelor clevete, şi aşa şi pentru célélalte. Pentru acéia datori sântem nu numai a păzi Légea lui Dumnezeu şi a ne păzi de ţoată fărădelégea cu frica şi cu dragostea lui Dumnezeu, ci a ne păzi şi de împărtăşirea păcatelor streine cu frica şi cu dragostea lui Dumnezeu. Iară mila Domnului din veac şi până
76r în veac spre cei ce să tem de Dânsul şi dreptatea Lui spre / fiilor acelora ce păzesc aşezământul Lui şi-şi aduc aminte de poruncile Lui ca să le facă pre iale. [...]

129r Acéstea toate, pentru légea lui Dumnezeu, pentru rugăciunea Domnului, pentru simvolul pravoslavnicii credinţe şi pentru Noao Fericin, s-au tipărit cu tâlcuială pe scurt pentru cea dintâi îndreptare a coconilor, iară cliricii cari-i învaţă pre coconi datori sânt acéstea tâlcuiale singuri de rost a le învăţa ca să poată mai bine a învăţa pre coconi şi, învăţându-i, să-i întrébe răspunsul spre întărirea pravoslavnicii credinţe a unuia în Troiţă slăvit Dumnezeu, a căruia iaste împărăţiia şi stăpâniia în nesfârşiţii véci,

Amin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

PRESCURTĂ ARĂTARE[1]

ÎNTÂIA ARĂTARE: PENTRU DUMNEZEU, CE, ŞI CUM ŞI CÂT IASTE DUMNEZEUL NOSTRU; A DOUA ARĂTARE: PENTRU SOCOTIINŢA LUI DUMNEZEU, CARE O ARE DUMNEZĂU CĂTRĂ TOATĂ FĂPTURA SA, IARĂ MAI VÂRTOS CĂTRĂ OM PENTRU A LUI VÉCINICĂ MÂNTUIRE; AL TREILEA: PENTRU LÉGEA LUI DUMNEZEU, CĂTRĂ CARE TOT OMUL IASTE DATORIU A-ŞI ÎNDREPTA VIAŢA SA, CA SĂ NU LIPSEASCĂ DĂ VIAŢA VÉCINICĂ. PUSĂ ÎNAINTE SPRE FOLOS NU NUMAI PRUNCILOR CELOR TINERI, NUMAI ŞI BĂRBAŢILOR AMÂNDURORA PĂRŢILOR, IARĂ MAI OSĂBIT ACELOR CARE NU POT LESNE PRE LARG A SĂ ÎNDĂLETNICII ÎN ÎNVĂŢĂTURA CUVÂNTĂRI<I> DE DUMNEZEU (SAU BOGOSLOVII<I>)/

2r

Înainte cuvântare

Fiindcă multora nu e cu putinţă pre larg pentru Dumnezeu şi pentru a Lui socotiinţă învăţătura cuvântări<i> de Dumnezeu a ajunge (cătră care nevoinţa a multe rânduiali şi a chemări ale lor nu-i slobod). Pentru aceasta din destul iaste a şti ce le iaste dă nevoinţă cătră mântuirea sa. Că sânt oameni, carii sânt datori nu numai pentru a sa, ci şi pentru a altora multora mântuire să poarte grijă, precum mai vârtos stă datoriia pă păstorii şi învăţători<i> duhovniceşti. Şi lor li se cuvine întei *Sfânta Scriptură*, adăche

[1] Titlu alternativ: *Prescurtă îndreptare*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

cărţile Legi<i> Vechi şi Noao adése a le proceti şi putérea dintr-însele a înţălége, şi către sporiul acesta încă şi cărţile Sfinţilor Părinţi şi istoriile bisericeşti, şi cercetoare întrăberi şi răspunsuri a celora ce rău înţăleg a urma. Numai la acéstea trăbuie în toate zilele ostăneală şi priléj şi vreme îndălungată, iară pre care a sa rânduială nu-l sloboadă la aşa pre larg învăţături, spre pildă slujba cetăţénilor, a oştilor şi drăgătoriia, şi slugile,
2[v] acelora din dăstul prescurt îndrăptare / să aibă, aşa care cu temei iaste şi care nu o ştiu foarte cu amăruntu. Şi pentru aceia s-au judecat spre bine înainte a să pune acestea trăi scurte arătări: întâi, drăpt pentru Dumnezeu; a doao, pentru socotinţa lui Dumnezeu; a treia, pentru Légea lui Dumnezeu. Cea dintâi şi a doao pentru credinţa creştinească, iară a treia pentru lucrurile céle datoare creştinilor învaţă. Iară fiindcă pentru scurtare toate pe prost le alcătuim, ci nici una dintr-însele nu sânt care n-ar fi din *Sfânta Scriptură*, chiar de la însuşi Dumnezeu arătate. Iară pentru ca din aceea scultare[2] să nu să facă vreo îndoire, pentru aceia unde ceva întru acestea sau cu acestea nu foarte chiar (sau îndoit) va fi, supt acelea alcătuim mai pe larg arătare şi întărire, care întru acestea următoare puneri înainte să vor vedea.

Theofan Prokopovič, arhiepiscopul Novgorodului/

[...]

25[v]

Prescurtă arătare
A treia
Pentru Légea lui Dumnezău, cătră care tot omul iaste datori a-şi îndrepta viiaţa sa, ca să nu să lipsască de viiaţa vécinică

(a) Légea lui Dumnezeu nu iaste altăceva, fără numai de la însuşi Dumnezeu dată omului hotărâre, ce iaste omul datori a face şi ce e datori a nu face, şi dupe acéia hotărâre a lui Dumnezău şi după a sa datoriinţă să-şi îndirepteze viaţa sa, ca să nu să lipsască de viaţa vécinică.

(b) Légea sau hotărârea lui Dumnezău să dăsparte în doao părţi: una arată ce iaste omul datori însuşi lui Dumnezău, iară alta ce iaste omul datori tuturor oamenilor, întru acela număre şi însuşi luişi.

(c) Precum légea sau hotărârea, sau porunca împărătească pâne când nu iaste norodului poruncit sau spus, nimănea între norod a o face

[2] Scris: *sculto*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

26r sau a nu o face nu iaste datori. Aşa şi / Légea lui Dumnezău de n-ar fi de la Dumnezău omului arătată, nu ar fi datori omul nici a o face, nici a nu o face; fiindcă omu n-ar şti voia lui Dumnezău şi n-ar şti ce iaste datori a face şi ce nu a face, şi pentru acéia Dumnezău hotărârea sau légea au arătat omului cu doao arătări: o arătare a légii au pus-o în inima omului, care să cheamă lége după fire sau după fiinţe, şi acéstea chémări o putére au; iară altă arătare i-au dat-o în *Sfintele Scripturi*, şi această arătare a légii să cheamă Légea lui Dumnezău scrisă.

(d) Légea cea după fire au pus-o Dumnezău în sufletul tuturor oamenilor într-acesta chip: au dat-o omului osăbire pentru gând bun şi rău cu care judecă ce iaste lucrul bun şi rău, şi pentru lucrul bun vesăléşte sufletul, iară pentru lucrul cel rău vatămă sufletul. Tot omul simte întru sine putérea cugetului. (1) **Fieştecine ştie** că să cuvine a iubi şi a să téme de Dumnezău şi a cinsti rânduiala părântească: pre împaratul, pre părinţi, pre făchetori de bine şi alţi; iară potrivnice a face, adecă a nu să téme nici a iubi pre Dumnezău iaste fărădelége. (2) **Şi fieştecine ştie** că a năcăji omul iaste păcat, iară împrotiva acéştiia a face, adăche a da celui sărac milostenie, pre cel supărat a-l apăra, celui în nevoi a-i ajuta şi altele iaste
26v lucru bun. / (3) **Iară aşa gând în oameni** să cheamă cuget.

Tâlcuire

(1) **Fieştecare ştie.** Fieştecare în sine să gândească de aceasta şi îndată va cunoaşte că aşa iaste; iară dă s-ar părea cineva înaintea altuia spuind că el întru sine aşa gând nu simţeşte, ci nu iaste cu anevoie a-l defeima pre el cu aşa întrebare nu iaste cu greu ţie de te cheamă pre tine cineva protivnic lui Dumnezău, el va spune cu adevărat că îi iaste cu greu, de ar fi el şi tocma aşa, iară cum i-ar putea fi cu greu, de n-ar simţi întru sine aşa cuget.

(2) **Şi fieştecare ştie.** Arătat iaste dă acolo când tâlhari oarece vreau să fure, foarte cu luare dă seame ascunde lucrurile lor şi să tém să nu-i prinză cineva în lucrurile lor, şi după acéea să nu-i înţăleagă. Iară dă ar şi greşi cineva foarte pe ascuns sau cu vreo pohtă dă lucru rău, însă pre sine celoralalţi prieteni nu să spune, iară de l-ar arăta pre el cineva că el vrea să fure, dă ruşine şi de mare necuviinţă pre sine să socoate şi aceasta să poate înţălége şi pentru alte chederi în păcate. /
27r (3) **Iară aşa gând într-oameni.** Pentru aşa gând din oameni, Pavel Apostolul, sau mai vârtos Duhul Sfânt, prin Apostolul, mărturiséşte, şi precum Légea lui Dumnezău după fire arătat, aşa şi acesta gând cuget îl numeşte (*Rim.* 2, 14-15) când limbile céle ce n-au lége, cu légea din fire fac ale leg<i>, aceştea neavând lége, sânguri loruşi fac lége. Carii arată faptele légi<i> scrisă în inimile lor mărturisindu-le

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

lor cugetele lor, şi întră sine cu gândul osândind sau răspunzând. în zioa când va judeca Dumnezău ascunsăle oamenilor după bună vestirea lui Iisus Hristos.

(e) Légea lui Dumnezău să află scrisă în *Sfânta Scriptură* (la *Ieşireo* 20) care (1) şi Zéce Cuvinte ale lui Moisei să cheamă, iară începutul légi acéştiia aşa iaste: *Eu sânt Domnul Dumnezăul tău, să nu-ţi fie ţie alţ dumnezăi afară de mine,* (2) şi altele.

Tâlcuire

(1) **Întrăita légea scrisă în cărţile lui Moisei:** întâi aceasta, pentru datoriinţa omului către Dumnezău / şi către aproapele său; a doao pentru ţărămonii sa 27v rânduielile celé date jidovilor, adăche: pentru tăiarea împrejur, pentru lucrarea de sfinţenie, pentru curăţire, pentru praznice şi altele; a treia pentru îndreptarea norodului.

Întâia lége să cheamî învăţătoare dă nărav; a doao rânduitoare; a treia cetăţenească. Înteia neschimbată şi vécinică, spre datoriinţă totdeauna tuturor oamenilor, pentru că şi faptele ei, ce iaste datori omul lui Dumnezău şi aproapelor săi sânt neschimbate, iară a doao după vănirea lui Hristos s-au lăsat, pentru că şi faptele ei precum închipuirea bunăteţilor celor de la Hristos numai până la o vréme au fost arătate; lăsatu-s-au şi a treia lége, fiindcă numai la însuşi norodul jedovesc au fost dată, iară nu la tot norodul în toată lumea. Pentru acéea cuvintul nostru aicea numai pentru înteia învăţătura de nerave lége.

(2) **Şi altele.** Nu iaste de trăbuinţă aicea a scriia poruncile Légi<i> lui Dumnezău, fiindcă în multe învăţături prunceşti şi în cathehisisuri să află cu tâlcuire. /

28r (f) Légea lui Dumnezău scrisă iaste pe doao table sau pe doao părţi să dăsparte: înteia parte învaţă ce iaste omul datori numai lui Dumnezeu, iară a doao arată ce iaste datori omul aproapelui său, adăche la toţi de amândoao părţile oameni şi de toată starea oameni.

Aşa şi Hristos au dăspărţit poruncile lui Dumnezău spre doao încapeciuni, când au fost întrebat de farisei pentru porunci au spus îndoit cuvânt pentru dragostea către Dumnezău şi pentru dragostea către aproapele, în acéstea doao porunci toată légea şi proroci<i> atârnă (*Math.* 22, 40) de aceasta în a doao spunere s-au pomenit.

Légea lui Dumnezău cea scrisă cu nimic nu să dăsparte dă légea cea după fire sau dupe natură, un lucru rânduit şi poruncit cu doao arăteri. Aceasta după firea a tot omul, iară aicea din *Sfânta Scriptură* să adaogă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

numai cu doao acestea în lé<g>ea lui Dumnezău arătări oarece dăspărţire
într-însele, pentru că arătarea légi<i> céi<i> după fire (1) **nu aşa chiară**
28[v] (2) **şi nu aşa cu putére**, precum / iaste chiar şi cu putére légea lui Dum-
nezău cea scrisă.

Tâlcuire

(1) **Nu aşa chiară.** Iar aceasta dă acéea pentru că nu pentru toate oarece bine sau rău totdeauna omul gândéşte şi nu totdeauna toate lucrurile céle bune şi celé réle îi vin omului în gând, ci la vrémea şi aceea şi altele şi după întâmplare, iară mai vârtos celor neînvăţaţi şi cu puţână minte oameni, iară arătarea légi<i> cei<i> scrisă tuturor precum celor bune aşa şi célor réle lucruri chip arată.

(2) **Şi nu aşa cu putére.** Pentru acéea căci omul cel cu firea rea poate gândi precum gândurile lui oarece lucru rău început sau făcut în dăşărt să îndeamnă după oarecare după fire răutate, şi cu adăverat să întâmplează aceea întră mulţi, când celea de bun năravu cu dăfăimări, iară céle dă rău năravu cu nume de laudă le acopere, adăche: blândéţele şi smereniia o socotesc dă gâlceavă, iară mâniia cea neopritâ de mare însufleţire o socotesc. Iară cine vede légea lui Dum-
29[r] nezău cea scrisă, acela véde şi putérea / poruncii lui Dumnezău, şi dă greşaşte făcând împrotivă, iară ştie că el au gréşit, iară cine pre sine cu acéia în păcate s-ar îndemna, acela întră în fâre dumnăzăire.

(g) Către împlinirea Légi<i> lui Dumnezău să cuvine creştinului a grija în minte oarecare dă temei cunoştiinţă, care va şi arăta lui calea cea dreaptă cum să umble în Légea lui Dumnezău şi-l va îndemna pră dânsul către păzirea poruncilor lui Dumnezău, şi acélea aicea să arată şi la amândoao părţile Légi<i> lui Dumnezău dă trăbuinţă.

Cunoştiinţa către în ceia parte a légii lui Dumnezău, adecă pentru céle dă trebuinţă către dragostea lui Dumnezău.

(1) **Să iubeşti pre Domnul Dumnezăul tău** cu toată inima ta şi cu tot sufletul şi cu tot cugetul tău (*Math.* 22, 33).

(2) **Dumnezăul nostru iaste duh năputred,** fâre de sfârşit, în tot locul fiinţă, viu şi fâre dă moarte, preaînţălépt, atotputérnic, preabun, ziditori, iubitoriu şi mântuitorul nostru şi drept judăchetori. /
29[v] De aceasta mai sus au fost cuvânt în spunerea întâia şi a doao.

(3) **Eu Domnul Dumnezău,** acesta iaste numele mieu, mărirea mea altuia nu o dau (*Isaia* 42, 8; 48, 17).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Tâlcuire

Acestea cine le aduce aminte chiar véde ce iaste el datori lui Dumnezău şi cunoaşte în ce putére să cuvine lui a împlini întâia poruncă.

(1) **Să iubeşti pre Domnul Dumnezăul tău.** Dragostea către Dumnezău întru acéstea lucruri să învaţă.

a) A mări pre Dumnezău cu închinăciune ca pre cel ce toate le-au făcut şi preste toate stăpâneşte.

b) A să téme dă Dumnezău ca să nu să mânie dă călcarea poruncilor.

c) A nădăjdui spre Dumnezău.

d) A chéma pre Dumnezău în toată nevoia cu credinţă.

e) A mulţămi lui Dumnezău pentru darurile lui celé fără dă număr.

Toate acéstea a le face ne vedem pre sine datori când auzim porunca cea de căpetenie mai nainte pomănite, adecă să iubeşti pre Domnul Dumnezăul tău cu
30r toată inima ta şi cu tot / sufletul tău, şi cu tot[3] cugetul tău. Fiindcă de lesăm un lucru al dragosti<i> din céle mai sus pusă, atuncea nu cu toată inima şi nu cu tot sufletul iubim pre Dumnezău.

(2) **Dumnezăul nostru iaste duh năputred; şi altele.** Toate acéstea a lui Dumnezău putére şi bunătate socotind, mare lumină dobândim şi îndămnare către toate lucrurile dragosti<i>, iară fiindcă atâta şi aşa iaste Dumnezăul nostru, cum să nu-l mărim pre Dânsul, şi fiindcă El iaste duh năputred, sântem datori să-L slăvim şi să-L cinstim şi să ne închinăm Lui nu cu chipul trupului cel din afară, ci cu duhul cel dinlăuntru. Aşa şi Hristos au învăţat pre samarineanca: *Duh iaste Dumnezău şi cei ce să închină Lui, cu duhul şi cu adăvărul să cuvine a să închina* (*Ioan* 4, 24). Nu să leapădе nicii dă închinăciunea cea trupească, dă mărire şi cérere şi mulţămită; ci numai dă va văni cu duhul, adecă din suflet şi inimă şi
30v cuget, iară fără dă acéstea însuşi dă sine iaste nimic sau mai vârtos iaste / făţerie. nă merind, ci mâniind pre Dumnezău. Iară când gândim că Dumnezău iaste fără de sfârşit şi în tot locul fiind, atuncea să naşte întru noi şi frica lui Dumnezău şi mare nădéjde. Fricâ, cum oarece împrotivă am îndrăzni a face, fiindcă El nu iaste departe de noi, ci nădăspărţit dă noi; nădéjde, că de cine să ne témem când iaste Dumnezău cu noi. Aceea şi Psalomul arată zicând: *Văzut-am pre Domnul înaintea mea pururea, că de dreapta mea iaste ca să nu me înalţ* (*Psalom* 16, 8). Şi iară şi frică şi nădéjde când gândim că Dumnezău iaste preaînţălépt, atotputérnic, drept şi bun. Dă iaste preaînţălepţ, aşa şi cugetele noastre nu sânt ascunsă înaintea Lui; dă iaste atotputérnic şi drept, aşa înfricoşat iaste a cădea în mâinile Lui; dă iaste bun, aşa cum îndrăzni a-L mâniia şi aceea frică. Iară dintr-acelea fiinţă a lui Dumnezău şi nădéjdea noastră, fiindcă dă iaste Dumnezău preaînţălépt, aşa poate să ne ajute noao şi să ne apere pre noi; iară fiindcă iaste atotputérnic, aşa poate;

[3] Scris: *totot*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

31r iară fiindcă iaste prea bun, aşa prea bine să ne fache noao, aşa şi / *Psalomul* hulind nădéjdea spre putérea oamenilor iaste slabă şi răpitoare, laudă pre acela care spre Dumnezău nădăjduieşte şi această nădéjde o făricéşte din înţălăpciune, putérea, drăptatea şi bunătatea lui Dumnezău: *Făricit iaste căruia Dumnezăul lui Iacov e ajutoriu lui, nădéjdea lui spre Domnul Dumnezăul său, cel ce au făcut ceriul şi pământul şi altele* (*Psalom* 146, 5-6).

(3) **Eu sunt Domnul Dumnezău şi altele.** Dăşi din toate celé mai sus pomenite bunăteţi dumnezăieşti arătat cunoaştem, precum nu numai nimănui şi nimănea iaste mai mare decât Dumnezău, ci nici asémenea lui Dumnezău pe nimenea a cinsti nu să cuvine, că zice Duhul Sfânt (*Psalom* 88, 7) că cine în nori să va asămenea Domnului şi întocma să va face Domnului întru fiu lui Dumnezău. Iară la Isaiia prorocul: *Toţi cei străini înaintea măriri<i> lui Dumnezău întru nimic să socotesc*. Însă dăosăbi întru pomenire sântem noi a avea acest cuvânt a lui Dumnezău: *Eu sânt Domnul, acesta iaste numele mieu, mărirea mea altuia nu*
31v *o dau*[4], cu care / poruncéşte ca tot omul pre nimănea să nu cinstească şi de nimănea să nu să teame ca şi de Dumnezău, şi spre nimica şi spre niménea să nu nădăjduiască ca şi spre Dumnezău. Şi aceasta iaste noao datoriinţa, a ţânea în minte nu numai în cinstirea sfintelor icoane, ci şi în proslăvirea acelor ce bine au plăcut lui Dumnezău. Pentru închinăciunea icoanelor tâlcuieşte al 7 sobor a toată lumea în putérea dragostii, iară cu duhul şi cu credinţa a face acéea oprésţe, iară pre sfinţii cei ce lui Dumnezău bine au plecut şi[5] acum cu Dumnezău împărăţesc, să cuvine a-i cinsti ca şi pre slugile lui Dumnezău, că de la Dumnezău fericire câştigând şi noao de la Dumnezău milă cerând, iară nu de la sine dând. Iară cine asémenea lui Dumnezău îi va cinsti, adăche mărirea lui Dumnezău o va da altuia, foarte e împrotive voi<i> Domnului Dumnezău, care slava Sa nimănuia nu o dă. Aceşti lueri de seame, adecă aicea punem, iare omul cél témători dă Dumnezău şi mai multe dă acéştea pentru Dumnezău poate socoti. /

32r **(h)** Cunoştiinţa către a doao parte a Légi<i > lui Dumnezău, adecă pentru celé de trăbuinţe către dragostea aproapelui:

1) *Să iubeşti pre aproapele tău ca însuşi pre sine* (*Math.* 22, 29).

2) *Toate câte vreţi să ve fache voao oamenii, faceţi şi voi lor aşijderea* (*Math.* 4, 22).

3) *Până când avem vréme să facem bine tuturor, iară mai vârtos celor dă pururea în credinţă* (*Galat.* cap. 6, 10).

[4] *Isaia* 42, 8.
[5] Scris: *şi şi.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Tâlcuire

Acéstea cine le are în minte chiar véde ce iaste el datori către aproapele său, adăche la tot omul şi cunoaşte întru ce putére i să cuvine lui a împlini a doao poruncă: *Cinstăşte pre tată-teu şi pre mumă-ta, să nu ucizi, să nu furi şi altele.*

(1) Înteia şi a doao cunoştiinţă întru o putére né dau noao mare lumine cum să iubim pe aproapele. Dă sânt eu datori a iubi pre aproapele ca însuş pre
32[v] mine / (după cunoştiinţa dintei). Aşa tot ce-m pohtesc mie, sânt datori a pohti şi la tot omul, şi împrotive acéstora, ce eu mie nu-m pohtesc, sânt datori să nu pohtesc nice altuia. Atâta să cuvine aceasta a înţălége nu pentru toată pohta, ci pentru lucruri bune şi pentru pohte diriapte. Fiindcă cuvântul acesta, adecă să iubeşti pre aproapele tău ca însuş pre sine, acesta iaste cuvântul lui Dumnezău, pentru aceea nu să întinde acela şi la lucruri nebune şi la pohtă nedireaptă. Şi aşa nu are aicea loc furul şi tâlhariul, adecă, care pohteşte ca precum iaste el, aşa să fie şi fiul lui. Iară în lucrurile céle bune care să cuvin către vremelnica şi véciinica mântuire şi către diriapta pohtă, precum vreau eu să fiu, aşa datorii sânt a pohtii să fie toţi oamenii. Vreau să nu fie dă nimic lipsită, sânetosă, neclevetită, vreau să dobândesc véciinica mântuire, datorii sânt eu acélea toate a le pohtii şi aproapelui mieu. Iară împrotiva acestora, fiindcă de lucrurile celé ce sânt noao spre stricăciune inima omului fuge. /

33[r] Pentru acéea omul cel ce dupe légea lui Dumnezău umblă, ce nu vrea luiş, aceea iaste datori şi altuia să nu pohtească. Adecă: nu vriau mie sărăcie, supărare, scârbe, năpastă şi păcate, datori sânt eu toate acelea să nu pohtesc nici aproapelui mieu, nu numai toate ce mie nu-m po<h>tesc, acelea să nu pohtesc şi aproapelui, ci şi ce nu vreau mie, să cuvine să nu pohtesc şi aproapelui mieu, ci sânt datori cât iaste cu putinţă aceea şi cu fapta a împlini, adecă: pohtesc mie îndăstulare, aceea să pohtesc şi aproapelui, şi cu fapta sânt datori a ajuta şi a sluji aproapelui mieu. Iară când arăt pohta mea şi cu fapta pot să o împlinesc şi nu vreau, aceea pohtă iaste prefăcute, făţarnică, mincinoasă şi foarte dă nimica. Şi aşa pohtă dă nimica o huléşte Apostolul Iacov în trimiterea sa (2, 15-16): *De va fi fratele sau sora noastre goale şi lipsite de hrana cea de toate zilele. Şi le va zice cineva din noi: duceţi-ve în pace, încălziţi-vă şi vă săturaţi, iară nu le va da celé dă trăbuinţă trupului, ce folos va fi lor.*

33[v] (2) Aşijderea şi a doao cunoştiinţă ne învaţă pre / noi şi chiar nă arată cât de mare şi dă trăbuinţă dragoste către aproapele lui Dumnezău de la noi trebuiaşte: toate câte vréţ să ve fache noao oamenii, faceţi şi voi lor aşijderea. Cine dintră oameni nu va vrea lui toată facerea de bine. Pohtim ca toţi pre noi să ne iubească, să ne laude, să ne cinsteasche, pohtim să ne ajute în lipsele noastre, să ne dea sfat bun întru întâmpleri de nevoie, să ne îndirépte în gânduri, să ne păzască dă nevoi şi de năpeşti, să ne curăţeasche de asupreli, şi altele. Toate acélea şi noi sântem datori a face aproapelui nostru. Către acélea urmează şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

acéstea, ca ce nu vrém noi să ne fache noao oamenii şi noi aceea să nu facem altuia şi dintru acéstea să descopere celé dă obiceai, rélele gândurile întră noroade şi lucruri. Când oare cineva de la careva înceluind[6] au adus oarece lucruri de furat şi caută cum ar fi cu putinţă lucrurile acelea, văzând că sânt slabe altuia să le dea de bune şi acéia luişi nu-şi ţine de pecat, mare făredălége iaste şi însuşi furtişag, nu într-alt chip, ci altul pre el l-au înceluit, ci şi el pre altul vrea să înceluie. Şi
34r face el aceea oamenilor / ce n-au vrut să-i fache lui oamenii. Putérea a acéştii porunci a lui Hristos într-aceia ste: pohteşti tu ca să-ţi facă ţie bine oamenii, fă şi tu lor bine, iară nu vreai să-ţi facă ţie rău şi tu nimărui rău să nu faci. Iară de ţi-au făcut ţie rău, tu nu face aceiaşi. Iară de faci aşa, tu nu după porunca lui Hristos, ci după chipul făchetorilor dă rău urmézi. Poate oare cineva din oamenii şi rău lucru luişi să-şi pohteasche, şi după acéea şi însuşi după putérea poruncii acéştiia rău va face. Adecă judecătoriul cel nădrept când vrea pre făchetoriul dă rău pentru daruri să-l îndreptează, gândeşte întru sine: când m-or îndirepta şi pre mine judecătoriul mieu, deoarecé răutaté pentru daruri eu aş vrea, aşa şi eu pre făchetorii dă rău voi îndrepta. Câte vream să ne fache noao oamenii, acelea să facem şi noi acelora. Ci însuşi pre sine toţi să înşală, fiindcă légea lui Dumnezău după pohta acelui străin facerea de bine iară nu facérea dă rău a noastră datoriinţă către aproapele arate. Iară cine pre cel nedirept îndirepteaze, acela iaste necurat şi urât înaintea Domnului.

34v După cuvântul scriietoriului de *Pilde* (cap. 7, 15) / şi dupe putérea acéştiia porunci a mai sus pomenitului judăchetori socotinţă aşa să cuvine să se îndirépte: Pohteşti tu, o judecătoriule! ca alt judecători pre năpestuitoriul tău, necăutând spre darurile lui, să le dea judecăţi<i>, iară pe tine să te îndireptezé, va zice cu adăverat că vrea el aceea, aşa şi el însuşi iaste datori acéeaşi a face. Aicea să cuvine cu luare de seame a păzi rânduialele aceste următoare: nu în toată vina iaste bune iertarea, ci alte date foarte păcat iaste, adecă pre clevetitoriul cel de năprasnă, pre furi şi pre tâlhari, pre făchetori dă svăzi, pre uni<i> ca acéştea a le ierta vina lor mare nădrăptate iaste şi păcat judecătorilor, fiindcă făchetorilor de réle iertând, judecătoriul strică oamenii cei buni şi răutate tuturor aduce, însuşi răutăţilor părtaşi.

(3) Din a treilea cunoştiinţă dobândim osăbită îndréptare dragostii către aproapele întru acéea căci are a fi în dragostea către aproapele şi oarece neasă-
35r menare, fiindcă Apostolul poruncéşte să facem / bine tuturor, mai vârtos arate să facem bine către cei de pururea în credinţă, adecă: către cei asémenea cu noi în dreapta credinţe şi aicea să cuvine a lua în seame acéstea următoare.

a) Întei şi mai vârtos sântem datori a ajuta celor dréptcredincioşi, iară celoralalţi mai pe urmă şi mai puţin.

[6] A încelui – a înşela.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

b) De nu putem amândurora, adecă şi celui dréptcredincios şi celui năcrădincios, atuncea să lesăm pre cel năcrădincios şi să ajutăm célui dréptcredincios.

c) Dăşi nu sânt asémenea cu dragostea către noi cel dréptcredincios cu cel năcrădincios, însă şi cei năcredincioşi sânt dé aproape ai noştrii, precum şi Hristos cu pilda samarineanului celui milostiv au arătat şi au întărit aceasta.

d) Din aceasta porunche nă învăţăm precum şi vrăjmaşilor noştrii sântem
35[v] datori a face bine, fiindcă şi ei sânt dé aproape / ai noştrii, precum Domnul chiar arată, zicând: *Iubiţi pre vrăjmaşii voştrii, bine faceţi celor ce ve urăsc pre voi* (*Math.* 5, 45; *Luca* 8, 35).

e) Încă şi aceasta aicea să nu să zăuită, precum aşa fel de dragoste către aproapele, precum trăbuiaşte lui Dumnezău nu poate niciodate să se împlinească, dă nu vom îmblânzi năravurile céle réle, care urmează: mâniia, zavistiia, iubirea de avuţie, sumeţiia, şi de nu va fi întru noi bunăteţile celea potrivnice acestora, adăche blândéţele, răbdarea, neiubirea de argint, smereniia şi dupe acéea légea dragostii către aproapele şi pomânitele rélele năravuri să să oprească şi protivnicile bunăteţi a le avea noao ne poruncéşte.

(i) Fiindcă nimic ceva bine, adecă lui Dumnezău plăcut şi lui Dumnezeu priimit dintru a noastră însăşi firasche nu numai a face, ci nici a începe şi nici a gândi nu putem, precum mai sus în a 2-a spunere s-au arătat. Pentru acéea datori sântem noi totdeauna a ne ruga Dumnezăului nostru ca să ne dea noao putérea Duhului Sfânt, care luminează mintea
36[r] noastră şi inima noastră o rădică către facerea / poruncilor Lui şi o întoarce de la călcarea poruncilor Lui.

Tâlcuire

Datori sântem noi totdeauna a ne ruga lui Dumnezău şi altele. Pentru acéea că omu sângur cu a sa putére fără dă ajutoriu darului lui Dumnezău nimic bine plecut lui Dumnezău nu poate face, din dăstul s-au arătat mai nainte în doao spuneri supt numărul 4 acolo şi pentru acéea precum noi putérea Duhului Sfânt către facerea lucrurilor bune prin Hristos o dobândim. Iară aicea fiindcă pentru cea dă trebuinţă noao dare către facere de bine putérii lui Dumnezău, a ne ruga lui Dumnezău sântem datori sau judecat de bine oarece ce de obşte pentru rugăciune a să pune înainte, iară punérea înainte aceea cu următoarele luerii dă seamă o închéiem.

(1) Rugăciunea către Dumnezău iaste cerere de la Dumnezău, dărilor lui celor bune cu credinţă, cu Duhul şi cu adevărul, de la omul cel bine credincios făcându-să şi scrierea rugăciunii acéştiia de la sine chiar iaste şi cuprinde întru
36[v] sine toate, celea dă trăbuinţă, către dreapta / rugăciune. Însă mai de folos iaste şi oarece din părţi a rugăciuni<i> aceştiia arătare pentru mai bună înţălégere.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

(2) Mai întei să cuvine noao a şti ce sântem noi datori a cére di la Dumnezău, precum de la Dumnezău sântem datori noi toate a ceré cele ce nă sânt dă trăbuinţe, iară afare de Dumnezău de la altul nimenea. Deşi pohtim noi şi de la fraţii noştrii, precum în viiaţa cei ce sânt aşa şi cei ce cu Hristos împărătesc sfinţi a lui Dumnezău plăcuţi oarece ajutori dorim, iară nu pohtim într-alt chip, fără numai ca şi ei pentru noi şi cu noi rugăciunea lui Dumnezău să aducă, iară nu ca când ar putea ei de la sine aceea să ne dea, orice cerém de la Dumnezău.

(3) Când de la Dumnezău oarece cérem, datori sântem noi mai întâi a socoti, oare vreo bunătate cérem, fiindcă Dumnezău nimiche ce nu e bun sau nu e spre folos nu poate să ne dea. Că toată darea cea bună şi tot darul dăsăvârşit dă sus iaste pogorât de la părintele luminilor. Grăiaşte Iacov Apostolul (cap. 2, 14) şi după acéea când furul, tâlhariul, iubitoriul dă domnie şi alţi făchetori dă rău să
37r roagă lui Dumnezău ca să le ajute / spre gândul lor cel rău, foarte mânie pre Dumnezău şi rugheciunea lor întru păcate să întoarce. Dă trăbuinţă sânt aicea doao a lua seama. Întei, celea ce sânt de cuviinţă duhovniceşti<i> noastre ştiute şi arătate carii mântuirii noastre să cuvin, adecă: cunoştiinţa adăvărului, iertarea păcatelor, frica şi dragostea lui Dumnezău şi altele, totdeauna sânt bune şi acélea fără dă nice o sfiială a cére de la Dumnezău să îndrăznim. A doao: precum toate céle vrémelnice dă trăbuinţă şi de folos, adăcă: îndăstulare în hrane şi în îmbrăcheminte, cinste dupe cuviinţă şi altele, nu totdeauna sânt noao bune precum să arate, ci altă dată spre rău să fac noao, care noi de folos cerém. Cerém noi din năştiinţă, spre folos sau spre răutate vine noao ce cérem şi de am şti noi că spre răutate vine, acéea noi n-am pohti. Ci Dumnezău ca un atoatevăzători, văzând ceva să fie noao spre folos, acéea dupe cérerea noastră ne de. Iară văzând că va să fie noao spre răutate aceea, dăşi cérem, nu ne de, şi precum céle de folos ne dă, aşa şi céle năfolositoare nu ne dă, după bunătatea sa. Vădem chipul acesta şi întră chipurile omeneşti, adăche: muma, când cére pruncul lapte, îi dă lapte, iară de cére cuţit sau foc nu-i de, căci pruncul cum pentru lapte aşa şi pentru cuţit şi pentru foc asémenea înţălége. Iară maica cunoaşte că laptele pruncului iaste de folos, iară cuţitul şi
37v focul iaste de stricăciune şi din aceasta priimim / aşa învăţături spre rugăciunea, când ceva cérem de la Dumnezău celea dă trăbuinţă spre viiaţa noastră, datori sântem noi a cére cu aşa putére şi gând, ca să judece Dumnezău aceea a fi de folos şi dupe acéea când oarece din acélea nu dobândim, să nu răpştim asupra lui Dumnezău ca cum ar fi nemilostiv, ci să mulţămim Lui că nu ne-au lăsat pre noi spre răutate. Către aceea şi aceasta să cuvine a şti că când cérem de la Dumnezău oarece vrémelnică bunătate, atuncea sântem noi datori a socoti ca nu spre rău a îndirepta celea ce cérem, dă ne dă noao Dumnezău, adăche: care cére bogăţie, datori este acéea când o dobândéşte să o îndirépte spre bune chéltuieli, iară nu spre păcate, spre sumeţie, spre slavă deşartă, spre iubire de dulceaţă şi altele, fiindcă rugăciunea cu gând năbun rea iaste şi lui Dumnezău nepriimită, după

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

cuvântul Sfântului Apostol Iacov (cap. 4, 3): *Céreţi şi nu véţi lua, pentru că rău céreţi, ca în dulceţurile voastre să le cheltuiţi.*

(4) Întru toată rugăciunea sau cerérea noastră cea întinsă către Dumnezău să cuvine noao a avea credinţă, adăche tare şi neîndoită spre bunătatea lui Dumnezău cu nădéjde nădăjduind, că Dumnezău toate celé dă trăbuinţă cătră mântuirea noastră nă de şi nu ne lipséşte pre noi şi de céle dă trăbuinţă / în viiaţa noastră. 38r
Iară dă nu ne şi dă oarece pohtim noi vrémelnice, acéea văzând că noao va să fie spre răutate, nu vrea să ne dea. Şi pentru aşa feliu de credinţă care iaste de trăbuinţă în rugăciune chiar ne învaţă pre noi Sfântul Apostol Iacov (cap. 1) să ceară (rugându-să omul lui Dumnezău) cu credinţă, nimic îndoindu-să, că cél ce se îndoiaşte să asămănează valurilor mării, cu vânturi înfiorându-să; să nu gândească omul acélea, că va priimi céva de la Dumnezău, după care cuvânt a lui Iacov, rugăciunea fără credinţă iaste dăşartă şi foarte nefolositoare.

(5) Precum toată închinăciunea şi cinstea, aşa şi rugăciunea a aduce către Dumnezău cu duhul şi cu adăverul datori sântem, după cuvântul lui Hristos (*Ioan* cap. 4); cu duhul a să ruga, iaste a să ruga cu smerenie şi înfrângerea inimii, cu frică şi cu dragoste către Dumnezău a să ruga cu adăvărul şi iaste a să ruga cu luare de seame şi cu înţălégere nu făţarnică şi nu numai cu chipul cél dinnafară, că mulţi să roagă neavând nici o frângere, smerenie, frică şi dragoste către Dumne- 38v
zău în inimile lor şi acéia nu să roagă cu duhul. Încă / unii nice nu iau sama şi nici nu înţălég rugăciunea, care aud glăsuind alţii sau însuşi o grăiaşte. Sânt şi de acéştea carii toată putérea rugăciuni<i> o pun întru lucrurile celea dinnafară a trupului, în multe cuvinte şi adése închinăciuni, nice o aprinderé dinleuntru neavând, ci alta vorbesc şi alta gândesc. Iară mai răi sânt acéia la arătare şi făţămiceaşte să roagă, adăche: ca numai de la oamenii să fie văzuţi că se roagă, iară pre Dumnezău nici în gând nu-l au, pre carii noi în obiceai am luat a-i chéma sfinţi făţarnici şi sfinţi pustii, că toţi acéştea nu să roagă cu adăvăr, şi pentru aceea să cuvine în rugăciune amândoao acéştea nedăspărţite a le avea şi duhul şi adăvărul, adecă a să ruga şi cu frică şi cu dragoste, cu smerenie şi cu înfrângerea inimii către Dumnezău şi a să ruga cu luare dă seamă şi cu minte, iară nu numai cu glasul şi cu mişcarea trupului, iară mai vârtos nu întru prefacere şi cu făţerie. Iară aicea foarte folositoare chipuri a sfântului psalom cătră rugăciune îl punem chip înainte. Arată el că cei drepţi, dă Dumnezău rugători, aşa stau înaintea lui Dumnezău şi milă de la dânsul cér, precum stau robii înainte-i domnilor săi şi roabele înaintea doamnelor sale pohtind şi aşteptând din mânile lor milă. Şi foarte să cu- 39r
vine cuvintele lui acéstea următoare a le purta în gând: către cine am rădicat / ochii miei cel ce lucuieşti în cériuri, iată ca ochii robului în mâna domnului său, ca ochii roabei în mâna doamnei sale, aşa sânt ochii noştrii către Domnul Dumnezăul nostru, până ce să va milostivi spre noi (*Psalom* 122).

(6) Iară mai pe urme şi aceasta să cuvine a şti că numai de la omul cel bine credincios iaste rugăciunea lui Dumnezău bine priimită, iară omul cel bine credincios acela iaste, întru care să află acéştea trei următoare bunăteţi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

a) Precum el, după mila lui Dumnezău prin sfântul botez fiind născut, créde în Hristos mântuitorul său.

b) Precum el nu prost créde, adecă mărturisêşte toate acélea ce ne-au dăscoperit noao Dumnezău în *Sfânta Scriptură* ce ară întru sine credinţă vie, adecă: iubeşte şi să téme dă Dumnezău şi să silêşte a face poruncile Lui şi dă tot păcatul a să păzi, iară când şi grêşaşte, nu numai să grijaşte dă acéea şi, părându-i rău şi înfricoşându-să, să căiaşte şi iertare păcatelor de la Dumnezău cére.

c) Precum el créde şi mărturisêşte că Dumnezău nu într-alt chip ne dă noao toate milele sale, numai prin Hristos, pentru sângele Său cél scump, care s-au vărsat pentru noi. Şi dă acéea să cuvine noao a ţinea în minte totdeauna cuvintele /
39[v] Apostolului, iară mai vârtos în vrémea rugăciuni<i>: *Câte sânt a lui Dumnezău întru acélea (în Hristos) adăverate, aşa şi întru acélea amin* (*2 Corinth.* 1, 20), adecă: toată câte au făgheduit Dumnezău credincioşilor săi, le de, şi făgheduinţele Sale le împlinêşte în Hristos şi prin Hristos şi pentru Hristos.

Şi cu acéstea trei bunetăţi fiind întemăiat omul, adăche credinciosul creştin, făcând poruncile lui Dumnezău şi nădăjduit să dobândească toate bunătăţile prin Hristos, când să roagă lui Dumnezău, păzind întru rugăciunea sa céle mai sus zise datoriinţă, dreapte rugăciuné face către Dumnezău. Şi aceasta învăţătură iaste dăstul pentru rugăciune, însă are fi cu cuviinţă să nu să zăuite, ci după dânsa a să îndirepta.

(j) Iară când şi calcă omul cel cu bună minte vreo poruncă din Légea lui Dumnezău, de voie sau fără dă voie, din nepotinţă, din năbăgarea dă seamă, atuncea să lasă lui o nădéjde spre mântuire în pocăinţă.

Iară pocăinţa cea dreaptă şi crăştinească aşa să săvârşaşte: omul cunoscând păcatul său şi de acéla scârbindu-să, şi urându-şi păcatul, şi de judecata lui Dumnezău tămându-să, să mărturisêşte pre sine înaintea lui Dumnezău vinovat (sau numai cu ispovédanie din inimă, care să cheamă de toate zilele, sau şi cu anumită ispovédanie în auzul preotului ca celui
40[r] întru / acéea în locul lui Dumnezău) şi cére de la milostivul Dumnezău ca pentru patima şi moartea care au luat-o pentru noi Fiul Său, mijlocitoriu Lui nostru, să-i iarte păcatele lui, şi de aci înainte să-i dea lui putére ca să se păzască dă păcate şi să să ferească dă reu şi să facă bine. Iară când să căiaşte păchetosul aşa şi către Dumnezău să întoarce, atuncea fără dă nicii o îndoire deplin de la Dumnezău priimeşte iertare şi de s-ar învrednici înaintea sfârşitului vieţii sale aşa, a milostivi pre Dumnezău cu adăverat va tréce din moarte la viaţă şi vécinica fericire va dobândi în céruri.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

NEBUNUL ÎNȚELEPT

Ediție și monografie (II)
de
CĂTĂLINA VELCULESCU

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

MONOGRAFIE (II)

Publicând rezultatele cercetărilor anterioare[1] am prezentat cititorilor de astăzi chipul pe care cărturarii români din secolele XVIII-XIX l-au dat personajului principal dintr-o capodoperă a literaturii bizantine de la sfârşitul primului mileniu după Hristos.

Andrei Salos a trăit la Constantinopol dar era scit de neam, iar modelele comportamentului său de „nebun întru Hristos" sunt siriace şi egiptene. Mai mult, ele îşi adâncesc rădăcinile până în antichitate, în figura hâtrului Esop şi a cinicului Diogene[2].

---

[1] *Texte uitate – Texte regăsite*, Bucureşti, vol. I, 2002, p. 52-56; vol. II, 2003, p. 219-278; *ARS BENE MORIENDI dans un écrit du Xe siècle et ses traductions roumaines*, în vol. col. *La Mort et l'Orient*, Craiova, sub tipar; *„Narr in Christo"*, RESEE, 2004, sub tipar.

[2] Han J. W. Drijvers, *Hellenistic and Oriental Origins*, în *The Byzantine Saint*, ed. Sergei Hackel, a special number of „Sobornost" incorporating „Eastern Churches Review" [Studies Supplementary to „Sobornost"], 1981, p. 25 – 33; Ewald Kislinger, *Symeon Salos' Hund*, „Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik", 38, 1988, p. 165–170; Lennart Rydén, *The Holy Fool*, in *The Byzantine Saint, supra*, p. 106-113; Isabella Gagliardi, *I saloi, ovvero le „forme paradigmatiche" della santa follia. Analisi di alcune agiografie e racconti agiografici di area bizantina dal IV al X secolo*, „Rivista di ascetica e mistica", 19 (63 di „Vita Cristiana"), 1994, nr. 1, 1994, p. 361 – 411.

Claudia Ludwig, *Sonderformen byzantinischer Hagiographie und ihr literarisches Vorbild*, Frankfurt am Main, 1997; Derek Krueger, *The „Life of Symeon the Fool" and the Cynic Tradition*, „Journal of Early Studies" („Journal of the North American Patristics Society" continuation of „The Second Century"), 1, 1993, p. 423 – 442; *idem*, *Symeon the Holy Fool: Leontius's Life and the Late Antique City*, University of California Press, 1996.

Ar fi interesantă o comparaţie cu tradiţia islamică cercetată de Ulrich Marzolph, *Der Weise Narr Buhlūl*, Wiesbaden, 1983; *idem*, *Der Weise Narr Buhlūl in den modernen Volksliteratur der islamischen Länder*, „Fabula", 28, 1987, p.72 etc.; Heinrich Gelzer, *Ein griechischer Volksschriftsteller des 7. Jahrhunderts*, în *Ausgewählte kleine Schriften*, Leipzig, 1907, p.43.

Kari Vogt, *La moniale folle du monastère de Tabennesiotes*, „Symbolae Osloenses" 67, 1987, p. 95-108; Francesca Rizzo Nervo, *Percorsi di santità: sali versus salòs*, „Bollettino della badia greca di Grotta-Ferrata", serie nouă, vol. 65, 1991, p. 313-337; Serghei A. Ivanov, *From „Secret Servants of God" to „Fools for Christ's Sake" in Byzantine Hagiography*, în *The Holy Fool in Byzantium and Russia*, Bergen, 1995, p. 5-17.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Din Constantinopol unde a fost scrisă poate în secolul al X-lea de un Nichifor, presbiter la Sf. Sofia (după alte păreri însă în secolul al VII-lea), *Viața* lui Andrei Salos (având în cuprinsul ei și *Întrebările* lui Epifanie cu *răspunsurile* lui Andrei) s-a răspândit la georgieni și la slavi[3].

Occidentul a cunoscut și el figura „nebunului întru Hristos", dar de o autoritate incontestabilă s-a bucurat acea formă pe care i-a dat-o acestei „nebunii" Sf. Francisc de Assisi[4]. Totuși și cealaltă ramură, a *saloi*-lor, a avut reprezentanți și s-a produs chiar o reluare în baroc[5], a scrierilor despre Simeon Salos, persoană cu existență reală în secolul al VI-lea, devenit personaj literar în scrierea lui Leonțiu de Neapolis (Cipru) în secolul al VII-lea[6].

Viața lui Andrei Salos atribuită lui Nichifor presbiterul aparține, prin însuși modul de alcătuire, acelei categorii de literatură în care receptorii pot interveni, separând în

---

J. Wortley, *The Sixteenth Canon of the Councill „in Troullo"*, „Studia Patristica", 15, 1975, 1, p. 255-260; Gilbert Dagron, *L'homme sans honneur ou le saint scandaleux*, „Annales. Économies, Sociétés, Civilisation", 45, 1990, p. 929-939.

[3] Pe lângă bibliografia citată în *Texte II*, vezi și John Wortley, *The Relationship between the Vita and the Cult of St. Andrew Salos*, „Analecta Bollandiana", 90, 1972; Cyril Mango, *The Life of St. Andrew the Fool Reconsidered*, „Rivista di Studi Bizantini e Slavi", 12, 1982 (Miscellanea Agostino Pertusi, vol. 2), p. 295-312; Lennart Rydén, *The Life of St. Basil and the Life of St. Andreas Salos*, „Harvard Ukrainian Studies", (*Okeanos*, ed. Cyril Mango, Omeljan Pritsak), 7, 1983, p. 568-586.

J. T. Wortley, *The Life of St. Andrew the Fool*, „Studia Patristica", 10, 1967, 1, p. 315-319; J. T. Wortley, *The Date of the Vita S. Andreae Sali*, „Byzantion", 39, 1969 (1970), p. 204-208.

Reamintim că folosim în permanență lucrarea fundamentală a lui Lennart Rydén, *The Life of St. Andrew the Fool*, 2 vol. Uppsala, 1995 (în continuare: „Rydén I" și „Rydén II").

[4] La *Texte II* se adaugă: Jacqueline Leonhardt – Aumüller, *„Narren um Christi Willen" eine Studie zur Tradition und Typologie des „Narren in Christo" und dessen Ausprägung bei Gerhardt Hauptmann*, München, 1993, p. 5-56; Jürgen Werinhard Einhorn, *KunstErziehung. Literatur, Kunst und Schulpraxis in franziskanischer Perspektive*, Werl, 1999, p. 302-304.

[5] Pe lângă *Texte II*, vezi Leopold Kretzenbacher, *Bayerische Barocklegenden um „Narren in Christo"*, în *Volkskultur und Geschichte. Festgabe für Josef Dünninger zum 65 Geburtstag*, Berlin, 1970, p. 463-483; *idem*, *Narren in Christo. Steirische und bayerische Barockspiele*, „Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte", vol. 47, 1984, p. 407-440; J. Leonhardt-Aumüller, *op. cit.*, p. 59-81.

[6] Lennart Rydén, *Das Leben des heiligen Narren Symeon von Leontius von Neapolis*, Uppsala, 1963; *idem*, *Bemerkungen zum Leben des hl. Narren Symeon...*, Uppsala, 1970; Leontios de Néapolis, *Vie de Syméon le Fou et Vie de Jean de Chypre*, ed. A. J. Festugière, Paris, 1974; Cyril Mango, *A Byzantine Hagiographer at Work: Leontios of Neapolis*, în *Byzanz und der Westen. Studien zur Kunst des europäischen Mittelalters*, ed. Irmgard Hutter, Viena, 1984; Lennart Rydén, *Introduzione*, în *I santi folli di Bisanzio...*, ed. Paolo Cesaretti, Milano 1990, p. 5-32; Vincent Déroche, *Études sur Léontios de Néapolis*, Uppsala, 1995.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

primul rând *Întrebările şi răspunsurile* de fragmentele biografice. Urmează apoi alte numeroase intervenţii în cele două tipuri de scrieri astfel obţinute: *erotapokriseis* şi *Vita*. Pentru că în secolele anterioare romantismului nu funcţionau în estul şi sud-estul Europei nici principiul originalităţii, nici cel al paternităţii literare, nici cel al imuabilităţii textului literar, fiecare receptor remodela (sau nu) textul pe care îl primea, după propriile înclinaţii şi după propria pricepere în cele cărturăreşti.

Din perspectiva a mai mult de un mileniu de existenţă proteică, astăzi putem deslusi cum (după traducerea din greacă în slavonă) *Viaţa* lui Andrei Salos contribuie în spaţiul culturii ruse la naşterea unui adevărat curent în formele de manifestare al sfinteniei: cel al *jurodivyilor*[7]. Nu am găsit menţionată în bibliografie o asemenea înclinare la slavii de sud.

Românii cunosc *Viaţa* lui Andrei Salos în manuscrise slavone[8] şi în manuscrise greceşti[9].

Traducerile româneşti identificate până acum sunt din secolul al XVIII-lea.

---

[7] Pe lângă *Texte II*, vezi: Ieromonah Alexii Kuznetzov, *Jurodstvo i stolpitschestvo*, St. Petersburg, 1913; Reiner Zerlin, *Der selige Narr um Christi willen Vasilij von Moskau*, „Hermeneia", 2, 1986, p. 63 – 64; Ewa M. Thompson, *Understanding Russia. The Holy Fool in Russian Culture*, Lanham etc, 1987; S. Lihačev. A. M. Pančenko, *Die Lachwelt des alten Russland*, München, 1991; S.A. Ivanov, *Vizantinskoje jurodstvo*, Moskova, 1994; Gerda Baumbach, *Seiltänzer und Betrüger. Parodie und keine Ende. Ein Beitrag zu Geschichte und Theorie von Theater*, Tübingen etc., 1995, p. 119-232; Riitta Pyykkö, *Yurodivye as a Russian Cultural Phenomen*, in *Laughter Down the Centuries*, ed. S. Jäkel, A. Timonen, vol. 2, Turku, 1995, p. 207-221; Ivan Pryžov, *Moskovskich prorokov, jurodivich...*, Moscova, 1996; Anisava Miltenova, *Neprouschei starobulgarski prevod na Apokalipsisa na sv. Andrej Jurodivi*; „Rodina", 1997; Sabine Fahl, *Abschiedsbrief eines Narren in Christo*, în *Auf Gottes Geheiß sollen wir einander Briefe schreiben. Altrussische Epistolographie*, ed. Dietrich Freydank, Gotfried Sturm, Jutta Harney, Sabine Fahl şi Dieter Fahl, Wiesbaden, 1999, p. 397 – 410; A. M. Moldovan, *Žitie Andreja Jurodivogo v slavjanskoj pismenosti*, Moscova, 2000; Rostislav Stankov, *Vremja i mesto drevnejschich slavjanskich perevodov*, Sofia, 2002; Natalia Ottovordemgentschenfelde, *Jurodstvo: eine Studie zur Phänomenologie und Typologie des Narren in Christo. Jurodivyi in der postmodernen russischen Kunst*, Frankfurt am Main etc., 2004.

[8] *Texte II*, p. 223, n. 22 (B.A.R. ms. sl. 298. Pe lângă *Întrebările* care se află la f. 118-132, acest manuscris mai conţine la f. 104^{v}-110, deci nelegat de *Întrebări*, şi fragmente biografice); p. 225, n. 27. Vezi P. P. Panaitescu, *Catalogul ms. slave din B.A.R.*, vol. I, Bucureşti, 1959; vol. II, Bucureşti, 2003; vol. III, dactilogramă; A. M. Moldovan, *op. cit.*, p. 133, 136-139, 142, 143. Vezi şi Ecaterina Piscupescu, *Literatura slavă din Principatele Române în veacul al XV-lea*, Bucureşti, 1939, p.80.

[9] În lucrarea fundamentală a lui Lennart Rydén, este amintit un ms. de la Bucureşti (vol. I, p. 92, 155, 177, 181). Când se va publica *Catalogul manuscriselor greceşti* de Mihai Caratașu, vom şti mai mult.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

I. Într-un singur manuscris de la B.A.R. – Bucureşti[10] se păstrează traducerea unei forme complexe a *Vieţii* (cuprinzând **între** episoadele biografice şi *întrebări şi răspunsuri*)[11].

II. Mai numeroase sunt copiile ce cuprind doar *Întrebările şi răspunsurile*, scoase din textul originar, aşezate toate la un loc şi recopiate ca o scriere independentă[12].

III. Încă şi mai numeroase sunt manuscrisele (cărora li se adaugă şi două tipărituri) ce cuprind doar o selecţie de episoade biografice[13]. Acestea se împart în două mari categorii. Primei categorii îi aparţine textul din *Vieţile Sfinţilor* pentru luna octombrie, tipărit la Mânăstirea Neamţ în anul 1809[14]. Acolo se dă drept sursă cartea intitulată *Prolog*[15]. De selecţia din *Vieţile Sfinţilor* se apropie din punct de vedere al conţinutului (dar nu al exprimării – cu unele excepţii) textul din manuscrisele în care fragmentele biografice sunt redactate continuu, fără fragmentare pe zile.

Celei de a doua categorii îi aparţin textele din manuscrisele cu *Proloage*, copiate de Sofronie ieromonahul la episcopia Romanului în anii 1798-1799[16], şi textul din *Proloagele* tipărite în 1854-1855 la Mânăstirea Neamţ.

Nu toate episoadele din **SR** au fost preluate întocmai în ediţia menţionată a *Proloagelor*[17].

Deşi se afirmă că atât traducerea din *Vieţile Sfinţilor*[18] cât şi re/traducerea *Proloagelor* copiate în **SR** aparţin ierodiaconului Ştefan de la Mânăstirea Neamţ[19], totuşi nici modul de selectare al episoadelor, nici exprimarea lor nu se suprapun.

---

[10] Cercetarea continuă în celelalte biblioteci.

[11] *Texte II*, p. 222, n. 21. Traducerea românească s-a făcut în acest caz după o formă a *Vieţii* ce nu conţinea *Întrebările* din *appendix d*, ediţia Rydén.

[12] *Texte II*, p. 222, n. 22.

[13] *Texte II*, p. 223-224, n. 23-25.

[14] În continuare: **VS**.

[15] *Texte II*, p. 224, n. 25. Se pune întrebarea dacă referinţa se face la *Proloagele* de la Moscova sau la *Proloagele* deja retraduse la 1791 în româneşte de acelaşi cărturar care lucra şi la alcătuirea volumelor din *Vieţile Sfinţilor*: Ştefan ierodiaconul.

Voi folosi în continuare în comparaţie ediţia din 1685 a *Proloagelor* de la Moscova (=PM)

[16] În continuare: **SR**, 2-3.

[17] *Texte II*, p. 225.

[18] Aici intră în discuţie şi o comparaţie cu *Ceti Mineele* lui Macarie şi cu *Vieţile Sfinţilor* ale lui Dimitrie Rostovski.

Pentru *Ceti Minee* ne-a fost accesibilă doar o reeditare modernă. Textul din această reeditare aparţine însă tipului primar: *întrebările şi răspunsurile* intercalate între episoadele biografice.

[19] Părintele Benedict Ghiuş şi părintele Constantin Voicescu au adunat toate informaţiile necesare republicării *Proloagelor* româneşti. La îndemnul lor am lucrat şi eu folosind cărţile şi manuscrisele din B.A.R. – Bucureşti. Atât informaţiile orale cât şi cele tipărite au fost asumate şi reproduse cel mai adesea fără ghilimele în prefaţa ediţiei de la Craiova a *Proloagelor* (anul 1991), îngrijită de Nestor Vornicescu. Vezi şi recenzia noastră din RITL 39,1991, nr. 3-4, p. 434-436.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

VI. În sfârşit, un loc aparte îl ocupă cele două copii făcute de ieromonahul Ioachim Bărbătescu de la Bistriţa olteană, care a pus alături, ca două scrieri independente, una din formele de *Întrebări şi răspunsuri* şi o selecţie de fragmente biografice[20]. Am publicat *Întrebările lui Epifanie* şi răspunsurile lui Andrei[21] din ms. 2786 de la B.A.R. – Bucureşti. Voi publica în continuare selecţia fragmentelor biografice din acelaşi manuscris.

Pentru a înţelege care este raportul între *vita* copiată de ieromonahul Ioachim Bărbătescu şi *vita* din manuscrisele şi tipăriturile raportabile la *Vieţile Sfinţilor* şi la *Proloagele* de la Mănăstirea Neamţ (vezi *supra* punctul **III**), am alcătuit un tablou comparativ[22].

Vlaherne – 1 octombrie[23]: despre minunea de la biserica din cartierul Vlaherne al Constantinopolului („Acoperământul Maicii Domnului", „Pokrov" la slavi) sunt date în **PM, SR** şi **PGN** texte care au pornit de la episodul din *Viaţa* lui Andrei Salos, dar au transferat accentul de pe descrierea evenimentului pe învăţătura moralizatoare. Vezi Rydén II, p. 254-255.

A_1 – 2 octombrie: începutul *Vieţii*, până la îndemnul rostit de Isus Hristos: „gol să fii şi nebun pentru Mine" (**2786**[24], f 317-318'; **PM**[25], f. 114'-116'; **SR**[26], f. 50-51'; **VS**[27], f. 11'-12'; **PGN**[28], f. 73-74'; **5468**[29], f. 76'-79). Rydén II, p. 12-17; şi aici şi în continuare,

---

[20] *Texte I*, p. 53-55, 69-70; *Texte II*, p. 217-218, 225-234.

[21] *Texte II*, p. 241-278.

[22] Vezi *Texte II*, p. 224-225.

Îl rog pe cititor să ia în consideraţie filele şi paginile precizate în acest nou tabel.

[23] Menţionarea lunii şi a zilei se face în **PM, SR, PGN**. Pentru **1 octombrie**, luna şi ziua sunt însă menţionate ori de câte ori minunea de la Vlaherne este amintită într-un episod independent, nu integrat în text ca în B.A.R, ms. rom. **5468** sau **VS**. **VS** grupează toate episoadele biografice la ziua de 2 octombrie.

[24] Textul din acest manuscris al lui Ioachim Bărbătescu provine clar dintr-o altă traducere decât textele la care vom face trimitere în continuare. În ms. **2786** fragmentele biografice sunt urmate de *Întrebări*, în timp ce în B.A.R. ms. rom. **2102**, acelaşi copist aşezase *Întrebările* la început. Vezi *Texte II*, p. 220, 225-227.

[25] Nu se dă amănuntul că Leon (Lev) împăratul ar fi fost fiul lui Vasile Macedoneanul.
Are formula de sfârşit din **PGN**.

[26] Nu se dă amănuntul că Leon (Lev) împăratul ar fi fost fiul lui Vasile Macedoneanul.
Are formula de sfârşit din **PGN** şi **PM**.

[27] Se spune că Leon (Lev) era fiul lui Vasile Macedoneanul.
Nu are formula de sfârşit.

[28] „Leon fiul împăratului Vasile Machedon".
Are formula de sfârşit din **PGN** şi **PM**.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

textul românesc este deseori, în comparație cu cele publicate de Rydén, prescurtat, prelucrat, cu inversiuni și omisiuni.

A_2 – 3 octombrie: continuarea fragmentului anterior până la dispariția Sf. Ioan Evanghelistul, care îl ajutase în lupta cu demonii (**2786**[30], f. 318ᵛ-320; **PM**, f. 119-120ᵛ; **SR**, f. 52-53; **VS**, f. 12ᵛ-13ᵛ; **PGN**, f. 76-77; **5468**, f. 79-81). Rydén II, p. 17-25.

A_3 – 4 octombrie: de la viziunea cu iarba amară până la „au început a alerga pe ulițe nebun făcându-se" (**2786** – Nu; **PM**[31], f. 122ᵛ; **SR**[32], f. 53ᵛ; **VS**, f. 13ᵛ; **PGN**, f. 77ᵛ; **5468**, f. 82). Rydén II, p. 25-29.

A_4 – tot 4 octombrie: Andrei este alungat de toți; felul cum împarte săracilor banii primiți[33]; cum mânca; ce haină avea; ziua umbla „nebun" și noaptea se ruga („asemănându-se întru toate Sfântului Simeon celui nebun pentru Hristos")[34]; se culcă între câini, în gunoi ca Lazăr; citat din *I Corinteni*, 1, 25 (sursa este indicată doar în VS); „s-au sălășluit Duhul Sfânt"[35]; avea darul „mai nainte vederii" (**2786** – Nu; **PM**[36] – Nu; **SR**[37] – Nu; **VS**, f. 13ᵛ-14; **PGN**, f. 77ᵛ-78; **5468**, f. 82-82ᵛ). Rydén II, p. 29, 31-33, 36-37, 63, 99 (cu multiple transformări).

B – 5 octombrie: hoțul și tânăra din mormânt (**2786** – Nu; **PM**[38], f 129ᵛ-131; **SR**, f. 54-55; **VS**, f. 14-14ᵛ; **PGN**, f. 82-82ᵛ; **5468**, f. 82ᵛ-84ᵛ). Cf. Rydén II, p. 136-139.

---

[29] Manuscrisele asemănătoare cu **5468** (Vezi *Texte II*, p. 223-224) păstrează un conținut similar cu **PM**, **SR**, **VS**, **PGN**, dar exprimarea diferă, cu unele excepții. Amintim că din ms. **5468** au fost smulse cândva 9 file, aflate între actualele f. 50ᵛ-51. Din textul rămas pe actualele file 50ᵛ și 51 se poate deduce că aici se găsea capitolul de început al selecției biografice din manuscrisele Bărbătescu (Vezi *Texte II*, p. 223, n. 23). În ms. **5468** se menționează că Leon era „feciorul lui Vasile Macedoneanul". Nu există formula finală din **PGN**.

[30] În manuscrisele Bărbătescu, se termină cu acest fragment episoadele de tip A.

[31] În **PM** și **SR**, se termină cu acest fragment episoadele de tip A.

PM și **SR** au două segmente din A_4 (pe care nu-l reproducem): la sfârșitul episodului A_3: Andrei umbla „nebun" ziua și se ruga noaptea (dar nu au comparația cu Simeon Salos); în Andrei „s-au sălășluit Duhul Sfânt".

[32] Vezi nota anterioară.

[33] Acest fragment este reluat în episodul b_3, după scena cu desfrânatele (care apare în **PM** și **SR** ce nu conțin episodul A_4, dar apare și în **PGN** ce conține și episodul A_4).

[34] Vezi nota de la A_3 pentru **PM** și **SR**.

[35] Vezi nota anterioară.

[36] Cu excepția celor două fragmente semnalate la A_3.

[37] Vezi nota anterioară.

[38] **PM** are la sfârșit o frază finală care lipsește în **VS** și **5468**, dar apare în **SR** și **PGN**.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

b_1 – 6 octombrie: Sf. Andrei demască intenţiile diavolului[39] (**2786**[40], f. 349-349'; **PM**, f. 134-135; **SR**, f. 55-55'; **VS** – Nu; **PGN**, f. 85'; **5468**[41] – Nu). Rydén II, *appendix d*, p. 399-401.

b_2 – 8 octombrie: moartea diaconului Rafail (**2786**[42], f. 349'-350'; **PM**, f. 143-144; **SR**, f. 59'-60'; **VS** – Nu; **PGN**, f. 90'-91; **5468**[43] – Nu). Rydén II, p. 192-199.

b_3 – 12 octombrie: Sf Andrei între desfrânate; cum împarte săracilor bani (**2786** – Nu; **PM**, f. 160'-161; **SR**, f. 64-64'; **VS**[43] – Nu; **PGN**, f. 98'-99; **5468**[44] – Nu). Rydén II, p. 32-37.

C – 15 octombrie: păcătosul bogat mort; intervenţia finală a Sfântului (**2768**, f. 320-322; **PM**, f. 169'-171; **SR**, f. 67-68'; **VS**[45], f. 14'-15'; **PGN**, f. 106'-107; **5468**[46], f. 84'-87). Rydén II, p. 112-119.

D – 16 octombrie: hulitorii Sf. Andrei şi femeia Varvara (atenţie la două amănunte: **α** – piroanele răstignirii păstrate într-o cruce din Constantînopol; **β** – Varvara afirmă: „intră cutremur în oasele mele", „puterea mea se tulbură" (**2768**, f. 322-323; **PM**, f. 173-174; **SR**, f. 69'-70'; **VS**[47], f. 15'-16; **PGN**, f. 108-109'; **5468**[48], f. 87-88'). Rydén II, p. 242-247.

---

[39] În B.A.R ms. rom. **1132** (unde au fost copiate din *Proloage* şi pildele din *Varlaam şi Ioasaf*) a fost copiat doar acest episod (Vezi *Texte II*, p. 224).

[40] În cele două manuscrise ale sale, Ioachim Bărbătescu a copiat acest episod b_1 după *Întrebări*, în aceeaşi conexiune ca în *appendix d*, Rydén II, p. 399-401.

Amintim că în ms. **2102** *Întrebările* preced *Viaţa* (episodul b_1, f. 91'-92).

[41] Ms. rom. **5468** are aceeaşi selecţie de episoade ca VS, deşi, cum am spus, formulările textelor (cu excepţia câtorva exprimări comune) diferă.

[42] În ms. **2786**, Bărbătescu a aşezat la început selecţia din biografia lui Andrei, apoi *Întrebările*.

A copiat episodul b_2 la sfârşitul *Întrebărilor*, nu în biografie.

În ms. **2102** (copiat anterior) începuse cu *Întrebările*, după care copiase selecţia biografică. În cadrul selecţiei biografice, după episodul A_2 copiase episodul b_2 (f. 94-94'). Vezi *Texte II*, p. 218-219, 225-226.

[43] În episodul A_4, la f. 13', apare doar fragmentul despre cum Andrei împarte bani săracilor, dar într-o altă exprimare decât în SR, PGN (episodul b_3).

[44] În episodul A_4, la f. 82, apare acelaşi fragment ca în VS, despre cum Andrei împarte bani săracilor, şi chiar apropiat ca exprimare.

[45] Nu are fragmentul cu intervenţia finală a Sfântului. Povestirea devine în felul acesta mai logică.

[46] Ca şi în VS, nu are intervenţia finală a Sfântului. Se apropie uneori ca exprimare de VS, care în acest episod se apropie uneori de PGN.

[47] Nu are **α** şi **β**.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

E – 25 octombrie: Sf. Andrei vede răutăţile cele ascunse ale unui „boier"[49]. În final se dau uneori amănunte despre chinurile „boierului" înaintea morţii şi o adresare către cititor (**2768**, f. 323-324; **PM**, f. 208ᵛ-209; **SR**, f. 82-82ᵛ; **VS**[50], f. 16-16ᵛ; **PGN**, f.133; **5468**[51], f. 88ᵛ-89ᵛ). Rydén II, p. 256-259.

F – 4 decembrie: Sf. Andrei vede un şarpe cu trei capete încolăcit în jurul gâtului unui călugăr (**2768**[52], f. 324-328ᵛ; **PM**[53], f. 390-395; **SR**,3[54], f. 4ᵛ-8; **VS**[55], f. 16ᵛ-17ᵛ; **PGN**,2, f. 13ᵛ-15; **5468**, f. 89ᵛ-93). Rydén II, p. 142-153.

G – Sf. Andrei este răpit în cer, după ce se prăbuşise îngheţat de viforniţă (**2786** – Nu; **PM** – Nu; **SR** – Nu; **VS**, f. 17ᵛ-19ᵛ; **PGN** – Nu; **5468**[56], f. 93-98ᵛ). Rydén II[57], p. 42-63.

H – un scurt pasaj rezumativ pentru apariţia Maicii Domnului la Vlaherne şi pentru sfârşitul lui Andrei, cu o referire explicită la *Viaţă* ca scriere atribuită lui Nichifor

---

[48] Nu are α. Din β are doar primul text citat.

[49] Doar acest episod se găseşte copiat în B.A.R. ms. rom. **4745**, f. 230-230ᵛ (Vezi *Texte II*, p. 223, n. 23).

[50] Nu are amănuntele despre chinuri şi adresarea din final, înlocuite cu o scurtă propoziţie rezumativă.

[51] Acelaşi final ca în **VS**.

În ms. **5468**, după ce la f. 99ᵛ se termină selecţia de episoade biografice se revine la episodul **F** (f. 100-100ᵛ), dar preluat după o altă traducere, care are şi amănuntele finale şi adresarea către cititor.

[52] În ms. **2768** se încheie cu acest episod seria biografică. În ms. **2768**, episodul **F** are către sfârşit fraza: „căci ai făcut precum te-am învăţat şi ţi-ai îndreptat viaţa precum să cuvine, ca să ia şi alţii pildă de fapte bune de la tine", frază al cărei conţinut, cu o exprimare diferită, într-o formă prescurtată şi fără moralizarea finală apare şi în **PM** şi **SR**.

[53] Vezi **SR**.

[54] Către sfârşitul episodului apare o frază comparabilă (dar prescurtată) cu cea anterior citată din **2768**: „că în ziua ce m-ai văzut, îndată şi aurul ţi-ai împărţit". Aceasta este traducerea unui text similar cu cel din **PM**, f. 395.

[55] **VS, PGN, 5468** nu au fraza discutată.

[56] **VS** (cu toate episoadele grupate sub data de 2 octombrie) şi **5468** (care nu dă nici o dată) au textul **G** cu acelaşi conţinut dar doar cu rare expresii comune. Absenţa episodului **G** din celelalte tipuri de selecţie este probabil consecinţa unei atitudini mai critice faţă de conţinutul lui cu un vădit caracter apocrif.

[57] Textul românesc reflectă o prelucrare atât faţă de cel editat de Rydén cât şi faţă de variaţiile notate în aparatul critic al ediţiei Rydén.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

(2768[58] – Nu; PM[59] – Nu; SR – Nu; VS, f. 19'; PGN[60] – Nu; 5468[61], f. 98'). Rydén II[62], p. 254-255, 302-303.

Dincolo de ariditatea sa, acest tablou comparativ ne ajută să înțelegem spre care dintre posibilele profiluri ale personajului central, Andrei Salos, se îndreaptă preferința cărturarilor români.

Selecția fragmentelor din traducerile românești[63] subliniază *nu* modul șocant de „a juca nebunia" specific unui *salos*, ci înțelepciunea și curățenia sufletească fără pată a Sf. Andrei. Iar înțelepciunea are o direcție precisă de manifestare: aceea de a încerca să-i învețe pe contemporanii săi *ars bene moriendi*[64]. Sfârșitul fiecărei persoane umane ca și ceea ce urmează după acest sfârșit apar ca riguros determinate de modul cum fiecare și-a întrebuințat timpul ce i-a fost dăruit, ca viață.

„Arta de a muri bine" este de fapt o „artă de a trăi bine", așa cum creștinii înțelegeau „binele"[65].

Viața lui Andrei Salos, ca scriere literară, aparține aceleiași categorii de lucrări prezente în cultura română, pe care le-am cercetat de-a lungul anilor: *Proloagele, Fiziologul, Cosmografiile*. La fel ca textele publicate împreună cu colegii mei în seria *Texte uitate – Texte regăsite*, sunt scrieri nici pe departe „minore", ci dovezi ale apartenenței culturii române la marea comunitate culturală a Europei[66].

---

[58] Minunea de la Vlaherne cunoscută sub numele de „Acoperământul Maicii Domnului" („Pokrov" – la slavi) este descrisă în ms. la f. 350'-356', după omilia lui Dimitrie Rostovski.

[59] Vezi nota pentru **1 octombrie**.

[60] Vezi nota pentru **1 octombrie**.

[61] Remarcăm încă o dată comunitatea de conținut între **5468** și **VS**.

[62] Textul românesc reflectă o prelucrare a textului inițial al *Vieții*, prelucrare făcută fie în copiile mai târzii grecești, fie în intermediarele slavone.

[63] Desigur este vorba și de selecția din izvoarele folosite. Dar spre exemplu în cazul episodului „Sf. Andrei între desfrânate" este clară eliminarea lui din anumite manuscrise sau din VS.

[64] Vezi C. Velculescu, *„ARS BENE MORIENDI" într-o scriere bizantină din secolul X* ... (vezi *supra*, nota 1).

[65] În ultimii ani, pe lângă traducerea *Vieții* lui Andrei Salos, făcută de ieroschimonahul Ștefan Lacuschitiotul. (*Texte II*, p. 243, n. 5), apar cu o ciudată obstinație traduceri ale unor *Vieți de jurodivyi* ruși. Ne întrebăm ce sorți de izbândă are strădania de a răspândi între români un model de viață ce nu a avut o înflorire deosebită nici la slavii de sud.

[66] Documentarea în bibliotecile din străinătate necesară pentru elaborarea acestei lucrări a fost posibilă datorită sprijinului oferit de: Katholischer Akademischer Ausländer Dienst (KAAD), Deutscher Akademischer Austausch Dienst (DAAD), Bischof Johann Weber Stiftung (Graz), PRO ORIENTE (Secțiunea Graz), Land Steiermark (Graz). În țară, documentarea a fost sprijinită de Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

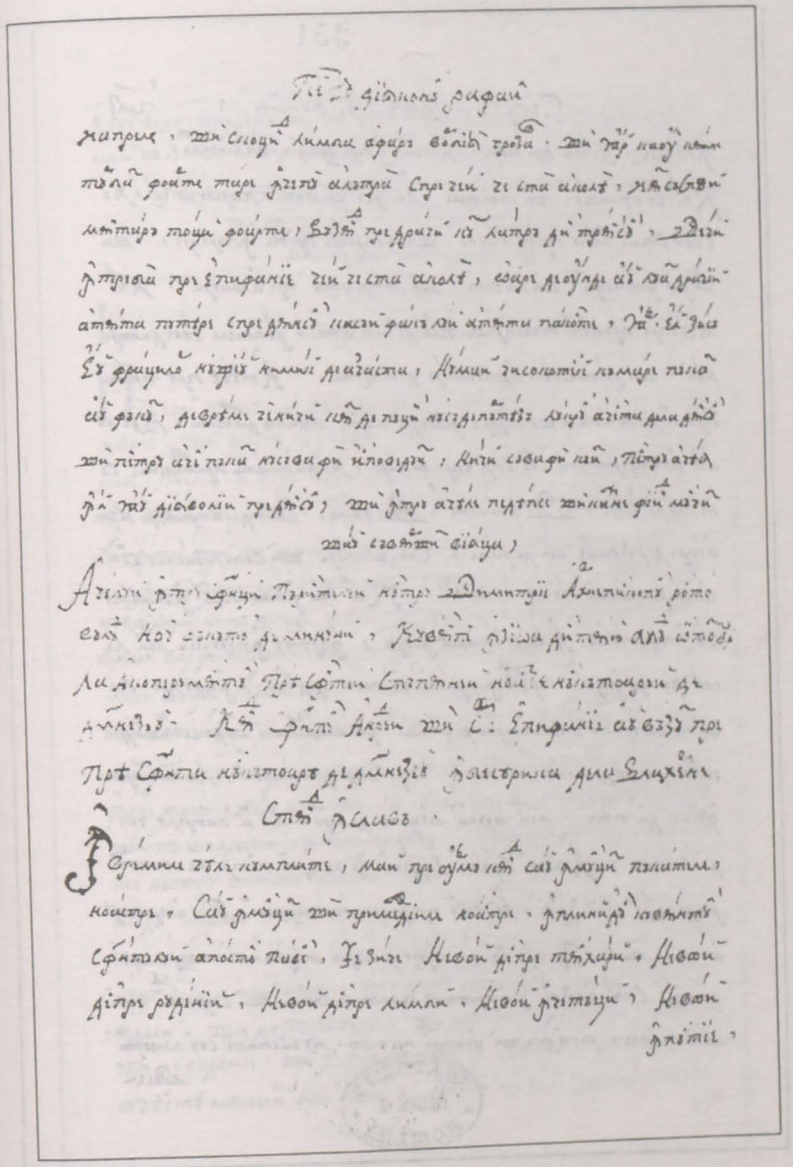

Ms. rom. 2786, f. 350^{v}.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Ms. rom. 2786, f. 351r.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Ms. rom. 2102, f. 91v.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

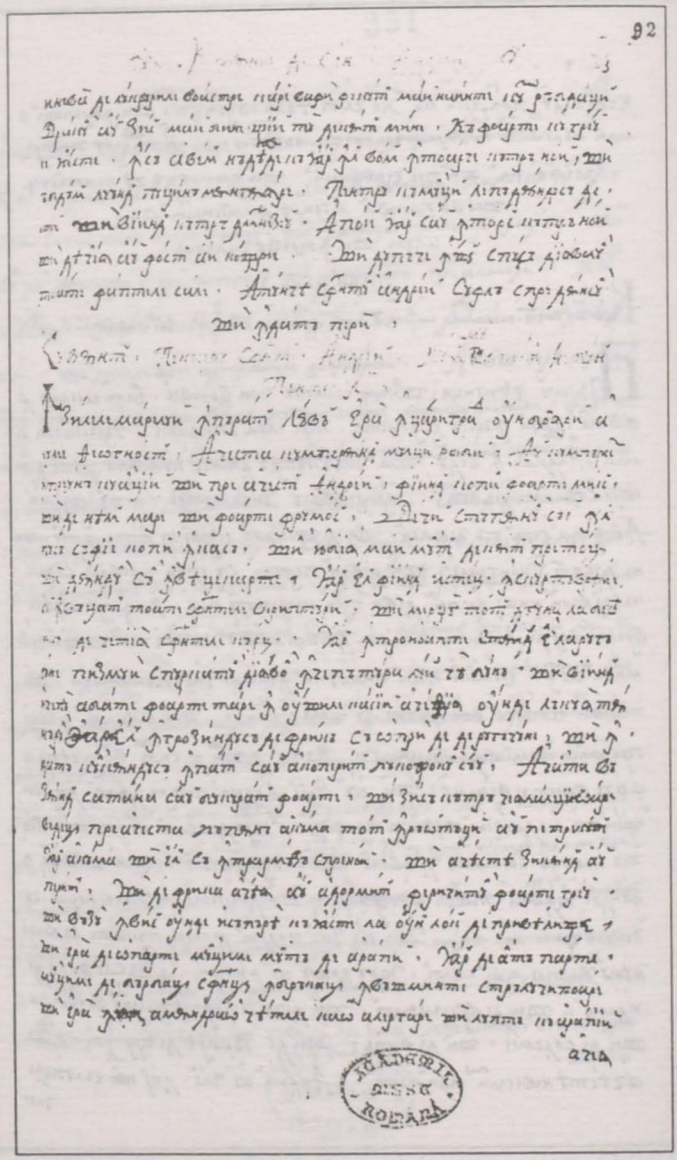

ACADEMIA ROMÂNĂ

Ms. rom. 2102, f. 92r.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Ms. rom. 2102, f. 76r.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

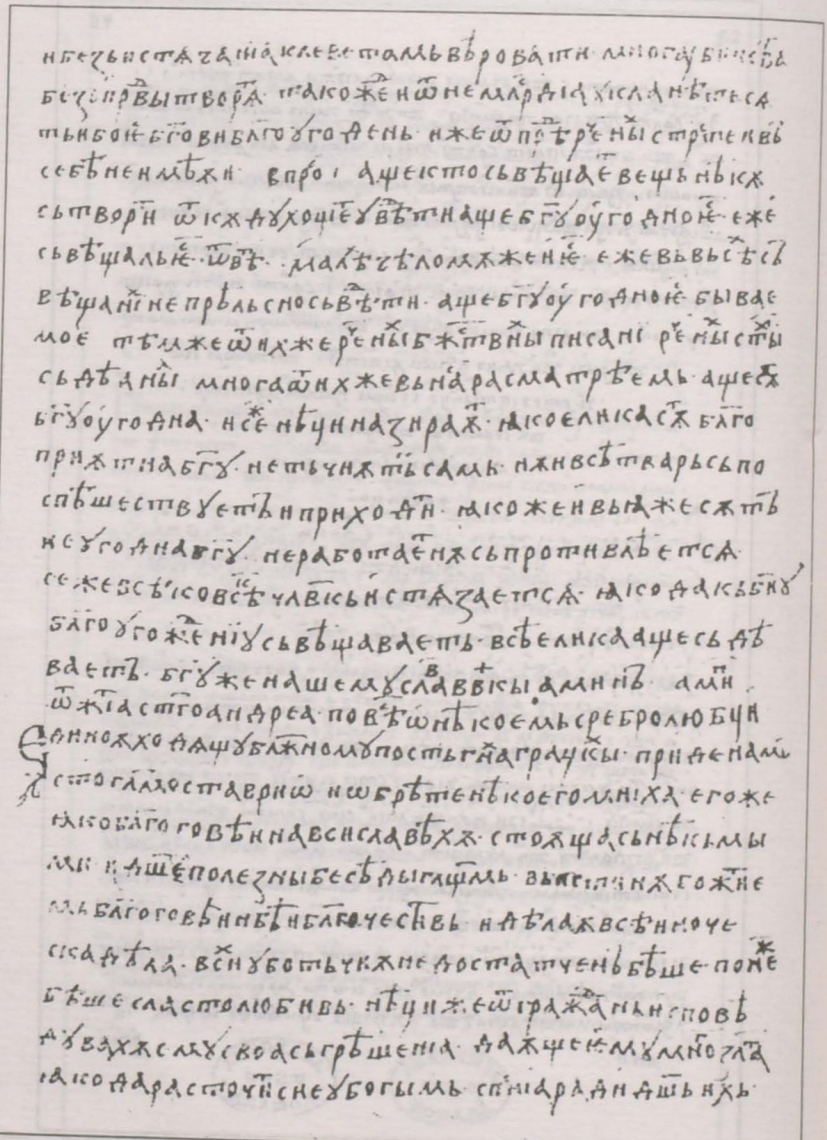

Ms. sl. 298, f. 104v.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

мцⷭ҇ъ октѡ́врı́и

кра́йнїи. И҆ оу҆лова́ленъ бы́въ внеза́пꙋ ко хрⷭ҇то́вѣ
вѣ́рѣ, і҆ꙋстı́нон дв҃цею и҆ хрⷭ҇тı́анон. ꙗ҆́же вс҃ѧ
бжⷭ҇твеннаѧ содѣ́лωванїѧ, ꙗ҆́кω паꙋчи́нꙋ разра́бши:
и҆ сїѧ̀ бы́вши ѿ а҆нтїохı́и же. Мꙋ́жъ бо нѣ́кото́рый
е҆́ллинъ, а҆гла́ндъ глаго́лемый, раче́нїемъ красоты̀ е҆ѧ̀
оу҆ꙗ́звенъ бы́сть: и҆ не полꙋчи́въ хотѣ́нїѧ, прı́иде
к кѷпрı́анꙋ. О҆́нъ же трı́краты посыла́ѧ бѣ́сωвъ
к дв҃цѣ, и҆ ничто́же оу҆спѣ̀. И҆ ꙗ҆́кω поразꙋмѣ́въ
своѐ хꙋдо́жество безъдѣ́лано бы́вше, вѣ́рова во
хрⷭ҇та̀, и҆ крⷭ҇тисѧ: и҆ сожжѐ своѧ̀ волше́бныѧ кни́ги.
и҆ бж҃ıихъ та́инъ прича́стникъ бы́сть. И҆ по́семъ
е҆пⷭ҇кпъ поста́вленъ бы́сть, и҆ мно́гıѧ на́ꙋчи хрⷭ҇то́вѣ
вѣ́рѣ. И҆ ꙗ҆́тъ бы́сть дама́скıнникомъ ко́митомъ,
со і҆ꙋстı́нон, и҆ строга́ша и҆̑ма ре̑бра. И҆ въ ко́новъ
желѣ́зенъ разже́нъ, вве́ржена бы́ста. И҆ бж҃іею
сѝлою невре́ждена бы́ста. По́слѣди́ же и҆ въ нı́ко-
мидı́и веде́на бы́ста, и҆ главы̀ и҆̑ма ѿсѣко́ша.

В то́йже дн҃ь [illegible]
сотворена... хрⷭ҇та ра́ди [illegible]

При лѣ́вѣ ца́рѣ велицѣ́, бѣ̀ мꙋ́жъ въ кѡнстанті́нѣ
гра́дѣ, и҆менемъ ѳеогно́стъ. Сі́й кꙋпѝ рабы̀
мнѡ́ги, съ ни́ми же кꙋпѝ и҆ сего̀ а҆ндре́а, мла́да
сꙋ́ща ве́лми, сла́вѧнина ро́домъ. Бѣ́ же кра́сенъ
ѕѣлѡ̀. Гдⷭ҇нъ же е҆гѡ̀ поста́ви пред собо́ю слꙋжи́ти,
и҆ пре всѣ́хъ люблѧ́ше и҆̀. И҆ наꙋче́нїю сщ҃е́ннымъ кни́гамъ
дадѐ и҆̀. Сей же вско́рѣ и҆зꙋчи́сѧ всѣ́мꙋ писа́нїю.
Ча́стω же хожда́ше къ цр҃квамъ, и҆ чта́ше ст҃ыѧ
кни́ги. Во е҆ди́нꙋ же но́щь ста̀ на моли́твꙋ.
зави́дѣвъ

Prolog, Moscova, 1685, f. 114v.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

зави́дѣвъ же непрі́ѧзненный діа́волъ до́бромꙋ начи́тїю
є҆гѡ̀, пришє́дъ нача́тъ би́ти ве́лми въ две́ри хра́мины
тоѧ̀, въ не́йже и҆́ный пребыва́ше. Ѹ҆жа́сжеса ѿ
стра́ха, и҆ ѡ҆ха́нїѧ мл҃твы. и҆ ско́рѡ на ѻ҆дрѣ̀
возле́гъ, покры́всѧ кози́тиною свое́ю. Сі́е же ви́дѣвъ
сатана̀ ра́дъ бы́сть, и҆ речѐ къ дрꙋго́мꙋ: ви́диши ли
сего̀, ꙗ҆́кѡ досе́лѣ скве́рная дѣла́ъ є҆́сть, ны́нѣ
же и҆ то́й стро́итсѧ на ны̀: и҆ сѐ ре́къ и҆сче́зе.
Ѿ стра́ха же того̀ ѹ҆сно́въ твє́рдѡ блаже́нный, и҆
ви́дѣ бо снѣ̀, ꙗ҆́кѡ бѧ́ше нѣ́гдѣ на̀ позо́рищѣ:
и҆ бѧ́ше на̀ є҆ди́ной странѣ̀ мно́жество є҆ѳі́ѡпъ
мно́го. а҆ на̀ дрꙋзѣ́й странѣ̀ мно́жество в бѣ́лыхъ
ри́захъ и҆́ныхъ свѣ́тлыхъ мꙋ́жь. бѧ́ше же междꙋ̀ ѻ҆́бои
странꙋ̀, ꙗ҆́кѡ сѐ ѹ҆ри́станїе и҆ борє́нїе. є҆ѳі́опи бо
че́рна нѣ́коего ве́лми вели́ка и҆ мѣ́нщи: и҆ проша́хꙋ
ѹ҆ собо́ра бѣлори́зецъ, нѣ́сть ли нѣ́коегѡ, и҆́же бы
ѹ҆ри́сталъ, и҆лѝ бра́лсѧ съ че́рнымъ си́мъ. бѧ́ше бо
ты́сѧщникъ несмѣ́таго легеѡ́на. И҆ ꙗ҆́кѡ ѻ҆ни̑
на́чали бѧ́хꙋ хвали́тисѧ, блаже́номꙋ же стоѧ́щꙋ
и҆ послꙋ́шающꙋ. бѣлори́зцемъ же не ѿвѣща́ющимъ
ничто́же. є҆ди́нъ же нѣ́кто ю҆́ноша ве́лми кра́сенъ,
сше́дъ ѿ го́рнихъ, въ рꙋцѣ̀ держа̀ трѝ вѣнцы̀:
и҆ є҆ди́нъ бѧ́ше ѹ҆кра́шенъ зла́томъ чи́стымъ,
и҆ ка́менїемъ че́стнымъ: вторы́й жемчꙋ́гомъ
вели́кимъ до́лгимъ блиста́ющимсѧ: тре́тїй же
ве́лми бо́лїй ѻ҆́боихъ, ѿ вся́кагѡ цвѣ́та черва́на
и҆ бѣла̀, и҆ ѿ вѣ́твїѧ бжі́ѧ ра́ѧ и҆ спле́тенъ, и҆ не-
ѹ҆вѧда́емь нико́лиже: таковꙋ́юже красотꙋ̀ и҆мѣ́ѧхꙋ,
ꙗ҆́кѡ

Prolog, Moscova, 1685, f. 115r.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

рꙋшина: Чи кꙟнд аꙋ атинс де фок ꙟдатъ аꙋ мꙋрит, кари лꙋкрꙋ въꙁꙟндꙋ мꙋчиторїи, саꙋ ꙟфрикошат, ши мꙋлтъ ни ераꙋ съ жꙋдице пре ей, аꙋ тримис ла ꙟпъратꙋл Клавдїе ꙟ Никомидїа, ши пре тоате челе фъкꙋте пентрꙋ дъншїй аꙋ скрис лꙋй: Іаръ ꙟпъратꙋл аꙋ жꙋдекат пре ей спре тъиере де сабїе. Ши дꙋпъ че ꙟй дꙋсеръ ла локꙋл чел де моарте, шаꙋ черꙋт Кипрїан лꙋшиш време де рꙋгъчюне, пентрꙋ ачеа ка адикъ май наинте пре Іꙋстина съ ѡ тае: Пентрꙋ къ съ темеа ка съ нꙋ съ ꙟфрикошеꙁе въꙁꙟндꙋй моартеа лꙋй. Іаръ еа кꙋ веселїе шаꙋ плекат капꙋл съꙋ сꙋпт сабїе, ши ла мъриле съꙋ Хс саꙋ дꙋс. Ши въꙁꙟнд моартеа чеа ни виноватъ а ачестора ѡарекареле Өеоктїст че ста аколо, фоарте ꙟй ера жале де дъншїй, ши апропїиндꙋсе кꙋ дꙋхꙋл кътръ Дꙋмнеꙁеꙋ, аꙋ къꙁꙋт ла Сфѫнтꙋл Кипрїан, сърꙋтъндꙋл пре ел, ши мъртꙋрисиндꙋсе пре сине къ есте крещин, ши ꙟдатъ кꙋ дъншїй ши Өеоктїст, ла тъиере жꙋдекат аꙋ фост, ши аша тъиндꙋй шаꙋ дат сꙋфлетеле сале ꙟ мъниле лꙋй Дꙋмнеꙁеꙋ. Іаръ трꙋпꙋриле лор шасе зиле аꙋ зъкꙋт не ꙟгропате. Іаръ ѡаре карїй дин стреинїй аколо фиинд, ꙟ тайнъ леꙋ апꙋкат пре еле, ши ла Рѡма леꙋ дꙋс. Ꙋнде ꙋнїи мꙋерї чинстите ши Сфинте анꙋме Рꙋфина леꙋ дат, каре ера рꙋдение лꙋй Клавдїе Кесарюл: ачеа аꙋ ꙟгропат кꙋ чинсте трꙋпꙋриле Сфинцилор лꙋй Хс Мꙋченичй Кипрїан ши Іꙋстина, ши Өеоктїст. Іаръ ла мормънтꙋл лор мꙋлте тъмъдꙋирй съ фъчеа челор че алерга ла дъншїй: кꙋ але кърора рꙋгъчюни съ тъмъдꙋиаскъ Домнꙋл ши боалеле ноастре челе трꙋпещй ши сꙋфлетещй, Аминь.

ꙟНТРꙊ АЧЕАШЙ ЗЙ
ВЇАЦА СФѪНТꙊЛꙊЙ АНДРЕЮ

челꙋй небꙋн пентрꙋ Хс:

Скрисъ де Никифор Преѡтꙋл Бесеречїй Сфинтей Софїй ꙟ Цариград. Іаръ ачеаста ꙟ скꙋрт дин Пролог саꙋ адꙋнат.

Інвремеа Марелꙋй ꙟмпърат грекеск Лїѡн чел ꙟцелепт, фїюл ꙟмпъратꙋлꙋй Василїе Македѡн, ера ꙋн варвар ꙟ Цариград анꙋме Өеогност: Ачеста аꙋ кꙋмпърат роби мꙋлцй, кꙋ карїй ꙟмпрꙋнъ аꙋ кꙋмпърат ши пре ачест Андрей тънър фиинд фоарте, словен де нѣм, ши ера Андрей фрꙋмос фоарте, ши бꙋн ла ѡбичеюрй пре каре стъпънꙋл съꙋ ꙟ мꙋлте съ ꙋ пꙋс съй слꙋжаскъ, ши май мꙋлт декът пре тоцй ꙟ иꙋбїа пре ел, ши ла ꙟвъцътꙋра Сфинтелор кърцй лаꙋ дат пре ел. Іаръ ачеста деграбъ аꙋ ꙟвъцат скриптꙋра, ши адесе ѡри ꙋмбла ла Бесерикъ чит Сфинтеле кърцй, ши съ рꙋга лꙋй Дꙋмнеꙁеꙋ. Іаръ ꙟтрꙋ ѡ ноапте ста ла рꙋгъчюне, каре лꙋкрꙋ въꙁꙟндꙋл връжмашꙋл дїаволꙋл, аꙋ ꙁавистꙋит ꙟпотривїрїй лꙋй челей бꙋне, ши вениндꙋ аꙋ ꙟчепꙋт а бате таре ꙟ ꙋша касей ачеїа ꙟ каре тънърꙋл петречеа. Ши саꙋ спъимънтат де фрикъ Андрей, ши лъсънд рꙋгъчюнеа деграбъ саꙋ кꙋлкат пре пат, ши саꙋ акоперит кꙋ ѡ пїеле де капръ. Ши ачеаста въꙁꙟндꙋ Сатана саꙋ бꙋкꙋрат, ши аꙋ ꙁис кътръ алтꙋл: Ѡ ал несꙁи пре

ачеста,

Viețile Sfinților, luna oct., Mânăstirea Neamț, 1809, f. 11v.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Vieţile Sfinţilor, Mânăstirea Neamţ, 1809, f. 12[r].

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Ms. rom. 2786

317r

CUVÂNT PENTRU SFÂNTUL ANDREI CUM S-AU FĂCUT NEBUN PENTRU HRISTOS[1]

În zilele marelui înpărat Lev, era în Ţarigrad un boiariu mare anume Theognost. Acesta, cumpărând mulţi robi, au cumpărat înpreună cu alţii şi pre acest Andrei, fiind copil foarte mic şi fiind de neam mare. Şi era foarte frumos.

Deci stăpânul său îl pusă să fie copil în casă; şi-l iubiia mai mult decât pre toţi. Şi dându-l să înveţe carte, iară el fiind isteţ, în scurtă vréme au învăţat toate *Sfintele Scripturi*. Şi mergea totdeauna la besérică, de cetiia sfintele cărţi. Iar într-o noapte, stând el la rugăciune, pizmui spurcatul diiavol începătura lui cea bună şi viind începu a bate foarte tare în uşile casii aceiia unde lăcuia tânărul. Iar el, îngrozindu-să de frică, să opri de rugăciune; şi, îndată culcându-să în pat, s-au acoperit cu cojocul său. Aceasta văzind Satana s-au bucurat foarte şi zisă cătră ceialalţi:

– Oare vedeţi pre acesta, că până acuma tot în răotăţi au petrecut, iar acuma şi el să întrarmează spre[2] noi?

Şi acéstea zicând, au perit.

Şi de frica acéia, au adormit fericitul foarte greu. Şi văzu un vis de i să părea că iaste la un loc de privélişte. Şi era de o parte mulţime multă de arapi, iar de altă parte era mulţime de bărbaţi sfinţi îmbrăcaţi în văşminte
317v strălucitoare. Şi era între amândoao / cétele ca o alergare şi luptă, că arapii aceia avea mai mare preste dânşii pre un uriiaş oarecarele mare şi negru şi cerea la săborul celor cu văşminte albe pre oarecine, zicând: „Dar au nu

[1] Scris mai neîngrijit decât textul însuşi, probabil de altă mână.
[2] *Către.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

iaste aici acela ce alerga și să lupta cu negrii aceștea?" Că au fost căpitan preste nenumărate legheoane.

Și cum începură ei a să certa, iar fericitul sta și-i asculta pre dânșii și nerăspunzind nimic cei cu vășminte albe, iată să pogorî dintru înălțime un cocon foarte frumos; și ținea în mână trei cununi: una era înpodobită cu aur curat și cu pietri scumpe; iar a doao cu mărgăritari de cel mare, scump și strălucitia; și a treia era mai mare și mai minunată decât céle doao, că era înpletită cu de tot féliul de flori roșii și albe din pomii raiului care niciodinioară nu să mai veștejiia. Și atâta era de frumoasă, cât nu să poate să povestească mintea omului. Acéstea văzind, Andrei să întrista și socotiia întru sineș în ce chip ar face că să ia măcar numai o floare de acélea. Și apropiindu-să cătră dânsul cel ce era în chip de cocon, au zis Andrei cătră dânsul:

– Pre Domnul Hristos! Au vei să vinzi cununile? Că, măcar de n-am eu putére ca să le cumpăr, ci mă așteaptă puțintel până voi mérge să spui domnului mieu, și-ți va da ție pre dânsele aur cât vei vrea.

Și căutând tânărul la dânsul cu față umilită, zisă:

– Créde-Mă, iubitule, că măcar de Mi-ai aduce și aurul a toată lu-
318[r] mea nu ț-aș da ție nici măcar / o floare dintr-acéstea, nici însuș domnului tău, că nu sânt acéstea din lumea aceasta deșartă, precum socotești tu, ci sânt din visteriile ceriului, cununi gătite de Hristos, cu carele încununează pre cei ce vor birui pre arapii aceia. Iar de vei să iai nu numai una, ci și câte tréle, mergi de te luptă cu arapii acei negri și de-i vei birui, le vei luoa de la Mine, că nu vei fi sângur, ci și aceia care-i vezi, ce au biruit pre aceia, vor fi cu tine.

Acéstea auzind, Andrei au luat îndrăznire, pentru cuvântul acesta, și au zis cătră dânsul:

– Créde-mă, că ori câte mi-ai zis, toate le voi face. Numai ci mă învață cum mă voi lupta cu dânsul.

Și zisă tânărul cătră dânsul:

– Dar încă nu știi nici chipul lui, că iaste ca un arap înfricoșat și groaznic, ci iaste slab. Să nu te temi de înfricoșata lui mărime și vedére, că precum e un lemn putrigăios, așa și acela iaste putred și slab.

Și cu niște cuvinte ca acéstea întărindu-l, l-au luat pre dânsul minunatul acela cocon și să făcea ca cum s-ar lupta cu dânsul, vrând să-l învețe cum să va oști înprotiva harapului. Și i-au grăit lui la uréchie:

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

– Când te va luoa și va începe a să lupta cu tine, iar tu să nu slăbești, nici să te înfricoșez, ci să-i înpiiadeci lui piciorul, și vei vedea slava lui Dumnezeu.

Deci eși îndată fericitul ca să se lupte, și zisă cu glas mare:

– Vino încoace, întunecatule, să ne luptăm!

318[v] Și îndată veni uriașul / acela întunecat groaznic și șupi pre Andrei și începu a să lupta cu dânsul multă vréme. Iară arapii aceialalți începură a râde și a plesni în palme. Iar cei cu veșminte albe să întrista, socotind că de-l va trânti de pământ negrul acela, îi vor sări ochii din cap. Și rotindu-să înprejur Andrei cu arapul acela, și îndreptându-să, i-au înpiedecat lui piciorul, și zburând dracul acela, să întâmplă de să lovi cu călcâiul de o piatră și îndatăș începu dracul a țipa. Și să făcu mare bucurie și săltare celor cu vășminte albe, și rădicară pre dreptul în sus pre mâinile lor, în slavă, și începură a-l săruta pre dânsul și a-l unge cu mir duhovnicesc. Atuncea negrii aceia s-au râsipit toți cu mare rușine. Iar coconul acel frumos îi déte lui cinstitele cununi și sărutându-l pre dânsul <i-au> zis:

– Mergi cu bună pace, că de acum ești bun priiaten al nostru și frate. Aleargă dar la lupta cea bună, fii gol și nebun pentru Mine și vei fi părtaș a multe bunătăți în zioa înpărăției Méle![3]

Acéstea auzind fericitul și dintr-un somn mare ca acela deșteptându-să, au început a să minuna de acea videnie mare. Și dintr-acel ceas s-au făcut zănatec și așa mai pre urmă au fost provideț de céle înainte viitoare, din daru ce i să dedésă de la Dumnezeu.

Deci după videniia cea dintâiu, a doao noapte s-au sculat fericitul Andrei la rugăciune și săvârșind rugăciunea au luat un cuțit și mergând la
319[r] fântână s-au dezbrăcat de haină și au început a o tăia / fășii, ca cum ar fi nebunit. Iar a doao zi dimineața au mers bucătariul să ia apă și văzind céle ce făcea Andrei, au spus stăpânu-său. Iară el întristându-să pentru aceasta, a poruncit să-l ducă la besérica Sfintei Anastasii.

Deci fericitul zioa să făcea că iaste nebun, iar noaptea să ruga lui Dumnezeu și Sfintei Anastasiei ca să i să arate pentru lucrul ce începusă: oare fi-va plăcut lui Dumnezeu?

Și iată 5 mueri veniră acolo și cu dânsăle un stareț luminat și umbla de cerceta pre cei bolnavi. Deci veniră și cătră Andrei și zisă minunatul acela stareț cătră cea mai mare:

[3] Aici se termină episodul A_1 și începe A_2. Vezi I *Corinteni* 3, 18-10; 4, 10.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

– Jupânească Anastasio, dar nu tămădueşti şi pre Andrei?

Şi-i zisă lui acéia:

– Jupâne dascale, altul iaste carele va tămădui pre dânsul, cel ce i-au zis lui: „Fii nebun pentru Mine şi vei fii stăpân a multe bunătăți în zioa înpărăției Méle!" Pentru acéia nu-i trebuiaşte lui acum tămăduire.

Iar fericitul Andrei pricepu că iaste plăcut lui Dumnezeu lucrul lui. Deci mai mult să nevoiia la rugăciune noaptea, iar zioa să făcea nebun. Şi sosind altă noapte, sta fericitul de priveghiia pre la miezul nopții, după obicéiu. Şi dintru adâncul inimii, pre tainä aducea rugăciuni lui Dumnezeu şi Sfintei Anastasiei. Deci veni la dânsul diiavolul în chip de ostaş cu mulțime de draci. Şi cel mai mare ținea în mâini o săcure, iar alții ținea cuțite, şi alții toiage, şi fuşti, şi sabii, şi suliță; iară alții purta lanțuri. Că era căpitan preste ceata acéia, pentru acéia venisă mulțime de draci cu
319[v] dânsûl ca să ucigă pre fericitul. Şi începu a răcni / de departe învechitul acela vânătul; că tot într-acel chip să arătasă ca şi când să luptasă cu dânsul. Şi alerga asupra Sfântului ca să-l ucigă cu săcurea ce ținea în mână. Şi toți dracii ce era cu dânsul alerga ca să-l tae bucăți. Iar Sfântul, rădicând mâinile spre ceriu, să ruga cu lacrămi cătră Dumnezeu zicând:

– Sfinte apostole Ioane Bogosloave, ajută-m'!

Şi îndată să făcu tunet şi gâlceavă de oameni mulți; şi iată, un bătrân oarecarele, cu ochi mari, pornit, având fața lui strălucită ca soarele, şi mulțime nenumărată cu dânsul. Şi zisă cătră cei ce era cu dânsul cu mânie mare:

– Încuiați uşa, ca să nu scape nici unul dintr-înşii!

Deci aceştea fiind mai mulți decât aceia, făcură aceasta îndată. Şi după ce îi prinsără pre toți, zisă unul din draci cătră ceialalți încitinel:

– O, vai de noi, în ceasul acesta cum ne-am înşelat, că Ioan iaste mânios şi rău va să ne muncească.

Deci porunci sfântul acela stareț celor ce era cu dânsul ca să ia lanțul cel de fier din grumazii lui Andrei şi stând afară la uşe zisă:

– Aduceți-m' câte unul!

Şi aducând pre unul îl întinsără pre pământ; şi luund apostolul lanțul cel de fier, l-au făcut în trei şi i-au dat 100 de lovituri. Şi striga dracul ca şi un om:

– Miluiaşte-mă!

După aceasta au întins pre alt drac şi l-au bătut şi pre acela aşijderea. Şi auzind fericitul Andrei pre cei ce striga: „Miluiaşte-ne pre noi!" gândiia că sânt oameni arapi şi sânt prinşi aiave.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Deci culcară la pământ și pre al treilea și răbdă și acela rane așij-
320[r] derea. Că / Dumnezeu îi bătea pre dânșii cu rane nevindecate cu care luptă ei pre neamul omenesc. Și bătându-i pre toți pre rând, le zicea:

– Mergeți de spuneți tătini-vostru, Satanii, oare plăcea-i-va lui așa?

Și ducându-să cei cu veșminte albe, iar dracii îndată periră. Atuncea cuviosul acela stareț au venit cătră robul lui Dumnezeu Andrei și, puind lanțul în grumazii lui, i-au zis:

– Oare văzuș cât îți ajutai spre folosul tău? Și foarte îm' iaste milă de tine, că pre mine m-au rânduit Dumnezeu să port grije de spășeniia ta, și să fiu totdeauna cu tine. Pentru acéia rabdă ca să fii lămurit întru toate, că nu va fi mult până te vei slobozi, și vei începe a umbla după voia ta oriunde va plăcea ochilor tăi.

Și au zis Andrei:

– Domnul mieu, dar tu cine ești?

Iar acela au zis:

– Eu sânt cel ce m-am lăsat pre prea cinstitul pieptul Domnului.

Și acéstea zicând să făcu ca fulgerul și fu nevăzut dinaintea ochilor lui. Iar fericitul Andrei să minuna și foarte lăudă mila lui Dumnezeu, că așa întru toate i-au fost lui de ajutoriu.

A căruia e slava, acum și pururea și în véci. Amin.[4]

CUVÂNT PENTRU SFÂNTUL ANDREI, CUM AU VĂZUT PRE CEL BOGAT MORT[5]

Umblând Sfântul Andrei după obicéiul lui la lucrul cel bun și trecând, căută și văzu departe înaintea lui aducând pre un mort. Și fusésă omul acela foarte bogat. Și mergea după dânsul mulțime multă de norod, cu făclii apri<n>să și cu tămâeri; și glas să auziia mare, iar cei ce glăsuia
320[v] nu să / vedea și gâlceavă și țipet mult să făcea de la ai săi.

Deci văzând Sfântul Andrei céle ce să făcea la mort, stătu multă vréme și nu să pricepea ce va să fie. Și iată, văzu mulțime de arapi mergând cântând înaintea sfeșnicelor și strigând tare:

---

[4] Aici se termină episodul A_2. Ioachim Bărbătescu nu are episoadele A_3 – B și b_3. Episoadele b_1 și b_2 sunt copiate la f. 349-350[v], după *Întrebări*. Vezi *Texte* II, p. 275-278.

[5] Aici începe episodul C.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

– Vai de el, vai de el!

Și unii ținea burduşe prin mâini, din care scoțând cenuşe presăra pre denaintea noroadelor, iar alții chiotiia și râdea făr' de ruşine, ca nişte mueri curve; iar alții lătra ca câinii, iar unii grohoniia ca porcii; și le era lor mortul acela de mare bucurie și veselie. Iar alții mergând înprejurul lui stropiia fața mortului cu apă înpuțită. Iar alții zbura prin văzduh împrejurul patului și mare putoare eşiia din patul și din trupul acelui păcătos. Iar alții mergea pre urmă chicotind și plesnind cu palmele și făcea cu picioarele tropot mare râzind și bătându-ş joc și nevăzuți cântând și grăind:

– Ticăloş creştini, nu vă va da voao Dumnezeu a vedea lumina, nici unuia din cei ce cântați preste acest câine și ziceți: „Cu sfinții să-i odihnească sufletul lui!" Încă și rob lui Dumnezeu îl numiți pre acesta ce iaste vinovat a toată răotatea.

Și această videnie au înfricoşat pre Sfântul. Și căutând iarăş văzu un boiarin, adecă un spurcat drac, având ochii ca de gligan, și făcea frică spre ceia ce căuta la dânsul, că ținea în mâna lui foc și piiatră pucioasă și smoală; și mergea către sicriul ticălosului aceluia ca să-i mânjască trupul și să-l arză cu foc.

321r Și pogrebaniia să făcusă. Iar după ce trecură / cu mortul, căutând văzu și iată mergea pre urmă un tânăr foarte frumos; și era cuprins de multă scârbă și plângea cu multă obidă. Și trecând pre lângă Sfântul, socotiia că tânărul acesta va fi vreo rudenie de ale mortului și pentru acéia plânge până într-atâta! Atunci apropiindu-să Sfântul către tânărul carele plângea și rugându-să, îi zise lui:

– Juru-te cu numele lui Dumnezeu carele au făcut ceriul și pământul, ca să-m' spui pentru care pricină plângi aşa, că n-am văzut nici odinioară pre cineva plângând aşa pentru mort. Spune-m', rogu-te, pentru ce faci aşa?

Atuncea zisă îngerul către dânsul:

– Pricina plânsului mieu aceasta iaste că am fost rânduit ca să păzesc pre acest om ce-l vezi ducându-l la groapă. Și l-au luat pre dânsul diiavolul luiş. Și acéia iaste pricina plângerii și a scârbei méle, căci l-am pierdut pre dânsul și pentru acéia plâng.

Și zisă către dânsul Sfântul:

– Spune-m', iubitul mieu frate, că cunoscui eu cine eşti tu, ce i-au fost pricina păcatului?

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Şi zisă cătră dânsul îngerul:

– Andree, pentru căci eşti ales al lui Dumnezeu, socotesc că eşti vrédnic a şi şti. Pentru acéia ia aminte ca să auzi, că acuma bunătatea ta şi frumséţea sufletului tău strălucéşte ca nişte aur curat; că văzându-te m-am mai mângâiat oarece puţin din scârba mea.

Acesta era boiari mare şi cinstit la înpăratul; şi era om păcătos şi foarte rău în viiaţa lui, că cu totul era curvariu şi preacurvariu şi sodomean înşelătoriu şi nemilostiv, iubitoriu de argint, mincinos, urâtoriu de oameni, /
321[v] gânditoriu de rău, cămătarnic şi războinic. Şi pre slugile sale le chinuia rău cu foamea, şi cu golătatea, şi cu bătăile şi-i lăsa goli şi desculţi în vréme de iarnă; şi pre mulţi au mai ucis, şi i-au îngropat prin grajduri supt podina cailor. Şi atâta era de aprins spre spurcata şi urâta de Dumnezeu poftă a curviei, cât au spurcat şi până în trei sute de suflete cu scârnavele şi înputitele sale fapte. Şi pentru acéia, iubitul mieu priiaten, au venit spre dânsul săcerişul, că viind moartea l-au aflat pre dânsul nepocăit, având nespusă mulţime de păcate, iar spurcatul lui trup însuţi l-ai văzut cu ce féliu de ocări îl ducea la groapă. Pentru acéia, o, sfinte suflete, mă întristez şi sânt cuprins de mare scârbă şi plângere, pentru că iubitul mieu iaste de râsul dracilor.

Şi acéstea grăind îngerul lui Dumnezeu, zisă cătră dânsul Sfântul:

– Rogu-te, priiatine, ca să iai bună mângâiare. Iar pentru acela căci au luat acest féliu de sfârşit, că precum s-au nevoit spre camete, de acélea să se sature! Iar tu, o, purtătoriule de văpae îngere, cel ce eşti plin de mare bunătate şi prea îndestulat, vei fi de acum şi până în véci încungiurat de bunătatea Domnului Savaot, atotţiitoriului!

Şi întru acea voroavă să dusă de la dânsul îngerul şi fu nevăzut. Iar cei ce trecea pre uliţă pre unde voroviia Sfântul cu îngerul, văzindu-l pre dânsul stând singur şi vorovind, că pre înger nu-l vedea, nefiind vrédnici, şi grăiia între dânşii:

– Ia vedeţi pre acest nebun cum gluméşte şi face vorbe sângur cătră zid!
322[r] Şi dându-i brânci îl goniia / zicându-i:

– Ce te-au ajuns, zănatecule, de grăeşti vorbe neînchieiate cătră zid!

Acéstea auzind Sfântul de la aceia, au tăcut; şi începând a râde au fugit de la dânşii. Şi mergând într-un loc ascuns ş-au adus aminte de ticălosul acela ce-l văzusă ducându-l la groapă. Şi plânsă cu amar, până când au slăbit; cât de mult plâns au slăbit şi i s-au afundat ochii în cap; şi zicea şi rugăciunea aceasta: „Doamne, cela ce toate le ştii!"

Şi după ce au sfârşit rugăciunea, viind la mormântul ticălosului aceluia, iată văzu ca o arătare de înger ţiind în mâini un toiag de aramă şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

goniia pre necuratele duhuri de la ticălosul acela, ca să nu-l arză cu zmoală şi cu piiatră pucioasă.

CUVÂNT DE SFÂNTUL ANDREI CUM SĂ RUGA LUI DUMNEZEU PENTRU CEI CE-L BĂTEA ŞI CUM I S-AU ARĂTAT SĂMN DIN RAIU[6]

Umblând Sfântul Andrei prin mijlocul oamenilor la târgul cel aproape de stâlpul Sfântului împărat Constantin (în care sânt şi cinstitele piroane cu care s-au răstignit trupul cel de viiaţă făcătoriu al lui Hristos şi sânt pusă deasupra stâlpului întru slava lui Dumnezeu şi întru paza Ţarigradului), deci o muiare oarecare de cinste, ce era luminată de Duhul Sfânt, fu întru videnie şi văzu pre Sfântul Andrei că umbla prin mijlocul a mulţi ca un stâlp de văpae, de străluciia şi sloboziia schintei de foc spre văzduh. Iar oarecarii nepricepuţi îl bătea cu pumnii şi alţii îl bătea preste obraz cu palmele şi alte multe réle şi nevoi îi făcea. Şi mulţi, căutând la dânsul, zicea că:

– Nebunii ce face acesta, nici la vrăjmaşii noştri să nu fie!/

322[v] Şi iată nişte vineţ oarecarei negri, mergând după dânsul, zicea:

– Să nu mai dea Dumnezeu pre pământ altul ca acesta, că nici unul n-au ars aşa inimile noastre ca acest deşuchiiat, că nevrând să lucreze lucrul stăpânului său să făcu pre sine zănatec şi de râs a toată lumea!

Şi văzind muiarea acéia că însămnează céle ce sânt ale sufletului şi zicea întru sine:

– Acesta ne iaste noao de mângâiare că-l bat ca pre un nebun; şi pentru această vină vor fi ei osândiţi în ceasul morţii lor, că au bătut pre alesul lui Dumnezeu făr' de cuviinţă şi nu vor avea mântuire.

Iar deaca auzi fericitul acéstea cu Duhul lui Dumnezeu, să făcu ca o văpae spre dânşii şi râsipi sémnele lor cu putére înfricoşată şi-i certa pre dânşii, zicându-le:

– Nu să cade voao să le însămnaţi acéstea, că eu m-am rugat stăpânului mieu să n-aibă ei păcat pentru ce mă bat, că din neştiinţă fac aceasta, ci pentru neştiinţa să dobândească ertare!

Şi cum auzi grăind sfântul cătră vineţii aceia, căutând în sus văzu şi iată era ceriul deşchis ca o poartă şi eşiia dintr-însul mulţime de rândurile

[6] Începe episodul **D**.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

frumoasă şi prin mijlocul lor un porumb mare alb ca zăpada, carele să pogorî cu rândurélele la Sfântul, şi aducea în gura lui o frunză de aur de maslin. Şi grăi către dânsul omenéşte zicând:

– Priiméşte această frunză că părintele atoţţiitoriul Domnul Savaot ţ-au trimis sămn din raiu, pentru că eşti milostiv şi iubitoriu de oameni, precum însuş Sfinţiia Sa iaste milostiv. Şi te proslăvéşte pre tine şi încă să
323' va proslăvi / întru tine numele cel sfânt al lui, pentru că ai judecat să miluiască pre cei ce te bătea şi să n-aibă păcat.

Şi acéstea zicând, şezu pre capul lui.

Acéstea văzind cuvioasa acéia muiare, începu a să minuna de acea mare minune. Şi după videnie vindu-ş în fire să minuna zicând:

– Câţi luminători are Dumnezeu pre pământ şi niminea nu-i ştie pre dânşii!

Şi de multe ori vrea să spue céle ce văzusă, ci putérea lui Dumnezeu nu o lăsa pre ia ca să spue. Iară după acéia o întimpină pre ia oareunde Sfântul Andrei şi-i zisă ei:

– Să păzeşti această taină a mea o, Varvaro, – că aşa îi era ei numele – şi nimănui să nu spui acuma, până când voi mérge în loc de acoperemânt minunat al casii lui Dumnezeu.

Iară ea zisă către dânsul:

– Că de aşi şi vrea să spui cuiva, iar nu poci, o, cinstite luminătoriule[7] şi Sfântul lui Dumnezeu, că mă opréşte o putére nevăzută şi întră cutremur în oasele méle şi putérea mea întru mine să spăimânteză!

Slavă lui Dumnezeu în véci. Amin.

CUVÂNTUL SFÂNTULUI ANDREI PENTRU UN CURVARIU CE-L VĂZUSĂ MURIND[8]

Umblând Sfântul Andrei prin Ţarigrad, iar un boiari oarecarele trecând îl văzu pre dânsul şi râzindu-ş de el îl scuipă în obraz. Iar Sfântul cunoscând viiaţa lui au zis către dânsul:

– Vicleanule, curvariule şi ocărâtoriul beséricii, dar nu te faci tu că zici că te duci dimineaţa la beséricâ? Iar tu, spurcatule, sculându-te pre la miezul nopţii mâneci la lucrul Satanii. Ci iată că ţ-au sosit sorocul tău ca

[7] Scris: *luminătorile.*

[8] Începe episodul E.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

323[v] să iai / precum ai lucrat. Au doară socoteşti că te vei ascunde de ochiul cel înfricoşat carele véde toate?

Acéstea auzind acela, lovi calul şi fugi ca să nu să ruşinéze, că era logofăt mare la înpărăție. Iar după câteva zile căzu întru o boală rea şi pre încet începu a să usca.

Deci ai lui începură a-l purta din besérică în besérică şi de la un dothor către alt dothor. Iar preste puțin să dusă ticălosul în muncile de véci. Că într-o noapte văzu Sfântul Andrei pre îngerul Domnului viind de către apus, carele era ca o văpae, având ochi cumpliți şi ținea în mână un toiag mare de văpae de foc. Şi veni în casa ticălosului aceluia zvăpăindu-să şi mâniindu-să, vrând să surpe casa lui. Iar când veni către bolnav, auzi glas de sus grăind:

– Bate pre spurcatul acela sodomlean!

Şi bătându-l pre dânsul îi zicea aşa:

– Oare vei să mai faci păcate cu mueri streine? Sau mai face-vei sodomie cu parte bărbătească? Sau mai face-te-vei că mergi la slujba beséricii şi mergeai la fărădelegi, diavole!

Şi începu a-l bate şi a-l mustra; şi glasul celui ce grăiia să auziia şi loviturile toiagului să vedea, iar cel ce bătea nu să vedea. Deci muncindu-să aşa ticălosul începu a spune şi de voe şi fără de voe; şi nu să ruşina şi zicea:

– Miluiți-mă, că nici odinioară nu voi mai greşi!

Şi aşa s-au muncit trei zile şi trei nopți, zicând că „nu voi mai greşi!" şi încă sufletul său nu şi-l mai lăsasă.

Aceasta am scris, iubiții miei, auzindu-o de la fericitul Andrei, spre
324[r] spaima şi folosul sufletelor noastre, ca petrecând întru această / lume să ne păzim de păcat, că nici o faptă nu să poate ascunde denaintea lui Dumnezeu şi a sfinților lui.

Amin.

CUVÂNT PENTRU UN CĂLUGAR PRE CARELE L-AU IZBĂVIT SFÂNTUL ANDREI DE DIIAVOLUL[9]

Sfântul Andrei, viind în Țarigrad la târg către o cruce, află acolo pre oarecare călugăr ca cum ar fi fost înbunătățit şi lăudat de alții mulți,

[9] Începe episodul F.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

spuindu-le învățături pentru folosul sufletului și cu cuvântul întărindu-i. Și cu adevărat în viiața lui au fost priimit lui Dumnezeu și toate le făcea pre dreptate, precum să cade călugărilor, numai cu aceasta au greșit, că era scump și iubitoriu de argint. Deci veniia mulți din cetatea acéia de-și ispoveduia păcatele sale, și-i da lui mulțime multă de aur ca să-l înparță săracilor, pentru ispovedaniia și spăseniia sufletelor lor. Iară el, fiind biruit de patima iubirii de argint, nu-l înpărțiia nimănui, ci tot punea în corvană și păstra. Și așa petrecând în viiața aceasta, nu dupre cum poruncéște Hristos, ci cu iubirea de argint să îndrăciia; și să bucura văzând că să înmulțéște. Iar fericitul Andrei, trecând pre acea cale unde lăcuia acel ticălos, și fiind înpodobit cu darul provideției, văzu un șarpe groaznic, cu trei capete, înfășurându-să înprejurul grumazilor lui, a căruia coada spânzura și până la picioarele lui.

Și capetele acélea era unul din scumpéte, iară altul era din îndrăcire, iară al treilea era din nemilostivire. Și văzând aceasta, Sfântul să
324[v] minuna, și viind aproape de / călugăr să uita la capetile șarpelui aceluia. Iar ticălosul acela călugăr socotiia că iaste un sărac și pentru acéia stă și să uită, ca să ceae ceva de la dânsul. Și căutând spre dânsul îi zisă:

– Dumnezeu să te miluiască, frate, că eu nu am ce-ț da!

Iar fericitul Andrei, depărtându-să de la dânsul puțintel în laturi, văzu o scrisoare înprejurul lui în văzduh scrisă cu slove négre, zicând: „Șarpele *iubirea de argint* iaste rădăcina a toată fărădelegea." Iar întorcându-să înapoi, văzu pre doi oarecarii tineri ca cum ar fi niște hadâmbi certându-să amândoi. Și unul era negru, având ochi întunecați, iar altul era alb ca razăle soarelui.

Și zisă cel negru:

– Ale méle sânt lucrurile lui, că a mea voe face, că iaste nemilostiv și iubitoriu de argint și cu Dumnezeu parte nu are! Ci partea lui iaste ca cum ar fi al doilea suflătoriu de idoli; și mie îm' slujaște și pentru acéia să cade să fie ale méle faptele lui.

Iar celalalt zisă:

– Ba, ci ale méle sânt lucrurile lui, pentru că să postéște și să roagă și iaste nevinovat, blând și milostiv!

Și certându-să ei așa, nu să putea înpăca amândoi. Iar mai pre urmă zisă cel negru:

– Dar ce grăiaște judecătoriul pentru dânșii: „Duceți-vă de la mine, iubitorilor de argint și cei scumpi carii n-ați făcut milostenie!" Iar pre cei milostivi și înduraț îi chiiamă și pre cei asémenea acestora.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Iar îngerul zisă:

– Dar ce zice Domnul: „Spre carele voi căuta, au nu spre cei blânzi și spre cei milostivi și spre ceia ce să cutremură de cuvintele méle?" Și iarăș
325[r] zice de / cei săraci cu duhul „că acelora iaste înpărăția ceriurilor. Ferice de cei blânzi, ferice de cei curați cu inima" și cei asémenea acestora.

Și zisă cel negru:

– Mi să cutremură vedérea de acest cuvânt carele zice: „Ferice de cei milostivi, că aceia miluiți vor fi!" Și iarăș zice: „Fiți milostivi precum și părintele vostru cel ceresc milostiv și îndurat iaste!" Și iarăș zice: „Milă voesc, iar nu jertve" și: „Cela ce înparte pâinea sa săracilor" și altele multe sânt poruncile lui Dumnezeu pre carele nici a le auzi nu suferiu, că îm' sânt urâte și înponcișate.

Iar îngerul Domnului zisă:

– Dar ce îndreptare vei să aibi tu dintr-acéle porunci?

Și nepricepându-să îngerul drăcesc zisă:

– Mare gâlceavă să făcu astăzi între noi!

Și zisă îngerul Domnului:

– Nu mă voi depărta până când vom întreba pre Judecătoriul cel adevărat!

Deci să întristă întunecatul acela auzind aceasta și zisă cătră cel cu chip alb:

– Pentru căci din iubirea de oameni începe iubitoriul de oameni și săvârșaște la credința cea bună, pentru acéste pricini foarte cu măestrie ai alergat tu cătră Dumnezeu. Spune-i dar Lui céle pentru mine, că nu mi-e prea grije pentru aceasta, că niște lucruri ca acéstea de nu voi și vrea le voi ajunge!

Iar îngerul Domnului au zis cătră dânsul:

– Vicléne și înșelătoriule, Fiul Omenesc cel ce au pus lége judecă după dreptate. Și de n-ar milui pre cel sărac la judecată, nici s-ar uita la fața
325[v] putérnicului, cum ar fi, însuș fiind tocmitoriu înțelepciunii și / dreptății. Dar au pentru tine, necuratule, va să facă pretutindenea nedreptate? Ci vino acuma cu mine ca, cu judecata lui Dumnezeu, au tu să mă biruești, au eu pre tine mai curând.

Deci acestor cuvinte nădăjduindu-să vânătul acela, pofti și el ca să-i judece pre dânșii Domnul și să întoarsără cătră răsărit. Deci îngerul lui Dumnezeu începu a întreba de gâlceava acéia. Iar acel vânăt îndată să întoarsă spre apus. Și, după ce întrebă îngerul, veni glas din ceriu și-i zisă lui:

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

– Eu am poruncit apostolilor miei, zicând: „Luați Duh Sfânt, cărora veți erta păcatele, ertate să fie!" Și le-am zis lor: „Să nu luați aur în Sfântul loc!" Și le-am mai zis: „Să ertați oamenilor greșalele lor!" Și pentru acéia tu nu ai treabă cu dânsul, că a celor milostivi iaste ertarea și lăcașul întru înpărăției mea.

Și după aceasta, îndată fugi îngerul Domnului de la dânsul și rămasă mai mare preste dânsul înfricoșatul acela duh. Iară îngerul închinându-să lui Dumnezeu să depărtă îndată de la călugăr.

Acéstea văzând fericitul Andrei începu a să minuna cum spurcatul diiavol birui pre luminatul înger și zisă întru sine:

– O, vai, răotatea procletului, că cum de a noastră armă sântem biruiți! Că văz pre acest ticălos, cum iaste grabnic tâlhari și pierzătoriu cărților!

Și aceasta zicând îi eși înainte oareunde la o uliță pre unde vrea să treacă călugărul acela. Și șezind îl aștepta pre dânsul acolo și văzându-l că
326' vine sângur să bucură, că așa poftiia. Și sculându-să, mearsă înpotriva / lui. Iar diiavolul, pricepând că au luat Sfântul putére spre călugăr și pentru acéia mérge ca să-l izbăvească pre dânsul, plângând începu a să văeta și a zice:

– Andree, dar au iar ai venit spre mine, că eu m-am minunat cum ai venit pre ascuns mai nainte și stând ai ascultat cearta mea, vrând să-m' faci mare răotate! Ci te rog du-te de aici și nu-m` mai face nici o strâmbătate, că dar ce-ți iaste ție călugărul acesta, că nu-ți iaste nici priiaten, nici nu l-ai mai văzut niciodată până acuma, nici nu-ți iaste rudă, nici acela nu ascultă de învățătură. Pentru acéia du-te de aicea și nu-m' mai face pacoste!

Acéstea bârfind necuratul acela, iar Sfântul tăcea și să ruga în taină cătră Dumnezeu. Și cum veni călugărul aproape, săvârșind Sfântul rugăciunea cea cu lacrămi și căutând într-o parte și într-alta și nevăzând pre nimeni, luo pre călugăr de mâna cea dreaptă și nu-l lăsă ca să treacă și zisă cătră dânsul:

– Robul lui Dumnezeu, făr' de mânie să mă asculți pre mine, sluga ta, și cu ale tale blândéțe să priimești ticăloasăle méle cuvinte; că pentru tine mare scârbă m-au cuprins! Și să mă crezi că nu poci răbda aceasta: cum până acuma ai fost soți lui Dumnezeu, iar acum fugiș și te făcuș soți și slugă diiavolului! Aripi ai avut ca și sărafimii; dar pentru ce le-ai dat pre dânsăle Satanii ca să le tae din rădăcină? Chip ai avut luminat ca un înger; dar pentru ce ț-ai întunecat chipul? Oh, amar mie, pentru că ochi ai
326' avut / ca și îngerii cei cu ochi mulți și cum ți i-au orbit șarpele! Și ca un

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

soare fiind ai scăpătat şi te-ai făcut ca un întunérec rău de noapte. Dar pentru ce, frate, ț-ai pierdut sufletul tău, pentru ce te-ai însoțit cu şarpele cel iubitoriu de argint, pentru ce i-ai făcut lui odihnă pre tine? Dar nu ştii al căriia icoane porți chipul? Dar bine ştii cum iaste poruncit călugărului! Dar nu ştii cum să cade să fie călugărul? De ce treabă va să-ți fie aurul şi argintul, o, frate? Pentru ce îl strângi pre dânsul spre păstrare şi scumpătate? În ce chip l-ai câştigat, şi ție ț-ai făcut mare peire! De ce treabă va să-ți fie aurul carele după moartea ta va să rămâe vrăjmaşilor tăi, cărora n-ai vrut să-l dai? Spune-m' dar, rogu-te, au doară dintru a ta osteneală iaste ca să-l păzeşti? Sau vei să te îngropi cu dânsul? Au doară, săpând cu sapa l-ai câştigat, ca să te hrăneşti pre tine, sau făcând neguțetorie l-ai câştigat, sau va fi de la părinții tăi? Pentru ce dar ții păcate streine şi vei să te sugrumi cu scumpétea[10]?

Iară alții sânt flămânzi[11] şi setoş, şi morți de frig, iară tu, văzând că să înmulțéşte aurul te veseleşti! Dar acéstea sânt căile pocăinții? Aşa iaste cinul călugăresc, şi nestrânsoarea şi nepurtarea de grije pentru céle deşarte? Aşa te asémeni lui Dumnezeu? Dar aşa te-ai lepădat de lume şi de céle ce sânt în lume? Dar aşa te-ai răstignit lumii şi poruncilor lui Dumnezeu? Aşa te-ai
327[r] înstreinat de cătră frații tăi / şi de cătră toate deşărtăciunile?

Dar n-ai auzit pre Domnul cum poruncéşte în *Sfânta Evanghelie*: „Nu strângeți aur, nici argint, nici aramă, nici toiag, nici doao haine, nici încălțăminte în picioare!" Ci eu stau de mă mir cum ai uitat acéste porunci? Că, iată, astăzi sau mâine să sfârşaşte viiața noastră! Dar céle ce le-ai câştigat şi le păstrez, cui vor fi? Dar nu vezi pre diiavolul cum stă aşteptând eşirea sufletului tău, iară îngerul Domnului cel ce te păzéşte stă departe de tine, plângând? Şi, iată, acum, iubitul mieu, necuratul şarpe al iubirii de argint s-au înfăşurat înprejurul grumazilor tăi şi tu nu-l sâmți pre dânsul şi mare odihnă are pre cerbicea ta.

Şi mai în scurt să-ți spui eu, mai micul tău, că trecând eu am auzit pre Domnul Dumnezeul tău lepădându-să de tine şi zicând aşa că: „A celor milostivi iaste înpărățiia mea şi pentru acéia pre cei ce sânt întru unele ca acéstea îi uraşte sufletul mieu."

Deci, te rog, ascultă-mă pre mine şi înparți avuțiia ta săracilor, şi văduvelor, şi mişeilor, şi streinilor carii n-au unde să-ş pléce capul. Şi te

[10] Scris: *scumetea*.
[11] Scris: *flămâzi*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

nevoiaşte ca iarăş să fii priiaten lui Dumnezeu, că aceasta iaste porunca călugărului carele iaste într-această lume: pre Dumnezeu a iubi şi poruncile Lui a păzi. Pentru acéia nimic nu te téme că doară nu vei avea ce mânca sau ori ce ţ-ar trebui, slujind tu lui Dumnezeu. Că cu această patimă pătimesc necredincioşii; ci însă măcar deşi câştigă ceva, iar
327[v] vrăjmaş să fac Celui ce i-au zidit pre / dânşii. Cu cât mai vârtos cei ce slujesc lui Dumnezeu „să vor sătura de tot binele"!

Păzeşte-te ca nu cumva să te depărtez de cuvintele méle, că eu m-am rugat lui Dumnezeu pentru tine, pentru céle ce ai făcut întâiu, ca să nu aibi păcat. Iar deaca nu mă vei asculta, pre împăratul Is. Hs.!, vezi pre diiavolul!

Şi-i zisă lui:

– Dar vezi pre acela?

Iar călugărului i să deşchisără ochii inimii lui şi văzu pre diiavolul ca cum ar fi un harap negru şi groaznic stând departe încremenit de frica Sfântului. Şi zisă cătră Sfântul:

– Îl văz pre dânsul! Dar învaţă-mă, robul lui Dumnezeu, céle ce sânt de folosul sufletului!

Iar Sfântul zisă:

– Créde-mă că de nu mă vei asculta pre mine, voi să-l trimiţi la tine ca să te muncească. Şi ruşinea feţii tale o vor auzi şi o vor vedea toţi şi nu numai cetăţénii aceştea, ci şi întru toate marginile lumii. Pentru acéia păzéşte-te să nu uiţi, ci să faci toate câte ţ-am poruncit.

Acéstea, auzind călugărul şi temându-să de cuvintele Sfântului, să făgădui lui, zicând că: „Voi face toate câte mi-ai poruncit!" Şi cum să făgădui, văzu Sfântul unde veni despre răsărit duhul puterii ca o văpae de fulger şi să atinsă de şarpele acela mistuind putérea lui. Iar şarpele neputând răbda, să făcu ca un corb[12] şi peri ca fumul. Şi văzând arapul acela pre soţul său biruit, peri de la dânsul. Şi iarăş să déte putére îngerului Domnului ca să păzască pre călugăr.

328[r] Şi după aceasta, vrând fericitul Andrei ca să se ducă / de la dânsul, i-au poruncit lui zicând:

– Păzéşte-te să nu spui cuiva pentru mine de céle ce ţ-am zis. Că de vei păzi, credé-mă, că şi eu sânt păcătos şi ticălos, iară tot te voi pomeni la

[12] Pe stâlpii pridvorului de la Biserica Mântuleasa din Bucureşti sunt pictate vrejuri de plante cățărătoare, pe care stau, ici şi colo, corbi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

rugăciunile méle, zioa și noaptea, ca să-ți îndreptéze Domnul Dumnezeul Is. Hs. calea ta spre bine.

Iar el, auzind aceasta, să făgădui că va păzi toate oricâte i-ar zice. Și sărutând pre Sfântul să dusă, și tot aurul și argintul, cât avea, îl înpărți săracilor. Iară după aceasta, mai mult era cinstit de la Dumnezeu și de la oameni. Și mulți aducea aurul lor la dânsul ca să-l înparță săracilor, și dintr-acela luoa câte 2 galbini ca să-i fie de treaba lui. Iar celalalt îl înpărțiia săracilor prin mâinile celor ce-l aducea. Că, aducându-ș aminte de învățăturile Sfântului Andrei, zicea:

– De ce treabă să fiu eu purtătoriu de grije? Că céle ce nu-m' sânt de nici un folos le iau și le înparți săracilor și însumi pentru acélea mă măresc și mi să pare că acéstea sânt pentru sufletul mieu, iar nu pentru ale acelora.

Pentru acéia porunciia celor ce aducea aurul de-l înpărțiia ei cu mâinile lor. Și așa, petrecând el precum să cuvine călugărului, i să arătă lui în vis robul lui Dumnezeu Andrei cu față véselă și-i arătă lui un pom frumos la un câmp, având flori de poame dulci. Și i-au zis:

– Cu multe daruri îm'ești datoriu, marele mieu jupâne, că au făcut
328[v] Dumnezeu sufletul tău pom plin de florile bunătăților, scoțindu-te / din gura șarpelui iubitorului de argint carele cuprinsăsă sufletul tău cu scumpéte. Deci nevoiaște-te ca să faci florile acéstea să fie poame bune și dulci, ca să se îndulcească și să se hrănească mulți dintr-însele. Că iată, acest pom frumos carele vezi, bunătatea sufletului tău iaste[13], căci ai făcut

[13] În pictura bisericească, raiul (de fapt, Ierusalimul ceresc) de după Judecata din Urmă este plin cu pomi, nu cu credincioși. Pentru Judecata din Urmă în bisericile din nordul Moldovei, vezi Ileana Stănculescu, *Il Giudizio universale nella pittura murale del Nord della Moldavia*, Bologna, 2001 (cu bibliografie).

Interesant în mod deosebit pentru noi este un anumit pasaj din descrierea grădinii raiului, așa cum apare în ms. 5468 (și în cele asemănătoare lui): „...și mă minunam cu mintea și cu inima de negrăita frumusețea raiului lui Dumnezeu, și umblând printr-însul mă veseliiam. Și era acolo pomi mulți întru care pomi înalți, vârfurile sale mișcându-le, foarte veseliia vederea și mare și bună mireasmă din rămurile lor eșiia. Și unii din pomii aceia era înflorind neîncetat, iar alții în chipul aurului împodobiți, iar alții feluri de roade cu negrăită frumusețe și podoabă avea" (f.95). „Și umblând eu prin mijlocul lor, întru veseliia inimii, am văzut un râu mare curgându prin mijlocul lor și pre frumoșii pomii aceia adepându. Și era, de ceia parte de râu, vie – întinzându vițile sale cu frunză de aur și cu struguri în chipul aurului înpodobite" (f.95[v]).

După știința noastră, acesta este singurul text (cunoscut probabil în Moldova încă în secolul XV prin manuscrise slavone) care poate explica înfățișarea neobișnuită a grădinii Ierusa-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

precum te-am învățat și ț-ai îndreptat viiața precum să cuvine, ca să ia și alții pildă de fapte bune de la tine.

Și deșteptându-să dintru acel dulce somn și videnie frumoasă, mai mult să întări spre duhovnicești podviguri și stradanii și pururea trimitea mulțemită lui Dumnezeu și ogodnicului său, Sfântului Andrei celui ce făcea prea slăvite minuni. Și povățuia pre mulți pre calea mântuirii.

Cu darul și cu iubirea de oameni a Domnului Dumnezeu și Mântuitoriului nostru Is. Hs., înpreună cu Părintele și cu Duhul Sfânt. Acum și pururea și în vécii vécilor. Amin.

---

limului ceresc din pictura de la Arbore: la stânga Maicii Domnului creşte o viţă uriaşă, plină de struguri, spre care Fecioara arată cu mâna stângă, în timp ce în dreapta ţine un lăstar de viţă.

Dar „viţa" are şi multiple semnificaţii: „Eu sunt viţa cea adevărată"; „Eu sunt viţa, voi sunteţi mlădiţele" (*Ioan* 15, 1,5). Sau: „Doamne, Doamne, caută din cer şi vezi şi cercetează via aceasta pe care a sădit-o dreapta Ta!" (Liturghia Sf. Ioan Hrisostom; text preluat din *Psalmul* 79, 15-16). Pentru „teologia viei" vezi: Jean Danielou, *Reflecţii despre misterul istoriei*, Bucureşti, 1996: *Cântarea viei*, p.150-163. Pentru problemele iconografice vezi: A. Thomas, *Weinbau, Weinernte, Weinberg, Weinkeller, Weinrebenmadonna, Weinstock, Weintraube, Weinwunder*, în: *Lexikon der christlichen Ikonographie*, vol.4, Roma, Freiburg etc., 1972, col. 484-495.

Repetăm că nu este vorba de influenţe, ci de reprezentarea, fie prin scris, fie prin imagine vizuală, a unor credinţe comune.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

IOAN CANTACUZINO

NARCHIS
SAU ÎNDRĂGITUL ÎNSUŞI DE SINE

(PRIMA TRADUCERE DIN OPERA LUI J.-J. ROUSSEAU
ÎN ROMÂNEŞTE)

Ediţie îngrijită şi studiu introductiv
de
ANDREI NESTORESCU

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

STUDIU INTRODUCTIV

Am tâlmăcit după putința mea, în limba mea. Și mai ales după nebogata noastră ajutorință ce un scriitor află pe rumânie scriind, căci el, dreptul grăind, nu găsește mulți alți mai vrednici ostenitori ce ar înlesni lui drumul la asemenea trude.

IOAN CANTACUZINO

Printre piesele de teatru în limba română de la sfârșitul secolului al XVIII-lea rămase până acum în manuscris, în general traduceri (integrale sau parțiale) din limbile europene de cultură, se numără și piesa intitulată *Narchis sau Îndrăgitul însuși de sine*, cu următorul subtitlu: *Comedie de Jan Jac Ruso, pe franțozește făcută și tâlmăcită la anu 794*, păstrată într-un miscelaneu literar (copie din 1803) la Biblioteca Academiei Române[1].

Acest text anonim, semnalat și studiat încă din 1937[2], s-a dovedit mai târziu a fi o lucrare aparținând acelui misterios cărturar – poet și traducător – care semna, timid sau poate prudent, doar cu inițiale: *I... C...*, *C. Ioan C.*, autor îndelung căutat de filologi, datorită particularităților de limbă, printre condeierii munteni ai epocii și în cele din urmă identificat, în 1959, cu marele spătar valah Ioan Cantacuzino[3]. Născut în 1757 la Istanbul,

---

[1] B.A.R., Ms. rom. 3099, f. 88-123: *„Narchis sau Îndrăgitul însuși de sine". Comedie de Jan Jac Ruso pe franțozește făcută și tâlmăcită la anu 794.* Hârtie albă groasă. Cerneală neagră. Alfabet chirilic. Grafie relativ îngrijită. Fără ștersături sau modificări; pare a fi o transcriere în vederea unei eventuale tipăriri. (Descrierea întregului manuscris la: Gabriel Strempel, *Catalogul manuscriselor românești*, II, p. 456.)

[2] Vezi Al. Ciorănescu, *O veche traducere din J.-J. Rousseau*, în „Revista Fundațiilor Regale", IV, 1937, nr. 6, p. 659-665. Este cel mai cuprinzător studiu consacrat acestei scrieri, marea majoritate a datelor furnizate, a observațiilor și a aprecierilor critice rămânând valabilă și azi. L-am folosit *passim* în prezentarea de față.

[3] Pentru „recuperarea" lui I. C. vezi în special: Gh. Ivănescu și N. A. Ursu, *Un scriitor muntean de la sfârșitul secolului al XVIII-lea: Ioan Cantacuzino*, în „Studii și cercetări științifice" (Iași), Filologie, X, 1959, fasc. 1-2, p. 135-140; Al. Alexianu, *Câteva date privitoare la viața și opera fostului mare spătar Ioan Cantacuzino*, în „Glasul bisericii", XXVI, 1967, nr. 5-6, p. 609-639.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

mort în 1828 la moşia sa de la Kantakuzinka, pe malul drept al Bugului, fiu al clucerului Răducanu Cantacuzino şi al domniţei Ecaterina, fiica domnitorului moldovean Ioan Mavrocordat, Ioan Cantacuzino trăieşte când în Turcia, când la Bucureşti, când în Moldova şi în Transilvania, când în Rusia, la Sankt Petersburg, la Odesa şi la Kantakuzinka; se ocupă deopotrivă cu politica, cu treburile militare sau administrative şi, în ceasurile de răgaz, „pentru petrecere dă vreme", cu cele scriitoriceşti; primeşte, în Rusia, mai întâi gradul de colonel şi apoi titlul de cneaz, sub care este îndeobşte cunoscut: *cneazul Ioan Cantacuzino*[4]. Figura sa pitorească, de om de acţiune, participant la războiul austro-ruso-turc din anii 1787-1792, fusese evocată cu căldură, în 1845, de N. Bălcescu[5]. Urme în posteritate au lăsat însă nu oşteanul sau diplomatul, ci gânditorul politic şi scriitorul: Ioan Cantacuzino a imaginat, pentru ţara sa, „o formă de oblăduire republicească, aristodimocraticească"[6], a prelucrat, după *Biblia de la Bucureşti* din 1688, primele cinci capitole ale *Cîntării Cântărilor*, a tradus din Alexander Pope, Th. Gray, Marmontel, Montesquieu, Baculard D'Arnaud, Florian, Metastasio, La Fontaine, cardinalul De Bernis, a redactat, în ruseşte, numeroase memorii politice şi a compus, în româneşte, versuri originale, între care o „artă poetică", poezia *Răsuflare* (=Mărturisire), suficient de semnificativă pentru ca N. Manolescu să înceapă cu ea *Istoria critică a literaturii române* şi să considere că, dacă ar fi fost cunoscută, „ar fi avut în generaţiile următoare ecoul *Testamentului* lui Ienăchiţă"[7]. Ioan Cantacuzino este *primul poet român din Principate cu*

[4] Ultima prezentare sintetică a vieţii lui I. C. îi aparţine lui N. A. Ursu: Iuliu C. Ciubotaru, N. A. Ursu, *Un proiect românesc de republică din secolul al XVIII-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol»", XXIV, 1987, part. 1, p. 181-196 (II. *Autorul proiectului este spătarul Ioan Cantacuzino*, p. 190-193). Vezi şi Florin Faifer, art. Cantacuzino, Ioan, în *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei, 1979, p. 147-149.

[5] N. Bălcescu, *Biografie: Spătarul Ioan Cantacuzino*, în „Magazin istoric pentru Dacia", I, 1845, p. 187-205 (N. Bălcescu, *Opere, I*, ediţie critică de G. Zane şi Elena G. Zane, Editura Academiei, 1974, p. 113-123, 346-348). Este principala sursă de informaţii cu privire la viaţa lui I. C., istoricul având avantajul de a fi putut folosi „memoarurile" în limba rusă ale autorului, care apoi s-au rătăcit.

[6] B.A.R., Ms. rom. 409, f. 1-19: *Plan, sau o formă de oblăduire republicească, aristodimocraticească*. Pentru detalii, vezi *supra*, nota 4.

[7] Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, I, Editura Minerva, Buc., 1990, p. 3, 102. Iată textul integral al acestei emblematice poezii, din care de obicei este citat numai finalul: *„Răsuflare.* / Verce neam ce-n lume vie / Are îndemn la stihurghie / Şi sălbatec încă cântă, / Firea însă lui cuvântă / Iar noroade pricepute / Au făţat cu multe cute. / Chibzuirea lor cea-nnaltă / Dând poezii drum dă saltă / Piste munţi, pântre flori, / Piste ape, pântre nori, / Au întrupat nentrupiri, / Au iconit nevediri. / Firea şi cu meşteşugire / Ei au făcut o clătire./ Limba noastră prea puţină / Nu-i a nimui proastă vină / Căci însoaţă rău cuvântul / În pârlejul ce dă gândul. / Mai cu vreme, şi cine ştie, / Prisosire poate să vie, / Că

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

volum tipărit: *„Poézii nouă"*, imprimat probabil între anii 1792-1796 la Dubăsari sau Movilău, dincolo de Nistru, volum care a ajuns până la noi într-un singur exemplar, deteriorat, condiția apropiată de „manuscris unicat" a cărții plasând-o practic pe același plan, din acest punct de vedere, cu celelalte scrieri ale autorului, păstrate și ele într-o singură variantă[8].

Prin editarea piesei *Narchis...*, tălmăcită probabil nu doar din altruism față de „simpatrioți"[9], ci și dintr-o necesitate artistică de moment, căci „va fi interesat cercurile doritoare de teatru, care în acea epocă gustau pe Voltaire și Alfieri, alături de reprezentațiile de păpuși și de farse"[10], punem, așadar, în circulație (e drept, foarte târziu față de intențiile noastre inițiale, de acum peste un deceniu[11]) una dintre primele traduceri de piese de teatru din literatura europeană în românește, având semnificația istorico-literară pe care o dă un asemenea statut cultural. Ea este, de altfel, *prima traducere, direct din limba franceză, a unei comedii*. Iar faptul că piesa aparține unui scriitor de talia lui J.-J. Rousseau (1712-1778) și nu unuia oarecare, greu de identificat astăzi, cum se întâmplă în atâtea cazuri cu traduceri din franțuzește sau din alte limbi (italiană, greacă, rusă), îi sporește încă însemnătatea ca obiect de studiu. Originalul este, desigur, *Narcisse ou L'Amant de lui-même*, scrisă pare-se de J.-J. Rousseau în 1733 (el își amintește s-o fi compus la 18 ani, deci prin 1730) și reprezentată fără prea mare succes de actorii Curții în 1752, una dintre lucrările cu totul uitate astăzi ale marelui filosof iluminist francez. Acest *Narchis...* din 1794 este, în același timp, și *prima operă a lui Rousseau tradusă în limba*

---

scriitorii împodobesc / Limba, patria-și slăvesc. / Fie această acuș cercare / Mustră altor, spre-ndemnare."

[8] <Ioan Cantacuzino>, *Poézii nouă alcătuite de l... C...*, B.A.R. – filiala Iași, exemplar unic; B.A.R. – București, C.V.R. 596 A (fotocopie). Vezi și: Ioan Cantacuzino, *Poezii nouă*, ediție îngrijită de Andrei Nestorescu, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu" („Documente și manuscrise literare" – Serie nouă), 1993. Volumul cuprinde poezii originale (*Cântec păstoresc* – I, *Pocitanie, Tânguire, Sfat unui șătrar amorezat..., Cântec bețivesc, Păs, dăpărtat fiind dă Tica, Măgulire soțiii cei pociie, Pofidă și împutare unii dân trei surori ce lăsase pă cel ce zice, Cântec grădinăresc, Cântec păstoresc* – II, *Râs mult, Răsuflare*), prelucrări libere fără indicarea sursei (*Satiră: Omul* <după A. Pope>, *Poveste* <după La Fontaine>) și tălmăciri propriu-zise (din Th. Gray, Marmontel, Metastasio, De Bernis etc). Primul comentariu istorico-literar asupra volumului îi aparține lui Gh. Ivănescu, *Un poet român necunoscut din a doua jumătate a secolului XVIII*, în „Iașul nou", V, 1953, nr. 3-4, p. 219-232. Vezi și Mircea Anghelescu, *„Poezii nouă" de acum două veacuri*, în „Luceafărul", 1994, nr. 1, p. 17.

[9] „Plăcul mult ce am aflat [în traducerea romanului poetic *Numa Pompilius* de Florian – n.n.] au deșteptat mie o nespusă voință doritoare ca și simpatrioții mei a să împărtăși cu mine la această citanie și trufie alesă a iconitilor cucernicii." (B.A.R., Ms. rom. **1550**.)

[10] Al. Duțu, *Ecouri rousseau-iste în cultura română*, în „Viața românească", XV, 1962, nr. 7, p. 80.

[11] Vezi Andrei Nestorescu, *Argument*, *loc cit.*, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

română, cel dintâi „ecou" rousseauist în literatura noastră[12]. Tălmăcirea a fost făcută, presupunem, după una din numeroasele ediții antume, dar, poate, și după ediția postumă: *„Collection complète des oeuvres de J.-J. Rousseau, citoyen de Genève" – tome huitième, À Genève, MDCCLXXXII*, care conține și celelalte piese de teatru ale scriitorului (*L'engagement téméraire, Les muses galantes, Le devin du village, Pygmalion*)[13]. Piesa *Narcisse...* este însoțită, încă de la întâia publicare, de o amplă *prefață* justificativă, în care Rousseau încearcă să explice contradicția dintre condiția lui de autor de comedii și repetatele sale aserțiuni cu privire la nocivitatea literaturii și artei, corupătoare ale moravurilor. Ioan Cantacuzino, din motive care pot fi doar bănuite, nu a tradus prefața[14].

Narcisse..., în sine, este o piesă oarecare, banală, o comedioară de situații (întrucâtva forțate) ca atâtea altele, cu o intrigă previzibilă, cu personaje-șablon și replici de un umor cam căznit – un titlu de interes strict bibliografic în istoria genului, menționat exclusiv pentru renumele autorului. Când a tradus-o, Ioan Cantacuzino va fi văzut, desigur, mai mult în ea: o operă a unui scriitor celebru, reprezentată la Curtea Franței, o variațiune amuzantă pe o temă clasică, familiară, concentrată în doar câteva scene, ușor de interpretat într-un eventual spectacol de diletanți, exprimată într-o limbă uzuală, cursivă, fără dificultăți stilistice, cu alte cuvinte modelul de scriere dramatică convenabil înclinațiilor sale firești și adecvat posibilităților sale de tălmăcitor limitate, de care era pe deplin conștient (vezi *motto*-ul sudiului nostru). În acest context, trebuie neapărat să reamintim, pe urmele lui Al. Ciorănescu, diagnostician al fenomenului, că o literatură tânără, așadar și cea română, nu începe ridicându-se din prima clipă la nivelul capodoperelor altor literaturi, ci de obicei preferă să-și asimileze mai întâi ceea ce cle pot să-i ofere mai potrivit cu stadiul în care se află. Literatura noastră din vremea lui Ioan Cantacuzino își făcea ucenicia nu la școala marilor maeștri, ci la aceea a scriitorilor care astăzi nu prea mai interesează pe nimeni și care singuri îi erau la îndemână, tocmai prin arta lor puțină și superficială. Sau, dacă se adresau marilor scriitori străini, erau alese, în general, titluri nesemnificative – exact cum se întâmplă și în cazul de față, când din toată opera lui J.-J. Rousseau (*Émile, La Nouvelle Heloïse, Confessions...*) Ioan Cantacuzino se oprește la acest deloc reprezentativ *Narcisse...*, considerat, cu condescendență, de însuși autorul lui, în prefața amintită, drept „o joacă de tinerețe" și comparat cu „un copil nelegitim pe care-l mângâi cu duioșie deși roșești pentru că-i ești părinte". Cu excepția notabilă a lui Alexander Pope (*An Essay on Man / Essai sur l'homme* – *„Cercarea asupra*

[12] Piesa *Narcisse...* nu a mai fost niciodată tradusă în românește de atunci.

[13] Ediția aceasta din 1781/1782 se găsește și la B.A.R. (II 663832).

[14] Un rezumat al acestei prefețe, cu citate, la Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 661-662, care glosează în încheiere: „Se înțelege în ce măsură a putut să aprecieze necunoscutul traducător moldovean [Ioan Cantacutino – n.n.] dreptatea acestor teorii, care nu se potriveau cu nici una din datele aproximativei sale culturi; de aceea prefața în care sunt expuse vederile rezumate mai sus lipsește din traducerea românească, singură acțiunea comediei izbutind să intereseze pe tălmăcitor".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

omului", cca. 1796)[15] şi a lui Montesquieu (căruia nu i-a tălmăcit însă *Scrisorile persane*, ci *„Arsachie şi Ismenia, istorie din partea Răsăritului"* – 1794)[16], autorii cărora Ioan Cantacuzino le traduce opere mai ample, deci cărora le-a acordat o mai mare atenţie, sunt Fr. Baculard D'Arnaud (confundat de altfel cu abatele Arnot) (*„Istoria lui Machen, povestire englezească"* – 1794)[17], Florian (*„Numa Pompilius, al doilea crai al Romii"* – 1796)[18] şi, după unele opinii, P. Fr. Beauchamps (*„Întâmplările lui Ismin şi a Isminiei"* – 1794-1799)[19], cu toţii autori de raftul al doilea sau chiar al treilea.

*

Prin particularităţile sale lingvistice, preponderent munteneşti – îndeosebi lexicale şi gramaticale, căci cele fonetice sunt puternic influenţate de pronunţia moldovenească a copistului –, ca şi prin trăsăturile stilistice specifice, relativ uşor de identificat, *Narchis...* face corp comun cu toate celelalte scrieri cunoscute ale traducătorului şi marchează, împreună cu ele, un moment semnificativ în dezvoltarea limbii române literare. Cu *Narchis...*, acest *moment Ioan Cantacuzino* din istoria limbii noastre literare, analizat îndeaproape de specialişti (Gh. Ivănescu şi N. A. Ursu cu precădere), capătă un plus de consistenţă şi oferă nu puţine argumente suplimentare pentru conturarea lui definitivă.[20]

În continuare, integrându-le retoricii genului în varianta transpunerii unei realităţi cultural-lingvistice într-o alta, în curs de adaptare, ţinem să atragem atenţia asupra câtorva elemente de limbaj dramatic în această traducere atât de veche a unei piese de teatru, elemente care nu apucaseră să se încetăţenească în terminologia teatrală[21].

În primul rând se cuvine remarcată echivalarea termenului franţuzesc *comédie* cu *comedie* şi nu cu *comodie*, ca la alţi scriitori din epocă sau chiar mai târzii. (Să ne amintim doar de *Comodia ce s-a lepădat la visterie* din 1821, de *Comodia lui Scapen*, posibilă traducere din tinereţe a lui C. Negruzzi, sau de *Comodia vremii* a lui C. Facca

---

[15] B.A.R., Ms. rom. **5411**. Publicat în vol. *Texte uitate – texte regăsite*, II, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, Buc., 2003, p. 278-328: Ioan Cantacuzino, *Cercarea asupra omului („An Essay on Man" de A. Pope în traducere integrală)*, ediţie, prefaţă şi glosar de Andrei Nestorescu.

[16] B.A.R., Ms. rom. **3099**, f. 50-87.

[17] B.A.R., Ms. rom. **3099**, f. 1-49.

[18] B.A.R., Ms. rom. **1550**.

[19] B.N., Mss. **4246** şi **4807**. Paternitatea lui I. C. asupra acestei traduceri este susţinută de Mircea Anghelescu *(Preromantismul românesc*, Editura Minerva, Buc., 1971, p. 102-107) şi tăgăduită de N. A. Ursu *(Traduceri necunoscute din tinereţea lui Alecu Beldiman*, în „Limba română", XXXV, 1986, nr. 2, p. 122).

[20] Vezi şi Andrei Nestorescu, *Revelaţiile unei traduceri din 1794*, în vol. *Omagiu Acad. Zoe Dumitrescu-Buşulenga*, Editura Roza Vânturilor, Buc., 2001, p. 121-127.

[21] Vezi, în acest sens, sub beneficiu de inventar, Andrei Nestorescu, *Un moment semnificativ în formarea limbajului dramatic*, comunicare susţinută în 1995 la Biblioteca Naţională din Chişinău, Republica Moldova, publicată apoi, fragmentar, în „Magazin Bibliologic", Chişinău, 1996, nr. 3-4, p. 42-44.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

din 1835). *Comedie* va fi prezent, de-acum încolo, în multe dintre primele texte dramatice, atât din Moldova, cât şi din Ţara Românească: *Comedie banului Costandin Canta, ce-i zic Căbujan şi Cavaler Cucoş* de C. Conachi, N. Dimachi şi N. Beldiman, *Comedie într-o perdea* (subtitlul unei variante a *Serdarului de Orhei* de N. Dimachi), *Comedia ce se numeşte Barbul Văcărescul, vânzătorul ţării* de Iordache Golescu şi atâtea altele.

În al doilea rând, în această traducere apare pentru prima oară, după câte ştim, termenul *obrazele* pentru *persoane* sau *personaje*. Subliniem că termenul *obrazele/obrazăle* este un termen uzual în aproape toate piesele româneşti de până la 1830-1840, fie ele originale sau traduceri. Îl întâlnim la Alecu Beldiman, la Matei Millo (care însă în *Sărbarea ostăşască* din 1834 foloseşte termenul *ahotnicii* = pasionaţii), la Iordache Golescu şi la mulţi alţii, inclusiv în piesele anonime, cum ar fi *Comediia evgheniii Moldovii a o samă de boieri de treapta întâi* din 1832 sau *Istoria fostului prinţ al Ţării Româneşti A. Ghica*, de prin 1842-1843.

Extrem de interesant ne apare astăzi termenul de *perlej* pentru termenul franţuzesc *scène* şi pentru obişnuitul termen românesc actual *scenă*. Termenii *pârlej, perlej, pârleş* şi *părlej* îi întâlnim doar la Ioan Cantacuzino. Nu ştim ca un autor din epocă să mai fi folosit *perlej* pentru *scenă*. Termenii uzuali sunt *înfăţoşare, perdea* sau chiar *cort* (care avea îndeobşte sensul de *act* sau *tablou*, alături de *facire* sau *faptă*), mai târziu *şenă, şcenă* şi *scenă*. Credem că avem a face, de fapt, cu *prilej*, cu sensul de „întâmplare". Deci *scena întâi*, adică *întâmplarea întâi*, devine *prilejul întâi*, sau, cum scrie tălmăcitorul, *pârleşul dintâi*. De reţinut este şi faptul că *scène*, cu sensul de „acţiune", are şi echivalentul *joc* în contextul următor: „La scène est dans l'appartement de Valère", tradus prin: „Tot jocul se face în casă la Valer".

Traducerea aceasta este preţioasă şi pentru alte echivalente folosite de Ioan Cantacuzino în privinţa terminologiei specific dramatice.

Astfel, indicaţia scenică *à part* este tradusă în şase feluri: *grăieşte sângur* sau *grăieşte sângură; sângur; tot sângur; grăieşte deosăbit; grăieşte cu sâne; vorbeşte sângur într-o parte*. Toate acestea traduc exclusiv indicaţia *à part* fără vreo altă determinare în original. Întrezărim aici, timidă, desigur, intenţia traducătorului de a apela la sinonimie pentru a spori expresivitatea tălmăcirii sale.

Celelalte (puţine) indicaţii scenice sunt traduse în felul următor: *tare* pentru *haut*; *încet* pentru *bas*; *iese* pentru *il sort*. Adică exact ca în limbajul scenic de azi.

În ceea ce priveşte lista de personaje – *obrazăle* –, se remarcă imediat românizarea unor nume: *Anghelica* pentru *Angelique*, *Leandru* pentru *Léandre*, ca şi modificarea altora, de fapt printr-o curioasă inversare: *Marton* (nume de femeie) devine *Martina*, iar *Frontin* (nume de bărbat) devine *Fronton*. Ar mai fi tot aici de adăugat că tradiţionalii termeni franţuzeşti care însoţesc personajele-tip, nelipsite în comediile de epocă, *suivante* şi *valet*, aplicabili lui Marton şi lui Frontin, sunt traduse cu *fimeie de credinţă* şi, respectiv, *slugă*, ceea ce corespundea realităţilor sociale din Principate. Se pot pune în evidenţă şi alte asemenea echivalente, mai ales în sfera apelativelor. Astfel, *mademoiselle* şi *monsieur* (la vocativ) sunt traduse invariabil cu *cuconiţă* şi *stăpâne*. De asemenea, când

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

se vorbeşte despre Valère la persoana a treia, *Monsieur le Chevalier* este tradus cu *cuconul fratile dumitali*, deci cu o determinare de ordin familial şi nu social, rangul de „cavaler" (*chevalier*) neexistând în arhondologia moldo-valahă.

Am făcut aceste observaţii de terminologie dramatică cu convingerea că ele pot fi inseriate cu folos într-o posibilă istorie a unei astfel de terminologii, în care să fie adunate, datate şi sistematizate contribuţiile în domeniu ale tuturor celor implicaţi într-un fel sau altul în actul teatral: autori de piese (originale, prelucrări, localizări), traducători, cronicari, comentatori ocazionali etc.[22]. În orice caz, în lumina celor arătate mai sus, *Narchis*... marchează, cu siguranţă, *un prim moment cu adevărat semnificativ în procesul de formare a terminologiei dramatice româneşti*.

Cercetarea atentă a textului relevă şi alte câteva realităţi interesante ale acestei traduceri. „Limba noastră prea puţină" de care vorbea Ioan Cantacuzino în poezia *Răsuflare*, arta sa poetică din volumul *Poézii nouă*, îl determină pe tălmăcitor nu numai la folosirea curentă a grecismelor, expresie, totuşi, a cotidianului social-lingvistic (*clisis, stenahorisit, mathimă, clironom, schimosit, picarisi, anost, colachefsit, elefteria, tropos, ipochimen, antologhion – antologhion*, de exemplu, pentru „carte rară"), ci şi a unor echivalente (aproximative) de-a dreptul curioase, ba chiar amuzante: *tendre*, în contextul *tendre Angelique*, este tradus cu *nostimă – nostima Anghelica; timide* cu *inimoasă; respect* cu *evlavie*; *compliment* cu *ţărămonie*; *refus honnête* cu *tropos frumos; boîte à mouches* cu *cutia cu murele; fort bien!* cu *aferim*!; *vain* cu *fumuros*; *vanité* cu *fandasie*; *chevalier* (la vocativ) cu *arhonda; le coquin* cu *măgariul; la friponne* cu *Marghioală; grisette* cu *polină*; *grace* cu *lipici – Que de graces!* devine *Câţi lipici*! Şi unele şi altele se integrează natural într-o atmosferă lexicală în care cuvinte ca *dărzire, imputăciune, isteciune, descolie, blemaţi, cetanie, împotrivnică, testea, râmnitor, croimă, blejit, aclir, besmeticie* etc. corespund termenilor celor mai obişnuiţi din limba franceză clasică.

Neputinţa de a transpune indicaţiile toponimice ale textului original este şi ea evidentă. De pildă: „Il n'est déjà ni a la Croix Blanche, ni au Lion d'Or, ni à la Pomme-de-Pin, ni..." – acestea fiind nume de localuri de petrecere din Paris – este tradus astfel: „L-am căutat la un tractir, l-am căutat la două, l-am căutat la trei, l-am căutat la patru, l-am căutat la cinci, l-am..."

Din aceleaşi motive traducătorul îşi îngăduie anumite iniţiative şi este nevoit să redea mai mult sensul decât litera textului original. Astfel, exclamaţia lui Valère: „Sangaride, ce jour est un grand jour pour vous", care transcrie un vers din opera *Atys* de Philippe Quinault, lucru pe care nu prea avea cum să-l ştie Ioan Cantacuzino, deşi el era mai mult decât familiar spectatorului francez, este tradus: „S-au scurtat toate, astăzi avem o zi mare". Firească, replica lui Frontin: „Sangaride; c'est-à-dire Angelique" capătă, în tălmăcire, conotaţii „populare": „Adică astăzi îţi pui zăbală în gură pe Anghelica". Spre deosebire de *localizări*, unde autorii români se puteau mişca în voie apelând la realităţi

[22] O primă abordare a acestei probleme, din păcate lacunară, la Elena Grigoriu, *Zorii teatrului cult în Ţara Românească*, Editura Albatros, Buc., 1983, cap. *Terminologie teatrală*, p. 104-107.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

cunoscute, în traducerile propriu-zise, *parafraza* şi *perifraza* se dovedesc a fi mijloace indispensabile în efortul de realizare a echivalenţelor.

Iată şi alte probe de „colaborare" a traducătorului cu autorul tradus, textul românesc conţinând întotdeauna elemente în plus, exprimate într-un limbaj mai familiar şi, de aceea, întrucâtva mai expresiv:

Sans disputer sur tes flatteries... – „Fără a nu mai vra să prelungesc vorba asupra măgulirilor ce-mi faci..."

Non, que je meure! – „Să nu văz bine în ochi de ştiu cevaş!"

Oui, marié ou déshérité! épouser une femme ou la misère! on balancerait à moins. – „Adivărat că nu mai iaste a sta pe gânduri: însurat sau clironomia pierdută, căsătorit cu o fată tânără sau cu becisnicia şi sărăcia, mare poznă, şi ce să aleagă cinevaş!"

Mon Dieu! ne jurons de rien. – „O, Doamni, să ne scuipăm în sân şi să nu ne jurăm de nimic."

Me voilà, en effet, assez joli garçon... Ce plancher est diablement raboteux. Où étais-je? Ma foi, je n'y suis plus. Ah! si fait... – „Iată-mă, adivărat că m-am făcut prè de ispravă... Oare părepii casii să mişcă sau mie mi să pare... Unde Sătana mă aflu, pre-a mè lege, de leac nu mă pricep. A, îmi adusei aminte!..."

Car il est devenu amoureux de sa ressemblance. – „S-au îndrăgostit groaznic cât o mâţă dc asemuirea lui."

Il se flatte de vous apprivoiser. – „El şi zăce că nădăjduieşte să te facă blândă ca o oiţă."

Desigur, s-ar mai putea adăuga o mulţime de exemple cu particularităţile acestei traduceri, care trădează, probabil ca nici o alta în epocă, strădania evidentă a tălmăcitorului de a transpune în limba română vorbită, uzuală, singura înţeleasă de unii din prezumtivii spectatori, realitatea descumpănitoare a unei limbi literare evoluate, pe deplin constituite. Aproape fiecare frază, atât în sine, ca purtătoare de fapte de limbă ori de stil, cât şi prin comparaţia cu originalul francez, poate face obiectul unor observaţii filologice. Ne oprim însă aici, cu speranţa că, prin editarea integrală a textului, *Narchis...* va deveni un element bine conturat al tabloului relaţiilor dintre culturile europene şi cea românească în secolul al XVIII-lea.[23]

[23] **NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI**. Pentru stabilirea textului, conform practicii curente de editare a clasicilor care au folosit alfabetul chirilic, am recurs la principiul interpretativ în transcrierea slovelor şi am aplicat normele ortografice actuale, străduindu-ne să respectam formele de limbă specifice autorului, caracteristice epocii sau reflectând o realitate lingvistică regională. În consecinţă, am modificat unele grafii şi am operat un număr de unificări, dar am păstrat, ca definitorii, faptele de limbă proprii contextului lingvistico-cultural al momentului, ţinând seama permanent de faptul că limba lui Ioan Cantacuzino este aceea a unui muntean care a poposit deopotrivă în Ardeal şi în Moldova, o limbă obişnuită între 1780 şi 1830 în ţările române, adică o limbă de tranziţie de la limba veche la cea nouă, din a doua treime a secolului al XIX-lea şi până azi. (Pentru alte observaţii în legătură cu criteriile de editare a scrierilor lui I. C., vezi Andrei Nestorescu, *Notă asupra ediţiei* la *Cercarea asupra omului, loc. cit.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

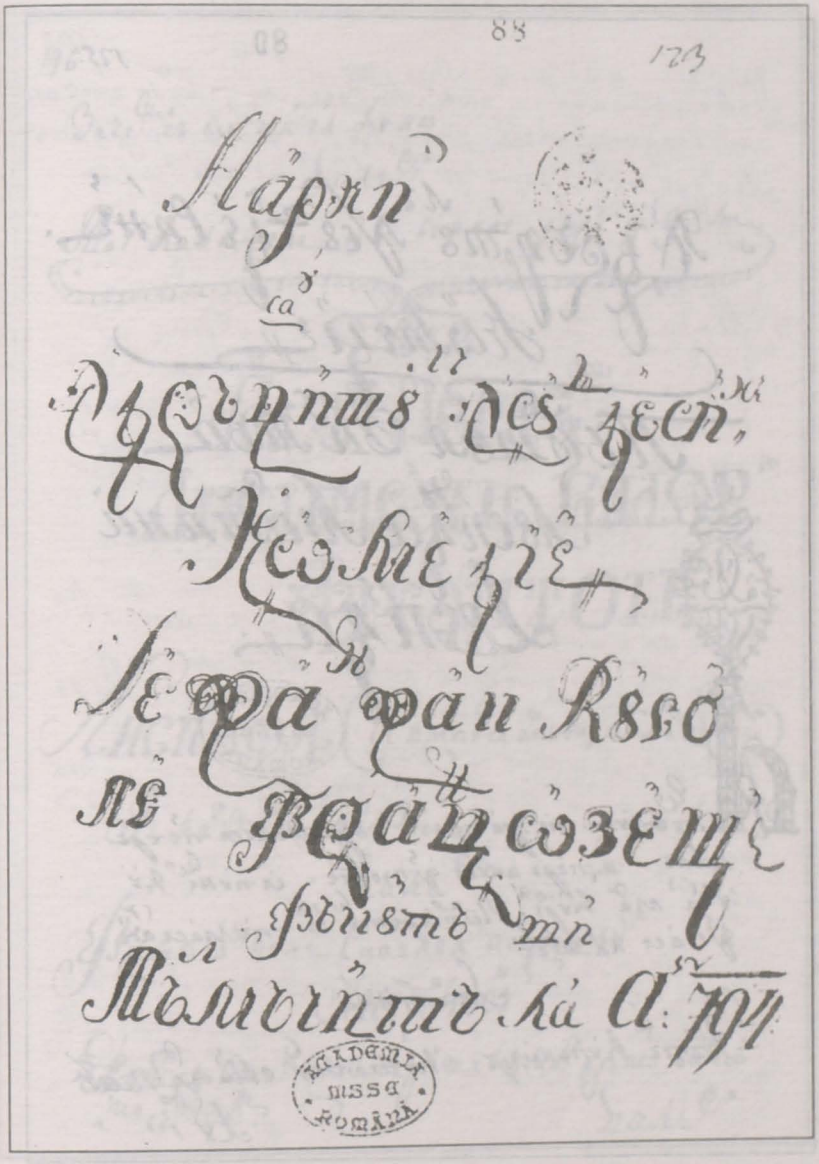

Narchis..., pagina de titlu, f. 88r.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ACADEMIA RSSR ROMÂNĂ

Narchis..., începutul scenei I, f. 89r.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

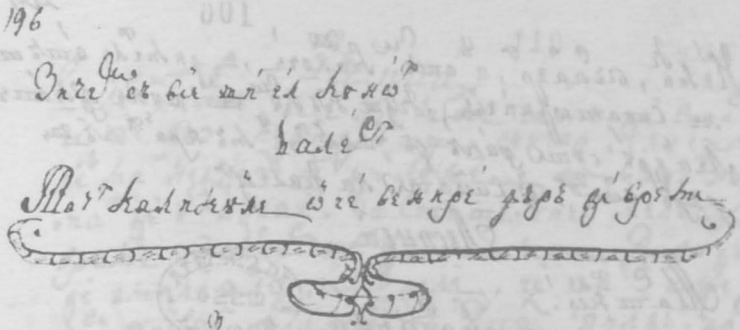

Narchis..., pagina scenei IV, f. 96v.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Ѩ҃ѣ, вѣнаръ, а аѣѣ ѣнѣлоѣ, ѫ ѧѣѣѣ аѣѣ ма
ѧ҃ сѣаѣ ѡѧѧѣѣ, ѩѣѣ ѣѣѣ ма ѧѣѣ ѧ҃ѣаѣ
Лаѣѧ сѣ ѡаѣѣ ѥѣ ѣлаѣ, ѥ ѣѣ ѧѧ ѣѣ ѫ
ѧѣѧ вѣѣ, ѡ сѣѣаѣ на ѧаѣѣ.

Ѧѣпѣда

Маѣѣ!

Ѧаѣѣа

АКАДЕМІЯ НАУКЪ СССР

Ѥ ѣѣ ѧѣѣѣ ѣѣ ѧѣѣаѣ ѧѣѣ на ѣѣѣо ѣ ѫ ѥ
ѣѣ Ѧаѣѣ ѡѣѣѣѣ ѥ ѣѣ ѣѣѧѣѣ. Ѧ ѧ.
ѧ ѣѣѣѣѣ, ѧ ѣѣѧѧ, ѧѣѣ ѫ ѧѧѧ аѣѣѣа
ѣѣ, ѣѣ ѧ ѣѣа ѣѣѣѣ, Ѧѡ ѧ ѧѣѣ.

Ѧѣпѧа

Ѧѧ ѣа ѧѣѣѣа, ... ѧаѣѣа ѣ ѧѣѣѣ
ѥ ѣѣ на ѣ ѣѣѣѣ ѧѧѧ ѧѣѣѧ Ѧѣѣаѣ. ѫ ѧ.
ѣѣѧѧа ѧ ѧ ѣѣ ѧѧѣ ѣѣ ѧѧ ѧѧѧ ѧѣаѣ
ѥ ѧѧ, ѣа Ѧѡ ѡ ѧаѧ ѣ ѣѣ, ѥѥѣ
ѧаѥ ѧѣа ѧ ѣѣ ѣѣѣѣ, Ѧ аѣѣ ѣѧѧѣа
ѣ ѣѣ, ѧ ѣѣѣа ѣ ѣ ѧѧ ѧѧ ѣѣ
ѧѣѣ ѣѣ ѡ ѡѣѧ ѣѣ аѣѣа. (Ѧ ѥ):

Ѧѣѣѣѣѣа.

Ѥ ѣѧѣаѣ ѥѡ ѡѣѧ, Ѧа ѧ ѣѣѣѣ, ѧ
ѣ Ѧа ѣ, ѥ ѣѧѧ, ѧѧѣ ѧѧѧ ѧ
ѣ ѣѣа ѧѣѣѣѣѣ аѣѣ ѣ ѡ ѧаѣ

аѣ ѧ ѣѣ ѥ

Narchis..., fragment din scena VIII, f. 106ᵛ.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

MS36

Narchis..., fragment din scena XVII, f. 119[r].

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

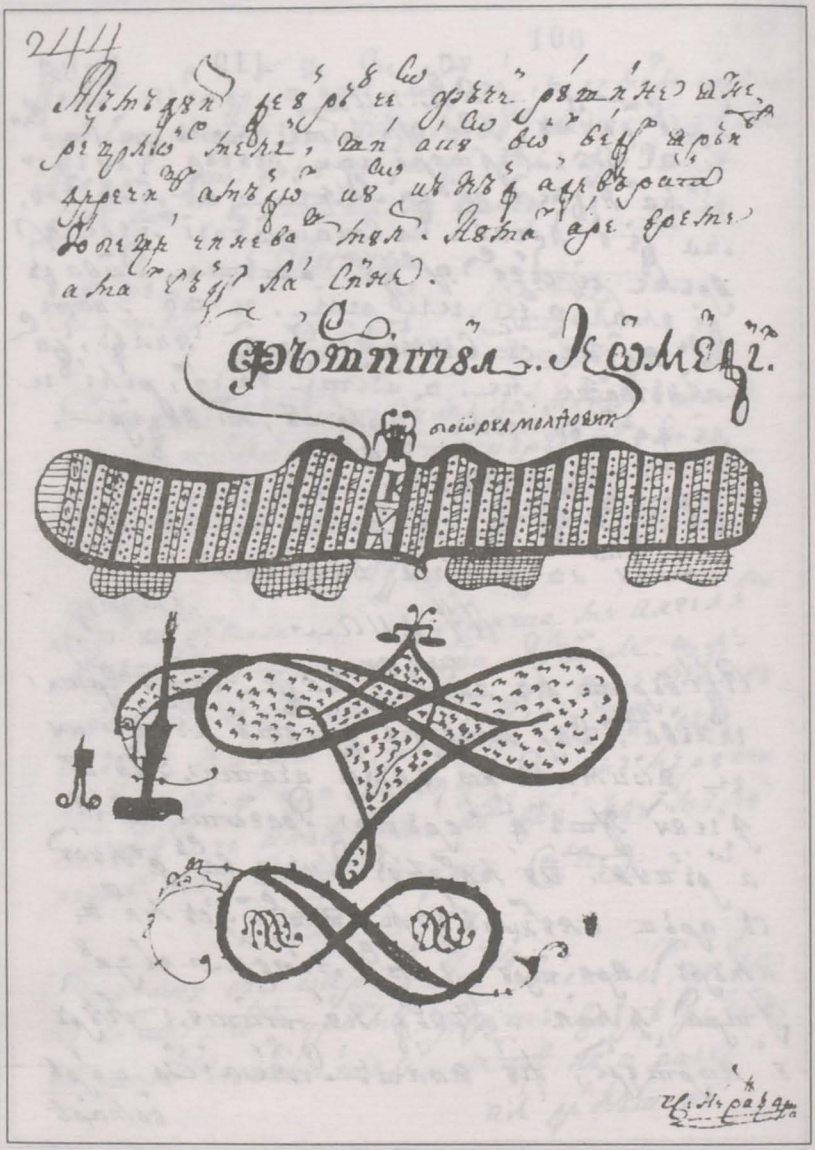

Narchis..., sfârşitul piesei, f. 123^{v}.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

88r

NARCHIS
SAU ÎNDRĂGITUL ÎNSUŞI DE SINE

Comedie de Jan Jac Ruso
pe franţozeşte făcută şi tălmăcită la anul <1>794 /

88v

OBRAZELE COMEDIII

LISIMON
VALER } copiii lui Lisimon
LUSINDA }
ANGHELICA } frate şi sor supt epitropia lui Lisimon
LEANDRU }
MARTINA, femei de credinţă în casă
FRONTON, sluga lui Valer

Tot jocul să face în casă la Valer /

89r

ÎNDRĂGITUL ÎNSUŞI DE SINE
COMEDIE

PÂRLEŞUL[1] DINTÂI

LUSINDA, MARTINA

LUSINDA

Acum văzui pe frate-meu primblîndu-să pen gradină, şi pără a nu să întoarce, să punem cu un ceas mai curând porteretul său pe masa aceie în casă la dânsul.

[1] Pârleş / pârlej / părlej / perlej/ prelej (s.n.) – prilej, ocazie; întâmplare (aici: *scenă*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

MARTINA

89v Iată-l, cuconiță, cu totul schimbat portul / lui, cât nu-i pren putință să să priceapă; măcar că d-lui este unul din cii mai frumoşi bărbați, dar şi zugrăvit în strai fimeieşte nu poți să-i găsăşti nici o greşală la frumsăți.

LUSINDA

Valer este, după gingăşia sa şi după obiceiul ce au luat la bodoabe, tocmai femei schimbată în strai bărbăteşti şi porteretul său acesta asămine schimbat nu putem zâce că-i greşât, ce cum că-l arată tocmai după cum i să cade.

MARTINA

De vremi ce este aşa, eu nu văd nici un rău la ceea ci faci, mai ales că şi partea femeiască să chinuiaşte să s-asămine bărbaților la port; nu-i dar cu toată cale ca şi ei să ne ajute scurtând drumul măcar pe jumătati, adică străduindu-să să cuprinză şi ei nostimada[2], cum şi ele în dârzire[3] la port? Să mulțămim modelor căci cu încetul la toate vom fi potrivă. /

90r LUSINDA

Eu, drept să-ți spui, nu mă poci deloc obicinui asăminilor mode făr' de cale; şi crez că partea femeiască şi fără aceste ar putè place; cu atât doar că s-ar purta mai cu orânduială. Iar cât pentru bărbați, eu le plâng orbirea. Ce socotesc tinerii, că furându-ne obiceiurile, că pot fi mai plăcuți părții femeieşti căci îi asamănă la port şi la apucări?

MARTINA

Cât la aceasta sânt prè greşâți. Căci femeile să pizmuiesc foarte şi nici că pot iubi ceea ci li asamănă. Dar să videm ce avem a faci cu porteretul acista. Nu te temi că vei mânia cu această glumă pe cuconul fratele d-tali?

LUSINDA

Nu mă tem, Martino. Frate-meu este bun la inimă şi are, poci zice, şi minte, deosăbind greşala aceasta. El va sâmți că făcîndu-i prin acest

[2] Nostimadă (s.f.) – aspect plăcut, gingăşie. (În original: „agrements".)
[3] Dârzire (s.f.) – îndrăzneală, semeție.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

90[v] porteret o împutăciuni[4] mută și / cu șagă, că eu nu voi altă decât să-l fac să să părăsască de o necuviință ce mâhnești pără și pe nostima Anghelica, ca o fată înțăleaptă ci și-au pus taica toată sălința de au crescut-o bini, și care astăzi este să să cununi cu frate-meu Valer. Eu poci zâce că-i fac și ei mare slujbă dregând greșalile logodnicului său, și tu știi prè bini că sânt sălită să îndatoresc pe această iubită priatină numai ca să mă scape de frati-său Leandru cu care taica vra să mă mărite.

MARTINA

Pesămne tânărul Cleont, ce nu pot ști al cui fiu este, și pe care l-ai văzut astă vară la Pasi[5], încă nu poate să-ți iasă din gând.

LUSINDA

Eu nu tăgăduiesc aceasta și mă țâu tot în nădejdea că va ținè parola sa să-l văz curând; și pui prè mult temei asupra făgăduielii ce mi-au dat Anghelica că va îndemna pe frate-său să să lasă de a mai vrè să mă ia.

MARTINA

91[r] Aceasta lesne să zâce, dar anevoi să face. Socotc/ște că ochii cei frumoși ai d-tali vor avè mai multă puteri să-l îndemne să te ia decât cuvintele Anghelicăi să nu te ia.

LUSINDA

Fără a nu mai vra să prelungesc vorba asupra măgulirilor ce-mi faci, poci să zâc și aceasta, cum că Leandru, de vremi ce încă nu m-au văzut niciodată, va vini prè cu lesnire soru-săi să-l aducă la aceasta, dându-i să priceapă că nu poate fi nicidecum fericit căsătorindu-să cu una ce-și are dat și cuvântul și inima altuia și cum că el nu poate face alt nimică mai bini decât să să părăsască de un asămine gând cu un tropos[6] frumos fără a nu atinge pe nimine.

MARTINA

Frumos sfat, dar greu este a-l ținè, cuconiță! Să pierzi dintru un cuvânt o logodnică cu toate darurile asupra ei și cu patruzăci de mii de lei

[4] Împutăciune (s.f.) – dojană, mustrare. (În original: „reproche muet".)
[5] Passy (cartier din Paris).
[6] Tropos (s.n.) – lucru.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

zăstre, acist tropos nu-i prè pi-nțăles. Și Leandru nu crez că să va foarte sâli să-l pui în faptă. (*Grăiește sângură.*) De-ar ști ea acuș că Leandru și Cleont sânt tot unul, o scârbire ca aceasta ce arată s-ar priface fără zăbavă.

LUSINDA

Ah, Martino, auzi că nu știu cini vini; să ascundem degrabă porteretul. Negreșât că frate-meu este, și noi cu vorba am perdut vremea să
91[v] punem în faptă scoposul[7] / nostru.

MARTINA

Nu-i d-lui, și este Anghelica.

AL 2-LE PERLEJ

ANGHELICA, LUSINDA, MARTINA

ANGHELICA

Iubita mè Lusinda, d-ta bine știi cât mi-au fost cu greu să mă însoțăsc și eu la scoposul ce faci, să pui să schimbe straile porteretului lui Valer în brăcăminte și podoabe femeiești. Acuș, văzîndu-te că ai hotărât să-l pui acesta și în faptă, î<mi> tremură inima și mă tem că ciuda ce poate a avè văzându-să luat în râs să nu-i aducă mânie asupra noastră. Mai bine să ne lăsăm, mă rog, de o glumă de tot fără de cale; eu mă sâmții că n-am atâta tărie de inimă, cât a putè să-mi petrec vremea dându-mi grije și bătaie de suflet.

LUSINDA

92[v] Ce ești a<șa> fricoasă! Valer te iubește atât de mult / cât nimic nu poate lua în rău ce vine despre partea dumitali, mai ales cât vei fi logodnică; nu uita că numai o zi ți-au mai rămas a face ce ți-a fi fost pe voie-ți, și apoi sosește și rândul său îndată, și aceasta iaste o mijlocire de a-l tămădui de o greșală și tocmai ceea ce trebuie să facă una ce iubește cu tot adevărul. Nouă ne vine totdeuna mai cu lesnire a drege năravurile rele a unui logodnic, ah! iară a unui bărbat trebuie să le suferim și să tăcem!

[7] Scopos (s.n.) – scop, țel.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ANGHELICA

Dar, mă rog, după toate aceste, ce găsăşti asupra lui pără într-atât fără de cale? Fiind atât de nostim, nu-i strică căci să place şi sângur; noi mai bine facem decât dânsul? El să sileşte să placă şi altora şi, de iaste greşală, care dar poate fi mai cu preţ şi ce poate aduce cinevaş într-o adunare mai cu plac decât aceasta!

MARTINA

Mai ales la adunarea fimeilor.

ANGHELICA

Mai în scurt, Lusindo surioaro, de vrei să mă asculţi, noi să ne pără-
92[v] sâm de aceasta, adecă şi de porteret şi de toată gluma, cu atingerea care totdeuna să poate / lua mai mult pentru o necinste ce-i facem decât de o îndreptare.

LUSINDA

Ba numai aceasta n-oi face-o. Eu nu priimăsc să-mi pierd aşa îndată osteneala izvodirii şi numai sângur priimesc să mă pui la o osteneală ce poate o voi face în zădar. Şi nimic nu te sileşti să te amestici la o treabă unde poţi fi şi numai privitoare.

MARTINA

Frumos prelej îi dă, zău!

LUSINDA

Eu de acuş gândesc şi îmi vine a râde ce o să facă Valer. Şi ori în ce chip va lua el aceasta, tot ciudat o să fie!

MARTINA

Pricep prè bine, adecă pricina să arată ca cum s-ar face aceasta ca să-şi dreagă Valer; adevărul iaste să fie râs de dînsul. Iată ce face iscusinţa şi placul părţii fimeieşti. Căci ele vrând să dreagă uneori cele rele caută /
93[r] şi aci mai mult petrecerea lor de vreme.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ANGHELICA

De vreme ce o vrei așa, eu îți spui curat că sângur vei avè a și răspunde la toate.

LUSINDA

Priimăsc.

ANGHELICA

De când trăim la un loc mi-ai făcut o sută de pozne și vezi că-ți sânt datoare răsplătire, iar de-mi va aduce treaba aceasta vreo mâhnire cu Valer, ia-ți, soro, sama!

LUSINDA

Prè bine, prè bine.

ANGHELICA

Adu-ți aminte și de Leandru.

LUSINDA

Ah, iubita mè Anghelica...

ANGHELICA

O, de mi-i învrăjbi cu frate-tău, mă jur că nu scapi de a nu te mărita
93[v] cu frate-meu. (*Încet.*) Martino, / tu mi-ai făgăduit să ții taină.

MARTINA
(*încet*)

Nu te teme.

LUSINDA

Mai în scurt, eu...

MARTINA

Auzi gura cuconului. Hotărăște mai curând la un fel; sau ai de gând să-i aduci și câteva slujnice ca să-l îmbrace și să-l gătească ca pre o cucoană.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

LUSINDA

Să ne ferim să nu ne vază. (*Ia şi pune porteretul pe masă.*) Iată cursa întinsă.

MARTINA

Eu mă voi piti, ca să caut printr-ascuns oare ce va face.

LUSINDA

Tăceţi! Aidi să fugim.

ANGHELICA

Mă tem să nu iasă toate aceste de tot spre rău. *r*

94*r*

AL 3-LE PERLEJ

VALER, FRONTON

VALER

S-au scurtat toate, astăzi avem o zi mare.

FRONTON

Adică astăzi îţi pui zăbală în gură pe Anghelica. Adevărat zi mare, ziua nunţii, şi nici că mai are zi scurtă după dânsa.

VALER

Câtă bucurie voi avè văzind că fac ferecirea Anghelicăi!

FRONTON

Ce, cucoane, ai pus şi legând[8] să o laşi curând văduvă?

[8] Legând (aici: s.n.) – legământ.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

VALER

Taci, gură rea!... Tu ştii cât o iubăsc de mult. Spune-mi, ce ar putè lipsi? Eu, având atâta dragoste asupra ei, şi oareşcare isteciune, şi chipu, după cum mă vezi, socotesc că să poate cineva ţine încredinţat că va plăcè totdeuna./

94v

FRONTON

Şi cum ar încăpè îndoială, mai ales că d-ta ai ispitit sângur asupra-ţi!

VALER

Ştii ce-mi pare mai rău la toate aceste? Că pe ticăloasă o să le usuce ciuda însurării mele şi nu o să mai ştie ce să facă cu frumuseţile lor şi inima cè rănită.

FRONTON

Să zicem şi aşa. Dară cele ce te-au iubit negreşit că or cei să petreacă vremea lor urând şi ponosându-ţi iubita soţie, iară celelalte... dar n-ai, la naiba, a mai găsi nici una de celelalte!

VALER

Zâua creşte, vremea iaste să mă îmbrac, să mărg să întâlnesc pe Anghelica. Dă mai tare! (*Să pune înaintea oglânzii şi mesii tualetii.*) Cum
95r îţi par acu de dimineaţă? / Nu ştiu, ochii nu-mi sânt prè vioi, şi faţa îmi pare cam stricată, nu ştiu, nu sânt de leac după obiceiul mieu.

FRONTON

Nu, dară după obicei şi cum te-ai obişnuit.

VALER

Ce urâtă învăţătură a pune rumeneală; să ajungă să nu mă mai poci dezbăra; şi nici că mi-ar prinde acuş fără dânsa... Unde îmi iaste cutia cu murele?... Dară ce văz pe masă? Un porteret... Ah, Fronton, ce frumos este... De unde ai luat porteretul acesta?

FRONTON

Eu? Să crăp de ştiu ce-mi vorbeşti.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

VALER

Ce, n-ai pus tu porteretul acesta pe masă?

FRONTON

Să nu văz bine în ochi de ştiu cevaş.

VALER

Dară cine l-a pus? /

95[v] FRONTON

Zău nu ştiu! Nu poate fi alt nimerea decât dracul sau d-ta.

VALER

Altuia spune-ţi minciunile. Ţi s-au plătit ca să ţii taina. Ştii tu că vederea acestui chip strică mult Anghelichii? Iată, pre legea mè, cel mai săvârşit obraz ce mi s-au întâmplat a vedè în toată viaţa mè! Ce ochi, Fronton!... Ca cum ar semăna cu ai mei.

FRONTON

Destul iaste astăzi să nu aibă preţ.

VALER

Eu aflu la dânsa oareşcare aer[9] de al mieu... În credinţă că-i minunată... Ah, de ar răspunde şi isteciunea minţii la cap! Dar frumuseţa
96[r] portului său mă / încredinţază că nu-i de leac lipsită. Marghioală[10], să cunoaşte bine cât plăteşte, Fronton!

FRONTON

Ce dracul, ia să vedem şi noi minunea aceasta!

[9] Scris: *are*. (În original: „air".)
[10] În original: „la friponne".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

VALER

Ha! ha! Ce socoteşti, să mă înşeli căci te faci că nu ai ştire? Nu mă ştii că am destulă ispită la prefăcăturile aceste?

FRONTON

(*vorbeşte sângur într-o parte căutând la porteret*)

Oare nu mă înşel? El iaste, el iaste, zău! Ce împodobit, câte flori, câtă sătiră! Această marghiolie[11] iaste negreşit prin ştirea Lusindei; şi Martina trebuie să fie cevaş amestecată. Dară nu trebuie să le descopăr jocul, mai ales că am mai păţit-o eu bună şi altădată făcându-mă prè ştiut.

VALER

Oare să zici acuş, jupâne Fronton, cunoşti ipochimenul[12] al cui iaste porteretul acesta?

FRONTON

Ah, de-l cunosc! Câteva sute de beţă pe spinare ce am mâncat, şi
96[v] palme, şi pumni câteva testele[13] / priimite cu de-amăruntul sânt semne de îndestul de cunoştinţa ce am făcut-o.

VALER

O fată să dè testele de pumni, aceasta iaste cam urât!

FRONTON

Mânie de casă, bagatelă, măcar că o găsăşte cam des.

VALER

Ce, ce, au ai slujit la dânsa?

---

[11] Marghiolie (s.f.) – şmecherie, şiretlic; prefăcătorie; măgărie, porcărie.

[12] Ipochimen (s.m./s.n.) – persoană, individ.

[13] Testea (s.f.) – pachet (snop, grup, legătură) cu număr fix (10, 12, 24) de obiecte de acelaşi fel.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

FRONTON

Aşa şi iaste, stăpâne, ce să faci, trebuie să fii slugă plecată.

VALER

Ciudat lucru ar fi să să afle în Paris o fimeie frumoasă şi eu să nu am cunoştinţa ei... Spune-mi adivărat, tipul iaste tocmai asemene nostem şi frumos ca porteretul?

FRONTON

Ce zici, frumos şi nostem! Ştii d-ta, cucoane, că de să poate apropiè cinevaş de săvârşir[14] frumuseţii d-tali, eu nu pot găsi pe alt nimine decât
97[r] pe dânsa / la aceasta.

VALER
(*căutând la porteret*)

Inima mè nu mai are putere a i să împotrivi... Fronton, spune-mi cum o cheamă.

FRONTON
(*sângur*)

Ah, acuş iaste rău! Ce să scornesc?

VALER

Cum o cheamă? Grăieşte dar!

FRONTON

Pe dânsa o cheamă... o cheamă... Pe dânsa o cheamă nici într-un fel... Ştii d-ta bine, ia, o fată fără de nume, cum mai sânt şi altele multe.

[14] Săvârşir (construcţie proprie/ greşeală de copiere) (s.f.?) – perfecţiune. (În original: „perfection".)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

VALER

În ce bănuieli urâte mă pune, măgariul! Cum ar fi prin putință ca asemene chip minunat să fie a unei țoline[15]?

FRONTON

97[v] De ce să nu poată fi? Frumusețea împodobește de / multe ori unile obrază care toată fala lor numai de la dânsele o trag, iară mai mult nu fac un ban.

VALER

Şi ceea iaste...

FRONTON

Un ipochimen cam desfrânat, cam năzoros, cam fumuros, fără a nu avè nici o pricină a fi; cu un cuvânt, un fleac mulieratec.[16]

VALER

Vezi cum vorbăsc blăstămatile de slugi de stăpânii ce au slujit? Cu toate aceste trebuie să vedem sânguri cu ochii. Spune-mi, unde şade?

FRONTON

A, asta fu bună! Dar ea şade vreodată la un loc?

VALER

Nu mă face să-mi pierz răbdarea... Unde şade, spune, măgariule!

FRONTON

Pre-a mè lege, cucoane, fără a nu te minți, şi eu ştiu ca şi d-ta./

98[r] VALER

Ci fel?

[15] Țolină (s.f.) – femeie uşuratică şi vicleană. (În original: „grisette".)
[16] În original: „un vrai petit-maître femelle".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

FRONTON

Mă jur că eu nu cunosc mai mult decât d-ta tipul cel adevărat al acestui porteret.

VALER

Şi nu l-ai pus tu acolo?

FRONTON

Să mă lovască ciuma de l-am pus eu!

VALER

Dacă vorbile ce-mi zisăşi de dânsa...

FRONTON

Apoi nu vezi că d-ta sângur mă faci să ţi le zic? Şi ci poate fi în lume mai fără temei decât ceea ce ţi-am iconit[17]?

VALER

Ce, şi să nu pot să aflu de unde vine acest porteret? Taina şi descolia[18] îmi zădăreşte mai mult pofta; şi să-ţi spui drept, eu sânt acum cumsăcade amorezat de dânsa. /

98v

FRONTON
(*grăieşte deosăbit*)

A! Asta-i lucru fără preţ! Iată-l acuş amorezat şi de sine sângur!

VALER

Dară cu toate aceste, Anghelica, nostimă Anghelica... Dreptul să grăiesc, nu poci de leac să-mi pricep inima; mai întâi trebuie să dau cu ochii de ibovnica aceasta nouă, apoi să-mi hotărăsc însuratul.

FRONTON

Ce, cucoane, d-ta nu vei... Ah, glumeşti...

[17] A iconi (vb.) – a înfăţişa; a imagina.
[18] Descolie (s.f.) – dificultate. (În original: „difficulté".)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

VALER

Ba, te încredințăz cu tot denadinsul că nu îmi iaste prin putință să mă cunun cu Anghelica pără nu voi pricepe curat că toată clisisa[19] mè nu să mai abate într-o altă parte și-mi aduce ferecire curată și cu leneștire. Astăzi nu mă cunun, aiasta s-au hotărât!

FRONTON

Așa iaste, așa iaste, d-ta ai hotărât-o. Dară d-lui boieriul, tatăl du-
99[r] mitali, /care își are asemene făcută puțină hotărâre și pe car-îl știu bine a fi omul din lume cel mai anevoie a scădè lesne, și putem zice, după cum știi, că greșala nu iaste a zice bucuros îndată.

VALER

Eu știu că trebuie să merg să o găsăsc, măcar a fi ce a fi. Fronton, blemați[20] în grabă să o aflăm negreșit!

FRONTON

Aideți în fuga, în zburatec[21], cum vei vrè, acuș treaba noastră atâta au rămas, să cercetăm și să prețuim fetile cele frumoasă din Paris. Dracu, aiasta nu-i puțină treabă, ce adunare minunată avem să facem. Antologhion[22] fără de preț a căruia cetania[23] nu te adoarme lesne.

VALER

Dă degrabă vino de-mi dă să mă îmbrac mai curând.

FRONTON

Așteaptă, iată tocmai la bună vreme că vine și boieriul tatăl dumitale.
99[v] Aide să-i / zicem să vie și el cu noi.

VALER

Taci, calicule! O, ce venire fără de vreme!

---

[19] Clisis/ clisisă (s.f.) – înclinare, aplecare. (În original: „penchant".)
[20] Blemați (interj.) – Umblați! Să mergem! Să pornim!
[21] În original: „volons!".
[22] Antologhion (s.n.) – (aici: *carte rară*). (În original: „livre rare".)
[23] Cetanie (s.f.) – lectură, studiu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

AL 4-LE PERLEJ

LISIMON, VALER, FRONTON

LISIMON
(*ce trebuie să aibă glas tot cam răstit*)

Ce mai zici tu, fiule?

VALER

Fronton, pune scaunul boieriului.

LISIMON

Eu voi să stau în piceri și numai două vorbi am să-ți zic. /

100r

VALER

Taică, da șăzi puțuntel și apoi voi asculta ce-mi vei poronci.

LISIMON

Apoi nu-ți spui, că nu vroi; vezî-l, obraznicul, că o să-mi facă țărmonii[24] mie.

VALER

Evlavii[25]... Voiesc a arata...

LISIMON

O, evlavii spânzură în împlinirea poroncilor ci-ți dau! Dar ce vra să zâcă, de șăzi încă neîmbrăcat? Mai ales în zâua nunței? Frumoasă treabă! Anghelica încă nu te-au priimit la dânsa astăzi?

VALER

Era acuș să mă gătesc ca să mă pot arăta înaintea sa după cum să cuvini.

[24] Țărmonie (s.f.) – ceremonial, etichetă, protocol. (În original: „compliment".)
[25] Evlavie (s.f.) – considerație, respect. (În original: „respect".)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

LISIMON

Dar ce vremi lungă este trebuincioasă a peptăna părul şi a arunca un strai pe tini! Vai de voi! Noi în tinereţele noastre mai bini ştiam să ni petrecim vremea şi nici că stam trii părţi di zî să ni schimosâm[26] înaintea oglinzâi şi trebile noastre tot mergè bini cătră cele frumoasă ce le iubèm.

VALER

Dar, îmi pare, când are cinevaş voinţă adevărată a fi iubit şi trebui
100[v] cât să poate mai mult a să puni în stare / a fi plăcut; o puţână stradanii la gătire dovedeşte că nu-şi bate cinevaş prè mult capul a plăcè celor ci ni arătăm cu neplac.

LISIMON

Mişălii goală. Căci puţuntică nesâlinţă prinde uniori bini când iubeşte cinevaş. Tinirele ne mulţămè mai bini când arătam grabă a ne vidè decât vremi perdută a ni găti ca să le plăcem. Şi fără a nu ni schimosî[27] cu podoabile de pe dinafară noi ne sâlèm ca isteciunea minţii şi cugetul inimii să ne fii la bună stare. Dr să le lăsăm toate aceste. Eu hotărâsăm să întârzâiez cu nunta ta pără va vini şi Leandru, ca să poată a să bucura şi el aflându-să la nunta surorii sale, cum şi eu făcând două nunte deodată.

VALER
(*încet*)

Fronton, ce fericire!

FRONTON

Aşa este, cucoani. Căci însurarea, cât o întârzâiezi, cu atâta nu-ţi grăbeşti pricina de căială.

LISIMON

Ce zâci şi tu, Valer? Îmi pare că nu este tocmai aşa cu cale a mărita pe sor fără a nu aştepta şi sosirea frăţâni-său, mai ales că este la drum şi vini. /

[26] A schimosi (vb.) – a se strâmba, a se maimuţări. (În original: „faire la rou".)

[27] A schimosi (vb.) – (aici: *a se fuduli, a se împăuna*). (În original: „sans affecter tant de delicatesse".)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

101r

VALER

Eu socotesc, taică, că nimică nu s-ar putè găsî mai cu cale decât aceasta.

LISIMON

Dar această întârzâiere nu ţi-a fi cam cu pās?

VALER

Râvna ce am a da ascultare d-tali la toate îmi alină păsul.

LISIMON

Şi eu mă temèm să nu te mâhnesc şi de aceea nu ţi-o zăcèm de mult.

VALER

Voia d-tali însămniazi totdeauna hotarul voinţălor mele celor plăcute, cum şi purtarea mè. (*Încet.*) Fronton, ce tată bun!

LISIMON

Eu mă bucur văzându-te ascultător şi supunirea ta nu te va ţâne scump, căci, printr-o scrisoare ce am priimit-o în ceasul acista, Leandru mă înştiinţează că soseşte astăzi.

VALER

Apoi, taică?

LISIMON

Apoi, fiule, printr-această, treaba noastră astăzi nu să va sminti de leac.

VALER

Şi ce, d-ta vei să-l însori cum va sosi?

FRONTON

Asta-i tocmai ca cum ai zâce: spânzurat încălţat-îmbrăcat! /

101v

LISIMON

Ba aceasta nu să poate, fiindcă Lusinda şi el încă nu s-au văzut niciodată şi de aceea trebui să le las vremi să să cunoască; dar încale să va

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

afla şi el la nunta surorii sale şi eu n-oi fi sâlit să chinuiesc cu întârzâiari un fiu ce-l văz atât de ascultător.

VALER

Taică...

LISIMON

Nu te temi, eu pricep bini şi o crez bini graba ta şi nici că t-oi lăsa să pătimeşti în zădar.

VALER

Mă rog, taică...

LISIMON

Taci, taci, eu pricep toate ce ai să-mi zâci.

VALER

Dar, taică... eu... m-am socotit...

LISIMON

Tu tè-i socotit! Acum mă văz c-am greşât şi numai aceasta n-aş fi gândit-o. Mă rog, ia spune-mi, asupra ce întimiiază socotelile tale cele înalte?

VALER

Asupra multor supărări ce are însuratul.

FRONTON /

102[r] La aceasta cam are dreptati, căci ivorul[28] acista n-are istoviri.

LISIMON

Un mişăl poate avè şi el uniori socotelile sale, dar cel mai obicinuit îi vin tot după ci faci mişălia. Printr-aceasta poci şi eu acum a cunoaşte pe pricopsâtul fiu-meu.

VALER

Cum după mişălii? Dar eu încă nu sânt cununat.

[28] Ivor (s.n.) – ivăr. (Aici: *oprelişte.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

LISIMON

Fie-ți în știre, jupâne priceputule, că nu rămâne niciodată nici o despărțire de la hotărârea mè cu împlinirea ce trebuie să urmeze. Tu ai fi putut să-ți iei sama bine când ți-am zis-o întâi, iar tu împotrivă ai arătat atâta poftă și grabă spre împlinire. Eu atunce cu toată inima te-aș fi ascultat la cele ce ai fi avut să-mi prepui, căci știi bine că nu găsăsc niciodată plac a-ți face silință fără cale.

FRONTON

Așa iaste, boieriule! Cât de acest după urmă cuvânt nu avem în tot ceasul ispită de la d-ta.

LISIMON

102[v] Dară astăzi fiind hotărârea și gătirea nunții / împlenită, poți gândi și pricepe prin cap orice vrei, numai nimic din cele ce sânt așezate să să facă să nu te mai osteneşti a le socoate că pot să să prefacă, căci aceasta nu va fi prin putință.

VALER

Silința ce mi să face îmi înmulțește nevrerea. Socotește, taică, mă rog cu smerenie, ce lucru mare iaste acesta. Dăruiaște-mi macar numai câteva zile să mă...

LISIMON

Rămâi sănătos, fătul mieu, tu ti-i cununa negreșit desară; sau, mă înțălegi, cum mă înșelasăm cu vorbele spânzuratului!

AI 5-LE PÂRLEJ

VALER, FRONTON

VALER

O, Doamni, la ce peire mă aduci cruzia sa! /

103[r] FRONTON

Adevărat că și mai iaste a sta pe gânduri, însurat sau clironomia[29] pierdută, căsătorit cu o fată tânără sau cu beceșn<i>cia și sărăcia, mare poznă, și ce să aleagă cinevaș!

[29] Clironomie (s.f.) – moștenire.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

VALER

Eu ce să aleg tot încă eu nu mă hotărâsăm, dar acuş răutatea tătâ-nă-mieu m-au făcut de-am şi hotărât.

FRONTON

Să iei pe Anghelica.

VALER

Împotrivă!

FRONTON

Să-ţi fie de bine, cucoane, aferim, voinică hotărâre! Acuş nu-ţi mai rămâne decât a muri de foami ca un mucenic vrednic slobozeniii. Dară de-ar fi vorba să te însori, să iei pe porteret, pricep bine, atunce însuratu nu ţi s-ar părè atât de groaznic.

VALER

103[v] Ba nu iaste aşa, căci de-ar umbla tată/-mieu să mă silească şi la aceasta, crez că poate m-aş lăsa şi de dânsa, şi ştiu prè bine că inima mè iar ar cere pe Anghelica antunce, căci aş vedè descolie ca să o aib.

FRONTON

Ce mustră de ascultare ai fost în cale dumnata şi de nu vei întra în hronomie[30] părintească. Dară năravurile cele minunate ale taică-tău văz că-ţi rămân. (*Căutând la porteret.*) Ah!

VALER

Ce ai?

FRONTON

De când căzurăm în urgia boieriului, porteretul acesta îmi pare că au luat o faţă flămândă şi un obraz blejit.

[30] Hronomie (s.f.) – (aici: *moştenire*). (În original: „si vous n'heritez de biens...".)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

VALER

Nici că mai vroi să-mi pierz vremea, ascultându-te bârfind. Pără acum, iara, să fi colindat noi jumătate Parizul. (*Și iese.*)

FRONTON

104[r] După cum o plecă de iute, curând va alerga și / câmpii. Să vedem și sfârșitul trebii aceștiia la ce o să iasă. Și ca să mă arăt ca cum aș umbla și eu căutând, aideți să ne băgăm într-o crâcimă, unde a fi vinul mai bun.

AL 6-LE PERLEJ

ANGHELICA, MARTINA

MARTINA

Ha! ha! ha! ha! ha! ha! Ce ciudată poznă! Cine ar fi putut să o socotească aceasta? Ce ai pierdut, cuconiță, că ce nu te-ai pitit aice cu mine, să-l fi văzut cum s-au îndrăgit de sine sângur!

ANGHELICA

El dar prin ochii miei și-au văzut porteretul.

MARTINA

Și ce Dumnezeu, încă mai poți[31] avè atâta slăbăciune de inimă a mai iubi un om asemene?

104[v] ANGHELICA /

Pesemne prè vinovat ți să face. Ce altă greșală are decât cè deobște la toți cei de vrâsta lui? Cu toate aceste, nu socoti că nu m-am atins și că nu-mi pătimește sufletul văzând pe Valer așa lesne robindu-să la un chip, căci îi tare nostim. Amorul meu iaste din destul și cum s-ar putè să nu mă

[31] Scris: *încă toți mai poți.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

mâhnesc! Valer sau să va <desbăra>[32] de tot de astăzi de nebuniile sale. sau mintea şi priceperea mè mă va desbăra de dragostea ce am asupra lui.

MARTINA

Eu mă tem să nu fie prè anevoie a să face atât una cât şi alta.

ANGHELICA

Iată şi Lusinda. Frate-mieu iaste să sosască astăzi. Fereşti-te să nu priceapă ea cumva că el iaste cel ce îl ştie pe alt nume şi când va fi vremea toati s-or vedi.

AL 7-LE PERLEJ

LUSINDA, ANGHELICA, MARTINA/

105[r]

MARTINA

Mă prinz, cuconiţă, că nu vei putè gâci ce urmare au adus porteretul; de ai şti, ai râde pără n-ai mai putè.

LUSINDA

Of, Martino, lasă-mă-n pace acuş cu porteretul! Eu am altă pe inima mè. Iubita mè Anghelica, sânt în mare deznădăjduire, piei, nu mai pot! Iată ceasul unde îmi poţi da mult ajutor. Taica îmi spune că vine astăzi Leandru şi poronceşte să-l priimăsc bine, că peste o săptămână o să mă şi cunune cu dânsul.

ANGHELICA

Mă mier la toate aceste, ce găseşti aşa de mâhnit şi groaznic?

[32] Lipseşte un cuvânt, pe care l-am reconstituit cu „desbăra", întrucât fr. „sacrifiera" din original apare şi mai jos („je sacrifierai") tradus cu „desbăra".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

MARTINA

Și ce zici, cuconiță, groaznic! Dar unde pui să să sileascâ la măritat o fată frumoasă de optsprezece ani, ca să ia un om de douăzeci și doi de ani, bogat și frumos! Dreptul să-ți spui, asta-i groază, și nu vei găsi fată cu pricepere întreagă care, numai gândind la o asemene căsătorie, de ciudă mare să nu-i vie călduri./

105[v] LUSINDA

Eu, soro, nu poci tăinui nimică de d-ta; astăzi am priimit scrisoare de la Cleont, el sosește fără zăbavă la Paris și-mi zice că va pune îndată să mă ceară la tatăl mieu și mă roagă[33] să prelungesc treaba ca nu cumva să mă deie după altul, încredințându-mă că mă iubește foarte mult. Ah, draga mè Anghelico! Nu ți-i milă de patima sufletului mieu? Unde-i prietenia ce mi-ai jurat?...

ANGHELICA

Cu cât prietenia aceasta îmi iaste mai scumpă, cu atât trebuie să doresc mai mult a te vedè măritată după frate-mieu. Cu toate aceste, Lusindo, pacea inimii dumitale iaste grija mè cè dintâi și pofta mea iaste cu mult mai potrivă cu a dumitali decât după cum gândești.

LUSINDA

Mă rog adu-ți aminte de făgăduielele ce mi-ai dat. Dă să priceapă lui Leandru că inima mè nu poate fi a lui, că...

MARTINA

106[r] O, Doamni, să ne scuipăm în sân și să nu ne jurăm de / nimic! Bărbații au atâte mijloace și fimeile atâta nestatornicie, cât că cum și-a pune în cap Leandru să te facă să-l placi, eu mă prinz că și fără voie-ți o scoate la cale-ți.

LUSINDA

Martino!

[33] Scris: *rog*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

MARTINA

Eu nu pui nici două zile la mijloc şi să te catortorăsăsc[34] să te părăseşti de cel necunoscut ce-l iubeşti încă şi fără a nu mai simţi nici cel mai puţin dor de dânsul.

LUSINDA

Zi ce-ţi va fi voia... Iubita mè Anghelico, eu mă las cu totul asupra dumitale şi în turburarea ce mă aflu mă duc fără zăbavă să cerc ca doar oi face pe taica să să lasă, de va fi prin putinţă, de a mă mărita cu unul ce inima mè nu-l vra, căci mă cutremur când o gândesc aceasta. (*Şi iese.*)

ANGHELICA

Eu trebuie să o oprăsc, dar Lisimon ştiu că nu iaste om a priimi
106[v] îndată vrerea fii-sii şi toate rugămintele acestea nu or face alt decât / să întărească mai mult cununia lor, care şi ea sângură o doreşte. cu atâta mai mult cu cât se vede ca cum o fuge. Şi eu, de găsăsc placu a vedè pentru puţină vreme grija şi turburarea ei, aceasta o fac ca sfârşitu să-i pară cam nostim: şi ceialaltă răsplătire ar putè fi priimită când vine din partea adevăratei prietenii?

MARTINA

Eu mă duc după dumnaei, şi fără a nu descoperi secretul nostru, să o popresc, de va fi prin putinţă, să nu facă vreo nebunie.

Al 8-LE PERLEJ

ANGHELICA

O, ce uimită sânt! Eu mă dau după şăgi în vreme ce am atâta treabă cu starea inimii mele. Ah, şi cin'ştie, poate în ceasul acesta Valer întăreşte
107[r] nestatornicia sa! Poate aflând toată amăgeala / ce i s-au făcut, cuprins de

[34] A catortosi (vb.) – a izbuti.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ruşine şi necaz, duce inima în ciudă dar[35] alteia, căci acest fel sânt bărbaţii, ei niciodată nu fac mai mare răsplătire decât când sânt sânguri mai vinovaţi. Dar iată-l şi el sângur, cu gândul tot la porteretul său.

AI 9-LE PERLEJ

LUSINDA, VALER

VALER
(*nevăzând pe Anghelica*)

Umblu, alerg, fără a nu şti unde să aflu pe cè frumoasă ce caut. Oare amorul nu mă va îndrepta cumva?

ANGHELICA
(*grăind sângură*)

Nemulţămitule, el destul te poartă!

VALER
(*tot nevăzând pe Anghelica*)

Să vede că amor fără chinuri nu poate fi, eu trebuie acum să le sufăr
107[v] toate căutând pe frumoasa ce o iubăsc, ca găsind-o să o / fac să mă iubască şi ea pe mine.

ANGHELICA
(*sângură*)

Ce obrăznicie! Ah, cum poate fi cinevaş atât de anost şi nostim tot într-o vreme!

VALER
(*tot sângur*)

Trebuie să aştept pe Fronton, poate el mai bine a fi nemerit. Şi apoi, când la cè de pe urmă, pe Anghelica o avèm în mână, căci ştiu că moare după mine.

[35] Cu sensul de *cadou*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ANGHELICA
(*sângură*)

Ah, duşamnule, <tu-mi> ştii slăbăciunea!

VALER
(*sângur*)

Apoi, după aceste toate ce poci pierdi, ea iar o să mă vază cu chipul cum sânt, cu sfatul, mai în scurt, pentru dânsa, eu tot eu.

ANGHELICA
(*sângură*)

Iată că-mi face şi cinstea să mă iubască numai la vreme de nevoie.

VALER
(*sângur*)

Ce ciudate schimbări simţ în simţirile mele! Mă leapăd de o persoană plină de nostimade şi cătră care, dreptul să grăiesc, clisis a mè tot
108[r] mă cam împinge. Mă pun în primejdie să aduc toată urgia / tătâne-mieu asupra mè numai şi numai că mi-am pus în cap o frumoasă care poate şi fi nevrednică dragostii mele şi poate că nici nu iaste deloc, încredinţându-mă numai asupra unui porteret venit aice nu ştiu cum şi poate a fi şi colachefsit[36] de cel ce l-a zugrăvit. Ce toană şi nebunie! Dară cum, sau nebunia şi toana nu sânt totdeauna podoaba unui om nostim? (*Şi caută la porteret.*) Câţi lipici... ce chip... ce frumuseţă... şi nici că poate fi altă asemine ei! Ah, Anghelica să-şi scoaţă din fandasie[37] că poate să să potrivască cu frumuseţile ei.

ANGHELICA
(*strângându-i porteretul*)

Negreşit că nici că am aceste fumuri, dar încale dă-mi şi mie voie să văz şi să mă mir. Cunoştinţa ce o am de mult cu aceasta vrăjmaşa mè îmi va mai potoli ruşinea că au putut izbândi asupra mè.

[36] A colachefsi (vb.) – a linguşi, a flata. (În original: „flatté".)
[37] Fandasie (s.f.) – fantezie, imaginaţie, închipuire.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

VALER

O, Doamni!

ANGHELICA

108v Ce ai? Îmi pari de tot turburat. Eu n-aș fi crezut / ca un amăgitor să-l piarză așa lesne.

VALER

Ah, dușmano, tu pricepi prè bine toată puterea ce ai asupra mè și acum mă atingi fără a-ți putè răspunde.

ANGHELICA

Aceasta adevărat că nu să cade să o fac, și așa, după orânduială, fă-mi împutăciuni! Să le lăsăm aceste, arhonda[38], și dreptul să-ți spui că mi să face multă milă văzându-te atât stenahorisit[39]. Iată-ți porteretul și mie nu-mi pare de leac rău că iubești pără într-atât tipul cel adevărat, căci scornirea dumitali asupra acestui punct iaste foarte potrivă cu a mè.

VALER

Și ce, dumnata o cunoști?

ANGHELICA

Nu numai că o cunosc, dară încă poci să te încredințăz că ea iaste ceea ce iubăsc mai mult în lume.

VALER

Adevărat? Asta-i lucru de tot nou și vorbele aceste vin cam ciudat să să auză din gura unii împotrivnice. /

109r ANGHELICA

Atât știu și atât îți spui, întru adevăr! (*Grăiește deosăbit.*) De s-a picarisi[40], izbânda iaste a mea.

[38] Arhonda (s.m.) – arhon (titlu de nobleţe). (În original: „Chevalier".)
[39] Stenahorisit (adj.) – încurcat, derutat.
[40] A picarisi (vb.) – a se ofusca, a se bosumfla. (În original: „s'il se pique".)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

VALER

Să vede dară că ea are multe daruri asupra sa.

ANGHELICA

În mâna ei spânzură a avè prè multe.

VALER

Şi nu are nici o greşală pesemne.

ANGHELICA

Ba prè multe, căci iaste un ipochimen ciudat, plin de toane, nebunatec, nestatornic şi mai ales cu fumuri de nesuferit. Dară cu toate aceste ea tot iaste nostimă şi, ţi-o spui de acuş, negrăşât vei iubi-o pără la moarte-ţi.

VALER

Şi domnia ta o priimeşti aceasta?

ANGHELICA

O priimăsc.

VALER

Nu-ţi pasă de leac rău./

109[v] ANGHELICA

De leac.

VALER
(*sângur deosăbit*)

Nebăcare ei de samă mă omoară. (*Tare.*) Poci să nădăjduiesc că pentru voia mè vei înnoi prieteşugul cel vechi şi mai mult cu dânsa?

ANGHELICA

Aceasta şi eu o voi foarte.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

VALER
(*necăjăt*)

Dumnata le zici toate aceste cu o lineşte ce mă bucură.

ANGHELICA

Dară cum să poate aceasta? Pără acum te plângèi de ce mă arăt veselă şi acum îţi pare iarăşi rău di ce să mă aflu în lineştire! Nici că mai ştiu cum ar putè a fi mai bine să-mi schimb glasul grăind cu d-ta.

VALER
(*încet*)

Crăp de năcaz. (*Tare.*) Cucoană, vei să-mi faci acest bine, să-mi faci cunoştinţă cu dumnaei?

ANGHELICA

Iată un chip de slujbă care sânt prè încredinţată că nu l-ai fi aşteptat niciodată de la mine. Dar eu şi la aceasta voi să fac mai mult decât ai fi / 110r socotit că să poate şi-ţi făgăduiesc că ţi-oi sluji.

VALER

Şi aceasta curând, crez.

ANGHELICA

Poate astăzi încă.

VALER

Nu mai poci să rabd. (*Şi vra să iasă din casă.*)

ANGHELICA
(*grăieşte cu sine încet*)

Am început a ursi bine din toate aceste. El simte prè multă ciudă şi nu să poate să n-aibă şi dragoste. (*Tare.*) Unde te duci, Valer?

VALER

Eu pricep că vederea mè îţi iaste cu supărare şi voi să te las în pace.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ANGHELICA

Ba aceasta nu să poate. Dar eu trebuie să mă trag, căci nu iaste cu dreptul să te izgonesc din odaie-ţi.

VALER

Du-te, du-te, dară nu uita că cine nu iubeşte nimic nici că poate fi vrednic <de> dragostea./

110[v] ANGHELICA

Mai bine să nu iubască cinevaş nimic decât să să îndrăgească de sine.

AL 10-LE PERLEJ

VALER

Îndrăgit de sine! Dară ce mare păcat poate fi să simţă cinevaş oareş-cum cât plăteşte? Eu mă văz atins. Cum iaste pin putinţă să piarză cinevaş un ibovnic ca mine fără a nu simţi mâhnire? Văzând ce face ai zice că ea mă ţine de un om foarte obişnuit. Ah, în zădar îmi ascunz turburarea inimii mele şi mă tem să nu cumva să o mai fi iubind şi dovedindu-i nestatornicia sa! Dar aceasta nu a fi nimic, căci toată inima mè iaste dată cei ce o iubăsc foarte. Să mergem să mai facem cât s-a putè mai multe cercetări, împreunând ferecirea mè cu necazul ce am să fac Anghelicăi. Dar iată şi Fronton!/

111[r] AL 11-LE PERLEJ

VALER, FRONTON (beat)

FRONTON

Ce dracu, nu ştiu de ce nu pot să ţiu pe picere, că ştiu că băui destul de cel întăritor!

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

VALER

Fronton, apoi găsit-ai cevaș?

FRONTON

Dară cum să nu găsăsc, cucoane?

VALER

Ah! Adevărat?

FRONTON

Iarăși trude multe am avut.

VALER

Grăbește-te de-mi spune!

FRONTON

Am fost silit să caut prin toate crâcimile. /

111[v] VALER

Pin crâcime?

FRONTON

Dară am nemerit mai bine decât aș fi putut socoti.

VALER

Ce spune-mi tot...

FRONTON

Ce foc, cucoane, și ce putere...

VALER

Ce dracu bârfești, măgariule!

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

FRONTON

Aşteaptă să încep treaba după orânduială.

VALER

Taci, beţivule, blestematule! Sau răspunde-mi la ceea ce ţi-am poroncit asupra aflării tipului adevărat al porteretului./

112[r] FRONTON

Bine zici, aşa iaste, orighinalul adevărat. Bucură-te, bucură-te, ce-ţi zic eu, mai curând!

VALER

Apoi?

FRONTON

L-am căutat la un tractir, l-am căutat la două, l-am căutat la trei, l-am căutat la patru, l-am căutat la cinci, l-am...

VALER

Spânzuratule, nu o să mai sfârşeşti astăzi?

FRONTON

Răbdare, de vreme ce n-au fost acolo, trebuie să fie undevaş şi... lasă-te pe mine, pe mine îţi zic...

VALER

Îmi vine să-l omor cu bătaie; mai bine să ies.

AL 12-LE PERLEJ /

112[v] FRONTON

Iată-mă, adevărat că m-am făcut prè de ispravă... Oare păreții casii să mişcă sau mie mi să pare... Unde Sătana mă aflu, pre-a mè lege, de leac nu mă pricep. A, îmi adusei aminte!...

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

AI 13-LE PERLEJ

LUSINDA, FRONTON

LUSINDA

Fronton, unde iaste stăpână-tău?

FRONTON

Crez că să caută pe sine sângur.

LUSINDA

Ce fel să caută?

FRONTON

Aşa, iată, să caută că să să găsască să [să] însoare cu sine. /

113r LUSINDA

Ce vra să zică vorbele tale, nu le pricep de leac.

FRONTON

Şi dumnata nu pricepi nimic din vorba mè?

LUSINDA

În credinţă, nimic.

FRONTON

Zău, şi eu şi mai nimic. Dar cu toate, acuş-acuş te voi face să înţălegi oareşce dacă ai poftă.

LUSINDA

Şi cum să mă faci să înţăleg un lucru ce tu sângur zici că nu-l pricepi?

FRONTON

O! Eu am învăţat carte, eu, ia cum mă vezi!

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

LUSINDA

Tu eşti beat, pesemne. Mă rog, Fronton, vino-ți puțintel în fire şi grăieşte ca să te poci pricepi.

FRONTON

113[v] Asta mie îmi iaste prè lesne. Iată, să-ți / spui... Iată un porteret... Metamăr... ba metafur... aşa iaste, metafurisit[41]. Ăsta-i stăpână-mieu, asta-i o fată... Dumnata ai făcut o amestecătură... Eu am gâcit-o aceasta îndată, eu, zău, sângur... Apoi nu spusăi acuş tot pe curat... poți să mai zici cevaş?

LUSINDA

Aceasta nu poate fi prin putință.

FRONTON

Şi uitai să-ți spui că stăpână-mieu, vai de el, nu ştie nimic, şi s-au îndrăgit groaznic cât o mâță de asemuirea lui.

LUSINDA

Şi cum, fără a nu să putè cunoaşte?

FRONTON

Dară vezi, asta-i treabă pe dos.

LUSINDA

Acuş le pricep toate. Şi cine ar fi putut socoti aceasta? Aleargă degrabă, sărmane Fronton, mergi şi găsăşte pe stăpână-tău şi-i spune că am o mare şi grabnică taină să-i spui. Şi te fereşte să nu-i spui nimic din
114[r] cele ce ai priceput. Iată, / ca să...

FRONTON

Să beau, aşa iaste.

[41] În original: „métaphorisé".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

LUSINDA

Ba nu, căci n-ai și unde mai pune.

FRONTON

Dară să am păstrare de vreme rea.

AL 14-LE PERLEJ

LUSINDA

Nici că voi mai sta de chipzuiri nici un minut, tot o să spun, de aș ști că oi să pați orice rău; căci nu trebuie să las un frate atât de iubit să <să> facă de râs, de unde socoteam, făcându-o aceasta, numai să-l tămăduiesc de greșala ce avea. Cât sânt de nenorocită! Am atins și nevrând pe frate-mieu; am mâniat în zădar pe tatăl mieu, căci el din ceea ce au hotărât să vede că nu să va lăsa; iubitul mieu nefiind încă aice, nici că poate om a mă ajuta; și mă tem și de amăgirea prietenii mele și bătaia de cap a unui
114[v] om ce nu / pot să-l sufăr, căci eu îl urăsc cu tot adevărul și mai bine aș priimi să mor în ceasul acesta decât să iau pe Leandru.

AL 15- LE PERLEJ

ANGHELICA, LUSINDA, MARTINA

ANGHELICA

Mângâie-te, Lusindo, Leandru nu vra să-ți pricinuiască rău, numai să-ți spui drept că mi să ruga ca să-l fac să te vază fără a fi văzut.

LUSINDA

Ah, cu atât mai rău!

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ANGHELICA

Dar ştii că cuvânt acesta ce-l ziceţi iaste cam atingător.

MARTINA

Acista-i sămnu adivărat că să trag tot dintr-un sânge cu frăţiorul d-ei. /

115r

LUSINDA

O, Doamne, ce răutăcioasă eşti! Apoi ce-au mai zâs?

ANGHELICA

Mi-au zâs că i-ar fi fost tocmai o dată cu capul şi adivărat pedeapsă când să te ştii că te măriţi făr' de voinţă cu dânsul.

MARTINA

Şi au mai zâs că negrija d-tali oreşcum îi este cu plăceri, dar au zâs-o aceasta cu un chip... ştii d-ta, că după cum te porţi asupra d-lui, eu mă prinz că d-lui te va asculta şi nu o va rămânè de leac în urmă la aceasta. Urâşte-l tot cum îl urăşti, că schimbul crez că va fi prè potrivit.

LUSINDA

Iată un tropos nou de a-mi da ascultari, ce nu poci zâci că-i prè ales.

MARTINA

De a putè fi cinevaş adevărat politicos cu noi, fimeile, nu trebui să ne dea prè multă ascultari.

ANGHELICA

Numai această tocmală au făcut când au hotărât de a nu te mai cere, să-i priimeşti vizita de luare de zâua bună./

115v

LUSINDA

Numai aceasta nu să poate; mă rog să nu mai să ostenească.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ANGHELICA

Ba, sor, aceasta nu poți să nu i-o priimești, mai ales că eu acest fel de tocmeală am făcut cu dânsul. Însă și te înștiințăz prietenește că el prè mult nădăjduiaște să să schimbe toată treaba după viderea aceasta și are acist fel de fumuri, cu cât va da ochi cu d-ta, că negreșât că nu te vei mai împotrivi de a te căsători cu dânsul.

LUSINDA

Să vedi dar că să află în multe fandasii.

MARTINA

El și zâce că nădăjduiești să te facă blândă ca o oiță.

ANGHELICA

Și numai printr-această nădejdi au și priimit de au întrat cu mini în învoire!

MARTINA

Eu te încredințăz că au priimit toată tocmala aceasta numai și numai știind că singur nu o să-l lași să o ții.

LUSINDA

Trebui să fii cinevaș de tot neagiuns ca să le poată toate gândi aceste.
116[r] Prè bini, lasă-l să vii, eu am / prè multă periarghie[42] să văz cum să va apuca să-și sfetească[43] isteciunea și lipicii și vă făgăduiesc că l-oi priimi cu un aer... zâceți-i să vii, că văz că are trebuință să ia o mathimă[44] bună de care nu va scăpa...

ANGHELICA

Dar scrisoarea mea, Lusindo, eu știu că noi ținem totdeauna ceea ci hotărâm și mă prinz că te vei mai muia mai mult.

MARTINA

Bărbații sânt peste fire de meșteșugari și să vezi că o să te potolească.

[42] Periarghie (s.f.) – curiozitate. (În original: „je serai curieuse".)
[43] A sfeti (vb.) – a (se) înfățișa, a (se) arăta. (În original: „il s'y prendra".)
[44] Mathimă (s.f.) – lecție; învățătură; povață.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

LUSINDA

Nu purtaţi grijă de aceasta.

ANGHELICA

Păzăşte-te bini! Apoi să zâci pi urmă că nu ţi-am dat destul de veste.

MARTINA

Că nu o fi vina noastră de te-a prinde în lanţurile sale.

LUSINDA

Zău, am înciput a credi că vreţi să mă înnebuniţi!

ANGHELICA
(încet Martinii)

Iat-o acum numai bini. (*Tare.*) Di vremi ce o vrei aşa, Martina va merge să-l aducă.

LUSINDA

Dar cum?/

116[v] MARTINA

Noi l-am lăsat în sală. Acum va întra în casă.

LUSINDA

Ah, iubitul meu Cleont, căci nu poţi să vezi cu ci tropos priimesc râmnitorii[45] tăi!

AL 16-LE PÂRLEJ

ANGHELICA, LUSINDA, MARTINA, LEANDRU

ANGHELICA

Vino aproape, Leandru, fă pe Lusinda să-şi cunoască mai bine inima sa. Ea socoteşte că îi eşti prè urât şi vra să-şi puie acum toată silinţa ca

[45] Râmnitor (s.m.) – poftitor, râvnitor; rival, pretendent. (În original: „rivaux".)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

să te priimască cu cât s-a putè mai rău. Dar eu te încredințăz că toate aceste semne ce să arăt a fi de urâre sânt tot semne vedite de dragoste ce are asupra-ți.

LUSINDA

(*cu fața întoarsă, nevrând nici să caute spre Leandru*)

117[r] După vorbele d-lui, în credință / că s-ar prețui cât nu i-ar fi de nas.

ANGHELICA

Întoarce-te, Lusindo, de ce lași necazul să te poprească încât nici să cauți la Leandru.

LEANDRU

De vreme ce dragostea mè îți deșteaptă mânie, vezi-mă că-ți sânt vinovat! (*În genunche cade dinaintea Lusindii.*)

LUSINDA

Ah! Cleont! Ah, răutăcioasă Anghelico!

LEANDRU

Leandru nefiindu-ți pe plac, nici că pot cere acè bunătate ce i-ai arătat pe numele de Cleont. Dar de iaste prin putință ca silința pentru o delicateți ce am avut a-mi schimba numele, acuș crez că vei da iertare unii inime ce cere a fi iubită prin ființa sa ori pe ce față să va arăta.

LUSINDA

Rădică-te, Leandru, un prisos de delicateți nu poate supăra decât o inimă ce n-ar ști să o aibă, iar a mè vezi că să bucură de cercarea aceasta,
117[v] căci și a dumitali trebuie să fie de izbânda / ce au făcut. Iară d-ta, Anghelico, cum s-au putut aceasta, ca iubita mè Anghelica să aibă atâta cruzie să găsască plac a mă pedepsi!

ANGHELICA

Frumos, prè bine îți prinde încă să te plângi! Ah, vă văz fericiți pe amândoi, dar eu, ticăloasa, sânt cuprinsă de griji!

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

LEANDRU

Şi cum, iubita mè surioară, d-ta te-ai sârguit pentru fericirea mè în vreme ce te aflai în grije pentru a d-tali odihnă? Ah, fii încredinţată că bunătatea aceasta n-oi uita-o niciodată! (*Şi-i sărută mâna.*)

AL 17-LE PERLEJ

LEANDRU, VALER, ANGHELICA, LUSINDA, MARTINA

VALER

Venirea mè nu vă dă nici o supărare. Şi cum, cucoană, eu încă nu ştiam izbânzile ce le faci şi ipochimenul ce-l văz că l-ai ales? Voi avea dar
118[r] şi eu purtare de grije şi nu voi uita, măcar că cam cu / ruşine, că după atâta suspini şi statornicie, Valer au fost cel mai rău părtăşât.

ANGHELICA

Eu crez că mai bine ai face nici să pomeneşti nimic şi dreptul să grăiesc că puţină mathimă nu ţi-ar strica.

VALER

Şi cum, d-ta cè vinovată, şi dumneata să vii să râzi, şi în loc să te ruşinezi, cauţi şi laude!

ANGHELICA

O, dumnata te laşi mâniii! De-i aşa, mă duc, că eu nu iubăsc gâlceavă!

VALER

Ba să şezi, să-mi saturi ochii de ruşina ce-ţi faci!

ANGHELICA

Prè bine, priveşte!

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

VALER

Că crez că nu-i mai avè gură a vrè să te îndreptezi.

ANGHELICA

Nu te teme.

VALER

118[v] Și că nu te-i socoti că tot poate îmi mai / rămânè cel mai puțin sămn de dragoste asupri-ți.

ANGHELICA

Ce vei vrè poți socoti, iară trebile în ceea ce sânt nu s-or mai schimba.

VALER

Eu îți vestesc că decât urâre nu poci avè alt nici o simțire asupra-ți.

ANGHELICA

Prè bine faci.

VALER
(*scoțând porteretul*)

Și iată de acuș înainte toată dragostea mè.

ANGHELICA

Ai dreptate. Și eu îți vestesc că am pentru d-lui (*arată pe frate-său*) atâta multă dragoste cât poate nu o fi nimic mai puțină decât ai asupra tipului adevărat al acestui porteret.

VALER

Duşmana! Ah, nu-mi mai rămâne alt decât să piei! /

119[r] ANGHELICA

Valer, ascultă! Mie îmi iaste milă de starea ce te văz. Mărturisește sângur, nu eşti cel mai nedrept om în lume? Te mânii numai de un prepus a statorniciii mele, în vreme ce sângur îmi faci atâta dovadă de umbletele

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

cele rele ce faci, care ar trebui să-mi slujască drept pildă, dar bunătatea mè şi aceste urmări rele ce le faci va să le treacă cu vederea.

VALER

Să vedeţi că iar pe mine o să mă ierte ca cum aş fi eu cel vinovat!

ANGHELICA

Adevărat că nici s-ar cadè să te ierte cinevaş. Dar iată, cu toate aceste, cu ce tocmală voi face-o aceasta. D-ta ai început întâi a-mi arăta dragoste şi eu am răspuns cu mai mult decât s-ar fi căzut să arăt unui nemulţămitor. Însă m-ai şi amărât printr-un amor nebun ce ţi-au întrat în
119[v] cap, căzând cu totul cătră un porteret, cu toată dezmeticia[46] şi rea / urmare a vârstii copilăriii şi a firii cei zburdatice ce ai. Acuş n-am a zice de ci să cădea să te fi urmat şi eu aşa, şi de-aş fi şi făcut-o aceasta, nici că-ţi era d-tali celui prè vinovat a mă huli.

VALER

Nici că-mi era mie, o Doamne! Dară să vedem unde o să margă vorba aceasta.

ANGHELICA

Iată unde merge. Eu ţi-am zis, cunosc ipochimenul de care te-ai îndrăgit acuş, şi aceasta iaste prè adevărat. Şi ce am mai zis, că-l iubăsc şi eu mult, şi aceasta iaste mai mult decât s-ar cădè adevărat. Spuindu-ţi ce daruri are, eu nu ţi-am ascuns greşelile ce le văz că are, încă am făcut şi mai mult, căci ţi-am făgăduit să-ţi fac cunoştinţă cu dânsul; acuş iată cum ţiu slova ce-am dat-o că astăzi însă ţi l-oi arăta încă în ceasul acesta şi îţi dau de ştire că-i mai aproape de d-ta decât de noi toţi./

120[r] VALER

Ce auz? Unde? Aici...

ANGHELICA

Nu-mi tăia vorba. Cu un cuvânt, adevărul mă sileşte să-ţi mai zic că ipochimenul acesta te iubeşte peste măsură de mult şi poci să-ţi răs-

[46] Dezmeticie (s.f.) – bezmeticie, năuceală, aiureală.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

pund de credința sa cum de a mè sângură. Acuș dumnata trebuie să alegi dintre dânsa și dintre mine, căruia din noi două îți hotărăști dragostea. Alege, arhondo, dar hotărăște acum din ceasul acesta și fără nici un cuvânt a mai avè a zicea.

MARTINA

Iată-l, pre-a mè lege, de tot uimit. Socoteală multă acuș iaste de tot fără de loc. Ascultă-mă pe mine, cucoane, alege porteretul, că vei rămânè încredințat că nu ți l-a răpi nimeri.

LUSINDA

Ah, Valer, ce stai așa în gânduri și nu vestești toată dragostea adevărată ce simte inima ta.

VALER

(*cade la picioarele Anghelicăi și zvârlește porteretul*) /

120[v] Toate s-au sfârșit! Sângură ești cè biruitoare, frumoaso Anghelico, și simț prè bine că tainele nebune ale tinereților n-au de leac a face cu dragostea cè adevărată ce mi-ai pătruns inima! (*Martina rădică porteretul de jos.*) Ah, dară atât aș vrea să mă încredințăz, urmând inima mè clisis a sa cè adevărată, poci nădăjdui răspunsul de la inima dumitale?

ANGHELICA

Dumnata o poți judeca aceasta după jărtva ce-mi faci. Rădică-te, Valer, și caută bine toate făpturile chipului acestuia.

LEANDRU

(*uitându-se și el*)

Dară stăi, mă rog, îmi pare că-mi iaste un obraz cunoscut... Oare nu iaste... Ba el iaste, zău...

VALER

Cine iaste? Ce zici: el, iară nu: ea? Aceasta iaste una de care m-am lepădat, cum și de celelalte toate femeile lumii, numai și numai să fiu cât oi trăi a iubitii mele Anghelichii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ANGHELICA

121[r] Ba aşa iaste, Valer, căci pără acum au fost / femeie, dară nădăjduiesc că de acum înainte va fi bărbat, nesupuindu-să mai mult asemenelora slăbăciunii care hulè starea şi cinstea sa.

VALER

În ce mirare şi ciudă mă văz.

ANGHELICA

Dumitale trebui să-ţi fie cu atât mai mult cunoscut porteretul, căci tot cu el ai avut mai mult a face şi pe care nu te poate veni nimerea că-l avea uitat. Deosăbeşte după cap podoabele ce-au pus Lusinda să le zugrăvească...

VALER

Ah! Ce-mi văd ochii?

MARTINA

Aceasta-i prea pe curate. Iată porteretul şi iată şi tipul cel adevărat.

VALER

O, Doamni, şi eu nu mor încă de ruşine!

MARTINA

Taci, cucoane, că nu vei fi acuş numai dumnata mort de ruşine! Alţi<i> pat multe şi văz că trăiesc./

121[v] ANGHELICA

Nemulţămitule! Minţeam eu când îţi zicèm că iubăsc orighinalul aceştii zugrăveli?

VALER

Şi eu nu voi mai iubi de acuş înainte de alta decât căci te iubeşte.[47]

ANGHELICA

Ca să întărim pacea noastră, priimeşte să-ţi fac cunoştinţă şi cu frate-meu, Leandru.

[47] Enunţul conţine probabil o eroare de copist.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

LEANDRU

Priimeşte, arhonda, căzuta mè...

VALER

Ah, câtă fericire! Şi cum, pără şi când eu m-am arătat nemulţămitor Anghelichii, încât nu era nestatornică?

LUSINDA

Cu cât vă văz mai mulţămiţi, cu atât ferecirea mè să mai înmulţăşte! /

122[r] AL 18-LE PERLEJ

LISIMON (şi cei ce fusără mai nainte)

<LISIMON>

Ah, iată-vă toţi strânşi numai bine. Valer şi Lusinda împotrivindu-să şi nevrând să să căsătorească după cum vrèm eu, hotărâsăm să-i zobăsc, dară luându-mi sama, că uneori bine iaste a fi şi părinte blând şi cum sila nu face totdeauna casă şi masă bună, acuş am făcut hotărârea mè să stric tot ce să aşezasă pentru aceasta. Şi iată orânduiala cè nouă ce să va urma: eu m-oi însura şi voi lua pe Anghelica, pe Lusinda voi face-o călugăriţă, pe Valer îl fac aclir[48], iară dumnata, Leandru, vei lua răbdarea.

MARTINA

Aferim, asta văz şi eu că iaste croimă[49] bună!

LISIMON /

122[v] Ce vra să zică aceasta? Ce aţi rămas aşa încremeniţi? Sau nu vă cuvine hotărârea mè?

[48] Aclir (s.m.) – dezmoştenit.
[49] Croimă (s.f.) – croială (întocmire, plănuire).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

MARTINA

Vezi-i că niciunul dintre dânșii nu-și descleiește gura! Naiba să ia becisnicia nevoiașilor ibovnici tineri! A bârfi multe sânt meșteri, iară când le vine nevoia la cap atunce le pierd de tot.

LISIMON

De! Nu stați, acum știți poronca mè, căutați să o împliniți cum mai în grabă!

LEANDRU

Arhonda, fie-ți milă și potolește-ți inima! Lesne poți pricepi toată căiala ce stă scrisă în față și uimirea vinovaților și nu face nedreptate și nevinicilor[50] vinindu-i[51]!

LISIMON

De vreme ce iaste așa, cu tot că nu li se cade. să mai cercăm să vedem, venitu-și-au în minte? Jupâne Valer, ce zici, tot în socoteli te afli? /

123r

VALER

Tot, taică, dară de tot schimbat, căci în locul a vedè multă supărare la însurarea, acuș văd că-mi pot găsi toată ferecirea.

LISIMON

De mult să fi făcut așa și să nu umbli cu fumuri în cap! Dară tu, Lusindo, tot ții dragă elefteria[52]?

LUSINDA

Acum văd, taică, că este prè cu cale și cu mulțămire a o pierdi, supuindu-mă pravelilor datori<ii>.

[50] Nevinic (s.m.) – nevinovat.
[51] A vini (vb.) – a învinui, a blama.
[52] Elefterie (s.f.) – libertate.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

LISIMON

Acum văz și eu că v-au venit mintea la loc și mă bucur! Veniți să vă sărut, feții miei, și blemați să săvârșim sfintele cununii. Iaca, când știe un părinte să-și chivernisască puterea, că tot la bine iesă.

VALER

Vino și dumnata, frumoasa mè Anghelico, dumitali am mulțămit că
123[v] m-ai tămăduit / de un rău ce-mi făcè rușinea tinereților mele; și acum voi vedi, trăind fereciți amândoi, cum că când adevărat iubește cinevaș mult, nu mai are vreme a mai gândi la sine.

SFÂRȘITUL COMEDIII

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

CUPRINS

<MIRON ŞI NICOLAE COSTIN> „LETOPISAŢ. CARTEA DINTÂI. DE NIAMUL MOLDOVENILOR..." (*Pavel Balmuş*) 5

EUROPA „PODOABA LUMII" (*Ileana Stănculescu*) 49

DIMITRIE CANTEMIR ŞI THEOFAN PROKOPOVIČ – DOUĂ PĂRERI DIVERGENTE DESPRE LITERATURA DIDACTICĂ (*Manuela Anton*) 151

NEBUNUL ÎNŢELEPT (*Cătălina Velculescu*) 201

ION CANTACUZINO – „NARCHIS SAU ÎNDRĂGITUL ÎNSUŞI DE SINE" (PRIMA TRADUCERE DIN OPERA LUI J.-J. ROUSSEAU ÎN ROMÂNEŞTE) (*Andrei Nestorescu*) 241

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Un manuscris, chiar când este o copie, este un unicat. Aş îndrăzni chiar să spun că este o personalitate, cu caracterele şi diferenţele specifice, care-l fac să fie totdeauna altceva decât un manuscris similar. Într-un manuscris intră în întregime personalitatea autorului sau a copistului. În foile lui simţim sufletul celor care au migălit, de multe ori în miez de noapte, gândurile lor sau gândurile altora. Îl simţim într-o literă rotunjită cu îngrijire, într-o poartă de carte, într-un frontispiciu, într-o literă începătoare. Simţim în paginile înflorate de scris, de linii sau de flori, cum au căutat, după măsura talentului lor, să coboare din suflet pe hârtie frumuseţe din frumuseţea sufletului lor. Pentru aceste pricini un manuscris este altceva decât o tipăritură. Este deosebirea dintre un tablou şi o fotografie. Chiar tipăritura executată în cele mai bune condiţiuni tehnice, este de mai puţin preţ decât cel mai lipsit de preţ manuscris.

Dacă ar putea fi unul ca acesta, după trecere de secole, simţim şi azi cum bate într-un manuscris inima celui ce a scris cuvântul şi a înflorat scrisul. Într-o tipăritură, inima aceasta este îngheţată, moartă, pietrificată. Aici stă taina şi frumuseţea unui manuscris. Un manuscris întinde în faţa noastră un câmp larg, în care visul şi realitatea îşi dau mâna, cum îşi dau ele mâna în sufletul nostru.

Pr. Dumitru Fecioru

ISBN 973-7934-32-6

50.000 lei

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro